

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

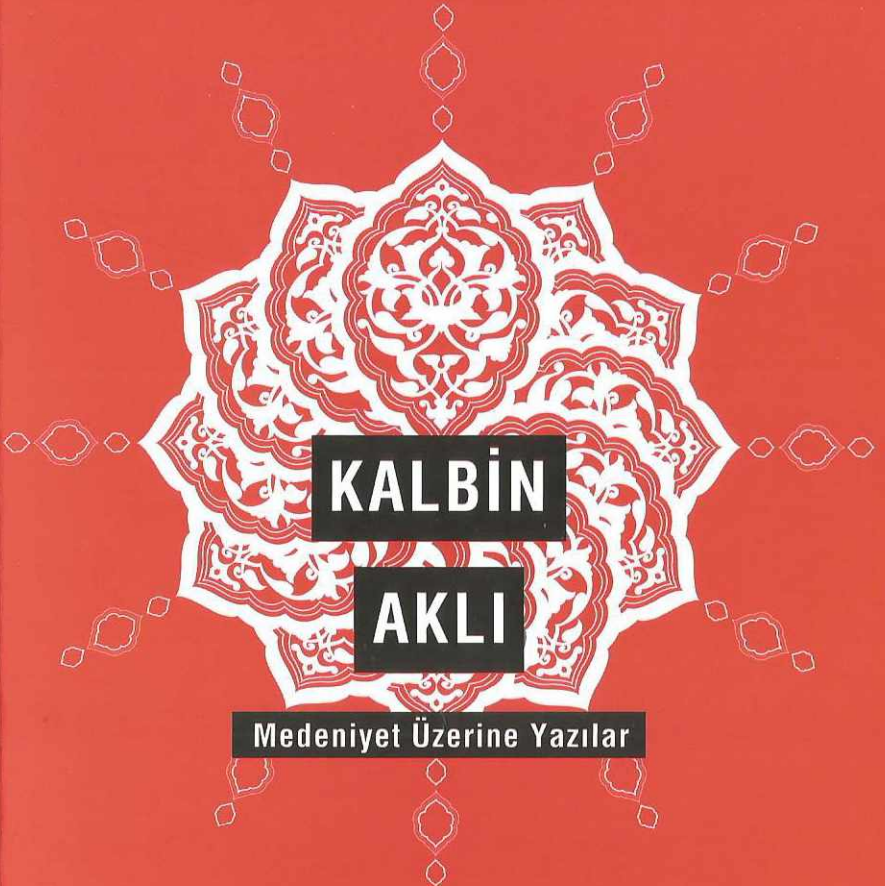
RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>



KALBİN

AKLI

Medeniyet Üzerine Yazılar

SAVAŞ Ş. BARKÇİN



insan

KALBİN AKLI

– Medeniyet Üzerine Yazılar –

insan yayınları : 677
düşünce dizisi : 48

© insan yayınları

birinci baskı, ekim 2016
ikinci baskı, aralık 2016

yayıncı sertifika no: 12381
isbn 978-975-574-819-1

kalbin aklı
savaş ş. barkçin

içdüzen
mürettibhane

kapak tasarımı ve uygulama
ömer bal

baskı-cilt
aktif matbaa ve reklam hiz. san. tic. ltd. şti.
söğütlüçeşme mah. halkalı caddesi
no: 245/1-A küçükçekmece/istanbul
tel: 212 - 698 93 54 - 55
matbaa sertifika no: 13978

insan yayınları
istiklal caddesi no: 96 beyoğlu/istanbul
tel: 0212-249 55 55 faks: 0212-249 55 56
www.insanyayinlari.com.tr
insan@insanyayinlari.com.tr

KALBİN AKLI

– Medeniyet Üzerine Yazılar –

SAVAŞ Ş. BARKÇİN



insan

SAVAŞ Ş. BARKÇİN

1966'da Ankara'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini burada tamamladıktan sonra girdiği Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünden 1989'da mezun oldu. Aynı yıl başladığı memuriyet hayatını uluslararası ilişkiler, strateji, siyasal iletişim alanlarında çeşitli idarecilik ve danışmanlık görevlerinde bugüne dek sürdürdü. 1996 yılında ABD'de Johns Hopkins Üniversitesi'nde dünya tarihi ve teorisi alanında yüksek lisans yaptı. 2001 yılında Bilkent Üniversitesi'nde siyaset felsefesi doktorasını tamamladı. Muhtelif üniversite ve vakıflarda dersler verdi. Klasik Türk musikişi meşketi. Fikir ve yazı mesaisi daha ziyade müzik, tarih, edebiyat, düşünce, siyaset ve kültür alanlarındadır. Barkçin; müzik albümleri, televizyon programları ve belgeseller üretti. Klasik Türk musikişi alanında beste ve güfteleeri; klasik, halk tarzı ve serbest üslupta şiirleri, denemeleeri, çocuk masalları, mizah yazıları, kısa hikâyeleri vardır. Yayınlanan eserleri ve çevirileri: *Modern Dünyada Geleneksel İslâm* (Seyyid Hüseyin Nasr'dan tercüme, İnsan Yayınları, 1989), *Şlop, Tembel Tekin, Evin Cini* (Semerkand Çocuk, 2001), *Görünmeyen Umman: Ahmed Avni Konuk* (Klasik, 2009), *40 Makam 40 Anlam* (Merkez Bankası yayını, 2011), *Rumeli: Bir Müzik Seferi* (İMKB yayını, 2012), *Kalemin Dilinden* (Avea yayını, 2012), *Divân-ı Zerefşân* (Litera, 2013), *Şehirler ve Sesler* (TİKA yayını, 2014), *Gönül Dağı* (Erdem, 2015).

İçindekiler

ÖNSÖZ	7

MAKALELER

BİRLEME	11
NEFS-İ ENTELEKTÜELİ TEKDİR	15
VURMADAN KURMAYA	19
200 YILDIR SORULAN YANLIŞ SORU	23
GÜÇ VE AHLÂK	29
GÜCÜN AHLÂKI MI? AHLÂKIN GÜCÜ MÜ?	35
KENDİMİZ OLMAK	41
DOĞRULUK VE GÜZELLİK	45
ÇIKMAZ SOKAK	51
AÇANLAR VE KAPAYANLAR	55
BİREY VE DEVLET İKİLEMİNDE TÜRK LİBERALİZMİ	61
GELECEĞİN İNSANINI İNŞÂ ETMEK	67
FİLM İCÂBİ	93
KAYIP ARANIYOR	97
KENDİSİ İLE ÖTEKİ ARASINDA İSLÂM DÜNYASI	101
ZİHİNLERDEKİ DÜNYA DÜZENİ	105
HER DERDE DEVA ASPİRİN	111
KALBİN AKLI	115

HAYATI DOĞRU YAŞAMAK.....	121
YÖNÜMÜZ YOLUMUZDUR	127
OLGUNLAŞMANIN DÖRT MERTEBESİ	131
YENİ İNSAN, YENİ MEDENİYET	135
ONUN ADI ASRÎ!	141
ÂŞIK VEYSEL'İN HİKMETLİ BİR ŞİİRİ ÜZERİNE	145
MEDENİYETİMİZİ NASIL İHYÂ EDERİZ?	181
SULTAN VE KRAL.....	191
HER KELİME BİR ÂLEMDİR	227
YENİ TÜRKİYE, YENİ DÜNYA.....	235
BEYÎT: TEFEKKÜRÜN EVİ.....	243
TEFEKKÜR MÜ FELSEFE Mİ? EDEBÎ BİR CEVAP	255
KENDİ AĞZINLA KONUŞ!.....	269
SENİN UNVANIN NERESİ?	273
HİKMET OLARAK ŞİİR VE SEZÂİ KARAKOÇ	277
BEŞ KELİME BEŞ TEHLİKE	291
EDEB YÂ HÛ!	297
İKİLİKTEN BİRLİĞE.....	303
İNSANSIZ İNSAN	309
MESELENİN ASLI.....	315
DOĞRU YOL, DOĞRU MENZİL.....	323
ŞİKÂYETTEN HİKÂYETE	327

MÜLÂKATLAR

ANKARA ÇÖL, İSTANBUL LUNAPARK	335
ANKARA'DA KEŞF ETMELİSİNİZ!	341
21. ASIRDA BİR DİVAN ŞAİRİ: ZEREFSÂN	349
MODERN ÇAĞIN SON DİVANI.....	355
HER ŞEY GÖNÜLDE OLUP BİTİYOR.....	363
İSLÂMCILIK, BATICILIĞI MEŞRULAŞTIRIYOR... ..	377

ÖNSÖZ

D erdi olan söyler... Bazen de yazar. Biz de gençliğimizden beri dert edindiğimiz dünya ve memleket meseleleri üzerine kâh söyledik, kâh yazdık.

Şimdi geriye doğru bakınca bütün bu çabamızın “medeniyet” şemsiyesi altında toplanabileceğini görüyoruz. Hep kalp ve akıl arasına sıkışmış bir konu bu... Halbuki “kalbin akli” var. Biz de buna dikkat çekmek için kitabımıza “Kalbin Akli” adını verdik.

“Medeniyet” kavramı şimdilerde çok kullanılıyor; fakat gerçekte ne olduğunu bilen de, anlatan da maalesef çok az... O yüzden bu kavram hızla bir klişeye dönüştü. Bu kitapta bu kavramın çeşitli boyutlarını kendi bildiğimiz ve anladığımız kadarıyla anlatmaya çalıştık.

Bu kitaptaki yazıların özünü oluşturan ikinci kavram “kendilik”tir. Bizce İslâm âleminin asıl meselesi “güçsüzlük” değil, “kendisi olamama”dır. Maalesef hangi düşünceye, hangi inanca mensup olursa olsun, kendisi olanlarımızın sayısı çok azdır; kendi sözünü söyleyen de... Kullandığımız kavramlardan bilimsel izah-

larımıza kadar, hep başkalarının referanslarıyla hareket ediyoruz. Siyasetten sanata kadar her alandaki medeniyet değerlerimiz, ancak Batılılar tarafından tasdik edilirse onları seslendirme cesareti buluyoruz.

Gerek bürokrasi, gerek yazı, gerek sanat, gerekse akademik yolumuzda hep bu aşağılık kompleksiyle savaştık. “Biz” dediğimizi, “kendimiz” dediğimizi tarif etmeye çalışarak, bir “kendilik bilinci”ni inşa etmeye çalıştık. Çünkü kendimiz olmadan kendi hayatımız olması mümkün değil. Kendi hayatımız olmadan da kendi medeniyetimizin olması muhal.

Bu kitaptaki yazılar ve mülâkâtlar, yıllar içinde muhtelif dergilerde yayınlanan yazılardır. Yeri geldikçe ilgili yazının nerede ve ne zaman yayınlandığını dipnotta gösterdik. Böyle dipnot koymadığımız yazılar ise ya müstear isimle yazdığımız, ya da bu kitapta ilk defa yayınlanan yazılardır.

Dert bilinmeden derman bulunmaz. Derman için ilk şart derdin farkına varmaktır. Bunun için kitabımızın, bizimle aynı derdi paylaşanların zihin ve gönüllerinde hoş bir sadâ bırakmasını arzu ediyoruz. Okuyucularımızın eksiklerimizi niyetimize bağışlayıp, tamamlamalarını istirham ederiz.

Ve mâ tevîki illâ billâh.

Savaş Ş. Barkçin

MAKALELER

BİRLEME*

Sorular âlemi bu... Soru sorarsın sonsuzca, ama cevap birdir. Herkes sorar, ama cevap sadece bilene ait.

Göge bakıp soru sorana iki cevaptan biri var: gece karanlığı ve gündüz aydınlığı.

Karanlığa bakıp soru sorana iki cevaptan biri var: mehtap aydınlığı ve zifirî karanlık.

Aydınlığa bakıp soru sorana iki cevaptan biri var: güneş ve bulut.

Güneşe bakıp soru sorana iki cevaptan biri var: şafak ve gurûb.

Câna bakıp soru sorana da iki cevaptan biri var: aşk ve mah-rûmiyet.

Aşka bakıp soru sorana iki cevaptan biri var: vuslat ve firak.

Vuslata bakıp soru sorana iki cevaptan biri var: sevinç ve keder.

Firaka bakıp soru soran da aynı cevaplardan birini alır. Bu seni şaşırtmasın.

* *Kadem* dergisinin İlkbahar 2012 sayısında yayınlanmıştır.

İkilik soru sormaktan doğar.

Bilen de soracaktır, câhil olan da... Fakat soru yol değildir, duvardır.

İkilik can yakar, zanlara kapı açar, zan doğurur. Zan ise yasaklanmıştır.

İkilik senin özün değildir. Benim de özüm değildir.

Güzellik birdir, güzel birdir, cân birdir, aşk birdir, sultân birdir. Mevlânâ hazretlerinin buyurduğudur birlik:

*Hüsni yekî, hasen yekî, yâr yekî sühân yekî
Rûh yekî, beden yekî, yâr yekî, sühân yekî.
Yâr-i dil-i hazîn yekî, tâ dem-i âteşîn yekî
Milket-i âşk u dîn yekî, yâr yekî, sühân yekî.*

*Aşk u melâletem yekî, sakm ü selâmetem yekî
Men' ü melâmetem yekî, yâr yekî, sühan yekî.*

*Güzellik bir, güzel bir. Yâr bir, söz bir.
Rûh bir, beden bir. Yâr bir, söz bir.*

*Mahzûn gönlün yâri bir. Âteşli âh bir.
Aşk ve dîn ülkesi bir. Yâr bir, söz bir.*

*Aşkım ve bıkınlığım bir. Hastalığım ve iyiliğim bir.
Kovulmam ve kınanmam bir. Yâr bir, söz bir.*

İkilik dünyâyâ, fenâyâ esir olmak demektir.

Bu varlık birlik ister. Aslı birdir, aslı Bir'dendir. Bir'i çok görmek görüşümüzün marazındandır. Karanlığı yokluk görmek de öyle...

Bu karanlıkta güneşler, güneşte karanlıklar var. Dünyada her karanlığa karşı bir aydınlık olduğu gibi her karanlıkta da nice ay-

dınlıklar var. Günah karanlığının içinde bile tevbe ışığı parlar, âciz ve âbid olan için.

Renk diye gördüğün zannındır. Bir renktedir her renk ve her renk birdir.

Cânı aşka çeken birliğe olan ezeli çekimdir.

Bu çekim fiillerden doğuyor. Fiil çok ama Fâil Bir.

Bak sen de böyle sözler söylüyorsun. Fiili olmazsa bu sözler ne işe yarar? Bebek gibi kelimeler sayar durursun. Ama fiil söz meydanına girdi mi bir kelime de bin kelime de sıraya girer, selâm durur, hepsi her şeyle birden kaynaşır, bir olur.

En kötüsü “ben” demektir. Gerçek şirk budur. Çünkü “ben” diyene “sen” yoktur. “O” ise hiç aklına, diline gelmez.

“Ben” demekten cayıp, “sen” diyen daha makbûldür. Ama o bile hâlâ topraklığını idrâk edeceğine, toprak olacağına, toprağı eşelemekte, tecessüsü ile kazdıkça ona gömülmektedir. O toprak ona şifâ olacağına mezâr olmaktadır.

“Sen” diyen gizlice “ben” demektedir. Benlikten geçip senliğe yükselen karanlık dereceler arasında sefer etmektedir.

Şunu bilesin: “O” demedikçe dilin dili de, gönlün dili de ikilik lâfzı söylemektedir. Bir’i gizlemektedir, saklamaktadır.

“O” diyen için soru yoktur. “O” diyen bir cevâbın ebedî muhatabıdır.

“O” diyen sorusuzdur, meraksızdır, emelsizdir, acelesizdir.

Sorusuzluk, meraksızlık, emelsizlik sonsuzluğun anahtarıdır.

“O” demek; Bir Cevâb’a, Tek Cevâb’a bende olmaktır.

Beni, seni, elemi, emeli gideren O’dur ancak.

Bir O’dur, Birleme O’ndadır.

“O” vardır ve yoktur gayrısı...

Lâ mevcûde illâ Hû.

NEFS-İ ENTELEKTÜELİ TEKDİR*

Geldiğimiz yön, önümüzdeki gölgemizi seçebileceğimiz kadar ışık doluydu.

Zulmeti tanımamış kalplerde ise neşe ve hayatın ebediyetle olan el ele ilişkisi bu yönü bize yol, yolumuzu da bize yön yapmıştı.

Geriye dönüşler, kaçamaklar ve cesaretsizlikler dünyasında, el izimiz hâlâ ak. Beyazlığında insaniyet, imandan gelen billur düzenlilik ve merhamet denilen o övülecek yapıtaşını görülebilirdi.

Birbirine yabancılardan daha yabancı bir insan topluluğunda şahsî intiharlar altta, üstte, yanda, kıyıda ve köşede her insanda bir yanık izi bırakır. Kara...

Ellerimizi kalplerimize gerdiğimiz anda çılgılık çılgılığa tarihin sesini duyarız: Bu bir imdattan da öte, bir sekerat ânı pişmanlığı gibidir. Her an ölüm, her an kopmaz kulluk bağı, her an diriliş ve kemal.

* 1989'da *Bilim ve Sanat Vakfı Bülten* dergisinde yayınlanmıştır.

Taşlıkları serin, suyunun boğazımızdan önce gözlerimizde çağıldadığı bir medeniyetin haneleri, ne hazin ki cehaletten evvel kendi hıyanetimizin saldırısı ile harap oldu. Zikir, necis ağızlardan kaçtı Rehavet, ölümcül beden kafesine sindi. İdare-i maslahat siyaset oldu. Kolay ama murdar kazanç iktisat oldu.

Bereket, artık asırlık deyişlerin sağır kelimeleri arasında sırı-
tıyor. Bereket, ‘rekolte’ kuraklığında.

İnsan, sonluluğun sıkıntısını atmak için sonlu iplere tırmanırken, o aşıkâr sırrı, yani sonsuzluk anahtarını bilenler bile ayrıntı sıkıntılarına boyun eğdiler. Şimdi akıllardaki muhasebe, çerçevesi sonsuzluk olan arayışlara yine sonlu fitneler getiriyor. Kalp nerede?

Çalışmak, ama sadece O’nun için çalışmak mânâsı kayboldu. Çünkü çalışmak şimdi, ya iktisadî bir faaliyet için veya “İslâmî” kelimesini sıfat olarak her şeyin başına getirmekle “el-din” maksuduna eriştiklerini zanneden cahillerin dünyevî hayatı mânâsında.

Medeniyetin yıkımı önce zihinlerde başladı. Bu sebeple, evvela, yeni bir medeniyet için zihinlerin imarı ve zihni kirliliğin önlenmesi şart.

Meselâ, artık yazı yazarken inandığımız gibi yazmalıyız. İnandığımız Allah’ın uhrevî muhasebesini başa alarak yazmalıyız. Niyetimizi, başlarken besmele, bitirirken de O’nun ilmine teslim olarak sahicileştirmeliyiz.

İrademizin çapı da, sorumluluk ve niyetimizin menzili içindedir. Şimdi gerçek sorumluluğumuzu idrâk etmeliyiz. Biz kaybedilmişlerin ağıtçıları değil, dirilenlerin ve daim var olanların müjdecileri olmalıyız. Ümidimizi, evrensel bir “rahmet medeniyeti”ni hissettikçe, dualar ve ameller ile kendimize dayanak yapmalıyız.

Ey nefis-i entelektüel! Zaman pişmanlık zamanıdır, sonlayan ölüm gelmeden!

Zaman, kime hizmet ettiğimizi tevbe ile itiraf ederek, doğrulma zamanıdır.

Zaman, minare inceliğinde hassaslık gerektiren kalplere, hareketin mihrabını yerleştirmek zamanıdır.

Zaman, kendini yüceltmeden cayma, cehaleti kalbî yönelişle silme zamanıdır.

Ey kisve değiştirse de kâfir kalan nefs-i entelektüel! Adımlarını takvaya uydur. Ahiret hesabının istisnası değilsin. Dünyada-kilere dünya ile nasihat etmekten vazgeç. Güzel Yaratan'a, güzel yol kılarak yaklaş.

Ey kâfir nefslerinin soydaşı entelektüel nefs! Niye Allah'ı ilk ve son bilenlerden değilsin? Niye şu insanlara, ahireti düşünmeden İslâm'ı anlatmaya çalışmakta, kâfir entelektüelleri âlimlerden üstün tutup Allah için sevme, O'nun için nefret etme emrini unutmaktasın?

Allahım! Seni tanımayan nefsimize, seni tanıyanların ilmiyle kurtulmayı nasip et.

Ve ilâ rabbike ferğab.

VURMADAN KURMAYA

Medeniyet inşâı konusunda İslâm dünyasındaki fikir hareketleri iki ana hat üzerinde toplanıyor: Modernleşmeci ve bedevî akımlar... İlki, “medenî” olmak iddiasında, ama bahsettiği medeniyet bizimki değil. Batı Medeniyetine eklemelenme ve onun üstünlüğünü tasdik ile uğraşılıyor. İkincisi ise, Vehhabilik gibi Batı Medeniyeti’ni şiddetle reddediyor, ama medeniyetle ve medeniyet düşüncesiyle ilgisi yok. O yüzden “bedevî” diyoruz.

Modernleşmeci akımlar, Batı’nın geliştirdiği modern bilim ve teknoloji söylemini dindeki “akıl”, “tefekkün”, “çaba” gibi kavramlarla eşdeğer tutup, medeniyet birikimimizin artık geçerli olmadığını iddia ediyorlar. Yapılması gereken, dini, modern Batılı anlayışa uygun hâle getirmektir. Niyet budur, kullanılan terane “günümüz gerçeklerini dinle uyuşturmaktır”. Onlar, Batı Medeniyeti’nin akıl ve bilim üzerinde yükseldiğini söyleyerek, tasavvuf, maneviyat ve devlet geleneklerini toptan reddetme eğilimindedir. Bunların beslendikleri kaynaklar, İslâm geleneğinden değil, Batı geleneğinden doğan fikirler.

Bedevî akımlar ise, “yalnızca Kur’ân’a yapışmak” gerektiğini ileri sürerek, bugüne dek Müslümanların kurdukları medeniyetleri ve devletleri, hatta Sünnet’i bile devreden çıkarmak istiyorlar. Anlayışları zahirî. Tefekkür ve tasavvuf onlara göre neredeyse şirk. Müslümanların Hazreti Peygamber’den (s.a.v) bu yana sürekli bir gerileme içinde olduğunu iddia ediyorlar. Kur’ân ve Sünnet üzerine yapılan her yorum, kurulan her toplum, geliştirilen her devlet onlara göre İslâm’dan uzak. O yüzden Batı’nın tahakkümüne karşı yaptıkları savunma, genellikle şuursuz saldırılardan veya şekle dayanan bir geçmişi yaşatma hevesinden ibaret.

Bu iki önemli akım, İslâm dünyasının pek çok aydınınının bugünkü şizofrenik yapısını çok güzel özetliyor. Bir yanda “öze dönelim” çağrısıyla bugünü unutanlar, öte yandan bugünün genel-geçer ve laik kurgularını İslâm’a yamamaya çalışanlar... Her iki akım da kendinden uzak, tarihe düşman, özgün değil, şuursuz ve medeniyet kurma iddiasından uzak. Her ikisi de “gelenek” kavramını olumsuz algılıyor ve İslâm tarihini, aynen Batılı oryantalistler gibi karanlık ve kanlı bir geçmiş olarak görüyor. Her ikisinde de aşağılık kompleksiyle üstünlük kompleksi içiçe. Modernleşmeciler, “Aslında Batı’yı ilerleten bilim, düşünce, akıl İslâm’da vardır” derken, bedevîler “İslâm dünyası ne kadar eski şartlarda muhafaza edilirse o kadar saf olur” diye hüküm veriyorlar. İşin ilginç yanı şu ki, ne modernleşmeciler o kadar özendikleri Batı’nın bilim ve düşüncesi seviyesindeler, ne de bedevîler her şeyi uğruna inkâr ettikleri o saf anlayışa sahipler.

İslâm’ın medeniyet boyutundan uzak olan bu iki akım, maa-lesef, Batılı devletlerin en çok kullandıkları ve destekledikleri unsurlar. Her iki akımın yanında sayıları az da olsa bir terkipçi, sentezci akım daha var. Onlar da geleneğin değerini vurguluyor, günümüzün sorunlarını ana kaynaklara yaslanarak ve bu geleneğin değerlerini kullanarak çözmemiz gerektiğini ve özgün bir medeniyet inşâ etmemiz gerektiğini savunuyorlar.

Özetlemek gerekirse, bu üç akıma mensup Müslüman aydınlar yaklaşık iki asırdan beri Batı'yı takip ediyorlar. İster imrenecek, isterse eleştirerek, isterse lanetleyerek olsun, Batılı düşünceler ve eylemler Müslümanların ana meşgalesi hâline gelmiş durumda. Özellikle Batılı ülkelerin sömürgeliğinden kurtulmuş ülkelerde Batı Medeniyeti'ni okuyup, anlayarak onu taklit etmeye ya da yok etmeye çalışan akımlar özgün bir düşünce geleneği kuramadı. Vurmaktan kurmaya vakitleri olmuyor.

Ülkemizde de birkaç istisna hariç tenkid, maalesef inşâya bir türlü dönüşemedi. 19. yy'da, önce Batılı değerlerin İslâm'da da mevcut olduğunu söyleyerek işe girişen bazı Müslüman aydınlar, Batı'nın saldırganlığını bizzat gördükleri Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bile bu masum zanlarını bir tarafa bırakmadılar. Günümüzde de ne olduğunu tam bilmedikleri demokrasi, cumhuriyet, bilim ve felsefe gibi Batılı fikir ve değerlerin İslâm'da aynen bulunduğusavunmaya çalışanlar çoğunlukta. Modernleşmeciler daha fazla mesafe katettiler. 1960'lardan beri ortaya çıkan eleştirici ve radikal akımlarda ise tenkidden başka bir şey çıkmadı. Hâlâ medeniyet inşâ edecek bir şuur ve anlayış tesis edilmiş değil.

Batı'dan çok fazla söz açıyoruz, Batılı klişeleri kendi dertlerimizi tartışmada neredeyse referans olarak kullanıyoruz. Belki geçen asırdaki kadar bir romantik Batı hayranlığı yok ama eleştirilerimizde bile inşâ emaresi görünmüyor. Çünkü geleneğe bağlanmadan, onun ana kaynaklarını bilmeden, kendimizi keşfetmeden sağlam bir esas olmadan Batı'yı eleştiriyoruz.

Halbuki olması gereken, artık vurmadan kurmaya yönelmektir. Biz “inşâ” dedik, birileri maalesef “inşâat” anladı. Biz “ahid” dedik, onlar “müteahhid” anladı. Halbuki inşâ etmek kendinden başlar. Düşünür olmak, aydın olmak böyle bir istisna sağlamıyor insana. O da kendini inşâ etmek zorunda. Bu kendini inşâ, toplumu inşâ ve giderek yapılan her işin, atılan her adımın temel referanslara göre inşâî sonucunu getirmeli. Bizim okuyanımız da, memurumuz da, sanatçımız da, iş adamımız da farklı olmalı. Bu

fark, şekli ve yüzeysel unsurlara değil; bir tasavvur, telakki ve tavır farklılığına dayanmalı.

Elbette tenkid, eleştiri gerekli. Ama sürekli Batı'yı tenkid ederek vakit geçiriyoruz. Bu olumsuz bakışı, olumlu bir eyleme çevirme zamanı geçti bile. Başkasını tenkid, kendimizde bir değişim yaratmıyorsa ne işe yarar?

Kısacası, artık inşâya, küçük de olsa fark göstermeye ve kurmaya başlamalıyız. Kendimiz ve insanlık için.

200 YILDIR SORULAN YANLIŞ SORU*

Müslümanlar, dünyanın her yerinde 200 yıldır aynı soruyu soruyorlar: “Ne oldu da böyle güçsüz düştük?” Bu soru, kanıksanmış bir soru. Her yerde, herkes tarafından, hattâ kendini İslâm ile ifâde etmeyen seküler kesimlerin bile hâlâ sorduğu bir soru bu. Elbette bütün Müslüman toplumların, aydınların, grupların bu soruya verdikleri cevaplar farklılaşıyor, fakat soru değişmiyor.

Sormak, rahatsız olmakla ilgili bir şey. Kişi bir hususta şikâyetçi değilse soru da sormaz. Yani soru, sorun olunca sorulur. Nitekim “soru” anlamında “sual” kelimesi ile “sorun” anlamındaki “mes’ele” kelimesi de aynı kökten gelir. “Soru” kelimesine eskiden “suâl” denilirdi. Bizde “sormak” fiilinden “soru” kelimesi türetildi. “*Suâl*” Arapça kökenli bir kelime. Kökü olan “*seele*” fiili aynı zamanda “istemek, talep etmek” anlamına gelir. Nitekim “*sâil*” “dilenci, isteyen” demektir. Aynen Fransızca “*demandeur*” ve İngilizce “*to ask*” fiillerinde olduğu gibi...

Demek ki sormak, istemektir. Peki neyi istemek? Kapalı bir şeyi açmayı, bilinmeyeni bilmeyi, müphem olanı izah etmeyi,

* *Kadem* dergisinin Kış 2014 sayısında yayınlanmıştır.

muğlak olanı netleştirmeyi, sorunun çözülmesiyle ulaşılacak daha iyi bir konumu...

Evet, 200 yıllık bu soru, aynı zamanda bir sorun. Yani hem sual, hem mes'ele.

“Ne oldu da böyle güçsüz düştük?” Müslümanlar âlimi ile câhili ile, dervîşi ile mollası ile, şehirlisi ile köylüsü ile, Buhara'sı ile İstanbul'u ile, her ırktan mensupları ile 200 yıldır bu soruyu sorup duruyorlar. Gerçekten de sorup sonra duruyorlar. Osmanlı'nın “duraklama” döneminden bahsedenlere inat, bence asıl “duraklama” son 200 yıldır yaşanıyor. Çünkü yanlış bir soruya cevap verilmeye çalışılıyor. Demek ki cevabı henüz net ve iknâ edici olarak, evrensel kabule şâyan olarak verilmemiş bir soru bu.

Bu soru aynı zamanda evrensel bir soru. Benzeri soruları Çin gibi, Hind gibi, Japon gibi Batı karşısında güçsüzlük algısına kapılmış diğer medeniyetlerin sormadığı sanılmasın. Fakat diğer medeniyetlerin modern Batı'ya karşı dünya düzeyinde bir üstünlükleri olmadığı için, onların sorusu neyin yanlış olduğu üzerine değil, Batı'yı nasıl örnek alacaklarına dair oluyor. Osmanlı ise Batılı modernlik ile doğrudan ve en güçlü şekilde muhatap olmuş tek uygarlıktır. Zaten 200 yıllık bu soru, mağlubiyet ifade ediyor.

200 yıldır bu soruyu soran Müslümanlar, elbette bir cevap istiyorlar. Fakat kişinin kendi sorduğu soruya kendisinin cevap arması ile, cevabı başkasından istemesi arasında bir fark var. Kendinize sorduğunuz soru, başkasına sorduğunuz sorudan daha yakıcıdır elbette. Aldığınız cevabı tatminkâr ve iknâ edici bulmanız ile, cevabınızdan çâre üretmek de buna göre değişir.

Kişi başkasından aldığı cevaba öncelikle iknâ olmalı, sonra benimsemeli, sonra da o cevaptan kendisine bir ders çıkarıp çâre üretmeli. Müslümanlar “nerede yanlış yaptık?” sorusunu daha çok kendi kendilerine soruyorlar. Fakat cevabı vermeye çalıştıklarında sadece bu soruyu değil, daha derin ve tarihî birçok soruyu da sorup, cevap vermek zorundalar.

Bir kere şu gerçeği bilmek gerekiyor: İslâm'ın hâkimiyetinin zirveye ulaştığı evre Osmanlı Devleti'dir. "Bize ne oluyor? Niçin zayıfladık?" soruları da bu sebepten Osmanlı'nın zaafıyla dâimî olarak beraber ve öncelikle Osmanlılar'ın sormaya başladıkları bir sorudur. Yerli bir sorudur yani.

İkinci bir gerçek şu: Osmanlı Devleti'nin zaafa uğraması bu sorunun temelini teşkil ediyor, ama bir de sorunun etken tarafı var: Batı... Demek ki, Müslümanların bu yakıcı sorusu "biz" derken öncelikle Osmanlı'yı ve "ne oldu?" derken de Batı'yı kastediyor.

Bu sorunun başka bir cephesi daha var. "Niçin biz kaybettik ve Batı kazandı?" sorusu aynı zamanda Müslümanların güç tanımını ve güç açlığını da ima ediyor. Müslümanların "güç" kavramını Batı'nın "güç" kavramı ile özdeşleştirdiği açık. Maddî olan ve ahlâkî rengi olmayan bir güç bu. Ama buna karşı "manevî güç" kavramını ortaya çıkardığınızda ise, "maneviyat bizde zaten var, bize asıl maddî güç lâzım" diye cevap veriyorlar. Oysa manevî güç en başta şahsiyettir, kişiliktir, "kendisi olmak"tır. "Kendisi olma"yı unutmuş İslâm dünyası, onun gücünü nereden bilecek?

Evet, bizim bu soruyu sorduğumuz 200 yıl boyunca unuttuğumuz şey, "kendimiz olmak"tır. Böyle olan bir uygarlık elbette "kendi"ne yarar bir cevap da üretemez. Bu yüzden bu sorunun cevabı hep kendi dışımızdaki Batı referansı ile verilir. Öyle birisini düşünün ki, zayıf olduğuna inanıyor, fakat ne yapması gerektiğine sıra gelince "kendi" özgünlüğüyle değil, başkasının yaptıklarıyla davranıyor.

Aslında 200 yıldır siyasette, kültürde, sanatta, düşüncede, aklınıza gelen her alanda aynı sorunun sıkıntısını yaşıyoruz. Emekler, enerjiler, hizmetler bu yüzden tam hedefe varmıyor.

Peki bu "kendisi olamamak" sorununun temelinde ne var? Birbiriyle ilişkili üç kavram: "itikad", "itimad", "istinad."

Müslümanların itikadı maalesef sağlıklı değil. Çünkü itikadımız bizim sürekli ve her şartta, yani galipken de mağlupken de,

zenginken de fakirken de, güçlüyken de güçsüzken de sağlam niyet ve gayrete sahip olmamızı emreder. Kulluğun tarifi aslında iki kelimedir: niyet ve gayret. Biz ise, Tanrı'nın bu temel buyruğunu kulak arkası edip, maddî şartları ilkesiz ve değersiz kotarmanın gayretindeyiz. Bu güç kompleksi “geleneksel” olduğunu iddia edenlerde de, “radikal” olduğunu söyleyenlerde de aynıyle görülüyor.

1800'lerden başlayarak, bu “güç” sorunu aslında bir “sorun çözme” meselesi olarak anlaşıldı. Gücümüzün kaynağı dinimizdi. Din mükemmeldi, fakat bizler eksiktik. Osmanlı'nın yıkılışının başlangıcı olan Tanzimat Fermanı'nda bile Osmanlı'nın gerileme sebebi Şeriat'ten ayrılmak olarak gösterilir. Bu güçsüzleşmeye çözüm olarak “yenilenmek” gerekiyordu. Fakat biz “kendimiz olarak yenilenmek” yerine “başkasını takip ederek yenileşmek” yolunu tercih ettik. Yani kendimizi yenilemek yerine, çevremizi, araçları yenilemeyi tercih ettik. Yeni ordular, yeni kurumlar, yeni okullar, yeni usuller oluşturduk, ama onlar “özgün” değildi. Yani “bize ait yeni” değil, “bizim için yeni” şeylerdi.

Oysa uygarlığın temeli, “kendi” potasında sürekli dünyayı yeniden yorumlayarak “yenileşmek”tir. Fakat “yenileşmek” zor bir iş... Çünkü oturmuş, asırlardır bilinen, âdet, alışkanlık, gelenek, kısacası hayat tarzı hâline gelmiş her şeyi yeniden ilkeler etrafında yorumlamayı ve dışarıdan seçilen örneklerle sentezlemeyi gerektirir. Biz bu zor sentezleme işi yerine, doğrudan ithali benimsedik. O dönemdeki bütün devlet ve fikir adamları “kendilerine bakma” ihtiyacını dile getirdiler. Fakat çâreyi “başkası olmak”ta buldular. Burada da Batı'yı esas alan bir aşağılık kompleksi gelişti. Batı'da “demokrasi” varsa bizde “meşveret” vardı. Onlarda “bilim” varsa bizde “ilim” ve “akletmeyi ve düşünce”yi emreden nasslar vardı. Onlarda “Anayasa” varsa bizde “Kur'ân” vardı. Onlarda “klasik müzik” varsa, bizim müziğimiz de “klasik”ti. Onların “insan hakları” varsa, bizde de aynı vardı.

Geleneksel kesimin bu Batı'ya kompleksli bakışı, içinde Batı ile ilgili büyük bir cehalet barındırıyordu. Aslında çürümeye

karşı çıkan Ziya Paşa ve Mehmed Âkif gibi şairlerin örnek gösterdiği cinsten bir Batı yoktu. Hiçbir zaman da olmadı. Onların gerçeğe âşık, insana hürmet eden, halkı dinleyen sandıkları Batı o sıralarda dünyayı köleleştirmek, sömürgeleştirmek ve insanları katletmekle meşguldü. Bizdeki romantik gelenekçiler İslâm dünyasındaki ataleti, yozlaşmayı, çürümeyi kıyasıya eleştirirken; Batı'nın yıkıcılığını, sömürgeciliğini, kapitalizmini es geçiyorlardı. Bunu ya bilmeden, ya da önemsiz gördükleri için yapıyorlardı ki, ikisi de feci ihtimallerdir. Bu cehalet “adamların bir tek kelime-i şehâdet getirmediikleri kalmış” şeklinde yaygın bir sözü de üretti.

“Batı’da olan aslında bizde de var” sözüyle özetlenebilecek denklik çabası 1900’lerden itibaren iflas etti. Çünkü bütün bu “alıntılar”, “yenilikler”, maddî güç sahasına hâlâ olumlu bir şekilde yansımıyordu. Aksine, Osmanlı sürekli kan kaybediyor, Müslüman dünya sömürgeleşiyordu. Yapılan onca yenilikler, reformlar bir işe yaramamıştı. Müslüman dünyada bazı aydın çevreler bunun üzerine “tam teslimiyet” kompleksine girdi. Batılı hayat tarzını, alfabeyi, müziği, kıyafeti, siyaseti tamamen alarak kurtulabiliriz düşüncesi yaygınlık kazandı. “Artık ne olursa olsun, eski gitsin de yerine ne gelirse gelsin” yaklaşımı koskoca bir uygarlığı parya hâline getirdi.

Bu “başkasına benzeme” ve “kendisi olamama” kompleksi, Osmanlı uygarlığının sadece Batıcı ve gelenekçi kesimine has değildir. 1900’lerin başında doğan ve “Selefi” denilen, İslâm geleneğini ve yorumu “yozlaşma” olarak gören anlayışın da bir özelliğidir. Batıcı “teslimiyetçiler” gibi, onlar da Batılı oryantalistlerin yaptığına benzer çarpıtmalarla Kur’ân, sünnet ve icmâ noktalarında “arılama” iddiasıyla büyük tahripde bulundular.

Sonuçta, Müslümanların “itikad” boyutunda büyük zaaf lar meydana geldi. Bugünlerde bu zaaf, Batılı “başarı ahlâkı”nın benimsenmesine kadar vardı. “Sonuca giden her şey mubahtır” ah-lâksızlığı neredeyse kural hâline geliyor.

Müslümanların ikinci zaafı “itimad”dır. Tanrı’ya, kendine, kişiliğine itikadı zayıflayan Müslümanların, giderek kendine ve Tanrı’ya itimadı da zayıfladı. “Biz ne yapabiliriz ki?” sorusu, “bizden adam olmaz” gibi kendi kendini aşağılamalar, aslında bütün yanlışların özündedir. Müslümanların önemli bir kısmı bugün Batı felsefesine, kapitalizmine, siyasetine itimad ettikleri kadar kendi Tanrılarına, dinlerine, geleneklerine, düşünürlerine ve sanatçılarına itimad etmiyorlar. Bu güvensizlik, kompleksi daha da derinleştiriyor. “Okumuş yazmış” Müslümanlar “entelektüel” olma çabasıyla referanslarını Batı’dan getiriyorlar. İslâm üzerine bile Batılı yazarları okuyorlar. Klasik Müslüman düşünürleri ve ârifleri merak edenimiz az. Dindarlar arasında bile kendi birikimimize olan yabancılık Batıcılardan daha az değil.

Müslümanların üçüncü zaafı “istinad”dır. İtikadı çarpıklaşan, itimadı azalan bir kişi, elbette kendisine ve değerler sistemine itimad edemez. Referanslarımız da yoldan çıktı. Kendi değerlerimizi aşağı görme ve onların yerine Batılı referansları almak için yarışıyoruz.

Bütün bu üç zaaf; maddî gücümüz artarken, ekonomimiz, okur-yazarımız, devlet gücümüz artarken bile bizi zayıf kılmaya devam ediyor.

Demek ki 200 yıldır sorduğumuz bu yanlış soru, yanlış eylemlere yol açtığı gibi; itikadı, itimadı ve istinadı zedeleyerek kişiliğimizi de bozdu. Açık ki, asıl mesele “güç” değil, “kişilik”tir. Bunun için de artık kendimize dönmeliyiz. Kendimize önem vermeliyiz, çabamızı artırmalıyız. Yaptıklarımızı özgün kılmalıyız. Yoksa sürekli karşısında zayıf kaldığımızı düşündüğümüz Batı heyûlasının gücüne güç katmaya devam ederiz.

Yeni bir uygarlık, bu kişiliğimize tekrar kavuşup, kendimizi yenileyerek mümkün olacak. Bu yenilenme sadece bizim değil, bütün dünyanın ihtiyaç duyduğu en büyük iştir.

GÜÇ VE AHLÂK

Müslümanlar, son iki asırdan beri iki şeyden şikâyet ediyorlar: Güçsüzlükten ve dinden ayrı düşmekten...

Osmanlılar Avrupa tarafından hırpalanmaya başlayınca, kendilerine dönüp o güne dek ciddi bir zaafını görmedikleri sistemlerinin eksiklerini aramaya başladılar. 17. yüzyılda başlayan bu arayış, modernleşmenin yolunu açtı. Aslında Cumhuriyet dönemine kadar yapılan hemen her reform genelde Müslümanların, özelde de Osmanlılar'ın güçsüzlüğünü dinden ayrı düşmeye, din-darlığın azalmasına bağlıyordu.

Güçsüzlük algısı önce askerî sahadaki mağlubiyetlerle ortaya çıktı. Frenklerin daha iyi silâhları, daha iyi eğitilmiş askerleri ve daha iyi idare edilen orduları vardı. Osmanlı'nın vardığı sonuç, bu askerî silâh ve yöntemlerin benimsenmesi gerektiği idi. Bu yüzden ilk reformlar askerî alanda, Osmanlı'nın İslâm'ın yegâne küresel gücü olma konumunu güçlendirmek için yapıldı. Ordunun düzeltilmesi için bütçenin sağlıklı hâle getirilmesi gerektiği de anlaşıldığı için askerî reformlar hemen her zaman maliye,

yani harcama, gelir ve vergi reformlarıyla desteklendi. Yenilikler bir süre olumlu sonuçlar verdi. Ordu düzeldi, savaşlarda galibiyetler elde edildi, hatta kaybedilen toprakların bir kısmı geri alındı, yeni topraklar fethedildi.

Fakat bu alınan tedbirler, bir süre sonra Osmanlı'nın hızla güç kaybetmesini engelleyemedi. Bu kez, dikkatler Avrupa'nın hem askerî, hem de malî üstünlüğünün ardındaki esas nedenlere yöneldi. İşte 1800'lerin başından itibaren ortaya çıkan ve bizi hâlâ etkisi altında tutan Tanzimat anlayışı buradan doğdu. Bu anlayışa göre, Avrupa sadece görünürdeki teknoloji ve sistemleri geliştirmemiş, onlara yol açacak bir anlayış, kültür ve medeniyet dönüşümü geçirmişti. Yani iş, alette olduğu kadar o aleti üreten kafadaydı.

Silahları, donanmaları, orduları ve idareyi geliştiren şey, ilimdi, fendi. Avrupa'nın zenginleşmesi hep ilim sayesindeydi. Bu ilim, Osmanlı ve kadîm medeniyetlerin tanımladığı gibi ilâhî bilgiye dayanmıyordu. Akı ve bireyi esas alıyor, gözlem ve tecrübe ile yeni keşifler ve icatları meydana getiriyordu. Asıl güç işte bu anlayıştaydı. Bacon'ın meşhur "bilgi güçtür" sözü de bunu tasdik ediyordu.

Bu tahlilin ve tesbitin ne kadar safça ve -açıkça söyleyelim- yer yer câhilce olduğunu bugün daha iyi anlıyoruz. Zaten Osmanlı'yı ve Müslümanları zayıf düşüren esas sebep, tam da bu algı ve anlayış fakirliğidir. Zira Batı'nın "gelişmesi", hakikatte masum ve gerçek aşığı ilim adamlarının bir şekilde mükemmel sonuçlar almasıyla ilgili değildi. Daha çok, katliamlarla süslenmiş vahşî bir sömürgecilik rekabeti ve her kapitalist ve sömürgeci eylemi meşrûlaştıran ilmî yalanlarla ilgiliydi. Evet, Osmanlı aydınları Batı'yı tanımaya çalıştılar, ama onun gerçek yüzünü Said Halim Paşa gibi çok azı anlayabildi.

Osmanlılar şöyle bir ikilemin içine düştüler: Avrupa mevcut gücüne dinî referansları, hatta dini tümünden terkederek ulaşmıştı. Osmanlı böyle yapamazdı. O yüzden bir ara çözüm üretildi:

İslâm dini akla ve ilme önem vermekteydi, bu yüzden dine zarar vermeden de ilim ve fen geliştirilebilirdi. Bu da onları yenisinden güçlü kılacaktı. Batı'ya karşı rövanşı almalarını sağlayacaktı.

Bu ara çözüm, Osmanlı aydınlarını önce Avrupa bilimini bir imkân olarak gören, daha sonraları ise onu merkez alan bir tutuma itti. Aydınlar önceleri Batılı her terim ve kavramın İslâm geleneğinde karşılığı olduğunu göstermeye giriştiler. Batılı bilim, bizim "ilim" dediğimiz şeydi. Teknoloji, bizim "fen, sanat" dediğimizdi. Demokrasi de bizim malımızdı, adı "meşveret" idi. İlim ve fen de zaten İslâm'ın öz emriydi. Böylece İslâm'ın özgün düşüncesi ve o düşüncenin temeli olan terminoloji, Batılı terminolojiyle eşitlendi.

Ama ne Batılı kavramların tamamen sekülerleşmiş, dünyevîleşmiş güç odaklı boyutları kavrandı ve araştırıldı, ne de İslâm'ın yenileşmeyi mümkün kılan boyutlarına teksif olundu. Neticede bu eşitleme işi, giderek bir meşrûlaştırmaya döndü. Müslüman dünyasında en büyük laik devrimleri yapmış olan Mustafa Kemal bile, 1920'lerin başlarında yaptığı konuşmalarda "gerçek din" anlayışına atıfta bulunuyor ve İslâm'ın modernliğe en yakın din olduğunu söylüyordu.

Bu meşrûlaştırmanın altında yatan önemli bir neden, bir dünya sistemi kurmuş Osmanlı'nın bütün işlerini dinî referansa dayandırmasıdır. Bin seneden beri İslâm'ı merkez alan Türklerin neredeyse genlerine kadar işlemiş bu bağ gözardı edilemezdi. Dolayısıyla, geçen asrın başındaki reformlar dine karşı yapılmış olsa bile, dinî söylem hep meşrulaştırıcı olarak kullanıldı. Bu şekilde dinin de içi boşaltılmış oldu.

Müslüman aydınlar, çoğunun farkında olmamasına rağmen bir süre sonra Batılı kavramları birincil addedip, İslâm'ı onun söylemi olarak ikincil bir konuma getirdiler. Batılı tahakküme karşı üstünlük ve güç kazanma amacıyla başlanılan yol, İslâm'ı tek başına bir referans olmaktan çıkarmaya ve Osmanlı Medeniyeti'ni toptan terketmeye yöneldi. Sonuçta, Müslümanların ve Osman-

lî'nın gücünü artırma stratejisi olarak başlayan Batılı bilgi ve eylemleri ithal, bir süre sonra ona teslimiyetle son buldu. Yani eşitleme meşrûlaştırmaya, o da teslimiyete yol verdi.

Artık İslâmî hükümler ve anlayış, gelenek ve medeniyet tek başına açıklayıcı ve belirleyici olmaktan çıktı. Tam aksine, İslâm-cı olduğunu söyleyenler bile kendi görüşlerini Batılı kavram ve terimlerle destekleme geleneğini geliştirdiler. Bu açıdan, kayıtsız-şartsız Batı'ya teslim olmayı savunan Batıcılar kadar İslâmcılar da kendilerini tamamen Batılı söylem içine hapsettiler.

Bu süreç bugüne kadar süregelen bir dizi çelişkinin de kaynağı oldu. İslâm'ın modern bilimlere olan açıklığı, aslında dinî hükümlerin rasyonel (aklî değil) gerekçeleri olduğu, kültürün başka medeniyetin başka bir şey olduğu, dolayısıyla Müslüman kalarak modernleşmenin de mümkün olduğu gibi bir dizi çatışma alanı işte bu süreçte ortaya çıktı.

Modernleşme çabaları, Müslümanların “benlik” tasavvurunu değişime uğrattı. Özellikle Müslüman aydınlar çelişkili ve hattâ şizofrenik bir kişilik geliştirdiler. Birbiriyle durmadan sürtüşen, ama bir türlü netice ve sentez elde edemeyen iki benlik ortaya çıktı: Kendini parlak geçmişle avutan “üstün ben” ve bugüne bakıp, Batı'ya teslim olan “aşağı ben”.

Yaşanan kitlesel facialara, yapılan sonsuz sayıdaki taarruza ve kaybedilen değerlere rağmen bu iki benin arasındaki çatışmadan bugüne dek bir hayır çıkmadı. Aksine dinî anlayış ve gayret gittikçe zayıfladı. İslâm'ın pek çok aslî unsuru Batılıların Oryantalizm, Rasyonalizm ve Modernizm söylemlerine kanılarak çarpıtıldı. İlâhî boyutu önemseyen ve onu hayatın esası hâline getirmeye çalışanlar; düşünürken, eyleyen ve kendilerini ifade ederken Batılı gayri-ilâhî unsurlara dayandılar.

Fakat bütün bu canhıraşâne benzeme ve eklemlenme çabası maddî güce tahvil edilemedi. Yani Müslümanlar, kendilerine tahakküm eden Batılı dünyevî ve ahlâksız güce karşı bir türlü üstün duruma geçemediler. Bu güçsüzlük algısı özgün arayışları te-

tikleyecek yerde, Batılı düşünce, eylem ve söylemlere bağımlılığı daha da artırarak, Müslümanları daha da edilgen ve zayıf duruma getirdi.

En önemlisi ise, kişilerin dinlerine ve dinin yapıcı mânâsına olan itimatları sarsıldı. İslâmcılar dâhil artık Müslümanlar birbirine bitişik iki bataklık arasında bocalıyorlar: Gayretsizlik ve ümitsizlik. Öz değerlere dayanıp gayret etmedikleri için durum düzelmiyor, bu da onların ümitsizliğe kapılmalarını ve dolayısıyla maruz kaldıkları baskı ve saldırıları kabullenmelerine, hatta doğru görmelerine yol açıyor. Bu ümitsizlik de geri dönüp gayreti baltalıyor.

Müslümanların başarılı oldukça iftihar duydukları şey şimdi kapitalistleşmede eriştikleri düzey. Bir zamanlar birçok Müslüman akideye, ahlâka ve gayrete sahip olduklarını, bir tek maddî güçlerinin eksik olduğunu söylerler, hayıflanırlardı. Bugün o eksik kısmen giderildi: Dindarların da sermayeleri var ve bu sermaye bir kısmını güçlü kılıyor. Ama gelin görün ki bu kez hâlis niyetin, hasbî gayretin ve ulvî gâyenin yerinde yeller esiyor. Hatta dindar kapitalistler, Batılı sermayedarlar kadar yüzeysel ve asgarî bir “iş ahlâkı”na bile sahip değiller. Batı’nın dünyevî ve gayri-ilâhî sisteminin ürettiği, acımasız bir güç ve tahakküme dayanan bu başarılar sadece Müslümanların daha da güçsüzleşmesine yol açıyor.

Müslümanların gücü de ahlâkî olmalıdır. Yıkmadan, yakmadan, sömürmeden, istismardan geçemez. Osmanlı’nın yıkılmasının bir sebebi de, Batı’nın bilimle desteklediği ve hâlâ yüzüsüzce oynadığı bu ahlâksızlık oyununa girmemiş olmasıdır.

Gerçek şu: Varlığın ve medeniyetin üç ayağı olan bilmenin, kılmanın ve olmanın üzerine yaslandığı ahlâk zemini olmadan; ne ahlâkî olan bir güç, ne de güçlü olan bir ahlâk elde edilebilir.

GÜCÜN AHLÂKI MI? AHLÂKIN GÜCÜ MÜ?

200yıl evvel Batılı sömürgecilerin karşısında toprak kaybetmeye başlayan Osmanlı, meselenin güç kaybı olduğunu düşündü. “Bu gücü tekrar nasıl kazanırım” diye yola çıktı. Bunun için başvurmadığı çare kalmadı. Orduyu yeniledi, olmadı. Batılı devlet kurumlarını taklit etti, olmadı. Sarığı bıraktı, fesi giydi, olmadı. Şalvarı çıkardı, pantolon giydi, yine olmadı. Kendi müziğini bırakıp Batı müziğini yüceltti, o da olmadı... Batı tarzı mimariyi taklit etti. Olmadı. Kendi dilini aşağıladı, yabancı dil öğrendi, yine olmadı. Yeni okullar kurdu, olmadı. Meşrutiyet ilan etti, olmadı. Anayasa yaptı, o da çare olmadı.

Bütün bu olmazlar geldi, geldi Osmanlı devletinin ve hilâfetinin yıkılmasına kadar dayandı. Osmanlı yıkıldı, İslâm dünyası peyderpey İngiliz ve Fransız sömürgesi hâline geldi. Bütün zenginlikler, ülkeler yağma edildi. Ama kriz yine bitmedi.

İslâm dünyası kendini, dinini, insanını, tarihini, coğrafyasını inkâr bunalımına girdi. Batı ne derse onu mutlak kabul etti. Sömürge hâline gelen memleketlerde Batı’nın üstünlüğü, dinin ge-

riliği, bilimin yüceliği öğretildi. Okumuş insanlar kendi insanlarına, inançlarına tepeden bakmaya başladılar. Batılı gibi giymeye, düşünmeye, okumaya, yaşamaya çalışmamıza rağmen kriz hâlâ devam ediyor. Çünkü ne yaptığımızdan ziyade ne olduğumuzda sorun var.

Güç edinmek için kendimizden uzaklaştığımız açık. Ama 200 yıldır ne güç kazanabildik, ne kendimiz kalabildik, ne de kendimiz olabildik.

Hep söylüyoruz, İslâm dünyası son 200 yıldır bir çıkmazın içinde. Bu sadece siyasî, ekonomik, kültürel, sosyal bir kriz değil. Sadece bir güç krizi değil. Asıl kriz kişilik, yani ahlâk krizi...

Batı son 300 yıldır maddî gücünü artırırken asla ahlâklı davranmadı, ahlâkî olmak diye bir derdi hiç olmadı. Bugün de öyle. Çünkü Batı, bugün küfrün timsalidir. Küfür ise mutlak “ben” demektir. Mutlak bencillik demektir. Sadece “ben” diyen, nefsi-ni ilahlaştıran başkasının canına, şerefine, hakkına-hukukuna, insanlığına bakmaz. Sadece kendi çıkarına, kendi varlığına, kendi zevkine bakar.

Batı bunun için insanın canına, şerefine, malına hürmet etmek bir tarafa, bütün bunları tarümar etti. Yalan ile, entrika ile, gasb ile, kaba kuvvet ile, fitne ile bugünlere geldi. Sadece orduları ile değil sermayesi, medyası, üniversitesi ve sanat çevreleri ile bu yönde hareket etti. Bilimsel gerçek ile ilgilendiğini söyleyen araştırmacılar insanları daha çok öldürecek, daha çok hastalandıracak, daha çok yoksullaştıracak teknolojileri üretmekten uzak durmadılar. Devlet onlara bunun için büyük araştırma destekleri verdi. Nitekim bugün Batı’daki araştırma fonlarının yarısından fazlası savunma alanına aktarılır. Batı, ilaç ürettiğinde de, silah ürettiğinde de “en çok çıkarı nasıl elde ederim” diye düşünür. Bu ahlâksız çıkar hesabına asla merhameti, şefkati, hoşgörüyü yaklaştırmaz.

Batı bütün bunların üstüne insanlık tarihinde daha önce yapılmamış bir şeyi de yaptı; bu çirkin çıkar hesabını çok parlak, gü-

zel ve çekici laflarla süsledi. Bilimi, siyaseti, medyayı, eğitimi, felsefeyi, sanatı bunun için kullandı.

Kısacası bugün gelinen noktada Batı güçlüdür, ama haklı değildir. Aslında hem suçlu, hem de güçlüdür. Çünkü Batı’da ahlâkın gücü değil, gücün ahlâkı hâkimdir.

Zulmü, yıkıcılığı, şeytanîliği doğru ve güzel gösteren söylemler üretilir. Buna o kadar çok örnek vardır ki... Meselâ Batılı bir güç, bir ülkeyi işgal ederken orayı “özgürleştiriyoruz” der. Kadını metalaştırırken “kadının zincirlerini kırıyoruz” der. Allah’a itaat hor görür ama insanlara gazoz pazarlarken onlara “susuzluğuna itaat et” der. Meselâ Batılı ülkeler İnsan Hakları Evrensel Beyanname’si’ni yayınladıkları tarihte ABD’de zenciler ile beyazların aynı çeşmeden su içmesi bile yasaktır. Batı “demokrasi ve özgürlük” söylemlerini parlatırken Yahudilerin Filistinlileri, Sırp-ların Boşnakları, Suriye ve Irak’taki gibi zalim rejimlerin Müslümanları katletmesini teşvik eder.

Evet, Batı’nın yıkıcı ve ikiyüzlü karakteri açık... Ama bu, Müslümanların sorumluluğunu azaltmıyor. Müslümanlar, Batı ile uğraştıkları kadar kendi eksikleri ile uğraşmıyor. İstisnalarımız hariç 200 yıldan beri böyle yapıyoruz. “Madem Batı bu şekilde güçlendi, o zaman biz de ne olursa olsun onun kadar güçlü olmalıyız.” mantığıyla hareket ediyoruz. Bu yanlış mantık bize belirli bir güç kazandırdı, ama bu arada ahlâkı kaybettik.

Müslümanlar uzun süre hem Batı, hem de Batı’nın kurduğu düzenlerde büyük sıkıntı çektiler. Bir gazete, bir dergi, bir televizyon kuracak güçleri yoktu. Samimi dindarlardan toplanan mütevazı bağışlarla topluma hizmet etmeye çalıştılar. Fakat son 30 yılda dindarların maddî gücü çoğalmaya başladı. Gazeteleri de oldu, televizyonları da, şirketleri de, okulları da. Ama bu kez o samimiyet, muhabbet, safiyet kayboldu. O medyada, şirketlerde, okullarda ahlâk geri plana düştü. Müslümanlığın özünden çok sözü hâkim oldu. “Güce giden yolda her şey mubahtır” anlayışını açıkça dillendirenler bile var.

Maalesef, Müslümanlar “ahlâkın gücü”nden kopup, “gücün ahlâkı”na teslim oldular. Oysa Batı’da gücün ahlâkı vardır, İslâm’da ise ahlâkın gücü.

Nitekim Resûlullah Efendimiz (s.a.v) Allah’ın dinini tebliğe başladığında maddî gücü yoktu. Hem yetim, hem öksüzdü. Zengin değildi. O’nun en büyük gücü ahlâkıydı. Bunun için kâfirler O’nun risâletini inkâr ederken bile O’nun şahsiyetine, ahlâkına bir söz söyleyemediler. Madem Peygamber Efendimiz (s.a.v) bizim için her hususta “en büyük örnek”tir, o halde Müslümanların güç ve ahlâk hususunda da O’nu örnek alması gerekir.

Peygamber Efendimizin tebliğ ettiği dinin kendi ömrü içinde ve râşid halifeler zamanında yayıldığı coğrafyaya bakarsak, İslâm’ın güçten ziyade ahlâk ile yayıldığını görürüz. Adaletli, muhabbetli, hürmetli Müslümanlar asker, tüccar, gezgin ve âlim olarak gittikleri her yerde kalpleri fethettiler. Selçuklu ve Osmanlı da bu yoldan yürüdükleri için asırlarca süren bir insanî medeniyet kurabildiler.

İnsanlara zulmetmeden de, sömürmeden de, köleleştirmeden de, yalan ve sahtekârlığa başvurmadan da dünyada hüküm sürebilmenin örneklerini yalnız Müslümanlar vermiştir. Tarihte elbette küfre dalan büyük güçler de hükümrân oldular. Hatta Roma gibi neredeyse bin sene süren devletler de kurabildiler. Ama asla insanî, ahlâkî güç olamadılar.

Bugün Müslümanların güce ihtiyacı var. Doğru. Daha zengin, daha müreffeh, daha sağlam olmalılar. Ama biz gücü de yanlış anlıyoruz. Güç sadece para-pul, yapı, siyaset, silah, nüfus değildir. Fakat eğer ahlâk olmazsa bütün bunlar bir işe yaramaz. Çünkü en büyük güç, kendisi olmaktır, kişilikli olmaktır. Bunun için 200 yıldır güç peşinde koşacağımıza adamlık peşinde koşsaydık bugün hem adam, hem de güçlü olurduk. Siyasî ve ideolojik farkları tefrika hâline getirmeseydik, bugün kardeşliğimiz daha kuvvetli, daha sağlam olurdu.

Müslümanlar Batı gibi ahlâksız bir gücü örnek alamaz. Yalan ile, dolan ile, talan ile güç kazanmak mubahtır diyemez. Ahlâkın sadece bahsini edip kendisi ahlâksız yaşayamaz. Biz Batı gibi hem güçlü, hem suçlu olamayız. Çünkü İslâm'da her şey gibi güç de ahlâka tâbidir. "Gücü elde edelim, sonra ahlâkı düşünerüz" diyemeyiz.

Müslümanlığın gayesi sadece güç kazanmak, sadece en güçlü olmak değildir. Gaye; iyi kul, iyi insan olabilmektir. Allah'ın ahkâmına, Resûl-i Zîşân Efendimiz'in (s.a.v) ahlâkına bağlanmaktır. Niyeti de, gayreti de bunun için sarfetmektir.

Dünyevî güce herkes kötülükle, şer ile ulaşabilir. Asıl marifet, iyi ve doğru, yani ahlâklı kalarak güçlü olmaktır. Bunun için adalete, ehliyete dayanmak ve doğruyu yayıp yanlıştan sakındırmak dışında kazanılan hiçbir güç meşru olmaz.

Evet, çâre açık: Gücün ahlâkına değil, ahlâkın gücüne sahip olmak...

KENDİMİZ OLMAK

İslâm dünyası 200 yıldır bir uykuda. Fakat gördüğümüz, rüyadan ziyade bir kâbus.

Kâbus burada başladı. Her şey burada, bizim topraklarımızda oldu, bitti. İngilizlerin “Ortadoğu” dediği bölgenin bir türlü huzur bulmamasının sebebi Osmanlı’nın yok olmasıdır. Bugün İslâm dünyasının her yerinde yaşanan vahşetin, işgallerin, katliamların miladı Osmanlı hilâfetine ortadan kalkmasıdır. Osmanlı’nın bitmesiyle beraber Müslümanların dünyadaki gücü de, itibarı da, hükmü de sona erdi. O andan beri Müslümanlar sâhipsiz, yönsüz ve dağınık.

Osmanlı elbette kendi kendine çökmedi. İngiltere ve Fransa onu yıkmak için tam 200 yıl çalıştı. 1918’deki sonu, tâ 1700’lerden başlayarak planladılar, adım adım uyguladılar. İngilizler ve Fransızlar Osmanlı ve İslâm memleketlerine seyyah, tüccar, bilim, arkeolog, gazeteci kisveli adamlar gönderdiler. Bizim kuvvetimizin nerelerden geldiğini araştırdılar. Onun için Müslümanları önce tasavvuftan, sonra hadislerden, en sonunda da Kur’ân’dan ayırmak için uğraştılar.

Fakat Osmanlı sadece Avrupalılar'ın bu sistemli faaliyetleri yüzünden yıkılmadı. Osmanlı'nın kompleksleri, eksikleri, zaafı olmasaydı nasıl yıkılabilirdi? Bir adam çok sağlam olursa, ona kim zarar verebilir? Bir insan kendini bilirse, kim onu şaşırtabilir? Şunu kabul etmek gerekir ki, Osmanlı içten içe çürümeye başlamıştı. Dini yaşamadaki, devlet idaresindeki ve toplumdaki yozlaşma giderek had safhaya varmıştı. Osmanlı'yı yükselten adalet, liyakat ve meşveret ilkeleri artık gözardı ediliyordu. Rüşvet her yerde normal karşılanıyordu. Eskiden ehil olanların atandığı devlet makamlarına akrabalık, hemşerilik, menfaate göre adam atanıyordu. Sultanlar bütün iyi niyetlerine rağmen basiretten, dirâyetten ve ferasetten uzaklaşmıştı.

Halkın üzerindeki vergiler ağırlaşmış, üretim azalmıştı. Medreseden camiye, çeşmeden köprüye kadar hayatın her alanını ayakta tutan vakıflar bozulmuştu. Medreseler, ilimde yetkin olan kişilerden ziyade torpilli olanları mezun ediyordu. Tarikatlerin bir kısmı şeriaten, sünnetten ve âdâbdan uzaklaşmıştı.

Bütün bu çürüme elbette her yeri, herkesi kuşatmış durumda değildi. Hâlâ mahallede, dergâhta, çarşıda, devlette dosdoğru olan insanlar vardı. Fakat toplumun hâkim rengi yozlaşmaydı. Bunu herkes görüyordu ama kimse nereden, nasıl neşterin vurulması gerektiğini kestiremiyordu.

Bu neşteri ilk vuran İkinci Mahmud oldu. Savaştan kaçan, siyasete bulaşan Yeniçeri ordusunu toptan tasfiye etti. Ama onun yerine başarılı bir ordu kuramadı. Çözümü özde değil şekilde aradı. Sarık yerine fesi getirdi. Ardından gelen Abdülmecid ise kendimiz olmaktan daha da uzaklaştı. Öz müziğimizi sarayda yasaklatıp, İtalya'dan müzisyenler getirdi, onlara paşa unvanı verdi. Devleti "İngilizci" ve "Fransızci" diye anılan paşalara teslim etti. Nitekim ileride görevden alınınca İngiliz büyükelçiliğine sığınacak kadar hain olan Mustafa Reşid Paşa'nın İngilizler ile kafa kafaya verip hazırladığı Tanzimat Fermanı bunun resmî ilanıydı.

Osmanlı'nın Batı'yla mücadele çabası, artık Batı'ya benzerme çabasına dönmüştü.

Abdülaziz de iyi niyetine rağmen yıkımı durduramadı. Mithat Paşa gibi açıktan İngiliz menfaatine çalışan sadrazamlar devleti ele geçirdi. İşi sultanı öldürmeye kadar vardırıdılar. Orduda yapılmaya çalışılan her reform etkisiz kaldı. Ordumuz yenilmeye devam etti. Osmanlı topraklarını İngiltere, Fransa, Avusturya ve Rusya hızla yutuyordu.

Osmanlı silahla, orduyla Batı'ya yetişemeyince bu kez, adam yetiştirmede sorun var, dedi. Abdülhamid yeni okullar kurdu. Fakat eğitimi okul inşa etmekten ibaret olarak gördüğü için, insan yetiştirmeye odaklanmadığı için o okullarda okuyanların önemli bir kısmı kendilerine düşman nesiller olarak yetişti.

Son devirde Abdülhamid dışında basiret ve feraset gösteren yönetici pek çıkmadı. Devlette hainler cirit atıyordu. Padişahların en yakınındaki memurların, bakanların, başbakanların İngilizlere, Fransızlara, Ruslara çalıştıklarını herkes biliyordu. Fakat bu herkesçe kanıksanmıştı. Abdülhamid, bu ihanet halkasını kıramadı, 33 yıllık iktidarı boyunca devletin yıkımını durdurdu. Osmanlı'nın son umudu olan Abdülhamid de İngiltere'nin desteklediği Jöntürkler'in yaptığı bir darbeye düştü. Jöntürkler'in elinde Osmanlı 9 yıl içinde bitti.

Kısacası Osmanlı 200 yıl boyunca ayağa kalkmak çok şey yaptı. Sırasıyla orduda, devlette, ekonomide, eğitimde, kültürde Batı'yı örnek almak için uğraştı. Ama olmadı. Osmanlı'nın Batı'yla ilişkisi onu yenmek üzere başlamıştı. Sonra Batı'nın hayranı, en sonunda da Batı'nın kurbanı oldu.

Cumhuriyet ile beraber Batı'yla mücadele anlayışı yok oldu. Tam aksine Batılı her şey bir ideal, bir hedef, bir inanç hâline geldi. Bu zihinlerimizde de yer etti. Bugün de siyasette, düşüncede, ticarete, sanatta, mimaride, edebiyatta, her şey Batı'ya benzer, Batılı çıkarlara uygun yapılmakta. Bu aşağılık kompleksi kıyafetten mobilyaya, şiiirden müziğe, dükkân isimlerinden eğitime ka-

dar her yere sinmiş durumda. Daha da vahimi, çoğu zaman bunun farkında bile değiliz.

Peki, 200 yıldır sarfedilen bu kadar çaba, enerji, emek niçin boşa gitti?

Kestirme bir cevap verelim: Kendimiz olmaktan çıktığımız için.

Evet, çare kendimiz olmakta. Tekrar kendimiz olmak için, kendi inancımıza, medeniyetimize, fikrimize, zevkimize yaslanmalıyız. Kendimiz olmak için dâvâmız olmalı. Çünkü dâvâsı olmayanın iddiası olmaz.

Başkası olmayı bırakıp kendimiz olduğumuzda, bu memleket ve İslâm dünyası yeniden dünyaya insanlık örneği olacak bir medeniyeti inşa etmeye başlayacaktır.

DOĞRULUK VE GÜZELLİK

İki sene önce yayınladığım bir kitabın tasarımını genç bir hanım yapıyordu. İlk görsel taslağı hazırlayıp bana gönderdiğinde kendisini aradım. Kitabın “sevdâ” üzerine olan bölüm için kullandığı çifte kumru resminin pek klişe olduğunu söyledim, “Aşk, sevdâyı, muhabbeti başka hangi sembollerle anlatabiliriz, bir düşünün. Ama lütfen özgün ve bizden olsun” dedim. Bunun aynı zamanda medeniyetimizi ihya etmenin bir örneği olacağını söyleyince genç hanım şaşırdı: “Grafik tasarımın medeniyet ile ne ilgisi var?” dedi. Bunu söyleyen dindar bir hanımdı. Bunun üzerine ona bu cümlesinin medeniyetin ve dinimizin temeline ne kadar aykırı olduğunu anlatmak zorunda kaldım.

Çevremizde böyle “Sanat ile dinin ne ilgisi var?”, “Bilim ile dinin ne alâkası var?” diye soranların önemli bir bölümü dindar kişiler. Halbuki inanan kişinin her şeyin imanla, dinle ilgisi olduğunu bilmesi gerekmez mi?

Maalesef İslâm’ın bir “hayat dini” olduğunun farkına varmıyoruz. Peki, bu şuur eksikliği nereden geliyor? İşin esası şu: 200 se-

nedir kendimizde değiliz, kendimiz değiliz. Kendimizden şüphe ediyoruz. 200 senedir kendimiz olmayı bir tarafa bıraktık, başkası olmaya çalışıyoruz. Bu yüzden geleneği sahiplenilenlerin çoğunluğu da geleneği reddedenler kadar “kendine” bîgâne. Gelenek düşmanları bunu tahkir ederek yapıyor, biz ise ya sürekli geçmişe yazıklanıyoruz, ya da eski kalıpları tekrar ederek bugünü ihya edeceğimizi sanıyoruz. Bir yanda “kendimiz” olan her şeyi reddeden, küçümseyen, tahkir edenler var. Bir yanda da geleneği yüceltmek adına onu bugünün insanına, dünyasına, hayatına kapayanlar var.

Kendimize o kadar yabancılaştık ki, kim olduğumuzu yabancılara anlatacağımızdan daha çok kendimize anlatmamız gerekiyor. Bizim medeniyetimizin özelliklerinin ne olduğunu düşünüp tarif etmemiz gerekiyor. Kalp gibi, muhabbet gibi, aşk gibi kavramların gerçek anlamlarının ortadan kalktığı bir dönemde, insanın medeniyeti bu kavramlarla ifade etmesi kolay değil. Nitekim meselâ bugün “eğitim şart” diyoruz, ama eğitim kelimesinden başka terbiye, tâlim, tahsil, maarif gibi her biri ayrı bir âlem olan kavramlarımız unutulmuş durumda.

Biz burada “medeniyet” kavramını Tanzimat’ta türetildiği şekliyle, yani Batı medeniyetini esas ve üstün sayan anlamından başka bir mânâda kullanıyoruz. Kendi medeniyetimizi kastediyoruz. Fakat bizim medeniyetimizden bahsederken medeniyetin nasıl bir şey olduğunu, olmazsa olmaz unsurlarını, nasıl inşa edildiğini somut olarak anlatmayı pek beceremiyoruz.

Yabancılaşıma, kendini inkâr o kadar ileri düzeyde ki bugün bizler medeniyetimizin özünü, kaynaklarını, ilkelerini, değerlerini, şekillenme sürecini bize gelen birikimin içinden çekip süzmek zorundayız. Bu neredeyse arkeolojik bir çaba. Müzikten mimariye, şiirden siyasete bize miras olarak gelen ilke ve değerlerin bu alanlara nasıl nüfuz ettiğini öğrenmemiz gerekiyor. Bir nevi “kendini hatırlama” seferberliği gerekiyor.

Öncelikle şunu anlamalıyız: İslâm doğruluk ve güzellikten ibarettir. Kul hem doğru olmalı, hem de güzel. İnancımız hem

doğru olmalı, hem güzel. İşlerimiz hem doğru olmalı, hem güzel. Şairliğimiz, kunduracılığımız, anne-babalığımız, evlatlığımız, akademisyenliğimiz, grafik tasarımcılığımız, kısacası hayatın her anında, her alanında hem doğru, hem de güzel olmalıyız.

Oysa bugün bizim için maalesef güzellik boyutu çok önde değil. O zaman eksik bir kulluk içindeyiz demektir.

Müslümanlar, Batı'nın siyasî ve fikrî tahakkümünün etkisine girdikleri 19. yüzyılın başından beri "doğruluk" boyutuna daha çok ağırlık verdiler. Kur'ân'ı doğru anlamaya, inancı doğru yaşamaya, farzları ve sünnetleri doğru uygulamaya odaklandılar. Bu amaçla sayısız vakıflar, halkalar, kurumlar, mektepler kurdular. Sayısız dergi, kitap, ansiklopedi yayınladılar. Sayısız toplantılar, meclisler, tartışmalar yürüttüler. Amaç, inananların inancının ve amellerinin "doğru" olmasıydı.

Bütün bu hayırlı çabaların sonucunda İslâm dünyasında hayatını "doğru" yaşayan insanlar çoğaldı. Şerlerden kaçınan, hayatını Allah'ın muradına ve Rasûlullah'ın sünnetine uygun yaşamaya çalışan, namazı, orucu, zekâtı, haccı ifâ etmeye gayret eden samimi mü'minler dünyanın her yanında İslâm'ın görünür yüzü oldular. Kurulan vakıflar sayısız doktorların, mühendislerin, avukatların yetişmesine katkı yaptılar.

Fakat bütün bunlar yapılırken İslâm'ın ikinci özelliği olan "güzellik" boyutuna o kadar önem verilmedi. Doğru insan yetişsin diye talebelere burs verdik ama sanata, estetiğe, güzelliğe yönelmiş talebelere burs vermedik. Camiler, mescidler, binalar inşa ettik. Her şeylerini düşündük, ama güzel olmalarını en sona bıraktık. Oysa meselâ İstanbul'da yaşayan bir kişi için en azından bakıp da örnek alacağı "güzel" cami mimarisi örnekleri pek çoktur. Hem de dünya çapında Süleymaniye, Şehzade, Fatih, Sultanahmet camileri gibi medeniyetimizin mimari zirvesi olan eserler vardır. Fakat hayatında sadece "doğru"yu esas alıp, "güzel"i ihmal eden gözler, önlerindeki "güzellik" örneklerini de göremediler.

Aynı şey şiirde, edebiyatta, müzikte, siyasette, ticarete oldu. Her şeyi doğru yapma gayretinin yanına güzellik boyutunu ekleyemedik. O yüzden konuşurken maalesef doğruyu söylerken güzelce söyleyemedik. Hatta âyetleri ve hadisleri bile muhataplarını kırıcı, incitici şekilde kullananlarımız oldu. İnsanımız büyük şairlerimizle, müzisyenlerimizle tanıştığında sükût-i hayâle uğradılar. Çünkü bu insanların ahlâkı ile sanatları aynı çizgi üzerinde değildi. Doğru olmayı anlatan kitap, roman, hikâye yazarlarını, doğruluğu savunan nüfuz önderleri maalesef güzellik önderi olamadılar.

Oysa Mevlâmız Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok yerde "güzel" davranış ve inanışı över ve emreder. Meselâ Bakara Sûresi'nin 263. âyetinde şöyle beyân buyurur: *"Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah her bakımdan sınırsız zengindir, Halîm'dir."* Nisâ' Sûresi'nin 86. âyetinde ise; *"Ve bir selâmla selâmlandığınız zaman, o takdirde siz ondan daha güzeli ile selâm verin veya onu (aynen) iade edin. Muhakkak ki Allah, herşeyi en iyi hesap edendir."* Secde Sûresi'nin 7. âyetinde de, *"O ki yarattığı her şeyi güzel yarattı"* buyurur.

Yaradan sözün "en güzeli"ne uymamızı emreder. Hatta kötülüğü def ederken bile "güzellik" ile kovmamızı ister. Fussilet Sûresi, 34. âyette olduğu gibi: *"İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir."*

Yine Mevlâmız kendi isimlerini Kur'ân'da "en büyük" veya "en önemli isimler" olarak değil, "esmâü'l-hüsnâ", yani "en güzel isimler" olarak vassfeder. "Güzel", yani "el-Cemîl" Mevlâmızın isimlerindendir. Dinimizde güzellik o kadar öndedir ki, Cenâb-ı Hak, Hazreti Yûsuf'un kıssasını "kıssaların en güzel"i olarak nitelendirir. Sabrın "cemîl", yani güzel olanını tavsiye eder.

"En güzel" ahlâk üzerine olan Rasûlullah Efendimiz de zâtı, sözü ve eylemiyle güzelliğin baş örneğidir. Rasûlullah Efendimi-

zin şu hadisi bizim güzellik düsturumuz olmalıdır: “Allah güzel-dir, güzelliği sever.” Resûl-u Zîşân Efendimiz şöyle beyân buyurur: “Bir hurmanın yarısı da olsa onu sadaka olarak vererek ateşten korunun! Kim yarım hurma bulamazsa güzel bir sözle korunsun!” Nitekim Rasûlullah büyük torununa Hasen, yani “güzel”, küçük torununa da Hüseyin, yani “küçük güzel” ismini vermiştir.

İslâm’da doğruluk güzellikten, güzellik de doğruluktan ayrılamaz. Bir inanan hem doğru, hem de güzel iş yapmak durumundadır. Hem güzel, hem doğru bir insan olmak zorundadır. Fikri, işi, eseri doğru ve güzel olmalıdır. Meselâ namazı sadece dosdoğru kılmak değil, aynı zamanda güzelce kılmak esastır. Zekâtı da sadece dosdoğru değil, aynı zamanda güzelce vermek gerekir. İslâm’ı veya bir hakikati anlatırken de her sözün güzelce söylenmesi gerekir.

Tebessümün sadaka olduğu bir inanca mensubuz. İslâm’da hayat ile güzellik, vazife ile zevk, ahlâk ile sanat iç içedir. Her şey gibi sanat da ne hayattan, ne de inançtan kopuktur. Aksine fitrat anlamına gelen ahlâka hizmet eden bir araçtır. Müziğin, mimarinin, tezhibin, şiirin, kısacası bütün sanatların gayesi kişinin edebini, kişiliğini, kulluğunu güzelleştirmektir.

Batı’da ise doğruluğu temsil eden etik ile, güzelliği temsil eden estetik iki ayrı, hatta çelişen, hatta çatışan kavramlardır. Çoğu kere “doğru” olan “güzel” değildir, “güzel” olan da “doğru”. Bu, birliği parçalayan ve hayatı şizofrenik duvarlarla bölen seküler hayat nizamının doğrudan bir yansımasıdır. O yüzden bizdeki sanat anlayışı ile modern sanat anlayışı arasında temelde büyük farklar vardır. Meselâ Batılı bir ressam, eserine kocaman bir imza koyarken, bizim şaheserler ortaya koyan hattatlarımız küçücük harflerle imza atarlar. O imzalar da genellikle şöyle dualardan oluşur: “Bunu yazan falan kişidir. Allah onun günahlarını affetsin.”

Sanatta ve toplumsal hayatta tevâzû en kıymet verilen duygudur. Çünkü tevâzûdan daha güzel bir süs yoktur.

Kısacası bugün kul olmaktan, kendimiz olmaktan, medeniyetimizi ihyâ etmekten bahsediyorsak mutlaka doğruluk gibi güzelliği de üstün tutmalıyız. Hayatımızı, fikrimizi, işimizi, davranışımızı, sözümüzü, binalarımızı, kitaplarımızı, konuşmalarımızı doğru ve güzel kılmalıyız. Kendimize, çevremize, âlemlere doğruluk ve güzellik yaymalıyız. Kalbimizi, zevkimizi, aklımızı hem selîm, hem cemîl yapmalıyız. Güzel olan Mevlâmıza yaraşır doğru ve güzel kullar olmalıyız.

ÇIKMAZ SOKAK

28 Şubat ile beraber o zamana kadar dindarların konuştuğu, yaptığı, düşündüğü her şey bir karmaşaya düştü. Başını açan hanımlar, eşlerinin başlarını açması için zorlayan erkekler, kendi bıyıklarını, sakallarını kesenler, “valla ben onun gibi dindar değilim” diyerek tutarlı dindarları hedef gösterenler, içki içtiğini patronlarına göstermeye çalışanlar, eski dostlarıyla görüşmeyi kesenler, neler, neler...

Maalesef inananların çoğu bu krizden ahlâkî sonuçlar çıkarmak yerine, yeni kıyafetlere büründüler. Saptıkları sokaklardan en popüleri ise liberalizm oldu.

Liberalizmin ne olduğunu bildiklerinden de değil. Yani, eğer başörtüsüne özgürlük diyorsa, ordunun istediği zaman müdahalesini engelliyorsa, sıradan insanın istediği gibi yaşamasına, bu ülke insanlarının istediği partiyi başa getirip orada tutmasına müsaade ediyorsa, liberalizmden güzel ne vardı? Hem, haklar ve hürriyetler zaten İslâm'ın malı değil miydi?

Bu psikoloji ne yazık ki son iki asrımızı işgal eden bir karabasanın tekrar gösterimi... Nereden tokat yersek oranın zıddına dönmek... İsmet Özel'in ifadesiyle, "düşerken tutunduğumuz tuğlayı Rabb bellemek." Osmanlı'daki İslâmcılar da öyle yapmışlardı. Hemen hepsi Batı'yı ahlâkın ve ilmin merkezi görüyorlardı. Batıcılar kadar onlara göre de bu toplum ancak Batı'nın ortaya koyduğu medeniyete ve fikirlere yapışarak kurtulabilirdi.

Evet, sonunda o medenî Batı, Osmanlı'yı yıktı, yeni devletin ideolojisi hâline geldi. Yeni rejimde ilk kelle verenler ise o İslâmcılar oldular.

Sadece ülkemizde değil, bütün İslâm dünyasında bir yürüme, bir istikamet sıkıntısı var. Çoğumuz yürümüyor, yürütülüyor. Bir kısmımız sahte kurtarıcılar ve dönüştürücü fikirler tahterevanına bindirilmiş, gidiyor. Ama kendilerinin yürüdüğünü sanıyorlar. Ne yola, ne yoldaşa, ne menzile hâkimiyetleri var.

Önümüze düşen her floresan ışığını ilâhî nur olarak görenlerimiz pek fazla. Geçmişte bu sahte ışık, pozitivizm oldu. Sonra sosyalizm, şimdi de liberalizm. Hiçbiri sadre şifâ olamadı tabii ki! Yürümeyen, ama yürütülenler için yol oraya gidiyormuş, şuraya gidiyormuş, ne fark eder ki?

Menzil bilenler için, bir istikametten başka bütün istikametler yanlıştır. Aynı menzile giden pek çok yol olabilir, ama her yol aynı menzile gitmez.

Liberalizm onu doğuran zihniyetten başka kimsenin ne dostudur, ne de kurtarıcısı. Gerçek ile, haklar ile, özgürlükler ile, demokrasi ile, ahlâk ile de bir ilgisi yoktur. Batı'nın sömürgeci zihniyeti liberaldir. Amerika'yı kuran liberaller bir yandan köleleri olan zencileri her türlü zulme tabi tutarken, öte yandan da utanmadan Bağımsızlık Bildirgesi'ne "bütün insanlar Tanrı'nın karşısında eşittir" diye yazabiliyorlardı. En başarılı sömürgeci devletler, İngiltere gibi liberal olanlarıdır.

Dolayısıyla yalancı dolma yutmaya gerek yok. Liberalizm bugün de değişmiş değil, çünkü onu doğuran, insanı kendinden, özünden, diğer insandan koparan yıkıcı seküler anlayış hâlâ geçerli. Ve ABD gibi liberal devletler, hâlâ en saldırgan ve vahşî siyasî güçler. Devlet hep liberalizmin merkezi oldu, bunda da değişen bir şey yok.

Üstâdın dediği gibi: “Durun kalabalıklar, bu cadde çıkmaz sokak!”

AÇANLAR VE KAPAYANLAR

İstanbul'un fethi, sadece bir şehrin, bir ülkenin, bir imparatorluğun ele geçirilmesi anlamına gelmiyor. Fetih, her yıl kanıksadığımız kutlamalardan öte daha yüce bir anlam taşıyor. İstanbul, Müslümanların toprak ve beldeleri fethetmesinde sadece bir halka. Ondan önce Endülüs, Maveraünnehir, Mısır, Suriye, Kuzey Afrika da fethedilmişti. Üstelik bu yerleri fethedenlerin hepsinin milliyeti de farklıydı. Ama Müslümanların fethini anlamak için, onu Batılıların yayılmasıyla kıyaslamak gerekiyor.

Öncelikle kavramlar üzerinde duralım. Fetih, “açmak” anlamına geliyor. Kur’ân’daki ilk sûrenin adı olan “Fâtîha” da bu kelimeyle aynı köke dayanıyor. Müslümanların fetih anlayışı en çok bu kelimenin anlamına yakınlık gösteriyor. Yani şeytanî yağmaya değil, İlâhî Nûr’a kapı olmak, geçit olmak.

“İslâm fethi-Batı yayılması” derken önemli bir ayrım yapmış oluyoruz. Bu ayrımdaki temel ölçü, her iki medeniyetin din, dünya ve insan tasavvurunun farklı olmasından kaynaklanıyor.

İslâm, yalnızca tek olan Allah’a inanmak, sadece O’na ibadet etmek ve O’nun arzu ettiği şekilde ölçülü bir dünya hayatını yaşamak demek. Ancak, insanın Allah karşısındaki bu aciziyeti ve sınırlı ömrü, onun hayatını zindan etmiyor. Aksine, hayatın her anını kendi özüne ve dolayısıyla Allah’ın murad ettiği çizgiye yaklaştırarak, medeniyetin her alanında çaba gösteriyor. Müslüman olsun olmasın, dini olana saygı gösteriyor. Bu yüzden, girdiği beldelerde kiliseleri, havraları yakıp yıkmıyor. Aksine kendi inancından olmasa bile diğer dinden olanlara kendi ahkâmında serbestçe hareket etme hakkı tanıyor. Onların inancına müdahale edemiyor, onları Müslüman olmaya zorlayamıyor.

Batılı misyonerler din adına Batılı yağmacılığa öncülük ederken, alperenler ve Allah dostları İslâm’ın tebliğine öncülük ediyorlar. Anadolu’nun, Endülüs’ün, Uzak Doğu’nun kısa sürede Müslüman olmasının altında yatan sebep bu. Batılı ise, dinini bile diğerlerine tanıtırken ikiyüzlü. Bunu zavallı bir Afrikalı şöyle ifade ediyor: “Batılılar buraya gelmeden önce onların elinde İncil, bizimse toprağımız vardı. Şimdi ise onların elinde toprak, bizim elimizde ise İncil var.” ABD’deki beyazlar, daha 1960’lara kadar, hatta bazı yerlerde hâlâ zorla Hıristiyan ettikleri zencileri kendi kiliselerine kabul etmiyorlar. Oysa Müslümanlar için, İslâm’a giren kim olursa olsun en yakın kardeş demektir. Ümmet de budur.

Müslümanların inancında yeryüzü ve içindekiler, canlı-cansız, bitki-hayvan, insan, inanan-inanmayan hepsi Allah’ın bir emaneti. Çünkü Müslüman olmak demek, Allah’ın bu emanetine inanmak demek. Müslümanlar için beldeler, memleketler, hele insanlar sahip olunamayacak varlıklar. Çünkü, mülk Allah’a ait. Çünkü el-Melik olan O’dur. Müslümanlar, gerçek insanlığı temsil eden İslâm’a açtıkları beldelerde kontrollerine giren her şeyi Allah’ın tevdi ettiği birer emanet gibi görürler. Ona göre, şefkatle ve dikkatle muamele ederler.

Batılılar içinse dünya, işletilmesi gereken bir maden. Her köşesini ele geçirmek gerekiyor. Batılı filozoflar medeniyetin tanımını bile, dünyayı sömürmek ve ona “yeni bir şekil vermek” anlamında yapıyorlar. Kıtalar, memleketler, beldeler yakıcı-yıkıcı şehvetin sınırlarını belirliyor. Çünkü onlara göre arz, sahip olunması gereken en büyük mülk. Dünya haritalarında ele geçirdiği bölgeleri tek renge boyayarak ilâhlık taslama sapkınlığı da Batılılara ait. Bu renklerin boyadığı zavallı insanları köle yapmış olmaları, onların alinteri ve canlarıyla bugünkü zenginliğe gelmeleri Batılıları hâlâ rahatsız etmiyor. Çünkü Batılı için, kendisi haricinde insan yoktur. Yaradan’ı tanımadığı için yaradılana merhamet nazarıyla bakması mümkün değil.

Oysa İslâm’da esas, yeryüzüne “yayılmak” değil; onu Allah’ın emirlerine, O’nun nuruna, insanın fitratına açmak demek. İnsanın Allah’ın halifesi olduğu bu arzda sahiplenme ve büyükleme edasıyla toprağa yapışmak değil. Toprak gibi mütevazî, onun gibi verici olmak. Müslümanlar bunun için gittikleri her beldedeki ilimleri, bilgileri incelemişler, almışlar. Osmanlılar gibi, Bizans’a da ait olsa işlerine yarayan uygulamaları devam ettirmişler. Hind’in tıbbını, Çin’in astronomisini, eski Yunan’ın felsefesini hiçbir kompleks olmadan almışlar. Çünkü fethin önemli gayelerinden biri “hikmet nerede olursa olsun onu gidip almaktır.” Çünkü “hikmet” Müslümanın kayıp malıdır. Bu sebeple, Müslümanlar ele geçirdikleri memleketlerdeki kütüphaneleri Batılılar gibi yakıp, yıkmamışlar. Bunun için gayrimüslim de olsa bilginleri himaye etmişler. Onları devlet görevlerinde bile kullanmışlar.

İlginçtir, Müslümanların temin ettikleri bu özgürlük havası gayrimüslimlerde de zengin ve canlı bir kültürün oluşmasına neden olmuş. Mesela Yahudilerin “İkinci Mûsâ” dedikleri büyük din bilginleri Maymonides, Endülüs’te Müslüman âlimlerin elinde yetişmiş ve asıl ismi İbn Meymûn. Bu hoşgörü ortamında yaşamış İbn Meymûn’un felsefesinde tasavvufun izlerini görmek bile mümkün. Aynı

şekilde, Avrupa'nın bugün kendi köklerini dayandırdığı Yunan medeniyetini de onlara ilk aktaran yine Müslümanlar olmuş.

Müslümanlar “açarak” arza yayıldılar. Fakat işgal, sahiplenmek demek. Batı'nın yaptığı da budur; “kapayarak” yayılır Batı. Kendini yabancılara “kapar”, toprakları ve servetleri “kapatır”, coğrafyayı sathi de olsa “kaplar”. İspanyolların, İngilizlerin, Fransızların ve Amerikalıların dünya devletleri kurmasındaki temel amaç, daha fazla kaynağa, daha fazla zenginliğe, paraya, mülke kavuşmaktır. Bu yüzden, mesela Hindistan'ı sömürgeleştiren Doğu Hind Şirketi, aslında İngiliz Krallığı'nın bir aracıdır.

“Keşif” bu azgın ve yağmacı yayılmanın anahtar kelimesidir. İspanyollar Amerika'ya geldiklerinde, amaçları dünyanın şekli-ni-şemâilini, başka milletleri ve kültürleri tanımak değildi. Onların amacı, ülkelerindeki fakirliği gidermek ve kraliyet ailesinin hazinesini katlamaktı. İngilizler Avustralya yerlilerine “aborijin” dediler, yani gayri tabîi insanlar. Amerikalılar Kızılderililerle karşılaştıklarında onları sadece katlettiler. Nitekim Batılıların kanlı yayılma tarihleri bu yönde ilerledi. Onlar için keşfetmek, yok etmek demektir. Kendini keşfetmeyen; kalbini, varlığını aslına açmayan bir medeniyet için, dünya ve insanların keşfedilecek ve ibret alınacak nesi olabilir ki?

Batılı yayılmacılık, aslında klostrofobik, yani kapalı yerden korkan bir genişleme anlayışıdır. Sınır çizer, şehirleri böler. Zihninde farklı olan yer edemez. Farklı olanı, yabancıyı kendine benzetmek zorundadır. Yoksa bu kapalı kalma korkusuyla onu yok eder. Hakikatı ve dünyayı da böyle tahayyül eder. Analitik düşünce de esasen klostrofobiktir, varlığı bütün olarak algılamada zorluk çeker. Yabancı gördüğü unsurları düşman beller ve onları zihin dünyasından atar. Aynı şekilde, Batılı sömürgeci devletlerin yaptığı gibi, kendinden hariç her şeyi tasfiye amacıyla tasnif eder. Ama bu tasnif Dâru'l-İslâm ve Dâru'l-Harb ayrımı gibi, aşkın bir referansa sahip değildir. Çünkü İslâm'daki bu ayırım, açmaya, kabul etmeye, farklı olanı ve ötekini tanımaya dayanır. Laik Batı'nın

referansı ise ona benzeyen ve benzemeyendir. O yüzden, kendini ötekine kapar, ötekini de kendine kapar. Batı kültürünün halen en önemli unsurlarından birinin yabancı düşmanlığı olması bu yüzden şaşırtıcı değil. Bir bakıma maddeten yayılsa da, manen içine kapanan *clostrophobia*; kendini, farklı olan insanı düşman addeden yabancı düşmanlığı, yani *xenophobia* olarak gösterir. İslâm'da ise kimse kendinden farklı dili, ırkı hatta dini olanı, Batılı gibi asırlarca ayrı tutmaz. Neredeyse yabancıya karşı tabii bir bağlanma hissi vardır.

Batılıların insana bakışları o kadar aşağıdır ki, bırakın zencileri veya yabancıları kendi insanlarını bile köleleştirmişler. Amerika'ya kaçan insanların önemli bir kısmı inancı yüzünden katledilecekler olduğu kadar, kralların ve derebeylerin onları açlığa mahkûm ederek tarlalarda, tezgâhlarda çalıştırmamasından kurtulmak isteyenlerdi. Daha geçen yüzyılda İngiltere'de kadınlar ve çocuklar günde 18 saat, sadece boğaz tokluğuna çalıştırılıyordu. Şimdi ise, onlara ucuz gıda, giyecek temin eden Doğu ülkeleri işçileri, kadınlar, çocuklar aynı işi görüyorlar.

Müslümanlar her gittikleri beldedeki ahalinin değerlerini muhafaza ederek, onların adet ve dinlerine saygı göstererek ilerledikleri halde, Batılılar keşfettikleri her kara parçasının üzerindeki insan, hayvan, bitki, maden herşeyi talan ettiler. İspanyollar koca bir Aztek medeniyetini yok ettiler. Altınları için insanları topa tuttular. İngilizler ve Fransızlar, hatta küçücük Belçika bile Afrika kıtasındaki insanları ve tabiatın altını-üstünü yağmaladılar. Hâlâ da yağmalıyorlar.

Bugünkü Batı'nın dünyanın her yanındaki yayılmasına bakıp, İslâm'ın fetih devrinin geçtiğini düşünmek çok yanlış. Çünkü Müslümanların fethi sadece maddî değil, asıl manevî. Kalpleri açmak, memleketleri açmanın ön şartı. İstanbul'un fethi bu yüzden önce Akşemseddin, sonra da Fatih'e atfedilmeli.

Bizim asıl sormamız gereken soru, Batı'nın kaba ve vahşi yayılmasına bizim kendimizi ne denli kaptırdığımız; yani kendimi-

zi yayılmaya mı, fethe mi terkettiğimiz. Başka bir deyişle, dünyayı, dinimizi ve insanı Batılı gibi mi gördüğümüz, yoksa Müslüman gibi mi. Ama hiç karamsarlığa kapılmayalım, içimizde taşıdığımız iman bize her zaman yeni fetihlerin, yeni Fatihlerin müjdesini veriyor.

BİREY VE DEVLET İKİLEMİNDE TÜRK LİBERALİZMİ

Osmanlı'nın son dönemi; yabancı fikirlerin işe yarayacak şekilde meşrulaştırılırken, kadim fikirlerin devreden çıkarılmasına şahitlik eden bir devridir. Liberalizm bunun bir örneğidir.

Genç Osmanlılar'ın ve özellikle Namık Kemal'in yapmak istediği şey, Aydınlanma devri fikirlerinin, mesela tabii haklar, sosyal mukavele ve sorumlu idare gibi fikirlerin Osmanlı Devleti'nin İslâmî tabiatı zedelenmeden yer alacağı teorik bir çerçeve geliştirmektir. Bu ilk "liberal" söylem, siyasî işlerde ilâhî otoriteyi sorgulamaktan çok istibdadı hedef seçti ve Batılı liberal fikirlere İslâmî karşılıklar bulmaya çalıştı. Onlar için asıl mesele, devlet ve toplum, dinî ve lâ-dinî işler, veya kamusal ve özel alanlar, birey ve cemaat arasındaki ilişkiyi dönüştürme değildi. Genç Osmanlı düşünürleri, Osmanlı Devleti'ni bir arada tutmak gibi pragmatik bir gayeye yönelmişlerdi ve İslâmcılığın ilk nüvesini içinde barındıran bir Osmanlıcılığı savunuyorlardı.

Bu eklektik ve pragmatik tavrın nedeni olarak, Osmanlı Devleti'nin İslâmî siyasasının "ileri" ve "üstün" görülen Batı'ya karşı

merkezî bir konum teşkil etmesi iddia edilebilir. Bence, Türk liberalizminin etrafında yığılan bu gibi iddiaları, İslâmcılık, Batıcılık, Türkçülük gibi diğer düşünce ekollerine teşmil etmek yanlış olmaz.

Meşrûtiyet dönemine gelindiğinde, liberal söylem çoktan İslâmcı söyleme teşmil edilmişti. Mesela, Tunuslu Hayreddin Paşa, Batılı fikirlerden bahsederken, Batı'daki bireyin yeri ve sınırlı mutlakiyetin Hıristiyanlığın laikleşmesinin bir sonucu olduğunu vurguluyordu. Teklif ettiği ise, aynı yolu izlemektir. Bu sebeple liberal haklar söylemi bir anlamda Osmanlı hükûmranlığının esas tabiatının muhafaza edilmesine yönelik bir strateji hâline dönüşmüştü.

Sultan Abdülhamid Han'ın idaresi sırasında liberalizm, diğer Batılı düşünce ekollerinin türevleri gibi önem kazandı. Bu silsilede en önemli isim Prens Sabahaddin'dir. Sabahaddin, Osmanlı'nın asalet tanımayan anlayışına aykırı olarak sadece Batılı muhataplarının gözünde önemli görünmek için "Prens" unvanını almıştı. Bu kompleksin doğrudan bir tezahürü, onun İngiltere'nin Osmanlı'yı vesayet altına almasını desteklemesidir. Böylece ilk esaslı Türk liberal düşünürü de tâbileri gibi Batılı siyasî korumacılığı itikad bellemiş oluyordu. Prens Sabahaddin, Fransız kaynaklı meslek-i içtimaî ekolünün Türkiye temsilcisi idi. Bu ekol, "*science sociale*" adı verilen ve öncülleri Demolins ve Le Play olan toplumların gelişme evrelerinin bireye ve aileye dayandığını, mesleklerin inkişâf etmesiyle toplumun da inkişâf edeceğini savunan bir düşünce akımı. Sabahaddin, bu düşünürlerin özellikle sosyal dönüşümün siyasî değişimi öncellemesi gerektiği yönündeki görüşlerine bağlanmıştı.

Bu şaşırtıcı bir şey değildi; zira Sabahaddin de önceki "liberal" düşünürler gibi Osmanlı Devleti'ni yok olmadan kurtaracak bir çözüm arıyordu ve bu noktada Osmanlı toplumunun dönüşümü elbette önem taşıyordu. Sabahaddin'in meşhur teşebbüs-i şahsî ve adem-i merkeziyet fikirleri, her ne kadar Osmanlı için

ayrı ve tutarlı bir teorik altyapı teşkil etmese bile, onun toplumda radikal bir değişimin gerektiği yönündeki görünüşü vurgulamasına yaradı. Sabahaddin'e göre, sosyal evrim sadece *formati-on particulariste*, yani toplumun esasının üretken, özerk ve müteşebbis bireyler tarafından teşkil edilmesiyle mümkün olabilirdi.

Bu bağlamda eğitim büyük bir rol oynayacaktı. Bu onun hayran olduğu Anglo-Sakson tecrübesinin gösterdiği ekonomik kalkınma düşüncesinin başka bir vechesini teşkil eder. Bu sınır ötesi model arayışı, zamanının ve hatta günümüzün Türk siyâsî düşüncesinin eksenlerinden birini oluşturuyor.

Ancak sonraki baskı ile toplumu modernleştirme taraftarlarının aksine, Sabahaddin, bireye dayalı sosyal kalkınmanın formüle edilmesinin Batılılaşma olmadığını; çünkü her sosyal değişimin evrensel kanunlara tabi olduğunu savunuyordu.

Sabahaddin'in bürokrasiden nefreti, onun liberal düşüncesinin diğer önemli bir yanıdır. Çünkü o, devletin kotarmaya çalışacağı tepeden gelen her modernleştirme çabasının sosyal yapı değişmeden boşa çıkacağına inanıyordu.

Bu nedenle Sabahaddin, CHP'nin atası sayılan İttihad ve Terakki Fırkası'nın önce çekirdekkadrosunda yer alırken, sonra muhalifi hâline gelmişti. Hukuk ve idarenin sosyal temellerini vurguladığı için Jakobenizme karşıydı. Bu bakımdan, Sabahaddin bu geleneği sonra devam ettiren ve Cumhuriyet rejimi ve toplum arasındaki mesafe iyice büyüdüğünde bu açığı kapatmaya çalışan muhafazakâr hükümetlerin tabi olduğu İslâmcı çizginin bir müttefiki sayılabilir. Bu gerçek bize, Türkiye'deki gerçek devlet dışı muhalefetin hangi ideolojiye mensup olursa olsun İslâmî sembol ve hareketlerle bezendiğini göstermekte.

Her dalda gezen Cumhuriyet aydını Ahmed Ağaoğlu da Prens Sabahaddin gibi, sosyal değişimin toplumu Batılılaşma yolunda modernleştirmek için elzem olduğunu savunur. Rus ajanlığı ile işe başlayan, Türkçülükten İttihadcılık ve nihayet Kemalistliğe doğal bir süreç içinde intisab eden ve bundan hiçbir ra-

hatsızlık duymadığını belirten Ağaoğlu'nun düşüncesi, Sabahaddin'e göre çok daha tutarsız ve karışıktır. Bir yandan istibdatın her türüne karşı olduğunu söylerken ve bireyin eylem alanının genişletilmesini savunurken, yine de devleti merkeze oturtur. Ağaoğlu'nun sonraki yazıları ve özellikle yarı-sosyalist devletçi *Kadro* dergisi çevresi ile olan polemikleri, onun bireysel özgürlükleri az çok devleti güçlendiren bir faktör olarak gördüğünü sergiler.

Bu nedenle, Prense Sabahaddin gibi onun da perspektifinde bireyin devlete karşı konumu en iyimser bir ifadeyle muğlak kalır. Ağaoğlu'nun Turancılığı bu bağlamda anlam kazanmaktadır. Prens Sabahaddin ile paylaştığı diğer bir görüş de, bireyin Şark'ta boğulduğu, Garb'de ise aksine hürleştiğidir. Ağaoğlu'nun Şark'ın sosyalyapısı ve istibdad hakkındaki görüşleri çağdaşı olan düşünürlerin oryantalist eğilimleriyle paralellik arz eder. Avrupa medeniyetinin tüm dünyaya hâkim olduğu için bütünüyle benimsemesi gerektiğini inançla savunur.

Ağaoğlu da insanların hürriyetleri elde etmelerinin onların eğitilmelerine bağlı olduğu görüşündedir. Bu görüşün en güzel tasviri, onun Cumhuriyet idaresini yüceltmek için yazdığı ütöpik eseri *Serbest İnsanlar Ülkesi*'nde bulunabilir. Onun, Avrupa'da ahlâkın olmasına karşılık Türkiye'de olmadığına dair iddiası oldukça su götürür. Çünkü, tutarlı bir liberal çerçevede herhangi bir ahlâktan bahsetmek çoğunlukla göreceliği yani Kantçı ahlâk anlayışını çağırıştırır. Prens Sabahaddin'in bireysel teşebbüs ve adem-i merkeziyet gibi Batılı uygulamaları, sadece Osmanlı'nın devamını temin için teklif etmesine benzer bir şekilde, Ağaoğlu, Batılı tecrübeyi idealize ederek baskıcı bir Cumhuriyet'in devamı için bireysel hürriyetleri savunur.

Bu tesbitler bize, Türk liberalizminin diğer Türk ideolojilerinin düçâr olduğu sınırlamalar ve paradokslara sahip olduğunu gösteriyor. Başlıca paradoks, benim "devlet sorunsalı" olarak adlandırdığım noktadır. Böyle bir liberal çerçevede devletin merkezî

konumunu kabul ettikten sonra, Batı liberalizminin en saf halde ithal edilmiş görüşleri bile bireye karşı daha güçlü bir devlet için “taktikler” hâline gelmektedir.

Tarihi örnekler vermek gerekirse, İttihad ve Terakki Fırkası'nın ilk kurucularından olan Prens Sabahaddin'in, İttihadçılar iktidara geldikten sonra “hain” olarak adlandırılması ve göreceli olarak “liberal” gündemleri olan 1924 yılının Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve sonraları, 1930 yılının Ağaoğlu'nun da kurucuları arasında bulunduğu Serbest Fırka'nın kısa sürede “devletleştirilmesi” zikredilebilir.

İkinci sorunsal, bireyin Osmanlı'da zirveye ulaşan cemaatçi gelenekteki rolü ile ilgilidir. Hem Sabahaddin hem de Ağaoğlu cemaatçi geleneği suçlarlar ve bireyin alanının genişletilmesini teklif ederler. Ancak ikisinin de zihinlerinde kamu ve özel alanlar arasında belirli bir sınır çizili değildir. Meselâ Ağaoğlu, mükemmel ve Batılılaşmış bir toplum için bireyin “vazifeleri”nden bahseder. Bu, devletin “resmî” vazifelerinden ayrı bir şey değildir. Yine, Ağaoğlu'ndan daha tutarlı görünse de Sabahaddin'in tüm reform teklifleri, devletlerinin hürriyet ve serbestiyet “bahşetmesi” beklenen bir topluma göndermelerle doludur.

Bu, bizi Türk liberalizminin “eklektik” yönüne getiriyor. En Batı karşıtı görünen ancak Batılı fikirleri içselleştirmiş İslâmcılık gibi, Türk liberalizmi de bireyi değil, devleti koruyan faydalı taktikleri içermektedir. Mesela, Ağaoğlu açıkça kendini Kemalist, devletçi ve devrimci olarak ilan etmekte, bunların herhangi tip bir liberalizm ile mütenasib olup olmaması onu ilgilendirmemektedir.

Özetlemek gerekirse, siyasî kültürün ilâhî kurallarla şekillendiği ve beraberlik ve cemaat birliği hissinin her zaman güçlü olduğu bir toplumda, herhangi bir liberal yaklaşım için en güç iş, bireyi ve onun hürriyetlerini savunmaktır.

Tarihî arka plan, Batı'ninkinden oldukça farklıdır. Bu, Türk liberalizminin başka bir yanılgısıdır. Türkiye'de haklar, anayasa,

mukavele, sivil toplum, vs. gibi tüm argümanlar her zaman devlet tarafından sahiplenilmiş ve manipüle edilmiştir. Bireysel hareketin sınırlarını belirleyen de devletin kendisidir. İslâm geleneğindeki tüm yarı-liberal unsurları attıktan sonra bireyin ya da devletin hangi entelektüel veya siyasî geleneğe bağlı olması gerektiği çıkmazıyla karşılaşan Türk liberalleri, kendi konumlarını meşrulaştırma güçlüğüyle karşılaşmışlardır.

Sonuçta haklar ve özgürlükler taleplerinin, Tanzimat ve Islahat Fermanları ve Kânûn-i Esâsî gibi dış menfaatlerle oluşan ve jeopolitik oyunların sonucunda şekillendiği bir ülkede, liberallerin dış müdahale ve kendi hakları arasında, aynen devlet ve birey arasında olduğu gibi şaşkın kalmaları hiç de şaşırtıcı değil.

GELECEĞİN İNSANINI İNŞÂ ETMEK*

Ülkemiz son yıllarda pek çok dönüşüme şahit oldu. Fakat hâlâ eksiklerimiz var. Yapılmayı bekleyen pek çok işimiz var. Bu eksikleri gizlememeli, açıkça konuşmalı, tartışmalıyız. Böylece başarı tamamlanır, ülke daha ileri gider ve geleceğimiz daha parlak olur.

Önce şunu tesbit edelim: İyi iş, üç “iyi”nin eseridir: iyi niyet, iyi kabiliyet ve iyi gayret...

Bu üçü bir araya gelince mükemmel eserler ortaya çıkar. En büyük eser ise “iyi” insan yetiştirmektir.

O halde uygarlığımızı ihya etmek için “iyi” insanın nasıl inşâ edileceğine dair de düşünmek gerekiyor.

Bu yazıda insan inşâında temel iki alan olan eğitim ve kültür konularındaki tesbitlerimizi ve inşâ fikirlerimizi ortaya koymaya çalışacağız.

* Kültür ve eğitim alanında yapılması gerekenleri sıraladığım bu rapor, 2010 yılında üst düzey yetkililere sunulmuştur.

Eğitim ve Kültür Sorunları Hayatî Sorunlardır

Gençlerin genelde kültürümüze ve kendi dünyamıza olan bi-gânelikleri hep şikâyet edilen bir konudur. Yine, eğitilmiş kesimlerin medeniyet değerlerimizden ve anlayışından uzak olduğu da sıkça bahsedilen bir mevzudur.

Aslında bu tartışma yeni değildir, İkinci Abdülhamid zamanından beri konuşulan bir paradokstur. Ülkemizde tahsil yaygınlaştıkça kişilikli, geleneğine bağlı ve “yerli” özellikler azalmıştır. Bunda tahsilin kendisinin değil, elbette içeriğinin rolü vardır. Bunun arkasında ise özellikle muhafazakâr iktidarların eğitim ve kültürü bir keyfiyet değil, bir kemmiyet sorunu olarak görmesi yatar.

Bir başka deyişle eğitime en fazla yatırım yapan muhafazakâr zihniyet, eğitimin içeriğine öncelik vermeyerek aslında kendi muhalefetini güçlendirmektedir. Dolayısıyla her gelen nesil bir öncekinden daha fazla kendine yabancı ve kompleksli hâle gelmektedir.

Son yıllarda ekonomide, demokratikleşmede, insan haklarında, sağlıkta ve dış politikada büyük ve daha önce örneği olmayan başarılar elde edildi. Buna rağmen, eğitim ve kültür alanında büyük eksiklerimiz ve sorunlarımız olduğunu düşünmekteyim. Bunu, belirli kişilere yönelik bir eleştiri olarak değil, ilkel bazında söylüyorum.

Eğitim ve kültür; başka sahalarda gibi insanı sadece “idâme” eden değil, insanı “inşâ” eden alanlardır. Bugünkü gençlik, onların anne babaları olan bizlerin eseridir. Demek ki gelecekteki gençlik de bizim evlâtlarımızın eseri olacaktır. O halde geleceğin nesillerini bugünden düşünmek ve onlara bugünden hizmet etmek gerekir.

Türkçemizde eskiden eğitim konusunda birçok tabir kullanılırdı. Bunların her biri ayrı bir boyutu vurgulardı. Bu tâbirler; “tâlim”, “terbiye”, “tahsîl”, “tedrîsât” ve “maârif” gibi kelimelerdi. Şimdi hepsinin yerine “eğitim” kelimesini koyduk ve maalesef o kavramların içerdiği büyük zenginlik de ortadan kayboldu.

“Maârif” Vekâleti “Milli Eğitim” Bakanlığı oldu, fakat öğretimin asıl amacı olan kişilerin bilgi ile bilince ulaşması demek olan “irfan” ile aynı kökten gelen “maârif” yok oldu. Bu arada mevcut eğitimimizin “yerlilik ve özgünlük” açısından çok “millî” olduğu da söylenemez. Tahsil görenlerimizde terbiye yok, tâlim ettikleri konularda ârif değiller, tadrîsâtı ise maalesef zayıf.

Eğitim ve kültür alanındaki eksikler, dış politikadaki, ekonomideki veya başka alanlardaki eksiklerden daha az önemli değildir. Aksine onlardan ve diğer bütün alanlardan daha önemlidir. Çünkü eğitimi ve kültürü sağlamca binâ edilmemiş bir toplum, ne kadar refahça ve kuvvetçe ileri gitse de şahsiyeti olgunlaşamayacağı için geleceği aydınlık olamaz.

Eğitim ve kültür toplumu, geleceği, uygarlığı inşâ eder. Nesiller, çocuklar, gençler eğitim ile ortak bir kimliğe kavuşturulurlar, ortak değerleri benimserler. Bu ise ortak tasavvur, telakki, hareket ve muhabbeti meydana getirir. Muhabbet çok önemlidir, zira vatandaşlar birbirlerine sevgiyle bağlanmazsa, Batı’daki gibi gayri insânî bir düzen meydana gelir.

Her medeniyet belirli bir insan tipi üretmeyi hedefler. Bu yüzden her medeniyetin tipik insanı diğerinden ayrıdır. Benzeri ihtiyaçları, beklentileri, dilekleri, insanî güdüleri olmasına rağmen bir Romalı bir Osmanlıya, bir Batılı bir Hindliye benzemez. İşte bu farkı meydana getiren kültürdür, onu geleceğe taşıyan da eğitimidir.

Başlıca insanî sorunlarımız

Gençlerimizin hem bilinç, hem bilgi, hem de eylem alanlarında önemli eksikleri var. Bunları sıralayalım:

Bilgisizlik: Gençlerimiz tarih, coğrafya, ülke, millet konularında genellikle bilgisizdir. Hoş, yaşça büyük olanlarımız da pek bilgili sayılamaz. Bu, profesöründen sanatçılarına kadar böyledir.

Kendi sorumluluğumuz, tahsilimiz ve mesleğimiz ile ilgili konuları bile bilmemek pek çoğumuz için rahatsız edici bir durum değildir. Hatta bilmediğiyle övünenler de az değildir.

“Bilgi çağı” tabiri çok yaygındır, fakat bilginin tek başına İnternet’ten ibaret olduğu zannedildiğinden kitap okuyan, dergi takip eden, düşünen, tartışan insan sayımız gerçekten azalmaktadır.

Bilinçsizlik: Bilgi tek başına bilinci doğuramaz. Bilinci doğuran inanç ile, dünyaya bakış ile şekillenen zihniyettir. Yani maa-riftir, irfandır. Her elde edilen bilgi, irfana göre değer kazanır. Nitekim eskiler ma’lûmâtfurûş kişiler için “ilmi çok, irfanı yok” derlerdi. Bugün bu kınamaya muhatap olacak düzeyde bilgisi olan bile azdır.

Bizde sağlam, özlü, geçmiş ve geleceği gören bir zihniyet olmadığı için, en üst tahsilli insanlarda bile bilgi eksikliği, bilinçsizlik ile beraberdir.

Kültürsüzlük: En tahsilli insanımız bile bir zevk sahibi değildir. Kültür diye anlaşılan Batılı kompleksini besleyen şeylerdir. Bunlar da özü, aslı bilinen değil, şeklen taklit edilen şeylerdir.

Öğrencilerimize, memurlarımıza sadece sınav geçmeyi erdem olarak gösterdiğimiz için, o kişilerin Yaradan’ın lütfu olan kabiliyetleri köreliyor. Çoğumuz için memur olmak, profesör olmak, siyasetçi olmak tek başına yeterli bir sıfat olarak algılanıyor. Şiir okumak, yazmak, gezmeyi sevmek, müzik ile uğraşmak, güzel konuşmak, hatta güzel dinlemek gibi hasletler, bir kişisel özellik olarak takdir edilmiyor.

Akademik ve bürokratik eğitimimiz prosedürlerin aktarımına dayalıdır. Osmanlı’daki gibi bir şahsiyet eğitimi, bir zevk eğitimi maalesef verilemiyor.

Halbuki kişinin kabiliyetlerini geliştirmesi onun mesleğini de, işini de, düşüncesini de zenginleştirir. Edebiyatla uğraşan bir

memur, yazdığı resmî metinlerin daha güzel ve anlamlı metinler olmasını sağlar. Tarihi bilen bir diplomat müzakerelerde her zaman bir adım öndedir. Müzik seven bir işadamı her zaman işlerinde dengeye ve ritme önem verir.

Muhafazakâr kitle de kültür anlamında çok çoraktır. Bu kitle içinde bile dilimize ehemmiyet veren, tarihimizi, uygarlığımızı öğrenmeye çalışanların sayısı çok azdır.

Aşağılık kompleksi: En büyük düşmanımız işte budur.

Hemen bir gazete haberinden örnek verelim: “Onlar geleceğin Einstein, Beethoven, Shakespeare’leri... 3 yaşında okuma öğreniyor, 4 işlemi zihinden yapıyor, doğadaki sesleri notaya çevirebiliyor. Onlar Türkiye’nin geleceğini inşâ etmeye hazırlanıyor.” (*Star Gazetesi*, 1 Ocak 2011)

Habere göre Türkiye’nin geleceğinde Einsteinlar, Bethovenlar ve Shakespeareler olacakmış. Sayılan isimlerin Türkçe telaffuzları bile verilmemiş. Yazıda kendi büyük bilim, müzik ve edebiyat adamlarımızın esâmesi bile okunmuyor. Geleceğin İbn Sînâları, Dede Efendileri, Cemil Meriçleri demiyoruz. Başkalarının isimlerini ideal olarak belleyen bir ülkenin hiç kendi isimleri ortaya çıkabilir mi?

Bu derin ve yaygın aşağılık kompleksine dair yakın bir örnek Wikileaks belgeleridir. Maalesef bu belgelerden kendi dış politika tecrübemle de teyid edilen en önemli gözlemim şu oldu: Ülkemizdeki eğitim ve kültür sisteminin en tutarlı ve sağlam işi, her insanımıza Batı’ya karşı aşağılık kompleksi aşılmasıdır. Bir Batılı diplomat; mesleği bakan, diplomat, asker, siyasetçi, gazeteci, akademisyen olsun bir Türk vatandaşına bir istihbârî soru sorduğunda, vatandaşımız emir almışçasına onun cevabını vermeye hazırdır. Wikileaks’in gösterdiği gerçek budur.

Abdülhamid Han’dan beri sürekli beslenen bu aşağılık kompleksi, son yıllarda ilk defa kırılmaya başlandı. Fakat bu tavrın sokaktaki insanımızdan bakanlara, bugünden geleceğe

dek nüfuz etmesi gerekir. Bunun yolu da eğitimin ve kültürün her alanında bu özgüvenli anlayış sistemleştirmek ve insan yetiştiren insanların ve kurumların buna göre zihniyetinin değişmesinden geçer.

Geleneksizlik: Gelenek bizde donmuş, eski âdetler olarak anlaşılır. Bunu sadece modernistler değil, geleneği savunan muhafazakâr kitle de böyle anlar. Oysa gelenek, tarihî birikim anlamına gelir. Gerçek gelenek, yaşayan, yani “gelene ek” olandır.

Batı modernizmi her şeyi alt üst etmesine rağmen düşüncede, sanatta, siyasette gelenekleri kuvvetle muhafaza eder.

Bizde ise “geleneksel” değerleri bilmemek yaygın bir eksiklik tir. Fakat ondan daha büyüğü ise geleneğe sahip olanların o değerleri günümüz insanına ve gençlere aktarmayı bilmemeleridir. Halbuki Batı, bunu sürekli yapar. Batı felsefesi neredeyse tamamen Aristo ve Eflatun’un görüşlerinin sürekli yorumlanıp, yeni sentezler üretmesinden ibarettir.

Bizim medeniyetimizin de en canlı dönemleri, temel ilkelere zamanın ihtiyaçlarına ve gereklerine göre tekrar tekrar yorumlanıp aktarıldığı dönemlerdir. Meselâ Mevlânâ hazretleri, *Mesnevî-i Şerîf*’indeki binlerce beyitte, binlerce gerçekten bahsetmiyor. Aksine tek bir hakîkatten bahsediyor: “Lâ mevcûde illâ Hû.” Yani “Hak’dan başka hiçbir şey yoktur.”

Hattâ, O’nun kastı bu kadar uzun bir ibâre bile değildir, aslında tek hecedir maksadı: “Hû.” Ama O, muhataplarına bu heceyi söyletebilmek için her türden binlerce örnek veriyor, âyetler, hadisler, kıssalar zikrediyor. Onların bu yegâne gerçeği kavraması için binlerce kelime ile aynı heceyi telâffuz, telâkki ve te bârüz ettirmeye çalışıyor.

O halde, bizim de çabalarımızın böyle olması gerekir. Yüksek bildiğimiz değerleri karşdakine anlatamazsak suçlu karşıdaki değildir. Gençleri sürekli “bozulmuş, dejenere” olarak gö-

renler onlara ulaşmamış olanlardır. Bir anlamı nasıl aktaracağını bilemeyenlerdir.

Bizde geleneğe bağlı olanlar maalesef bu değerleri aktarmada hâlâ etkin bir yöntem bulabilmiş değiller. Pek çok vakıf-dernek bu konuda çaba sarfediyor. Gençlere burs veriyorlar, fakat hâlâ o gencin dünyasına girip, onun zihnine ve kalbine, geleneğimizin nüvesini yerleştiremiyorlar. Anlamayanlar nasıl anlatacaklar ki?

Bugün yeni nesillere ulaşmak sorun olarak bile görülüyor. Gençlerden şikâyet etmek, onları suçlamak yeterli oluyor.

Oysa gerçeği, doğruyu, güzeli iyi anlatmayı bilirsek herkes onu anlayabilir ve onu talep etmeye başlar. Nasıl anlatacağımızı bilirsek bu her zaman mümkündür. Mevlânâ, Yûnus, Edebâlî gibi büyüklerimiz her biri bir tarzda yaklaşım sergileyerek bunun örnekleri olmamışlar mıdır?

Eğitim anlayışımız gençlere “gelenek”in kıymetli olduğunu, bizim de o sürekliliğe ve birikime bağlı olduğumuzu, tarihi bilmenin ve sevmenin onun içinde hapsolmak anlamına gelmediğini, aksine geleceğimizi belirleyeceğini aktarmalıdır.

Nezâketsizlik: Tahsil yükseldikçe maalesef nezâket seviyesi yükselmiyor, hatta çoklukla düşüyor. Konuşma, oturma-kalkma, teşekkür, tenkid ve takdir etme, tartışma gibi âdâb-ı muâşeret usulleri maalesef şehirli ve eğitilmiş nüfusta giderek daha zayıf hâle geliyor. Bunun temel sebebi “terbiye” kavramının sözlüğümüzden, günlük konuşmamızdan iskat olmasıdır. Ailelerin terbiye konusunu artık unutup, okul eğitimi tek yetiştirme yolu olarak görmesidir.

Nezâket ve kibarlık aileden alınmayınca, çocuklar okullarda daha da gelişeceklerine terbiyelerini kaybediyorlar.

Muhafazakâr kesimler de maalesef bu hususta bir örnek teşkil edemiyorlar. Bildiğimiz doğruları güzellikle evlatlarımıza aktaramıyoruz. Aslında dini algılayışımız bile “medeniyet” yani “şehirlilik” ekseninde değil, hâlâ kırsal kesimdeki dar bakışın hük-

mü altındadır. Oysa Peygamberimiz şehri, şehirliliği övmüştür, bize “medeniyet”i O miras bırakmıştır.

Eğitim politikalarının temel eksikleri

Yukarıda saydığımız insanlarımızda görülen yaygın sorunlar idi. Şimdi bu sorunlara yol açan eğitim sistemi ve politikalarında mevcut sorunları sıralayalım:

Vizyon eksikliği

Eğitimi iki başlık altında anlamak faydalı olur:

- Resmî eğitim (*ta’lîm*)
- Şahsiyet eğitimi (*terbiye*)

Bizde resmî eğitim büyük sorunları barındırmaktadır. Resmî eğitim maalesef ne şahsiyet eğitimi, ne de terbiyeyi içermemektedir. Şahsiyet eğitimi (terbiye) maalesef ailenin ve sosyal çevrenin yozlaşmasıyla büyük bir tehdit altındadır.

Eğitimdeki en önemli sorun, vizyon eksikliğimizdir. Hâlâ eğitim alanında şu sorunun cevabını veremiyoruz: “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı kimdir, kim olmalıdır?” “Örnek insanımız kimdir?” Bu soruları okullarda “Vatandaşlık ve Demokrasi” dersleri koyarak halledemeyiz. Bu cevapları eğitim sisteminin özüne yerleştirmeliyiz.

Herkes, hatta her bakan, her bürokrat, her eğitimcinin bu soruya kendine göre bir cevabı var. Ama devletin ortak, tutarlı ve resmen kabul edilmiş bir cevabı yok. Bu yüzden bir kurumun yaptığı bir iş ötekiyle uyuşmamakta, hatta çelişmekte.

Önce bu ideal insan hedefini ortaya koymalıyız. Yani bir insan hedefi belirlemeliyiz ki, o hedefe nasıl, ne yaparak, hangi za-

man içinde, hangi aşamalarla ulaşacağımızı da belirleyelim ve bilelim.

O zaman şu soruların cevaplarını verebiliriz: O sınıf mekânının içinde yapılan dersin amacı nedir? O çocuklara, gençlere neyi belletmektedir, neyi benimsetmektedir? O öğretmen hangi zihniyeti aktarmaktadır? Omüfredatı alan çocuk ve genç, kendimize, Batı'ya, tarihe, ülkeye, dünyaya, hayata nasıl bakmaya alışmaktadır?

Nitelik (keyfiyet) eksikliği

İkinci Abdülhamid'den beri bütün muhafazakâr iktidarlar aynı hatâya düşüyor. Bu hatâ, maddî başarıların, fizikî şartların iyileştirilmesinin, yatırımların çoğalmasının ve büyük bütçelerin tek başına bir vasıf değişimi getireceği yanılgısıdır.

İnşâ edilen okullar ve derslikler, sınıflara İnternet bağlantısı, öğrencilere bedava ders kitabı gibi çok güzel işlerin bir asla istinad ettirilmeden tek başına arzu edilen, hedeflenen bir nesli kendi başına meydana getirmesi elbette mümkün değildir.

Halbuki hiçbir işin keyfiyet (kalite) boyutunda gelişme olmaksızın kemmiyet (nicelik) boyutundaki gelişme tek başına bir başarı sayılamaz.

Müfredâtta yapılan değişikliklerde olumlu yönler var. Fakat dünya örneklerini göz önüne alan, “bizim” insan modelimize uygun, “bize has” bir anlayış terkîb edildiği söylenemez. Kendi damgamızı vurmadan ithalata devam ediyoruz. Eğitim şûrâlarında konuşulanlar hâlâ ayrıntılardır. İnsan hedefimiz, uygarlık anlayışımız ve gelecek tasavvurumuz hâlâ uzakta kalan konulardır.

Bu unsurlar elbette siyâsî irâdenin işidir, stratejiktir ve yönetilmeye muhtaçtır. Ülkemizde demokrasisinin vasfının giderek yükseltildiği bu dönemde geleceğin insanını da şimdiden inşâ etmeye başlamakta geç kalmamamız gerekir.

Kaliteli öğretmen eksikliği

Yarının örnek insanlarını yetiştirmek için önce örnek öğretmenler yetiştirmek gerekir. Örnek öğretmenleri yetiştirmek için de onları yetiştirecek örnek akademisyenleri yetiştirmek gerekir.

Nitekim Osmanlı'nın insan inşâında ta baştan ilk önem verdiği kurumlar medreseler ve tekkelerdir. Yani resmî eğitim ile şahsiyet eğitimi ve terbiye yan yana, iç içe yürümüştür. Osmanlı Devleti'ni dünya devleti hâline getirten gerçek, öncelikle budur.

Şeyh Edebâlî devletin zihniyetini şekillendiren ilkeleri vaz etmiştir. Devletin ilk zamanlarında bile, Orhan Gazi devrin en büyük bilginlerinden olan Dâvûd-i Kayserî'yi astronomik transfer ücretiyle ve maaşla Kahire'den getirtip Bursa Medresesi'nin başına atamıştır.

Demek ki işin başı sağlam zihniyete sahip akademisyenlerdir. YÖK son dönemde maalesef bu konuda yenilikçi, atılımcı ve bilinçli adımlar atamadı. Çünkü bu sağlam bir vizyon gerektirir. Eğitim fakültelerinde yönetici kişiler değişse de anlayış çok fazla değişmedi.

Eğitim fakülteleri bugün çok yüksek puanlarla öğrenci alıyorlar. Demek ki toplumun en parlak zihinleri, yani gelecek sermayemiz eğitim alanına kendiliğinden akıyor. Bu esasında çok olumlu bir gelişmedir. Fakat bu parlak zihinler gittikleri okullarda kendilerini yetiştirecek hocalar, eğitim zihniyeti, müfredât ve yaklaşım bulamazlarsa ne yapacaklar?

Bugün bu fakülteler ve bölümlerdeki fizikî şartlar çok gelişti. Ama zihniyet ve muhtevâ maalesef geridir. Talebelere final sınavında kendi yazdığı ders kitabının kaynakçasını ezbere yazmalarını isteyen akademisyenler biliyorum. Doğru dürüst Türkçe konuşamayan Türkçe öğretim görevlileri biliyorum. Osmanlı'ya küfreden Osmanlı tarihçileri tanıyorum.

Önemli bir husus da şudur: Akademisyenlerin önemli bir kesimi ulusalcı anlayıştadır. Dolayısıyla yetiştirdikleri talebelere de bu doğrultuda bir aşılama yapmaktalar.

Dünya ile, kendi değerlerimiz ve tarihimiz ile, insanımız ile bağları çok zayıf. Bugünkü eğitimcilerimiz ve öğretmenlerimizin ufku kendi şehirleri, çevreleri ile sınırlıdır. Ne dünyayı takip edecek, ne de kendi uygarlık değerlerimizi kuşatacak bir bakış ve beceri onlara verilemiyor.

İdeal insan hedefi neden önemlidir?

Bugün diplomat olsun, işçi olsun, genç-yaşlı bir Fransız, İngiliz veya Hintli ile karşılaştığınızda hepsinde bazı ortak özellikleri gözlemlersiniz. Osmanlı uygarlığında da Kırım'daki ile Çorum'daki, Erivan'daki ile Tiran'daki, İstanbul'daki ile Yemen'deki insanlar, meslek ve statüleri farklı olsa da temel insanî, toplumsal ve eylem özellikleri gösterirlerdi.

Maalesef bugün, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı dediğimiz insanlarda bu gibi ortak noktalardan çok, ortak noktalar konusunda bile çelişme ve çatışma görülüyor.

Nâçiz fikrim odur ki, toplumumuz özellikle 1908'den bu yana toplumsal bir travma içindedir. Aynı vatandaşımız, duruma göre vakûr Osmanlı insanı, duruma göre ise müstemleke insanı gibi tepkiler vermektedir. Bir Batılıya karşı tutumu ile, bir komşu coğrafyadan insana, hatta kendi vatandaşına karşı olan tutumu bambaşkadır. Yeri geldiğinde aynı insan "Bu memlekette yaşanmaz" diye, yeri geldiğinde stadlarda "Avrupa Avrupa duy sesimizi, bu gelen Türklerin ayak sesleri" diye bağırabilmektedir.

Fakat bu travma, toplumun değil, devletin ayıbıdır. Çünkü asıl sorun devletin kendini hâlâ net olarak tanımlayamamış olmasıdır. Nihayet tarihin kuralı şudur: Devletin ahlâkı, toplumun ahlâkını belirler.

Bu marazî durum devlet katında da cârîdir. Siyasîlerin “insanımız” derken kast ettiği ile; bir bakanın, bürokratin, profesörün, öğretmen, talebenin, şehirlinin-köylünün, dindarın-dinsizin anladıkları hep birbirinden farklı, alâkasız hatta sık sık çatışan tanımlardır.

O halde herkes yaptığı işlerde farklı hedeflere doğru çalışır. Aralarında uyuşma olmadığı için çabaları, işleri, emekleri, enerjileri farklı yönlerde dağılır, hatta çatışır, heba olur gider. Bugün ülkemizdeki asıl giderilmesi gereken uçurum işte bu “insanımız kimdir ve kim olmalıdır?” sorusuna verilen farklı, çelişik ve çatışan cevaplardır.

Bizde siyaset öncelikle çifte-şahsiyet üreten ve bu travmadan nemalanan zihniyeti tasfiye etmelidir. Bir bakıma bir tedavî siyasetidir bu. Ancak böyle bir iyileştirme ve inşâ anlayışıyla yeni bir siyaset, dolayısıyla yeni bir uygarlık inşâ edilebilir.

Uygarlığı inşâ etmek için uygarlığın tipik insanını inşâ etmek gerekir. Bir uygarlığın ideal insanını tarif etmek demek, ideal bir toplumun, ideal bir devletin ve ideal bir geleceğin inşâ edilmesi demektir.

O ideal insanın asgarî özelliklerini bilirsek; eğitim politikalarımızın, eğitim yaklaşımımızın, müfredâtımızın, öğretmen eğitimimizin, fizikî ve teknolojik altyapımızın ve destek programlarımızın, kültürel politikalarımızın ve desteklerimizin muhtevası ve ölçeği de ortaya çıkar.

Benim kanaatim odur ki, bugün maalesef bunun tam tersini yapıyoruz: Politikaları da, destekleri de, okulları da, öğretmenleri de o hedeflediğimiz ideal insana yönelik tasarlamıyoruz.

Hedefimiz Türkiye’nin yeniden bir “dünya uygarlığı”nı kuracak seviyeye yükselmesi olmalıdır. Bu, özgün, kendine has, güçlü, evrensel ve açık bir uygarlık olmalıdır. Batı’dan “almayacaktır”, Batı’yı da Doğu’yu da “terkîb edecektir”; ama kendi ilkeleri, kendi bakışı ve kendi hedefleriyle.

İdeal insanı nasıl inşâ edebiliriz?

İdeal insanı inşâ etmenin yolu önce onu tarif etmektir.

Dünya hayatımızda üç ana sorumluluğumuz ve işimiz var: Bilmek, kılmak, olmak...

İdeal insanı tarif etmek demek, onun bilmesinin, kılmasının ve olmasının ana hatlarını ortaya koymak demektir. İnsanımız nasıl bilmelidir, nasıl iş yapmalı, yani kılmalıdır, nasıl olmalıdır? İşte bu sorulara verilecek cevaplar, geleceğin dünya uygarlığının insanını nasıl inşâ edeceğimizi de bize gösterir.

Bir beytimde şöyle demiştim:

*Uyacak merd arıyor târih şu üç kâideye:
Bileceksin, kılacaksın, olacaksın aşk ile.*

Bilmek, kılmak, olmak... Ama aşk ile... Bu ne demektir?

Bilmek: Kendini bilen, mekânını bilen, zamanını bilen, dünyayı bilen bilgili, vakûr, cevval bir insan.

Kılmak: Küçük işleri de önemli gören, kendi yaptığı işin ülke için önemli bir katkı olduğunun bilincinde, dünyanın her yerinde iş yapabilecek bilgi, kabiliyet ve özgüvende bir insan.

Olmak: Ahlâk sahibi, güler yüzlü, açık, alıcı ve terkîb edici, zihni, gönlü, vücudu sağlıklı bir insan. Yani Mevlânâ hazretlerinin buyurduğu gibi pergel gibi, bir ayağı kendi topraklarında ve uygarlığında sabit, diğer ayağı ise bütün dünyayı gezen, öğrenen, iş yapan bir insan...

Bu üçü aşk olmadan olmaz. Çünkü aşk kişiye şevki veren, meşki yani eser vermeyi sağlayan sonsuz ve evrensel cevherdir. Aşktan bahsetmeden sadece bilgidен, eylemden ve ahlâktan bahsetmek her zaman eksiktir.

İdeal insan: İnsan, mekân ve zaman bilinci

Uygarlığın üç ayağı vardır: İnsan, mekân, zaman.

İnsan, uygarlığın hem merkezi, hem de hedefidir. Değerleri, ilkeleri, gelenekleri, düşünceyi ve âdetleri şekillendiren de, onların muhatabı olup onlarla terbiye edilen ve bir kalıba giren de odur.

Mekân, coğrafyadır. Kişinin kendi özü, fikri, değerleri kadar kendi mevcut mekânını, komşu coğrafyaları, geçmişte uygarlığının yayıldığı büyük coğrafyayı ve nihayet bütün dünyayı tanıması gerekir.

Zaman, tarihtir. Nasıl her insanın tarihi onun özgeçmişi ise, milletlerin özgeçmişi de tarihleridir. Nasıl bizler işe adam alırken onun özgeçmişine bakarak karar veriyorsak, dünya gücü olmak için de milletlerin özgeçmişi, yani tarihleri önemlidir.

İnsan, düşüncesi, gönlü ve eylemi ile zamanı ve mekânı kaldıraç gibi kullanarak dünyaya nizam verir. Bu üç unsur birbirinden ayrılamaz. Dolayısıyla insanı inşâ eden, zamanı ve mekânı da inşâ ediyor demektir.

Bilginin bilince yaslanması önemlidir. Bunun için eğitim ve kültürün temel yaklaşımında şu ilkeler gözetilmelidir:

- Çok-boyutlu (mekân, zaman ve insanın nasıl iç içe olduğunun anlatılması)
- Çok-duyulu (sözün ve yazının mutlaka, görsel örnekler, müzik, çizim, tartışma, gezi, vb. unsurlarla desteklenmesi)
- Gönül yanı kuvvetli (sorumluluk bilinci, sabır, sebat, çalışkanlık, iş yapma kültürünün verilmesi, mazeretçi, komplocu, kolaycı eğilimlerin izalesi, çözüm-odaklı davranış)

Geleceğin insanını inşâ etmek için, eğitim ve kültür politikaları şu üç bilinci oluşturmaya hizmet etmelidir:

İnsan bilinci

- Vatandaşımız, hangi mezhepten, meşrepten, ırktan, kavimden olursa olsun, hangi dili konuşursa konuşsun, bu ülkenin İslâm uygarlığının en parlak safhalarından birisini oluşturan ve evrensel nizam kuran bir ülke olduğunu bilmelidir. Müslümanlığa bağlı ve saygılı olmalıdır.
- İslâm uygarlığının ölmüş değil yaşayan bir uygarlık olduğunu ve dünyanın en büyük uygarlığı olduğunu bilmelidir.
- Toplumumuzun temelini saygı ve sevgi olduğunu bilmelidir.
- Uygarlığımızın akıl kadar, bir gönül medeniyeti olduğunu bilmelidir.
- Büyük bir birikim ve geleneğe sahip olduğumuzu; büyük düşünür, edebiyatçı, sanatçı, bilim insanlarımız olduğunu bilmelidir.
- Batı uygarlığına karşı kompleks duymamalıdır. Fakat iş yapmadan büyüklük kompleksi de taslamamalıdır.
- Küçük-büyük her işin önemli olduğunu bilmeli, sorumluluğu ve işi muhayyel bir kurtarıcıya teslim etmemelidir.
- Kendine bilgi ile güven duymalıdır.
- “Bilmiyorum” demenin erdem olduğunu, bilenden öğrenmenin şart olduğunu bilmelidir.
- Kendi mesleği ne olursa olsun, alanında en iyisi olması gerektiğini kavramalıdır.
- Mesleğinin tarihini, teorisini ve güncel durumunu çok iyi bilmelidir. Bu tıp da olsa, siyaset bilimi de olsa böyledir.
- Klasik sanatlarımızın çok değerli olduğunu kavramış olmalıdır. Bu, onları aynen tekrarlamak değildir. O sanatların temel ilkelerine bağlı olmalı, fakat bugüne hitap eden, bugüne cevap veren eserler vermelidir.

- “Kendi” sıfatını ve “kendi” değerlerimizi benimsemelidir. Halk musikimizden türküleri, klasik musikimizden şarkıları, Batı müziğinden şarkıları işitince ayırd edebilmeli, “kendi” müziğimizin değerini, Batı müziğinin yerini kavramış olmalıdır.
- Kabiliyeti eksik olanlar sanatkâr olamasa bile, resim, müzik, edebiyat, hat, tezhib, sinema, vb. alanlarda temel bir takdir seviyesine sahip kılınmalıdır. İyi ile kötü eserleri birbirinde ayırma melesini kazanmış olmalıdır.
- Güçlü bir dil, güçlü bir düşünce demektir. İnsanımız Türkçemizi çok iyi bilmeli ve konuşabilmelidir. Dilimizin bir uygarlık dili olduğunun farkında olmalı, ona özen göstermeli ve saygı duymalıdır. Dil olmadan dinin, düşüncenin olamayacağını bilmelidir. Öyle bir seviye konulmalıdır ki, dilimizi iyi bilmeyenler kendilerini eksik hissetmeli ve mahcup olmalıdır.
- Ülkemizin yoğun ilişkide olduğu ve olması gereken coğrafyaların yaygın dillerinden en az ikisini (İngilizce, Arapça, Rusça, Çince, Hintçe) çok iyi derecede bilmelidir. Bugün ülkemizde dünyanın en zeki gençlerine bunca yıl bir tek dili öğretemiyoruz. O halde yabancı dil eğitimi mutlaka reforme edilmeli ve en modern yöntemlerle uygulanmalıdır.
- Birlikte iş yapma, ekip çalışması, istişare ve sorunların dedikodusuyla değil, çözümünüyle uğraşma zihniyeti yerleşmelidir.

Mekân bilinci

Bugün bildiğimiz dünya haritası, aslında İngiltere merkezli bir dünya resmi. Sıfır numaralı meridyen nitekim Londra-Greenwich’ten geçer. Yani zaman ve mekânın merkezi İngiltere’dir.

Bize belletilen bu dünya resmi, aslında dünyadaki herkesi mekânna İngiltere açısından bakmaya alıştırmaktadır.

Bu dünya haritasının dışında başka şekillerde dünya haritası yapmak mümkün. Mesela Japonya'daki okullarda, devlet dairelerinde Japonya merkezli bir dünya haritası asılıdır. Dünyayı böyle tasavvur eden bir Japon elbette komşu coğrafyayı, doğal ilişkisi olacak alanları daha net kavrar ve ona göre eylemde bulunur.

Madem mekân, yani coğrafya bu kadar önemli ve belirleyici bir algıdır, o halde ideal insanımızın mekân, yani dünya tasavvuru nasıl olmalıdır?

- Mekân algımız önce kendi yurdumuzu, sonra bölgemizi, sonra da halka halka genişleyerek bütün dünyayı kapsamalıdır.
- Geleceğin Türk insanının eylem alanı bütün dünya olmalıdır. İnsanımızın ufku, ülke sınırlarımız ile mahdud olmamalı, bütün dünyayı kendi vatanı bilmelidir. İnsan, zaman ve mekân ile ilgili bilgi, kavrayış ve duygusunun da mutlaka uluslar arası açılımları olmalıdır.
- Ülkemizde iktisadî politikalardan spora, kültürden gazeteciliğe kadar planlanan tüm faaliyetlerin mutlaka bir dünya ölçeği olmalıdır. Yani yapılan her iş dünya standardında yapılmalı, ayrıca dünyaya etki amacı taşınmalıdır. İçine kapalı, sadece millî düzeyde bakan insan yetiştiremeyiz. Yoksa dünya devleti olamayız. Osmanlı'yı dünya devleti yapan Fatih böyle idi. Zamanının İtalya uzmanıydı. Mükemmel İtalyanca bilirdi. Onun Rönesans'ı fark etmesi ve İtalya üzerine sefer yapması hep bu bilgi ve mekân algısı dolayısıyladır.
- İdeal insanımız önce kendi coğrafyamızı çok iyi bilmelidir. Türkiye coğrafyası nasıldır, şehirleri, bölgeleri, iklimleri, vb. yakinen tanınmalıdır.
- Ülkemizdeki bölgelerin özelliklerini ve uluslararası özelliklerini bilmelidir. Meselâ Antalya turizm ile, İstanbul ti-

caret ile, Ankara diplomatik trafik ile dünya ile bağlantıdır. Antep ile Halep arasındaki ticarî ilişkilerin farkında olmalıdır. Artvin ile Batum'un insanî, mekânsal, tarihî ve ticarî yakınlığını iyi bilmelidir.

- Mekânın canlı olduğunu, kültürlerin, tarihin ve ekonominin bir meydanı olduğunu bilmelidir. Komşu coğrafyamızı insan, mekân ve zaman üçlüsü ekseninde tanımalıdır: Kars'ın Ermenistan ile sınır olduğunu bilmekle kalmayıp, bu sınırın ne zaman çizildiğini de, sorunları da bilmelidir.
- Tarihî coğrafyayı iyi bilmelidir. Meselâ Kırım Savaşı anlatılırken, "Sivastopol Önünde Yatan Gemiler" türküsü dinletilmeli, öğretilmeli; bir yandan da Kırım'ın hangi coğrafyada olduğu ve neden bugünkü dünyada önemli bir yeri olduğu anlatılmalıdır.

Yine, meselâ bugün "İran" denilen coğrafyanın 1000 sene Türkler tarafından idare edildiği için nüfusun yarısının Türkçe konuştuğunu, Selçuklu Devleti'nin o bölgede kurulduğunu ve başkentinin bugünkü Tahran'ın bir banliyösünün olduğunu kavramalıdır.

Zaman bilinci

- İdeal vatandaşımız, tarihi çok iyi bilmese bile tarihin çok değerli bir nesne olduğunu çok iyi bilmelidir.
- Tarihin ölü ve cansız değil, diri ve bugüne ait bir değer olduğunu bilmelidir.
- Tarihi bilmenin ona mahkûm ve mahpûs olmak anlamına gelmediğini, aksine insana serbestiyet kazandırdığını bilmelidir.
- Tarih uzmanı olmasa bile, dünyayı şekillendiren bir geçmişe sahip olduğumuzun farkında olmalıdır.

- Tarihimizde; Orta Asya, İslâmlaşma, Avrupa, İran, Balkanlar dönemlerini, Selçuklu ve Osmanlı Devletlerini, yakın Cumhuriyet tarihimizi iyi bilmelidir. Bunları tarihten nefret ettirecek şekilde aktaran bugünkü yaklaşım yerine, “siz olsaydınız ne yapardınız?” tarzı kendilerini angaje edecek ve tarihi inşâ bilinci kazandıracak, bugün ile dünü birleştirecek çarpıcı yöntemler ile tarihi benimsemeli ve sevmelidir.
- Aslı Türkçe olan yer adlarını öyle öğrenmelidir: Meselâ bugünkü Erivan’ın dilimizdeki ismi Revan’dır. Dördüncü Murad’ın Revan Seferi’ni bugünkü coğrafi ismiyle bağdaştırıp, insanımızı ne geçmişe, ne de bugüne hapsetmemek gerekir.
- Her alanın ve bilginin tarihî bir boyutu olduğunu bilmeli ve öğrenmelidir. Doktorumuz tıp tarihini, müzisyenimiz müzik tarihini, ama herkes mutlaka kendi tarihimizi komplekslerden ve yalanlardan arınmış şekilde öğrenmelidir.
- Tarihimizi Batılı kaynakları esas alarak değil, kendi teliflerimizle öğretmeliyiz. Bunun için kompleksiz, abartısız Osmanlı tarihi ile ilgili eserler ve projeler teşvik edilmelidir. Osmanlıcanın mutlaka sosyal bilimler alanlarında okullarda ve özel kurslarda öğretilmesi gereklidir. Osmanlı lehçesini ve uygarlığını, sanatını öğreten özel kurslar teşvik edilmelidir.

Şahsiyet eğitimi (terbiye)

Buraya kadar eğitimin sadece resmî boyutunu ele aldık. Halbuki ailedeki ve toplumdaki karakter eğitimi, yani terbiye kesinlikle eğitimden daha önemlidir.

İnsandan insana terbiye konusunda da şunları söylemek isteriz:

- Annelik duygusu giderek genç kızlarımızda zayıflıyor. Bunun nedeni ABD ve Avrupa'da 1960'lardan itibaren yaşanan çalışma hayatına katılma, feminizm ve ailelerin çözülmesi sürecinin benzerinin bizde de maalesef yaşanıyor olmasıdır. Mutlaka toplumsal bilinçlendirme yapmak, anneliği üstün gören ve gösteren kültürel, eğitsel faaliyetleri desteklemek ve anneliğe maddî destek vermek gerekir.
- Sosyal ilişkilerde Batı kompleksli ve kendini inkâr eden söylemlerin tekeli kırılmalı; özümüze, yani millî birlik ve kardeşlik rûhuna uygun oluşumlar ve faaliyetler desteklenmelidir.
- Anne-babalar için terbiye kavramını ve usullerini gösteren eğitimler düzenlenmelidir. Bu hususta sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri desteklenmelidir.
- Ailenin değeri sosyal politikalarda ve günlük uygulamalarda vurgulanmalıdır. Uçağa, trene binışte ailelere öncelik verilmeli, indirimler uygulanmalıdır. Evlilik ve çocuk teşvikleri yükseltilmelidir.

Kültür

Her ne kadar kültürü ayrı bir başlık altında inceliyor olsak da, kültür eğitimden ayrılamaz.

Bugün kültürümüzü öğrenme, anlama, ona bağlanma ve bu güvenle yeni ve anlamlı işler ortaya koyma ihtiyacı çok büyüktür.

Bugünkü en önemli toplumsal zaaflarımızdan birisi, en tahsilli olanlarımızın bile kültürümüze uzak olmasıdır. Kendi değerlerimizi, tarihimizi, anlayışımızı bilmemek bir yana, tahkir etmek ve bunu da iftiharla söyleyebilmek ne yazık ki toplumumuzun eğitilmiş kesimine has bir komplekstir.

Bunu yapanlar kafalarında yücelttikleri bir Batı fikri ile bu inkârı saparlar. Oysa Batı'da bunun tam tersi vardır. Orada eğitilmiş sı-

nıf dinlemese bile Beethoven ve Mozart gibi klasik değerlere, inansa bile Hristiyan-Yahudi dini değerlerine, anlamasalar bile Şiiler ve Göte'nin şiirine, zevki olmasa bile Mikelanj ve Rambrant'ın mimari ve resim anlayışlarına saygı göstermeleri gerektiğini bilirler.

Ülkemizde “gelenek” veya “millî kültür” konusunda faaliyet gösterenler içinde ise genellikle kır kökenli, şehir kültürüne henüz adapte olamamış bir çoğunluk vardır. Bu tür vakıflar ve dernekler, öğrencilere verdikleri burslar, yaptırdıkları yurtlar ile yetinmekte ve geleneği taşıyacak ve yeşertecek alanlarda varlık gösterememektedirler.

Bu çevrelerin destekledikleri öğrenciler de, aynen modernist çevrelere mensup öğrenciler gibi kendi geleneklerine yabancıdır. Sanat gibi en kuvvetli bir araç onların zihniyetlerinin dönüşümünde hiç akla gelmemektedir. Halbuki insanların kalbine ve zihnine “doğruluğu” ve “iyiliği” aşlamaya çalışanların mutlaka “güzel”i de aşlamaları gerekir.

Geleneksel kitle içinde şehirli olduğunu iddia eden bir grup ise, bugünkü nesillerden ve dünyadan kopukturlar. Bugünün sorumluluğu ve ihtiyaçlarından uzak, kendi dünyalarında yaşamaktadırlar. Osmanlı mirasını, bir aristokrat “gelenek” olarak zannettikleri için yeni nesillere ulaşmaları mümkün değildir. Kendi içlerinde kapalı devre bir ilişki içinde kaybolup gitmeye mahkûmdurlar.

Bu bakımdan, geleneğin ehil ellerde bugünkü nesle taşınması, anlamlandırılması ve üzerine “ekler” inşâ edilmesi için önemli adımların atılması gereklidir.

Bu konuda bazı tesbitleri ve teklifleri sunalım.

Tesbitler

- Devletin gayesi sadece kültür alanına destek sağlamak değildir. O destekleri akılcıca kullanarak toplumdaki kültürel bilinci ve faaliyetleri kendi önceliklerine çevirmektir.

Asıl kültürel faaliyet elbette devlet dışında, sivil kesimde olmalıdır. Fakat sivil kesimde bugün hâkim olan zihniyet tam da kültürümüze yabancı ve hatta düşman zihniyettir. Artık bu kesimlere karşı komplekslerden arınarak tutarlı, stratejik ve bütüncül adımların atılması gereklidir.

- Eğitim sistemimizde kültürün yeri hemen hemen hiç yoktur. “Kültür eğitimi”, Batı müziğinin ve resmin öğretilmesiyle sınırlıdır. Hatta bunlar da uygarlık bilinci olmadığı ve eğitim politikaları isabetli olmadığı için başarısızdır.

Ülkemizde kültür alanında dünyada eşi görülmeyen başka bir durum vardır: Türk insanına 12 yıl boyunca ilk ve ortaöğretimde sürekli müzik dersi verilmesine rağmen, topu topu 7 adet harften oluşan müzik notaları öğretilmemektedir. Bir enstrüman çalmayı okulda öğrenen de çok azdır.

Aynı büyük başarısızlığı 12 yıl boyunca insanımıza bir tek yabancı dili öğretememekte de gösteriyoruz. Halbuki doğru zihniyet ve yöntemle notalar 1 gün içinde, bir yabancı dil de pekâlâ 1 yıl içinde rahatlıkla öğretilir.

Buradaki suçlu öğrenciler değil, elbette eğiticiler ve eğitim-kültür sistemidir.

Eğitim ve kültür alanlarının hem kendi içinde, hem de kendi arasında büyük yaklaşım, yöntem ve icraat uçurumları vardır.

- “Kültür” hâlâ Batı’yı taklid eden, onu yüce gören, kendi birikimini ve değerlerini küçümseyen dar bir elitin imtiyaz sahası olarak devam etmektedir. Projeler, binalar, dayanışmalar, yaklaşımlar bu kesimin söylem üstünlüğünü devam ettirmesinde büyük rol sahibidir.

Maalesef hükümetimiz zamanında bile meselâ “müzik” dendiğinde bu uygarlığın klasik ve halk müziği değil, Batı müziği akla gelmektedir. Buna bir örnek olarak Güher-Süher Pekinel kardeşlere MEB tarafından ilkokullarda piya-

nist olabilecek kabiliyette çocuklarımızın tesbiti projesinin ihale edilmesini verebiliriz.

- Kültür Bakanlığımızın bazı olumlu çalışmalarına rağmen, geleneksel sanatlar bir-kaç iyi niyetli ve gayretli işadamaı, bürokrat ve belediye başkanının çabalarıyla desteklenilmektedir. Bu alanda da vizyon ve strateji eksikliği had safhadadır. Bu eksiklik, kendi insanıyla, mekânıyla ve tarihiyle tekrar ilişki kuran Liderliğiniz döneminde de maalesef giderilememiştir.

Bunun en son örneğini maalesef İstanbul 2010 Kültür Başkenti projesinde yaşadık. Bu projede ülkemizi temsil edecek kültürel unsurlar yerli unsurlar olmak lâzım gelirken, gerek zihniyeti, gerekse yaklaşımları bunun tam tersi olan kesimler önemli maddî-manevî himâye görmüştür. Türk Müziği ile ilgili koordinatörlük bile en son akla gelmiştir.

- Geleneksel sanatların her alanında 1960'larda başlayan çöküşün ardından, ne mutludur ki 1980'lerden beri bir canlanma yaşanmaktadır.

Özellikle klasik musikî, hat, ebru, tezhib gibi sanatlar Osmanlı bakiyesi üstadların vefatlarından sonra bir yıkılışa girmesine rağmen, gayretli ve idealist insanlar elinde yeniden kuvvet bulmaya başlamıştır.

- Osmanlı medeniyetine ve tarihine olan ilginin artmasıyla beraber klasik sanatımız da yavaş yavaş bir araştırma alanı hâline gelmektedir. Fakat bu alanda çalışan üniversite bölümleri ve konservatuarların ne öğretim kadroları, ne müfredatları, ne de kaynak eserleri yeterli değildir. Konservatuarlarda hocaların ve yöneticilerin büyük bir kısmı klasik mûsikimizin, kendi kültürümüzün düşmanıdır. Bunu açıkça ifade etmekten hükümetimiz döneminde de maalesef geri durmadılar.

- Geleneksel sanatlar alanında muhtelif belediyelerin Meslek Edindirme Kursları bünyesinde yürüttükleri hat, ebru, tezhib gibi kurslar, bu sanatların bilinirliğini ve yaygınlaşmasına katkı yapmaktadır. Fakat ortaya bir de sorun çıkmaktadır: Burada sadece sanatların kültürü verilebilen öğrenciler, tam ehliyetli ve yetkin kişiler gibi davranmakta ve görülmektedir. Bu da bu sanatların gelişimini ve hakkıyla temsilini engelleyen bir unsurdur.
- En büyük sorunlardan birisi, mâlî kaynak sıkıntısıdır. İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı (İKSİV) gibi, Sevda-Cenap And Vakfı gibi kuruluşlar ülkemizde modern Batı sanatlarının hâmilliğini yaparken, geleneksel sanatları destekleyen buna eşdeğer bir sivil oluşum neredeyse yoktur.

Muhafazakârlar hâlâ öğrencilere burs vermenin tek başına hizmet olduğunu düşünmekte, sanat ve kültür alanına çok az ilgi göstermektedir. Kaldı ki mesela İKSİV devlet kaynaklarından da yararlandırılırken, geleneksel sanatlarımızı destekleyen böyle bir fon yoktur.

Bu eksiklik, ehliyetli, geleneksel sanatlarımızı hem iyi temsil eden, hem de dünyaya yeni projelerle duyurmak isteyen pek çok kişi ve grubun çalışmalarının akim kalmasına yol açmaktadır.

Teklifler

- Kültür Bakanlığı, Turizm'den ayrılmalıdır. Kültürün eğitim ile birlikte ele alınması ve insan inşâında başlı başına bir odak noktası oluşturması için bu elzemdir.

Kültür ve eğitim her zaman beraberce ele alınmalıdır. Ortak manevî ilkelerimizi herkese öğretmeden, benimsetmeden hiçbir siyasi ve ekonomik proje başarılı olamaz.

- Kültür Bakanlığı, MEB ile beraber acilen gerçek bir uzmanlık sistemine kavuşmalı ve yeniden yapılanmalıdır.

Bu bakanlık yapı, personel ve kalifikasyon bakımından güçlendirilmelidir.

Bugün en iyi okullardan mezun olan gençlerimiz kamuya teveccüh gösteriyorlar. Bu talebi en iyi şekilde kullanıp, bu kurumları ayağa kaldırmalıyız.

- Klasik sanatlar eğitim müfredatına mutlaka eklenmelidir. Özellikle ilköğretim ve ortaöğretimde kendi musikimizi tanıttacak ve benimsetecek bir müzik müfredatı oluşturulmalıdır. Öğrenciler İtrî'yi, Dede'yi de anlamak ve tanımak imkânına sahip olmalıdır. Ayrıca ney, ud, kemençe gibi klasik sazlarımızın yanında bağlama ve kavalı da seçebilmelidir. Blok flüt denen enstrüman kaldırılmalıdır. Onun yerine gitar konulmalıdır. Bizim sazlarımızın hepsi kabiliyetli kişilerce rahatlıkla öğrenilebilir. Bunun için müzik öğretmenlerinin müfredatına mutlaka kendi sazlarımız eklenmelidir.
- Klasik sanatlarımızı okullarda öğretirken, alışlagelmiş usulleri değil, en yaratıcı ve ilgi çekici yöntemleri kullanmalıyız. Öğrenciler, resmin yanında tezhibi, ebruyu ve minyatürü bilmeli, kabiliyeti varsa bu sanatlarda asgarî bir eğitim almış olmalıdır. Bunun için temel kültürü verebilecek yeterli sayıda eğitmen MEK kurslarından yetişenler arasında mevcuttur. Üstad hattatlar ve müzehhibler bu adaylara ek eğitim vererek ve seçerek asgarî bir kültür eğitimi verecek hâle getirebilirler. Bu kişiler daha sonra öğretmen değil, fakat "eğitmen" olarak sözleşmeli statü ile okullara atanmalıdır.
- Gönüllü geleneksel Türk sanatçıları bir yıllık program dahilinde her ilde okullarda konuşmalar ve dinletiler yoluyla kendi sanatlarımızı tanıtmalıdır. Bunu şu anda kendiliğinden gönüllü yapan sanatçılara destek verilmelidir.
- Kültür Bakanlığı, yani devlet kültür alanında tek fonlayıcı olmamalıdır. Mutlaka sivil inisiyatiflerin de desteklen-

mesi gerekir. Kamuda sanatçı istihdamı yerine, geleneksel sanatları icrâ eden ve öğreten kişi ve gruplar şirketler tarafından sponsorluk ile desteklenmelidir.

- Bu amaçla, geleneksel sanatlarımızın her şubesini destekleyecek, kaliteli ve değerli çalışmalara kaynak aktaracak bir Geleneksel Sanatlar Fonu (GSF) kurulmalıdır.

FİLM İCÂBİ

Geçen gün bir arkadaşım anlatıyordu. Yaşlı teyzesi televizyonda seyrettiği yerli filmlerde birisi öldürülürse çok üzülüyor, ağlıyormuş. Oğlu ısrarla bunun gerçek olmadığını söylemesine rağmen onun gözyaşları dinmiyormuş. Arkadaşım bunu anlattıktan sonra çok güzel yorumladı: “Aslında teyzem haklı. Çünkü cinayete verilecek tek insanî tepki bu olmalı. Ama bak, biz bunlara bile alıştırdık. Amerikalılar Irak’ı bombaladığında da, her gün onlarca kişi öldürüldüğünde de, biz onu film icâbı gibi görüp susuyoruz.”

Yine Karadenizli başka bir dostum anlatmıştı. Dayısı genç iken, sinemada seyrettiği bir filmde “iyi” aktörü öldürmeye çalışan “kötü” adamların görüldüğü bir sahnede dayanamamış ve tabancasını çektiği gibi perdeye ateş etmiş. Perde yırtılmış. Polisler gelip adamı karakola götürmüşler. Niye perdeye ateş ettiğini sormuşlar. “Kötü herifler iyi adami vuracağdiler” demiş. Polisler ise “Oğlum, bu film... Oradakiler gerçek değil ki” diye söyleyince adam cevap vermiş: “Ben de bileyorum film icabı olduğu-

ni. Amma perdede de olsa hakkın yanında durduğumi göstermek için ateş ettum.”

Fıkra gibi bir olay değil mi? Ama ardındaki anlam hiç de komik değil. Evet, insanlar susabilir, ama insanlık susmamalıdır.

Hayatın bir hayal olduğunu söyleyen nice filozoflar tarihte geldi, geçti. Bizim geleneğimizde de bu âleme “âlem-i hayâl”, “âlem-i şühûd” denir. Klasik şiirimizde bu dünya bir “mihnethâne”dir. Yani çile çekilen yerdir. Karagöz oyunumuz da aslında hayatın bu geçiciliğini sergiler. Gölge hayatıdır bu.

Ama hayatı geçici görmek ile “film icâbı” görmek arasında çok muazzam bir fark var.

Bizim için dünya hayatı, görünen, görülen, seyr edilen bir hayattır. Fakat haksızlığa ve zulme “olur böyle şeyler, ne de olsa yalan dünya” diye bakan bir anlayış değildir. Hatta o zulümlerin olmaması için gayreti öğütleyen, o yüzden hâlâ hangi ad altında olursa olsun insan kıyımına, sömürüsüne karşı duran, direnen tek gelenektir.

“Film icâbı” sözünün kültürümüzde doğmasına vesile olan da, zaten tuluâtın, oyunun, canlandırmanın, hayalin bile sürekli gerçek ile karşılaştırılmasının bir sonucudur. Samimiyet, hasbîlik, insancılık bunu gerektirir.

Ahlâk tam da bu bakışın adıdır. Yoksa sadece bazı kurallara göre doğruyu yapma, yanlış yapmama demek değildir. Hele bazı toplumsal âdetlere “el-âlem ne der” diyerek nâçâr uymak anlamında hiç değildir. Yani ahlâk, gerçeği yerli yerinde tanımak, onu tanıdıktan sonra da onun hakkını teslim etmek demektir.

Modern anlayış ve onu doğuran Batı’da ise ahlâk konformizmdir. Düzene, yasalara ne kadar uyarsanız o kadar ahlâklı olursunuz. Yani hukuk ile özdeşleştirilmiştir. Avukatınız güçlü ise, sizi aklayabiliyorsa ne suç işlerseniz işleyiniz, haklısınız. Yakalanmadıktan sonra her türlü zararı yapabilirsiniz. Batı’da polis, sigorta şirketleri ve mahkemeler diğer insanlara saygının ye-

gâne garantisidir. İnsanlar birbirinden öyle kopmuştur ki, mesele gürültü yapan komşusunu uyarmak yerine, bu işi yapmak için polisi çağırır.

Batı'da kimse "film icâbı" tabirini kullanmaz. Hayatın zaten bir oyun olduğunu, kendilerinin de rol kesen aktörler olduğunu iyi bildikleri için.

Darfur, Tibet, Kürtler, vb. konularda insan hakları nutukları atan Batılı siyasetçiler, diplomatlar ve akademisyenlerden çok azı samimidir. Çünkü hayatı bir sinema perdesi, bir tiyatro sahnesi olarak gören ve oyun bittiğinde her şeyin biteceğine inanan bir kişi, neden başkalarının hakkını kendi çıkarı aleyhine savunsun ki? Batı'da insan, çıkarın konusu olarak saygı görür.

Halbuki insan olmak inanç ile ilgilidir. Bütün varlığı kendinden, kendi nefsinden ibaret gören bir kişi için geriye kalan bütün insanlar "yabancı"dır, hatta düşmandır. İnsanı insan eden, insanı insana dost eden sadece imandır...

Ahlâklı bir kişinin temel iki ilkesi var: kendin ol ve kendini karşıdakinin yerine koy. O zaman hayat hayal olmaktan, film olmaktan çıkar. "Film icâbı" yaşanmaz. Adam gibi yaşanır.

KAYIP ARANIYOR

Geçmişini kaybetmiş, ne yaptığını, kim olduğunu bilmeyen bir adamı ruh doktoruna götürürler. Biz de son iki asırdır bu haldeyiz. Hâlimiz marazîdir. Daha da kötüsü bu marazı normal kabul edip, onunla yaşamaya alışmış durumdayız. Ne yaptığımızı hatırlar gibi olduğumuzda da, günümüzde başka bir işe yaramayacağımızı düşünüp kendi köşemize çekiliyoruz. Kaybettiğimiz sadece geçmişimiz değil. Hatırlayamıyoruz, ama asıl vahimi; hatırlamak istemiyoruz. Yani irademiz de kaybolmuş durumdadır. Bugünkü perişan hâlimize bakıp ya kendimizi inkâr ediyoruz, ya da geçmiştekilere bugünün suçunu yüklüyoruz.

“Kimiz?” İki asırdır bu soruyu her an, her gün soruyor, cevabını ise çılgınca bir ataletle başkasından bekliyoruz. Bu soruyu ve cevabını hep bizden öteye taşıyoruz. Soruyu başkasına sorduktan sonra, cevabını bizim vermemiz mümkün mü? Halbuki teslim etmemiz gereken şey, bu kayıplığın, yitikliğin bizim kendimizle ilgili olduğudur. Kaybedilmedik, kaybolduk. Birileri yitirmedik, biz yitirdik. Zayıf isek onun suçlusu da ilk önce biziz. Zebûn isek, bizi biz kendi ellerimizle bu hâle getirdik.

Düşmeyene kim ne yapabilir? İtiraf edelim, biz düştük ama kendi ayaklarımız yokmuşçasına hâlâ başkasının yardım elini beklemekteyiz. O halde, kaybettiğimiz sadece imânî bir hayat, insanî bir medeniyet değil. “Kendimiz” olmayı unuttuk evvela. Ondan sonra kendi şerefimizi, kendi dünyamızı, kendi medeniyetimizi, kendi renklerimizi, kendi tarihimizi, coğrafyamızı, zevklerimizimizi.

Evet, iki asırdır yanlış bir soruyu soruyoruz: “Neden bu hale düştük?” Doğru soru ise şudur: “Kendimizden nasıl ayrı düştük?” Bize gâib olan, yani ötesine, uzağına, taşrasına, gurbetine düştüğümüz vatan, mekân, hâne nedir?

“Kendi” kelimesiyle başlayan cümleleri “kendi”si olarak kurabilenler medeniyet sahibidir. Yoksa mesele güç de değildir, zenginlik de. Her güç kazanma yolu zayıflıktan başlar. Önceden fakir olmayana nasıl “zengin oldu” diyebiliriz ki? Kendisi olanın gücü de kendisine hastır. Başkasının şemsiyesi altına girmeden, ıslanmasına bakmadan çâre araştıran mutlaka kendi şemsiyesini bulacaktır.

Zamana da mekâna da hâkim olmak, bizim sandığımızın aksine “kendimiz” olmaktan çıkıp “başkası”, yani Batılılar gibi güç kazanmak, güçlü olmaktan geçmez. Bizim hâkimiyetimizin de, gücümüzün de temeli kulluktur.

Müslümanın güç sahibi olması gerekir, evet, ama başkası gibi değil, kendisi gibi. Yani asıl kaybettiğimiz maddî güç değil, ah-lâktır. Yani kendimiz olma bilgisi, uyanıklığıdır.

Müslümanın diğer insanlardan esas farkı Görünmeyen’e, Hakîm Olan’a teslim olmuş olmasıdır. Ama “teslim olmak” bizim gibi mâruz kaldığımız her netâmete ve dünyevî güce teslim olmak değildir. Rabb’e teslim olmak, insanın hâli ne olursa olsun, fakir olsun, esir olsun gücün tâ kendisidir. Bu kaynağa dayanan güç hayır getirir, savaştığı anda bile kılıcından kıvılcım değil, nur saçar. Bu temiz kulluğa yaslanmayan her güç ise karşısında zebûn düştüğümüz zulmetin bir parçası olur ancak.

İki asırdan beri hepimizin hissettiği ama açıkça söylemediği şey, “kendimiz”i kaybettiğimiz, “kendimiz”den gurbette olduğumuzdur.

“Kendi” olmadığı yerde dünyanın, hayatın, işin, fikrin, ilmin, sanatın anlamını sadece başkaları belirler. Kendisizliktir asıl gaybûbet.

Oysa her kayboluş bir buluştur. Ve her buluş da bir oluş.

Kayıplığımızın farkına varamadık, o yüzden kendimizi bulamadık. Kendimizi, yani kendi hanemizi, vatanımızı, yerimizi, özümüzü.

İki asırdır başkasını kendimiz, gurbeti vatanımız sanıyoruz.

O yüzden kendimiz olamıyoruz, kendimiz kalamıyoruz, kendimiz ölemiyoruz.

Müslüman bu âlemde seferîdir. Seferî olmak da, seyyâh olmak da güzeldir. Bize emredilen harekettir, yerinde durmamaktır. Durduğu yeri vatan belleyen kaybolmuş demektir. İstikameti, menzili olup da o yolda kaybolan mutlaka doğruyu bulacaktır. Çünkü yolunu, menzilini bilen seferî olur, seyyâh olur. Gideceği yeri bilmeyen onulmaz bir gâibdir, tümünden kayıptır.

Fakirliği düşkünlüğe, zayıflığı zebûniyete, kaybolmuşluğu şaşkınlığa dönüştüren şey “kendisi” olmamaktır.

Zamanı geldi, çoktan geçti bile. Artık kayıplığımızda bile kendimiz olmaya başlamalıyız. Göreceğiz ki kendimizi bulduğumuzda; kendi fikrimizi, işimizi, ahlâkımızı, gücümüzü bulacağız. Ve oluşların en güzeliyle olacağız.

KENDİSİ İLE ÖTEKİ ARASINDA İSLÂM DÜNYASI

İki asırdan beri Müslümanlar zilletten konuşuyor. Bu zillet, sadece zulmü sanat hâline getirmiş ötekilerin ayakları altına düşmekten doğmadı. Biz kendi kendimizi düşürdük. O “kendimiz” ne ise, bazen parlayan, bazen sırra kadem basan bir şey. Bir bakıyorsun sende, bir bakıyorsun ağyârın kucağında.

Zilletten bahsetmekten çâre aramaya vakit kalmadığı için, gamsızlığımız da, çabalarımız da zillete düştü. Zilleti de yanlış anladık. Üzerimize gaipten inmiş bir lânet gibi gördük onu. Kendimizin dışında aradık... Kendimizi karamsarlığa düşür eden görünmez ama bitmez-tükenmez bir çukur gibi gördük onu. Mevlânâ, “Çukura her zaman âmâlar düşmez. Bazen gözleri görenler de düşer” der. Bizler gözlerimiz açık, bile bile çukurlara düşebileceğimizi unuttuk.

“Kendini muntazaman ziyaret ediyor musun?” Biz kendimizi çok nâdiren ziyaret ediyoruz. Hatta kendi kendimizi unuttuk. İki asırdan beri ötekilerin ne yapıp ne söyledikleriyle uğraşıyoruz. Bizcileyin değil, onculayın bakıyoruz.

Bunu, kendimizi bulmak için yaptığımızı söyleyip duruyoruz. Ama aslında yaptığımız şey, ötekilerin hâline yaklaşmanın yollarını aramak. Yani zilletten kurtulmak için, zilletimizi artıracak bir hâlî arzu ediyoruz. Bunun ilmini de yaptık, felsefesini de... Ama hâlâ kendimizi bulamadık. Başkası olmak için çabalarken, kendimizi unuttuk. Yerimizi, yolumuzu, yurdumuzu, hâlimizi, mazimizi, istikbalimizi unuttuk.

Bir yandan da ötekini yok saydık. İsmi tanıdık gelmeyenlere kapılarımızı sımsıkı kapadık. Onların da bizim gibi aynı havayı soluduklarını ve köklerinin muhtemelen bir yerde bizim kökümüzle birleştiğini unuttuk. Dünyanın gerçeklerine sırt çevirdik. Kapandıkça küçüldük, küçüldükçe vehmimiz arttı.

Biz yurdumuzu unuttuk. Mevlânâ demiyor mu: “Senin esas yurdun, bulunduğun yer değil, gideceğin yerdir, menzildir.” Kimimiz memleketini yurt belledi, onun dışına adım atmamaya ahretti. Kimimiz denizaşırı her yeri yurt gördü, ama oralı olamadı.

Çoğumuz coğrafyayı sınırlar olarak gördü. O yüzden İslâm dünyası denince bölünmüş, parçalanmış memleketler hayal etti. Oysa İslâm dünyası teknil bu dünyadır.

Eğer yurdumuz geleceğimiz ise, durum daha da vahim... Gitmeyi hep arzu ettik, ama yol hazırlığı yapmadık. Yani yolu ve menzili hep dile getirdik, ama bir türlü yolculuğa azmedemedik. Bir türlü yolcu olamadık.

Yolu hepimiz biliyoruz. Ama o yola giremedik. Ötekinin hoşuna gidecek bir yol değil diye, haritada başka, sahada başka yollar gösterdik.

Hâlimizi unuttuk. Zilleti kader bildik, sevmedik ama zilletten gayrete geçemedik. Zenginliği dışarıda aradık. Duymadık özümüzün sesini: “Kanadın olmadan da bir daire çizebilirsin. Yemeden de beslenebilirsin, tahtın olmadan da sultan olabilirsin. Talihin esi-ri olmak kader değil, sen kendi talihin olabilirsin. Uykudan uyan artık. Pazarı terket, artık öğren: senin zenginliğin kendi özündür.”

Çoğumuz çaba sarfetmenin zahmetinden, başarısızlık tehlikesinden rahata düştü. Kimimiz hazır fikirlere rağbet etti, başkasının fikriyle başkası oldu. Kimimiz hiç düşünmemeyi yol edindi, yok oldu. Çoğumuz İslâm'ı anlatırken İslâmca söylememeye itina gösterdi.

Hâlimiz değişmedi. Çünkü kendimizi de, başkalarını da kuvvete göre var saydık. Batı'nın kuvveti en kutsal değer hâline getirmesine kızdık. Haklıydık da, çünkü böyle bir ahlâksız kuvvetin en büyük kurbanı bizdik. Ama biz de kuvvet ararken sanki Batı'nın adım izlerini takip ettik. Müslümanlar, zilletten kurtulmak için, kendilerini zillete düşürenin kendileri olduğunu unuttular. O yüzden, Batı nasıl tahakküm ettiyse öyle tahakküm etme sevdasına düştüler. Oysa, karanlığı karanlıkla yenemeyiz.

Müslümanın gücü Görünmeyen'e ittibâ etmektedir. Görünen, ancak bu sayede değer kazanır. Halbuki biz görünürdeki kuvvete bakmaktan, kendi içimizdeki gücü göremedik. Görünürdeki kuvveti, parayı, makamı, şâşâyı kınadıklarımız kadar biz de kutsadık.

İslâm medeniyeti diğerlerinden farklıdır. Mekâna ve zamana bağlı değildir: Yeryüzünde iman etmiş bir kişi olsa bile, tek başına İslâm medeniyetini inşa etmiş demektir. Bütün medeniyet unsurları o bir imanlı kişinin cevherinden doğar. Kardeşlik ve kardeşini gözetmek de onu büyütür.

Bu yüzden İslâm medeniyeti asla bitmemiştir. İmanlı insanlarla capcanlı yaşayıp gelmiştir. Onun görünürdeki zaafı ve zilleti, bir yandan Batı'nın akıl almaz gayrimeşruluğuna uyamamasından, bir yandan da kendi özünü kendisinin değerleriyle değil, Batı'nın değerleriyle anlamlandırmaya çalışmasındandır.

Bizi kendimiz yapacak şey, bu eşi olmayan ve varlığımızın temelini oluşturan iman özüne yapışmaktır. Onu anlatırken ve savunurken bile ona kılıflar biçmek, ondan hicab etmek, onu mazetlerle, şık argümanlarla saklamaya çalışmak asla değildir.

Biz, kendimiz olamadığımız için, kardeşliği de savsakladık. Bizi birbirimize, sınırların, pazarların, partilerin, yolların değil, inancımızın bağladığını unuttuk. Ancak böyle tevsik edilemeyen, tabelası olmayan, süreli yayını, üyelik mührü olmayan bir kardeşliğin gerçek kuvvet olduğunu unuttuk.

Kısacası, dışımıza bakıp yönsüzlüğün sefaletini müşahade etmek kadar, içimize bakıp özümüzün eksiklerini de görmemiz gerekiyor. İçimizdeki kendimizi bilmedikçe ve ona bağlanmadıkça, dışımızdaki dünyayı ve diğerlerini anlamamız mümkün değil. Anlamadığımız bir dünyayı ise ne değiştirebilir, ne de yeni bir minvalde inşa edebiliriz.

Bugün Müslümanların eskisine göre daha çok parası, daha çok imkânı, daha çok dernekleri, vakıfları, gazeteleri, şirketleri var. Ama bunlar o varlıkları, o kuvvetleri farklı ve bereketli kılmıyor. Zemmettiğimiz Batı gibi biz de bilgi ve parayı biriktirdikçe olduğumuzu sanıyoruz. Halbuki en önemli eksiğimiz ahlâk. Kendimizi hatırlatacak, kendimizi öldüracak bir ahlâk. O olmadan hiçbir kuvvet bizi kendimiz yapamaz.

Varlık ahlâkına bu yüzden ihtiyacımız var: Kendimiz bilimiz, bilğimiz fiilimiz, fiilimiz eserimiz, eserimiz de kendimiz olmak zorunda.

ZİHİNLERDEKİ DÜNYA DÜZENİ

Dünya düzeni teriminin olumlu, ümit verici, güven aşılایıcı bir içeriğı vardır. Çünkü düzen, savaşın, kargaşanın ve başıboşluğun sona erdiğini ima eder.

İnsanların barış ve refah beklentisiyle destekledikleri dünya düzeni tasavvurları çok boyutludur. İnsanların zihninde düzen, belirli bir devletin; kendi çevrelerini, devletlerini, kazandıkları ve harcadıklarını, beğenip, beğenmediklerini, şık olan ve olmayanı, haklı olanı ve olmayanı belirleyen bir güce sahip olduğu anlamına gelir.

İnsanların düzenle ilgili zihni kurgularında üç temel tasavvur vardır. Birincisi, biziatihi gücü nasıl tanımladıkları ve onu nasıl meşrulaştırdıklarıyla ilgilidir. İkincisi, coğrafyayı, yani dünyanın banisi olan devlet ile kendi bulundukları yer arasındaki mekan algılamalarıdır. Son olarak da, dünyayı idare ettiğini düşündükleri devletin sahip olduğu değerler ve kendi değerlerine olan mukayeseli bakışları.

Güç ve meşrûiyet tasavvuru

Taşradaki insanların dünya düzeni tasavvuru bizatihi güç tasavvurundan doğar. İktidar ve istediğini yaptırabilmek insan tabiatının kadim zamanlardan beri en fazla öne çıkan yönlerinden biridir. Bir ülkenin veya devletin gücü, diğer güçleri ihata ettiği oranda başarıya ulaşmış bir güçtür. Yani, yaygınlığı olmayan bir iktidar, saygı duyulacak ve itaat edilecek bir güç değildir.

Güç algısında maddî unsurların öne çıkması şaşırtıcı değildir. Ekonomi, ordu, borsa, ticaret, zenginlik, refah, sağlamlık, dünyanın her yanına külfetsiz ve korkusuz gidebilme gücün işaretleri olarak algılanır. Hem merkezdeki hem de taşradaki insanlar bu maddî gücün namütenahi olduğunu ve dünyanın her yanına istediği zaman etki edebileceğini sanırlar. Tabîî ki durum hiç de öyle değildir. Ama, insanların en uzun süre yaşadıkları ve en çabuk unuttukları şey, gücü elde etme süreçleridir.

İnsanların en son fark ettikleri şey de, düzeni kuran gücün maddî unsurlarındaki daralma ve zaaflardır. Çünkü, bir gücün dünya düzenini kurmadan başlayarak o düzeni elden yitirme sürecinde en son âna kadar göstermek istemediği şey, o gücün artık eski maddî imkânlardan yoksun olmasıdır. O yüzden, maddî gücünün zayıfladığını algılayan devletler daha da saldırganlaşır, daha çok kendini göstermeye, gereksiz yere riskler almaya başlarlar. ABD'nin bugüne kadar dünyanın çeşitli yerlerinde yaptığı askerî operasyonlar ve muhtemelen yakında İran ve Kuzey Kore üzerinde yoğunlaşacak ısrarı buna güncel bir örnek sayılabilir.

Maddî gücün bir elde yoğunlaşması kadar, aynı gücün diğerleri tarafından meşrulaştırılması da önemlidir. Aslında maddî güce sahip bir devletin dünya gücü olabilmesi, kendini meşrulaştıran söylemleri geliştirebilmesiyle mümkündür.

Oluşturulan bu söylemler ve algı olmasa bir devletin sadece maddî gücüyle kendini dünyaya model olarak benimsetmesi

mümkün değildir. Çevredeki insanların düzeni kuran güce ya da güçlere çok fazla direnç göstermeden yeni düzeni meşrulaştırmasındaki en önemli etken, bu psikolojik etkenlerdir.

Hiçbir siyasî yapı meşrûiyeti olmadan, yani kendine güven ve inancı gerçekleştirmeden kalıcı olamaz. Düzen tasavvurunun gerçek içeriği belirli bir güç ahlâkı, yani sabit, geçerli ve evrensel olduğu varsayılan davranış şekli geliştirmiş olmasıdır.

Meşrûiyet kavramı, dünya düzeninin hukuki yanını da ortaya koyar. Her düzen hukukunu kendi dinamikleri ve gayeleri doğrultusunda oluşturur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin oluşturduğu serbest ticaret rejimi kadar, uluslar arası savaş suçları mahkemesi gibi hukukî yapılar da hâkim düzenin çıkarlarına göre şekillenmiş, ancak evrensel kılıflı yapılardır.

Merkezin maddî güç ile tesis ettiği düzenin mutlaka adalet, refah, iyi muamele, eşitlik gibi hukukî ilkelere yaslanması gereklidir. Soğuk Savaş zamanında dünya düzeninin ikiz merkezlerini oluşturan Sovyetler'de bu hukuk, eşitlik ve bağımsızlık söylemi üzerine kurulmuşken, ABD'de ise refah ve kişisel özgürlükler uluslar arası bir hukukî standard oluşturmuştu.

Meşrûiyeti sağlayan unsurlardan biri de, dünya düzeninin merkezini oluşturan siyasî yapı ve hukukî standardın uluslar arası düzene aynen yansmasıdır. Nitekim, ABD Başkanı Woodrow Wilson, 1917 yılında Almanya'ya savaş ilan ederken, “medenî milletlerin vatandaşları arasında gözetilen tüm sorumluluk ve davranış kurallarının milletler ve devletler arasında da gözetileceği” yeni bir dönemin başladığını ilan ediyordu. Liberallerin çoğuna göre, böyle bir özdeşlik hem doğal, hem de istenebilir bir bağdır. Yani evdeki düzenin söylemi olan demokrasi, uluslararası barış, işbirliğini ve ekonomik refahı destekleyen bir düzenin kuruluş ilkesi olabilir.

Oysa, böyle bir birebir ilkesel muadiliyet ve geçişkenlik hem kuvvet ile oluşturulmuştur, hem de kuvvet olmadıkça muhafaza edilmesi mümkün değildir.

O nedenle yerel sistemlerin adının, uluslararası düzenin de adı olması keyfiyeti, yalnızca söylemsel bir gerçek olarak ortada durmakta. Evet, her ilkenin, kuralın bir istisnası vardır. Ancak, uluslararası düzene ait liberal ilkelerinin vaad ettiği adalet, refah ve demokrasinin istisna alanları, kuralın kapsama alanından daha geniştir.

Bu istisnaî alan da kuvvetin ardında durduğu gri bir meşrûiyet alanıdır. Yani, paradoksal olarak gücün istediği kuralı istediği yerde istisnaya tabi tutacağı gösterilmedikçe ve bilinmedikçe, o kuralın, düzenin aslî bir parçası olması da güçtür. Güçlü olan kuralı koyarken gücünü gösterdiği gibi, o kuralın uygulanmamasında da gücünü gösterir.

O halde meşrûiyet sorunu nedir? Bir gücün kendi meşrûiyetini, yani ahlâkîliğini gerçekten tutarlı bir şekilde tanımlayıp, tanımlamamasıdır.

Böyle bir ahlâkîliğin gerekli olmadığını, hatta tam tersinin, yani gücün ahlâkî belirlemesi gerektiğini savunan Machiavelli gibi düşünürlerin baktığı pratik hiç mevcut olmayan bir pratik, yani bir yanılsama değildir. Zira ahlâk, gücün elinde esirdir. Hatta çoğu kez gücün en vurucu silahıdır.

Coğrafya: İnsanların geçerli ve gerçek bir dünya düzeni olduğuna inanmalarında ikinci belirleyici unsur, coğrafi algıdır. “Burası”, yani taşra ile “orası”, yani düzenini merkezi arasındaki coğrafi fark, aslında bir iktidar kompleksinin de yatağıdır. Merkez, yani “orası”, her bakımdan “burası” için bir modeldir. Tarih-te “küçük Amerika” kompleksinden evvel, “küçük Roma” kompleksleri yaşanmıştır.

Bu güç kompleksinin ilginç bir yansıması, siyasî yapılarda olduğu kadar mimarîde de görülebilir. Düzeni oluşturan devletin mimarî tarzı ve geliştirdiği yeni mimarî formatlar, hızla taşrada yeniden üretilir. Nitekim, bugün ABD dışında inşa edilen modern iş merkezleri, alışveriş merkezleri ve sinema gibi eğlence

mekânlarının nihai tasarım başarıları Amerikan modeline yaklaşabilmeleriyle ölçülür.

Dünya düzeninin belirleyicisi olan devletin konumu, dünya algısının merkezini oluşturmaya başlar. Haritalar ona göre şekillenir, uçak seferleri o merkezlerden itibaren planlanır, savaş ve barışla ilgili olduğu kadar ticaret ve kültürle ilgili önemli olaylar da düzenin merkezinde karara bağlanır.

Bu coğrafi etkide zoraki bir yön aramak gereksizdir. Ancak insanların neyin geçerli, estetik ve gurur verici olduğuna karar verirken “orası”nın belirleyiciliğinden kurtulması oldukça güçtür.

Düzen telakkisi, coğrafyayı hem dışlayan, hem de mutlak hale getiren bir telakkidir. Bir yandan merkeze, yani “orası”na ulaşma imkânlarını ve alanını teşkil eder, bir yandan da “burası” ve “orası” ayrımını daha da sabit hâle getirerek, düzenin sahipleri ile düzenin muhatapları arasındaki farklılık ve rekabet duygularının sivrilmesine yol açar.

Kültür: Bu bizi düzen tasavvurundaki üçüncü boyuta, yani kültür boyutuna getiriyor. Merkezin kendine has kültürel kalıplarının dünyaya yayılması da düzen tasavvuruyla ilgilidir.

Düzenler, aynı zamanda modeller demektir. Düzeni kuran ve yaşatan devletin yapısı, siyaset tarzı, iktisadî sistemi ve kültürel özellikleri, belirli bir güç halesi içinde taşraya yayılır. Roma düzeni, Romalılaşmış milletler, İngiliz düzeni, İngilizleşmiş milletler, Amerikan düzeni, Amerikalılaşmış milletler demektir.

“Burası” ile “orası” arasındaki fark, aşağılık kompleksi ve kültürel taklit ile kapatılmaya çalışılır. ABD’deki gibi giyinen, bina inşa eden, konuşmaya çalışan, hatta davranışlarını ayarlamaya çalışan toplumlar ortaya çıkar. Bu, Avrupa gibi Amerikan düzenine artık açıktan muhalefet etmeye başlamış güçler için de geçerlidir.

Merkezin dili, taşrada da geçerli bir dil hâline gelir. Bugün Avrupa, Asya ve Afrika’da İngilizce’nin yaygınlığı, İngiltere’nin imparatorluk bakiyesinin üzerine inşa edilmiş Amerikan hâkimiye-

tiyle ilgilidir. Bugün, taşrada yaşayan bir Hintli veya Türk'ün nihai olarak eğitim almak istediği okullar artık İngiliz tarzı değil, Amerikan tarzı okullardır. Bunun için ABD'ye de gitmek de artık gereksizdir. Amerikan tarzı düşünüş, davranış ve bilgi üretimi artık taşrada kurulan Amerikan tarzı okullarda da bulunmaktadır.

Kültürel hâkimiyet, düzen sahibi güçlerin maddî güçleri eriyip bittikten sonra bir süre daha devam edebilen bir düzen unsurudur. En son o kale çöker.

Kısacası, dünya düzeni savaş meydanlarından, diplomasi salonlarından ve ticaret borsalarından daha fazla zihinlerde kurulan bir kurgudur. Her düzen böyle bir zihnî temele oturur. Oradan alaşağı edilmesi de aynı yoldan olur.

Tarihin yazgısı değişmez: Düzeni bozuk iktidar sazı, zihinlere ve vicdanlara ahenk veremez. O zaman yeni bir saz ile, yeni bir fasla dalma vaktidir işte.

HER DERDE DEVA ASPIRİN

Bugünkü bir haber: “İskoçya’nın Edinburgh Üniversitesi’nde yapılan araştırmada Aspirin efsanesi çökertilmiş.”

Geçenlerde başka bir haber: “Lehman Brothers’ın çöküşüne sebep olan şey, muhasebe verileriyle oynanması imiş.”

Biraz eski bir haber: “Yunanistan’ın ekonomik krizinin temelinde harcama rakamlarının çarpıtılması yatıyormuş.”

Yine bir haber: “Irak’ın işgalinin bahanesi olan nükleer silahlarla ilgili belgeler ve bilgilerin hepsi uyduruktu.”

Daha da eski bir haber: “Amerikan enerji devi Enron şirket kâr-zarar hesaplarındaki üçkâğıtları yüzünden çöktü. Sorumluları yargılandı ve hapse mahkûm oldu.”

Kimi sağlık, kimi ekonomi, kimi finans, kimi siyaset alanındaki bu haberlerin ortak paydası ne?

Ortak payda şu: Kapitalizm deyin, emperyalizm deyin, ne dersiniz deyin, Batı sisteminin temeli ahlâksızlıktır. Çünkü Tanrı’yı hakkıyla bilmeyenin hakka tabi olması ve hakkaniyetle davranması mümkün değildir.

Batı'nın muzaffer sisteminin esası samimiyetsizlik, üçkâğıt ve çifte standarttır.

Tarihte yalanı olumlu ve yüce bir sanat hâline getirmiş ilk uygarlık modern Batı medeniyetidir. İnsanlar ne iş yaparlarsa yapsınlar yüz kızarmadan, gözlerini kaçırmadan, sesi titremeden güler yüzle, gür sesle, pişkince yalan üzerine yaşayan ilk sistem budur.

Bu tıpta da böyledir, siyasette de, ekonomide de. Kendilerine “çifte standart” uygulandığından müşteki Müslümanlar bilmiyorlar ki, çifte standart Batı'nın bir arızası değil, özüdür, temelidir.

İşin ilginç yanı şu: Herkes yalanı fark eder, saman altından bir şeylerin yürüdüğünü, söylem ile eylem arasında uyumsuzluk olduğunu görür; ama oyun budur denir, bütün bu rezillikler normalmiş gibi kabul edilir. Batı'da bu işlerden rahatsız olanlar bile en fazla “batsın bu dünya” teranesiyle ahlâksızlık çarkına su taşımaya devam ederler. Bu, milletlerin büyük hayatlarında da böyledir, önemsiz bireylerin küçük hayatlarında da.

Batı felsefesi “insan, tabiatı itibariyle kötüdür” düsturuna dayanır. Bu, ahlâksızlığı meşrulaştıran en büyük sözdür. Buna inananın kötü olmaması, kötülüğü normal karşılamaması mümkün mü? Sosyalisti de böyledir, liberali de, bilmem nesi de...

“Günde bir Aspirin iyi gelir” tüketim için uydurulmuş ne kadar adi bir yalansa, kanser tedavisinin, şeker hastalarını ömür boyu tüketici hâline getiren insülin de öyledir. Nükleer silah saklamak gibi uydurma gerekçelerle açılan savaşlar da aynı ahlâksızlık sahasında yeşerir.

“Tıp ahlâkı”, “iş ahlâkı”, “siyaset ahlâkı”, “çevre ahlâkı” diye sonsuz parçalara bölünen bir ahlâk, geçerli bir ahlâk olmaya devam edebilir mi? Bu, siyasette ayrı standart, işte ayrı, tıpta ayrı normlar demektir. Ve hepsinin de hedefi aynıdır: Yuttuğun müdetçe mesele yok.

Aspirin efsanesi gibi, spekülâtif finans araçları gibi sağlam efsaneler gün gelir de bir şekilde böyle sorgulanır ve hatta yanlış-

lanırsa, sakın ha, “Adamlar ahlâksızlığı gördüler de hidayete erdiler” demeyelim. Bu haberlerin ardında mutlaka onların yerini almak isteyen yine ahlâksız başka bir hap, fikir, politika veya ürün yolda demektir.

Mesela cep telefonunun da ipliği pazara çıkarıldığı gün bilin ki, başka bir zamazingo pazarlanıyor demektir. Aynı ahlâksızlık anlayışıyla!

Müslümanların 200 yıldır bir menem sanıp uğrunda kafa ve karakter çürüttükleri Batı, böyle bir Batı’dır. Önce onun ne kadar ahlâksız olduğunu anlasaydık, kendi varlık ahlâkımızı bu kadar geriletmez, özü fitrat ve ahlâk olan kendi medeniyetimizi bu kadar aşağılamazdık.

Bir yandan da; varlığın özüne bağlanmak, adam olmak anlamına gelen ahlâkı sadece yakışık almayan davranışlara, meselela bıyık-favori uzunluğuna, ne bileyim “efendilik” gibi maalesef sünepeleğe eşanlamlı kavramlara indirgemezdik.

Batı’yı anlamadan yücelten veya hesaplaşmaya çalışan insanlarımız da bu kadar şahsiyet ve ahlâk fakiri olmazlardı.

Bunca lâfla başınızı ağrıttıysak size tavsiyemiz şu: başka bir mucize hap yerini almadan hemen bir Aspirin alın!

KALBİN AKLI*

İslâm dünyası son iki asırdır akıl ile kalp arasında gidip geliyor. Bize hep söylenen şudur: Modern Batı, aklın kalbe üstün gelmesiyle şekillendi. Doğu ise kalbin akla üstün galip gelmesiyle...

Hayatımızdaki pek çok şey gibi bu akıl ve kalp ikiliği de bizi bir dengesizliğe mahkûm etmiş durumda.

Kalp taraftarları tasavvuf büyüklerimizden iktibaslar yaparak, akıl ehli ise Mu'tezile'den tutunuz Selefilik'e, Batı bilimciliği ve rasyonalizmine kadar kendilerine pek çok referans buluyorlar.

Aklı ve akılcılığı vurgulayanlar, kalp yolunun ve geleneğin Batı karşısında yaşadığımız yenilginin asıl sebebi olduğunu söylüyorlar. Gelenek ehli ise Batı'nın materyalizminin onu tükettiğini vurgulayıp çarenin yine kalp yolu olduğunu ifade ediyorlar.

Bazen de bazı aklıevvellerimiz çıkıp "İslâm'ın kalbi ile Batı'nın aklını birleştirmeliyiz" diyorlar. Yani "deve" ve "kuş" kelime-

* *Kadem* dergisinin Yaz-Sonbahar 2013 sayısında yayınlanmıştır.

lerini bir araya getirip kendilerine göre bir “devekuşu” icad ediyorlar. Asıl düşünceleri, İslâm’da gördükleri akıl eksikliğine Batı dopingi yapmak. Burada da yine baş düşmanımızı görüyoruz: “aşâğılık kompleksi.”

Aslında “akıl” ve “kalp” derken, bu kelimeleri ve kavramları bilerek ve doğru kullandığımız söylenemez. Nitekim “akıl”, “rasyonel” ve “rasyonalizm”in ayrı ayrı kavramlar olduğunu bilenimiz pek azdır.

Bu ikilik ve ayrışma yüzünden İslâm dünyası sadece siyâsî birliğini değil, uygarlık anlayışını da kaybetti. Bu ikisi arasında bir denge kurma arayışı hâlâ sürüyor. Oysa, akıl ve kalp arasındaki dengeyi Mevlâmız Kur’ân’da bize gösteriyor. A’râf Sûresi’nin 179. âyeti şöyle:

“And olsun ki, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yarattık. Onların kalbleri vardır, fakat onunla gerçeği anlamazlar. Gözleri vardır, fakat onlarla görmezler. Kulakları vardır, fakat onlarla işitmezler. İşte bunlar hayvanlar gibidirler. Hatta daha da aşağıdırlar. Bunlar da gâfillerin ta kendileridir.”

Burada dikkatimizi çeken ibare şudur: “Onların kalbleri vardır, fakat onunla gerçeği anlamazlar.” Evet, Rabbimiz burada kalbin “anlaması”nı beyan buyuruyor. Bu bizim için şaşırtıcıdır. Çünkü biz hep akıl, beyin veya zihin ile anladığımızı sanırız. Anlama, yani idrâk bize göre sadece akıl ile mümkün olan bir şeydir. Dolayısıyla akıl, beyin ve zihin ile ilgilidir. Kalp ise duygular ve hisler ile ilgilidir. O halde “kalp ile anlamak” bizim şu andaki kavrayışımızda karşılığı olmayan bir gerçek...

Çünkü bize Batı usûlünce öğretilen şey şudur: Akıl idrâk eder, kalp hisseder. Akıl somutun, kalp soyutun mahallidir. Akıl düşüncenin, kalp duygunun merkezidir.

Batı düşüncesinden kompleks ile iktibas ettiğimiz bu yanlış tezât, zihinlerimizi olduğu kadar eylemlerimizi ve hayatı kavrayış ve yaşayışımızı da maalesef kirletiyor.

Kalbin bir aklı, aklın da bir kalbi olabileceğini düşünemiyoruz. O yüzden “rahmet peygamberi”nin aynı zamanda “savaşan bir peygamber” olması, sufilerin aynı zamanda mücahid olması, âlimlerin aynı zamanda mutasavvıf olması, şeyhülislâmların şarap mazmunlarıyla gazeller yazması bize hep ters geliyor.

Tek başına bu âyet bile içine düştüğümüz kompleksten ve dengesizlikten kurtuluş yolunu gösteriyor: Akıl ve kalp birbirinden ayrı, birbirine zıt melekeler değildir.

Bu âyette bize ışık gösteren diğer çok önemli bir boyut daha var. Âyette “anlamak” diye veya “idrâk etmek” diye tercüme edilen kelime “*yefkahûne*”dir. Bu kelime “fıkıh” kelimesiyle aynı köktendir. Yani “*fekuhe*” kökü.

Bu da şaşırtıcı... Çünkü bizim için “fıkıh” kelimesi “İslâm hukuku” ile eşanlamlıdır. “İslâm’ın kişisel ve sosyal hayata dair pratik hükümlerini inceleyen bir ilim dalı” olarak anlarız. Bu kavramın “anlama” veya “idrâk etme” mânâsını ise hiç bilmiyoruz. Oysa “fıkıh, sözlük anlamıyla, “bir şeyi iyi kavramak, anlayışlı olmak, bilmek” demektir.

Bu açıdan bakılırsa “fıkıh”, “ilim”den farklıdır. “İlim” nasılı olursa olsun bilmek, “fıkıh” ise “işin esasını, künhünü kavramak, inceden inceye bilmek” demektir.

“Fıkıh” kelimesi, yukarıda zikrettiğimiz âyetteki bu anlamı üzerine Kur’ân-ı Kerim’de 20 yerde geçer. Bugün bizim anladığımız şekilde “hukuk” olarak Kur’ân’da geçmez.

Nitekim Rasûlullah Efendimizin (s.a.v) şöyle fermanları vardır: “Allah kime hayır dilerse onu dinde fakih kılar.” Başka bir hadiste de, “İnsanlar madenler gibidirler. Cahiliyette seçkin olanları, fıkhettileri takdirde İslâm’da da seçkin olanlardır” buyurmuşlar.

Efendimiz, sahabenin İbn Mes’ûd ile beraber en büyük “fakihi” olan İbn Abbâs hazretleri için, “Allah’ım! Onu dinde fakih kıl ve ona Kur’ân’ın te’vilini öğret.” buyurdular. Burada da “fıkıh”, “iyice anlama ve kavrama” anlamında kullanılmıştır.

Tâbîin döneminde de fıkıhın bu anlamı öndeydi. Nitekim bir “fıkıh mezhebi” kurucusu olan İmam-ı A‘zam hazretleri fıkıhı “kişinin lehine ve aleyhine olan şeyleri bilmesidir” diye tarif eder. İlginçtir, İmam-ı A‘zam akaidden, yani inanç esaslarından bahseden eserine de *Fıkhu’l-Ekber* adını vermiştir. Fakat daha sonraları, ilimlerin ihtisas dallarına ayrılmasıyla fıkıh da “şer’î ve amelî meseleleri bilmek” olarak tanımlandı.

İslâm’ın ilk devirlerinde “fıkıh” bütün dini ilimleri kapsıyordu. Hicrî ikinci asrın ortalarından itibaren fıkıh, sadece hukuka tekâbül eden, yani kişiler arası davranışları kapsayan bir ilim dalı hâline geldi.

Burada ilimlerin tasnifinin giderek donuklaşması meselesi ortaya çıkıyor. İlimleri ayırıp isimlendirerek, her birinin kendi başına sadece bir bilgi değil, bir varlık alanı oluşturması söz konusu.

İlimlerin tasnifi her medeniyette kritik öneme sahiptir. Fakat ilmi ayrımlar “mutlak” ayrımlar olarak görülünce fıkıh kavramı da bir değişime uğradı. Bu değişim sadece ilmi bir düzlemde kalmıyor. Mü’minlerin hayatını, hayatı kavrama, anlama ve inşa etme tarzlarını kökten etkiliyor.

Bu sebepten “fıkıh” kavramını yeniden, aslî anlamıyla ele almalıyız. Ancak böylece dinimizdeki kalp ve akıl arasındaki dengeyi bulabiliriz. Böylelikle de davranış ve niyet, doğruluk ve güzellik kavramları arasındaki dengeye ulaşabiliriz.

“Fıkıh”ı aslî anlamda anlarsak kalbin asıl idrâk eden merkez olduğunu da anlarız. Ayrıca aklımızın da bir kalbi olması gerektiğini kavrarız. Akıl ve kalp, tasavvuf ve kelâm, devlet ve toplum gibi birbirinden mutlak olarak ayrımlaştırılmış bütün yanlış ikilikleri birleriz. Böylece hayata bakışımız ve yaşayışımız birliğe doğru seyreder.

Mü’min her şeye açıktır, her şey de mü’mine açıktır. Bu açıklığı sadece bugün anladığımız anlamda “fıkıh” kavramına indirgemek yanlıştır. Ve bugünkü çıkmazımızın temelinde de bence bu yatar.

Birlik mü'minlerin içsel ve dışsal vasfıdır. İçsel olarak Tanrı'yı birleyen, gerçekliği de birler. Böylece insan birleşir, varlık birleşir, hayat birleşir. Dışsal olarak da inananlar coğrafya, zaman ve başka ayrımları aşarak "kardeşlik" seviyesine yükselir. Bu seviyede siyasî, ekonomik, sosyal bütünleşme, yani yeni bir uygarlık ortaya çıkar.

Ancak fıkıh aslî anlamıyla anladığımızda her şeyi aslî yerine oturtabiliriz. Ancak bu olduğunda her bir inanan, her ilmin, her bilginin, her sanatın, her ânın, her mekânın onun tabîî hareket ve tefekkür alanı olduğunu bilecektir.

Tefsir, hadis, siyer gibi "muhkem ilimler"ın yanında; musikî, sanat, ticaret gibi alanların da ilimler olduğunu kavrayacaktır.

Sanat "sun'î" değil, "aslî" olan anlamına yeniden kavuşacaktır. Asıl muhatabı halk değil, Hakk olacaktır. Müzikten mimariye, şiirden ebruya kadar...

Şekil ile öz, anlam ile sembol, sanat ile düşünce yanyana gelecektir. Meselâ müziğin bir tefekkür alanı, şiirin ise bir tefekkür evi olduğunu anlayacaktır.

Fıkıh yerli yerine oturunca, sadece davranış kalıpları olarak görülen "ahlâk" da aslî anlamına kavuşacaktır; yani her şeyde Tanrı ile olma, bilme ve kılma. Bu açıdan siyaset gibi, ticaret gibi meselâ müziğin de, resmin de, mimarının de, şiirin de bir ahlâk alanı olduğu bilinecektir. Yani fıkhedilecektir.

Fıkıh yerli yerine gelince, inanan insan sadece eserlerini değil, kendini de tamlayacak, birleyecektir. Ruhu ile nefsi, bedeni ile canı, imanı ile ameli, ilmi ile eylemi birleşecektir.

İşte o zaman insan zamanın esiri değil, emiri olacaktır. Mekânın mahkûmu değil, hâkimi olacaktır.

İnsan imanının verdiği bu muazzam açıklık ve güç ile insana, mekâna ve zamana Hakk'ı söyleyecek, söyletecektir. Yeni şeyler söyleyecek, yeni işler yapacak, yeniden olacaktır.

Kalbiyle "fıkhetme"yi bilen insan, yeni bir medeniyetin kurucusu olacaktır.

HAYATI DOĞRU YAŞAMAK

Asıl olmadan usûl olmaz; usûl olmadan vusûl olmaz. Bu ibare, üzerinde çok düşünülecek, çok özümseenecek bir hakikattir. Hepimiz her an, her gün binlerce olayın içindeyiz. Sürekli okuyoruz, dinliyoruz, konuşuyoruz, susuyoruz. Anlaşıyoruz, münakaşa ediyoruz, kızıyoruz, seviyoruz.

Hayat bu... Fakat acaba değişen her işimizi değişmeyen bir asla bağlayabiliyor muyuz? Fikrimiz, zikrimiz, şükürümüz var mı ve ne âlemde? Niyetimiz, gayretimiz nereye bağlı? Bu sorgulama olmadan kulluk yolunda yürümek mümkün değil. Çünkü kişi her şeye alışır. Kulluk yolu sanıp her an nefsin yoluna sapma tehlikesi var.

Her şey aslıyla anlam kazanır. Aslımızı bilmeliyiz, aslımıza bağlanmalıyız. Peki, o halde asıl nedir? Arapçada “asıl”; “kök, soy, ilke, temel, öz, esas” demektir. Kişi köküne bağlanmalı ki hayat bulsun. Kök olmadan ağaç büyümmez, meyve veremez. Kökü zayıf bir ağaç fırtınaya dayanamaz. Kışa göğüs gerip, bahara erişemez. Kökü çürümüş bir ağacı düşünün; Yaprakları bir süre yeşil görü-

nür, ama dalları da, gövdesi de kısa zamanda kurur gider. Çünkü aslı olmayanın faslı, yani mevsimi olmaz...

Asıl, yani kök, bir şeyi bulunduğu yere sabitler. Her bilginin sabitlendiği bir yer vardır. Ama bu, o bilginin çeşitlenmeyeceği, dallarının göğe uzayıp enginleşmeyeceği anlamına gelmez. Râ-gıb el-İsfahânî, aslın bir temel olduğunu, o yükseldikçe ona dayanan her şeyin de yükseleceğini söyler. O zaman asla bağlanan herkesin ilmi de, irfânı da, kişiliği de yükselir.

“Usûl” ise “asıllar” demek. Usûl, menzile giden yoldur... Usûl olmadan vusûl olmaz. Yani, doğru yolu takip etmezsek doğru hedefe ulaşamayız. Edirne’ye gitmek isteyen birisi Bursa yoluna çıkarsa Edirne’ye ulaşamaz. Tıbbî usûlleri takip etmeyen bir doktor, bir hastayı iyi edeceğim derken onu kaybedebilir. Hayır hedefine haram ile ulaşılmaz.

Her işin ayrı bir usûlü vardır. Buna “âdâb” da denir. “Âdâb”, “edebler” demektir. Mürşidin telkin ettiği âdâba uymayan mürid gönlünü olgunlaştıramaz. Mürşidin bütün tasarrufu üzerine yağırsa, usûlü olmayanın vusûlü olmaz.

Dinimizin temeli de usûldür. Kişi ancak Allah’ın ve Peygamber Efendimiz’in (s.a.v) gösterdiği usûl ile inanırsa mü’min olur. İbâdeti, insanlarla ilişkisi, fikri hep bu ilâhî usûle dayanmalıdır ki, Mevlâmızın rızâsına vusûl elde etsin. O yüzden bütün dinî ilimler öğretilmeden önce usûlleri öğretilir. Tefsîr usûlü, hadîs usûlü, fıkah usûlü, vb... Diğer bilimlerde de öyledir. Kişiye sayılar ve onların arasındaki ilişki öğretilmeden matematik öğretmek mümkün değildir. Bir hat talebesine kalem, kâğıdı ve mürekkebi nasıl kullanacağı öğretilmeden harf yazmasını öğretmek mümkün değildir.

İslâm âlemi olarak 200 yıldır bilgi ve güç peşindeyiz. Ama ne bilgi, ne de güç arayışımızda usûllere riayet etmiyoruz. Usûlsüzlük bakışımızı, çabamızı, işimizi kısırlaştırıyor. Biz bugün her bilgiye kolayca ulaşabiliyoruz. Ama sadece bilgi biriktirerek ilim sa-

hibi olamayız. Çünkü bilgilerin hangi çerçeveye oturacağı, hangi öze bağlanacağı usûl ile mümkün olur. Usûl ilmin temelidir.

Bugün inananlar olarak dünya olayları üzerine kıyasıya tartışıyor ama dünyayı anlamada bir usûle sahip değiliz. Devletlerin yapılarını, tarihlerini, sistemlerini bilmeden bir şeyler söylüyoruz. Her konuyu konuşuyoruz, ama hiçbir konuda derinliğimiz yok. Temelsiz bina gibi en ufak bir sarsıntıda bütün bilgilerimiz yerle bir oluyor.

İlim herşeyi bilmek değil, bir şeyi nasıl bileceğini bilmektir, yani usûldür. Kişi, neyi nerede arayacağını iyi bilmelidir. Mevlânâ hazretleri öyle söyler: “Bir şeyi bulunmadığı yerde aramak, onu aramamak demektir.” Balık arayanın dağ başında ne işi olur? Huzur arayan kavga yerinde ne gezer?

Başka bir yanlışımız da parça ile bütün arasındaki ilişkiyi gözden kaçırmamız... Yaradan insanları, canlıları, olayları hep parça-bütün dengesi içinde yaratmıştır. Zaten bütün sıkıntılar ve zulümler parça ve bütününe ne olduğunu ve aralarındaki ilişkiyi kavrayamamaktan doğuyor. Kişi ormanı da görmeli, ormanın tek tek ağaçlardan oluştuğunu da... Ormana bakıp tek ağacı, tek ağaca bakıp ormanı gözden kaçırmamalı. Fili tarif etmeye çalışan âmâlar gibi kendi bildiğimizi, kendi yaşadığımızı herşey sanmamalıyız. Bütün olayları getirip getirip basit bir sebebe bağlamak bu yüzden yanlıştır. Dünyada bu kadar basit olan hiçbir şey yoktur.

Odaklanmak, uzmanlaşmak iyidir. Ama kişiyi körleştirmemelidir. Bugün modern bilimlerde bu körlük yaygındır. Bize öğretilen bilimler aslı, yani hikmeti göz ardı ettiği gibi, öğrendiğimiz konuyu da onu çevreleyen, onu anlamlı kılan bütünlükten koparır. Halbuki bizim geleneğimiz hezarfenlik, mütebahhirlik geleneğidir. Yani bir matematikçi aynı zamanda müzikçi, tabip, coğrafyacı olabilir. Çünkü âlemde birbiriyle ilişkili olmayan iki şey yoktur. Odaklanmak iyidir, ama bütünlüğü bozmamak kaydıyla... Meselâ siyasî olayları sadece siyaset ile ilgili saymak çok eksiktir. Siyaset dediğimiz şey, tarih, coğrafya, ekonomi, kültür, inanç, vb.

birçok alanla irtibatlıdır. Bu irtibatı bilmeden, görmeden siyaseti anlamak mümkün değildir.

Diğer bir hatamız da olayları sadece kendi açımızdan görmek ve değerlendirmek.. Oysa dünyadaki olayların sonsuz yüzleri, açıları, boyutları var. Bizim gördüğümüz çoğunlukla bir veya birkaç boyuttur. Herkesin bizim açımızdan onu görmesini beklemek haksızlık olur. Çünkü Allah insanı o kadar derin yaratmıştır ki, aynı şeyi gören iki kişi, aynı şeyi çok farklı şekilde yorumlayabilir. Zaten bilenler arasındaki ictihad farkının rahmet sayılması da bu sebeptendir. Çünkü bir gözün eksikliğini diğer bir göz, bir görüşün eksikliğini de ancak başka bir görüş giderebilir. Fikirleşmek, istişare etmek bu bakımdan elzemdır.

Genellikle nefsimize uyup içine düştüğümüz başka bir hata; insanları ve olayları ya tamamen iyi, ya da tamamen kötü görmektir. Oysa bir hata ile kimse şeytan olmaz. Bir iyilik de kimseyi melek yapmaz. İnsanoğlunun bu dünyadaki imtihanı zaten içindeki iyiliği emreden rûhunu, kötülüğü emreden nefsin üstüne çıkarmaktır. O yüzden nasıl biz bir hatamız yüzünden toptan kötü birisiymiş gibi mahkûm edilmek istemezsek; yolu, niyeti ve gayreti doğru olan diğer insanlara da hata yapma payı vermeliyiz. Her kişi ve olay aslında iyiyi de kötüyü de içinde barındırır. Burada yine Mevlânâ hazretlerine kulak verelim: “Ey Hak yolcusu! Gerçeği öğrenmek istiyorsan Mûsâ da, Firavun da ölmediler. Bugün senin içinde yaşıyorlar. Senin varlığına gizlenmişler, senin gönlünde savaşlarına devam ediyorlar! Bu sebeple birbirine düşman bu iki kişiyi kendinde araman gerekir!” Başka bir yerde de şu gerçeği beyan eder: “İnsan bir ormana benzer. Nasıl ki ormanda binlerce domuz, kurt, temiz ve pis huylu hayvan varsa, insanda da her türlü güzellik ve çirkinlik vardır.”

Diğer yaygın bir yanlışımız ise “mühim” ile “ehem”i birbirinden ayıramamak.. Önümüze iki seçenek gelse hangisini öne almalıyız? Bir karar verecek olsak hangisini tercih etmeliyiz? Bunlara karar verirken bu iki kavramı aklımızda tutmalıyız. “Mühim”,

“önemli” demek; “ehem” ise “en önemli” demek... Tabiidir ki kişi en önemliyi, önemliden önce tutmalıdır. Meselâ, bir habercinin bir kazayı görüntüleyeceğim diye yerde yaralı yatan yaralıya bakmaması olmaz. Burada “ehem”, insan canını kurtarmaktır; “mühim” ise haberciliktir. İşleri önemine ve aciliyetine göre sıralamayı bilmeliyiz. Bunu ıskalarsak hayatî hatalara yol açabiliriz. Ehem ile mühimi ayırdedebilmek için ise derin ve engin bilgi ve düşünce gerekir.

Hayatımızın anlamı usûle bağlanarak vusûle, yani Hak rızâsına ermektir. Bunun da anahtarı kendimizi kendimizden, nefsimizden korumaktır. Mevlânâ hazretlerinin dediği gibi: “Gündüz gibi ışık saçmak istiyorsan, geceye benzeyen nefsinı yakmalısın.”

YÖNÜMÜZ YOLUMUZDUR*

Yönsüzlük, yolsuzluk... İki yüz yıldan beri peşinde gezdiğimiz güç macerasında maalesef hep önümüze bu ikiz mesele çıkıyor. Demek ki yönümüzde de, yolumuzda da bir yanlışlık var.

İki yüz yıldır İslâm âlemi olarak elli çeşit çâre denedik. Ama kendimiz olmayı, adam olmayı, ahlâklı olmayı pek denemedik.

Bu kadar zamandır onca emeğe, fikre, okumaya-yazmaya rağmen hâlâ yolsuz ve yönsüz olmamızın bir sebebi var: Allah’a itikâdımız ve itimâdımız zayıf... Yani Allah’a hakkıyla inanmakta ve güvenmekte çok eksikiz.

İtikâd noktasında Müslümanların inancı gittikçe zayıflıyor. Bugün yaygın olarak İslâm’ı bir “din” olmaktan, Müslümanı da “dindar” olmaktan çıkaran iki akım var. İslâm’ın siyasî hâkimiyetini savunan siyasî İslâmcılık ve kişilerin dinî vecibelerini yapmadan da dindar olabileceğini savunan sahte tasavvuf... Her iki aşırılık da Müslümanları giderek sekülerleştiriyor.

* *İtibar* dergisinin Nisan 2016 sayısında yayınlanmıştır.

İslâmcıların konuştuklarına bakarsanız; bir Heidegger kadar Allah ve Rasûlullah (s.a.v) isminin zikredildiğine rastlayamazsınız. Oryantalistlerden yapılan alıntılar kadar hadisler veya Allah dostlarının güzel sözlerini göremezsiniz. Marksizmin yeni versiyonlarını öğrenmek için verilen çaba, Gazzâlî veya İbn Haldûn'a verilmez... Gadamer'i tercümesinden okuyan birisi bir bakarsınız, Kur'ân'ı Gadamer'e göre okumaya başlamış. Bu iş o raddeye vardı ki İslâm ulemâsını aşağılayıp, postmodernist, hermönetik, modernist, vb. ne kadar Batı artığı varsa onları argüman olarak kullananlar, bugün Kur'ân âyetlerini neredeyse inkâr edecek derekeye düştüler.

İslâmcılık güya İslâm'ın özünün üzerine toplanmış tozları savurmaya gelmişti. Ama o savururken kendisi yolun dışına savruldu. İslâmcılık, nihayet İslâm'ın özünden koptu. Bir yabancılaşıma karşı ortaya çıktığını iddia eden bu yaklaşımın bambaşka bir yabancılaşıma doğurduğu açık... Üstelik siyasî ve entelektüel söylemi hayatın merkezi yaparak kulluğu dışladığı da... Zihnimizi iğdiş eden Batı'yı eleştirme gayretinde olan bu anlayış, ne yazık ki geldiği noktada Batı'nın yıkıcılığının ve küfrünün bütün kaynaklarını meşrulaştırıyor. Rasyonalizm, bilimcilik, materyalizm, cumhuriyetçilik, liberalizm, reel politik, postmodernizm, aklınıza her ne geliyorsa... Batı'yı tenkid geldi, onu teyide bağlandı.

Bu yabancılaşıma Allah'a itikâd noktasında feci bir zaaf oluşturuyor. Batı'dan öğrendiği "rasyonel" aklı her şeyin önüne getiren bu kompleksli düşünce, bu kez İslâm'ın kaynaklarına da aynı seküler akılla bakmaya başladı. Bugün pek çok genç, okuyup yazma bilmelerine, üniversite okumuş olmalarına, bir de az-bucuk yabancı dil bilmelerine güvenerek yeni bir sapkınlık akımına kaptırıyor kendini... Hiçbir ilmi olmadan, hiçbir İslâmî ilim bilmeden "ben okurum, kafama yatmayanı reddederim" bireyciliğini tahkik sanıyorlar. Hadisler, hatta giderek âyetler, bu din-dışı kafanın İslâmcılığına kurban gidiyor. Müslümanların siyasî gücü için yola çıkan İslâmcılık, maalesef küfür ufkuna dayandı.

İkinci tehlike, tasavvufu suistimal ederek insanların Şeriat'e uymayan hayatlarını meşrulaştıran, dinin aslını bozan yaklaşımdır. Gerçek tasavvuf, bu değildir. Gerçek tasavvuf, Şeriat'e uyan yoldur. Onun ne olduğunu merak eden, İmâm-ı Rabbânî gibi büyüklerin eserlerine bakabilir. Kendi döneminde Hindistan'daki Müslümanlarda gördüğü benzeri bozulmaya karşı mücadele ederek, sultana karşı çıkıp hapiste yatarak, cihad ederek ömrünü geçirmiş bir yüce insandır. Kur'ân ve sünnet dışında bir tasavvuf olmayacağını hem söylemiş, hem de yaşatmış bir âlimdir. Nitekim Mevlânâ hazretleri de kendi devrindeki bu yolsuz tasavvufçulara şiddetle karşı çıkmış ve "Bunlar Muhammed (s.a.v) yolunun yol kesicileridir" demişti.

Günümüzde nasıl siyasî İslâmcılık Batı'yı hedef alıp, Batı'ya benzer bir vaziyete gelmiş ise, bu tarz sahte tasavvufçular da Allah'ın ve Rasûlullah'ın (s.a.v) emirlerine kayıtsızlığı, ahlâkî şekliği meşrulaştırıyor. "Biz Şeriat ile bağıtlı değiliz, biz Allah'ı seviyoruz. Namaz, oruç gibi vazifeler daha O'nu sevemeyenler içindir" diyenler başka bir itikâdî sapkınlıktadır.

Mevlânâ hazretleri, Mesnevî'nin birinci cildinde Aziz Paul'un Hazreti İsâ'nın tebliğini nasıl çarpıttığını anlatır. Bir yerlere gidip onlara "Allah'ın sizin ibâdetinize ihtiyacı yok. O halde, Allah'ı sevmek yeter" diyen münafık Paul, başka bir beldeye gidip oradaki lere de "Allah'ı sevmek ona ibadet etmek demektir. O halde sadece tapınmanıza bakın" der. Böylece tevhidî, bir bütünü parçalar. İki birlikte doğru olan şeyler ayrı ayrı gerçek gibi sunulunca gerçek olmaktan çıkar. Benzeri bir bölünmeyi, bugün siyasî İslâmcılık ve sahte tasavvuf yapıyor.

Allah'a itikâd sorunu kadar önemli başka bir sorunumuz Allah'a itimâddır. Her işini en ince detayına kadar planlayan, her işi kendi iradesinin doğrudan sonucu gören, kaderi kelime olarak bilip her hayal kırıklığında tevekkülü havaya uçuran Müslümanlar Allah'a itimâd etmiyorlar. Başlarına gelenlerin suçunu başkalarına yüklemeye alışanlar için normal bir davranış. Kusuru ken-

dinde görmeyi, her hâlükârda gayretten ayrılmamak gerektiğini unutmış bir toplum Allah'ı da unutmüş demektir.

Acı gerçek şu: İki kuruşluk teknolojiye, oy verdiğimiz partiye, kitabını okuduğumuz entele güvendiğimiz kadar Allah'a güvenmiyoruz. 200 yıldır bilgimize, sermayemize, parti kadrolarımıza güvendik; ama Yaradan'a güvenmeyi pek denemedik. Sonuçta pek çok şeyimiz oldu; ama hâlâ kişiliğimiz ham. Çok bilenimiz, çok yazanımız, çok konuşanımız var; ama çok adam olanımız yok.

Yolumuz varsa yönümüz var demektir. Kulluk yolunun yönü Kur'ân ve Sünnet'tir. Yani Allah rızâsı ve Hazreti Peygamber örneklidir.

Tasavvuf da, siyaset de, ticaret de, düşünce de bu yönde ise doğru yoldadır.

Artık Hakk'a bağlanma vakti geldi. İnanarak, yaslanarak...

Yoldan çıkan, yönden bahsetmesin.

Yönü kaybeden, yoldan bahsetmesin.

OLGUNLAŞMANIN DÖRT MERTEBESİ

Kemâlât denince hepimiz isimleri ve hizmetleri yüce olan zât-ları anlarız. Bu tabîîdir. Kâmil zatlar büyük örneklerdir. Fakat kemâlât hepimiz içindir. Hepimizin şu sonlu dünyadaki işimiz Mevlâ'ya, yaradışına lâayık olmaktır.

Aslında hepimizin olgunlaşma yolu dört aşamadan oluşuyor: Sevgi, ilgi, bilgi, vergi...

Sevgi her işin başıdır. İnsan bir sevgi varlığıdır. Mevlâ bizi muhabbetle yarattı. Kişi ister siyaset, ister müzik, isterse tıp olsun, isterse insan olsun mutlaka bir şeyi sever. Sevmediğimiz şey bizi geçindirir bile hayatı cehennem kılar. En sıkıntılı işler ise sevgi ile rahatça çekilir.

Sevgi Allah'ın en büyük nimetidir. İnsanı insan yapan şey sevgidir, muhabbettir. Bir insan bir şeyi seviyorsa, o sevgiyi içine koyan Allah'tandır. Bazılarımızın müzik veya şiir sevgisi Allah'tandır. Her sevgi, Allah'a giden bir yoldur; tesadüfî değildir. O yüzden kişilerin sevdikleri çeşit çeşittir. Yaradan bize bir şeyi sevdirdiyse, kendisine o yoldan gelmemizi istiyor demektir. Hele sev-

ğinin yanında kabiliyeti de vermişse, bizim o kabiliyeti asla boş bırakmamamız gerekir. Müziği seviyorsam ve müzik kabiliyetim varsa, o halde müzik yolunda Allah için ilerlemeliyim. Matema-tiği seviyorsam ve kabiliyetim varsa, o da aynı şekilde... Mate-matiğin Allah’a ulaşmak ile ne ilgisi var demeyelim. Bunu söy-lemek bühtan olur. Hangi iş olursa olsun onu Allah için yapmak gerçek kulluktur.

Sevgi en büyük sermayedir. Ama bir şeyi sevdiğimizle kal-mamalıyız. Meselâ müziği seviyorum deyip, o konuda bir şey yapmamak iyi değil... Sevdiğimizize ilgi göstermeliyiz. Yani ikinci aşama da ilgidir. İster bir insanı, ister bir sanatı, ister bir mekâ-nı sevelim, ona ilgi göstermeliyiz. İlgi emeği doğurur. Bir şeyi seven zaten ona ilgi göstermeden duramaz. Müziği seven biri-si nereye giderse gitsin, hangi işle uğraşırsa uğraşsın aklı ve kal-bi hep müziktir.

Bir şeyi sevdik, ona ilgi de gösterdik diyelim. Bu ilgi ister is-temez bizi bilgi sahibi kılar. Müziği sevdik, ilgi gösterdik. Bu il-gi sayesinde sürekli müzik ile ilgili şeyleri merak ederiz. Okuruz, dinleriz, araştırırız, sorarız, konuşuruz. İşte bu şekilde bilgi sa-hibi oluruz. Hatta her gün gözümüz, kulağımız, zihnimiz, kalbi-miz sevdiğimiz konuda olduğu için gün gelir bir bakarsınız ki o ko-nuda söz sahibi olmuşuz.

Bu müzik gibi soyut bir alan için geçerli olduğu kadar insan-lar için de geçerlidir. Meselâ eşimize “seni seviyorum” demekle iktifâ etmemeliyiz. Ona ilgi de göstermeliyiz. Arada bir, bir bu-ket çiçek alalım. Ona güzel sözler söyleyelim. Ona ilgi gösterdik-çe onunla ilgili bilgimiz de artar.

Bilgi bahsini açmışken, gençlere bir tavsiyem var. Ne ile uğ-raşırsanız, neyi tahsil ederseniz, hangi işte çalışırsanız çalışın, o alanla ilgili şu üç şeyi mutlaka çok iyi öğreniniz: o alanın teorisi-ni, tarihini ve o alandaki güncel gelişmeleri... Tıp mı okuyorsu-nuz? O zaman tıp teorisini ve tıp tarihini çok iyi öğreniniz. Bir de tıptaki güncel gelişmeleri çok iyi takip ediniz. Mühendislik, sa-

nat, tarih, siyaset, ekonomi, psikoloji, müzik, ne severseniz, neyle uğraşırsanız uğraşın hepsi için geçerlidir bu...

Bu üç temele yaslanırsanız, her gününüz bu bilinç ile geçerse emin olunuz, ülke değil dünya çapında bir bilgin olursunuz. Elbette mesleğinizin usûlünü çok iyi hazmetmiş iseniz...

Bir de uyarım var. Size okullarda okutulan derslerin yanında bizim dinimizin ve geleneğimizin o alandaki usûllerini ve birikimini çok iyi öğreniniz. Eğer siyaset okuyorsanız, size Batı merkezli öğretilen siyasî düşüncesinin yanısıra asla öğretilmeyecek İslâm siyaset düşüncesini de çok iyi öğreniniz. Bununla da kalmayınız, siyaset ile ilgili fıkıh hükümlerini de iyi öğreniniz. Her ilimde, her işte İslâm ve iman aslımızdır. Bu asla bağlanmayan kişi gönlü ve zihni, işi ve kendisi arasında parçalanır. Oysa mü'min, birlik ehlidir. Gönlü ve aklı, işi ve kendisi bir olmalıdır.

Diyelim ki bu yolu tutturduk. Bilgimiz çoğaldı, enginleşti, derinleşti... Peki, bu bilgiyi ne yapmalıyız? Bu bilgiyi de insanlara aktarmalıyız. Yani dördüncü aşama vergi demektir. Kişi kendine verilenden insanlara da vermelidir. Aslında Tanrı vergisi muhabbet ve kabiliyet, bizim üzerimizden başka insanlara hayır aktarmamız içindir. Şimdi böyle söyleyince hemen şöyle söylerler: "Ama biz beste yapamayız, şiir yazamayız ki!" Doğrudur, bunlar hep Allah vergisi kabiliyetlerdir. Ama herkesin yazar veya besteci olması şart değil. Meselâ müziği seven, ilgi gösteren, bilgi edinen herkesin şarkıcı, besteci veya yazar olması gerekmez. Peki, o ne yapsın? İnternette blog yazsın, konferanslara gitsin, müzik gruplarına katılsın, hiçbir şey yapamıyorsa müziği sevenlerle sohbet etsin. Vermek illa meşhur olmak ile olmaz.

Sevgi, ilgi, bilgi, vergi... Dört kelime... Dört düstûr... Hepsi insan için... Hepsi insanı "kul" seviyesine yükseltmek için... O yüzden hayırlı niyetle, Allah için hiç durmadan bu dünya tarlasını yeşertmeliyiz. Muhabbet ve kabiliyete niyet ve gayret katılınca kalbimiz, kişiliğimiz, dünyamız mamur olacaktır.

YENİ İNSAN, YENİ MEDENİYET*

İki yüz seneden beri kendimize bakışımızı şu sorular özetliyor: “İslâm âlemi neden geri kaldı?”, “Osmanlı neden yıkıldı?”, “Batı’nın neyini alıp neyini almamalıyız?”

Bütün bu sorular dar, tutarsız ve kısır bir döngü içinde sorulduğu için verilen cevaplar da bir türlü yeni bir uyanışın, dirilişin ve medeniyet inşâının temeli olamıyor. Bu sorular dar; zira her şeyi devlet gibi, güç gibi somut nesnelerin varlığı veya yokluğu üzerinden sorguluyor. İnsana, kendimize dair temel ve devasa soruları sormuyor.

Bu sorular tutarsız; zira “geri kalmak”, “güç kaybetmek” ve “yenilmek” gibi tabirler, fikir ile eylemi, düşünce ile dışavurumu birbirine karıştırıyor. Mesela “Osmanlı yıkılmamış olsaydı, mükemmel bir toplum ve devlet örneği olarak yaşardı” gibi yanlış bir mantık içeriyor. Oysa organik her şey gibi Osmanlı da en muhteşem günlerinden itibaren bozulmaktaydı. Hatta düşüşün başlangıcı Batılıların “muhteşem” sıfatıyla andıkları Kanûnî dönemidir.

* *Kadem* dergisinin Bahar 2013 sayısında yayınlanmıştır.

Bu soruları soranlar belli ki Müslümanların ve Türklerin güç-süzleşmesinden acı duyuyorlar. Ama soruyu “güç” üzerinden sorunca, sanki İslâm’ın ve Osmanlı’nın tek varlık sebebi somut güç sahibi olmakmış gibi bir çarpık mantık içeriyor. Silah kadar aşkın, kuvvet kadar merhametin güç oluşturmadığına dair yanlış bir zihniyeti harekete geçiriyor. Bu düşünme biçimi günümüzü bile etkiliyor; Batılı materyalizmi bize de mal ederek.

Bu karışıklığın başka bir örneği, “Teknolojiyi zamanında geliştirseydik, şimdi dünyaya biz hükmediyor olurduk” cümlesidir. Bunu sık sık duyarız; fakat bu cümle de teknoloji ile tekniği, ilim ile bilimi ayıramayan bir kafa karışıklığı içeriyor.

Bu sorular aynı zamanda kısır bir döngü oluşturuyor. Özellikle de “biz” ve “kendi” kelimeleri eklenirse. “Biz yeterince bilemedik, yapamadık, düşünemedik” gibi sonuçları ima ediyor. Her ne kadar bu önermeler doğru olsa da, “Biz kimiz?” ve “Kendimiz dediğimiz ne?” sorularını sormadan, ne Batı’nın yaptıklarını, ne de bizim yapmamız gerekeni anlamamız mümkün değil.

Kısacası, soruyu ortaya sorarak kendimize cevap bulamayız. Ancak kendimizi merkeze alarak sorduğumuz soruların cevapları sadra şifa olur. Talebelerimi hep bu konuda uyarırım: “Edilgen soru sormayın ve edilgen cümle kurmayın.” Çünkü bu, bütün soruları ve cevapları, sorunları ve çözümleri başkalarının iradesine terk etmektir.

“Kendi” denilen, “fâil”dir, öznedir. İslâm dünyasının son 200 yıllık temel sorunu, “kendi”ni asla “özne” ve “fâil” yerine koymamasıdır. Osmanlı’yı “Yahudi ve Masonlar yıkmıştır”, “Müziğimizi birileri öldürmüştür”, “Tarihimizi bize birileri öğretmemişler”-dir. Bütün meselelerimizin kaynağı da sonucu da, dolayısıyla çaresi de bizim dışımızdadır.

Oysa âlemde tek başına “güç” diye bir şey yoktur. Kendini zayıf gördüğün anda karşıdakine güç vermiş olursun. Yani karşıdakini veya Batı’yı güçlü kılan, bizim kendimize atfettiğimiz zaafıdır.

Dolayısıyla bizi hem maddeten, hem de manen güçsüz kılan, aslında bu kendi olamama durumudur. Bütün komplekslerimiz de buradan doğuyor. Bizim her şeyden önce “kendimiz olmak” sorunumuz var. Bu sorun, hem kendine muhafazakâr diyen, hem de yenilikçi kesimin ortak sorunudur. Her ne kadar “muhafazakâr” terimiyle “dindar” olanlar kastedilse de, bu eksik bir tanımlamadır. Çünkü muhafazakârlık, geleneği her bakımdan yücelten bir anlayış olarak anlaşılır. Oysa dindarlık, inancımızın her insana, mekâna ve zamana seslenmesini ve damgasını vurmasını gerektirir.

“Muhafazakârlar” a göre tarihî ve kültürel mirasımız mükemmeldir. Kardeş katlinden tutun, mimarî ve müzikteki formlara kadar her şey makuldur, dokunulmazdır, muhteşemdir. Daha iyisi ve yenisi olamaz.

Bunlar “kendimiz” olmayı, kapalı bir benlikle tanımlarlar. Bize ulaşan mirasın kendi içindeki devinimini ve yenilikleri, aslında “gelen” e “ek” yapılarak “gelenek” oluştuğunu görmek istemezler. Sanki Mimar Sinan’dan önce ve sonra başka mimar, Dede Efendi’den önce ve sonra başka bestekâr yoktur. Bu gibi geleneğin değerli şahsiyetlerinin önemini vurgulayalım derken, mutlaklaştırır ve onları da aslında örnek alınamaz bir hâle getirirler.

Oysa inananların her mekâna, her zamana ve her insana açık olmasını emreden üç düsturvardır. “*Biz insanı en güzel şekilde yarattık*” âyeti insana, “Hikmet mü’minin yitik malıdır, nerede bulursa alır” hadîsi zamana, ve “Allah bana yeryüzünü mescid kıldı” hadîsi de mekâna açıklığı emreder.

Bu üç düstur, mü’mini açık varlık yapar. Her an ve her olay Hakk’ın bir tecellîsidir. O halde mü’mine ne insan, ne mekân, ne de zaman kısıtı vardır. Bu üç düstûr, aynı zamanda inanana güç verir. İslâm ve Osmanlı tarihinin büyük fetihleri ve hızla dünyaya yayılmasının temel sebebi budur.

Muhafazakârlık geleneği de doğru anlayamaz. Çünkü bize ulaşan o muazzam birikim tam da bu açıklık ilkesi üzerine, o il-

keyi insana, zamana ve mekâna uygulayarak elde edilmiştir. Bir örnek verelim. Merhum III. Selim'in, huzuruna girdiğinde ayağa kalktığı üç kişi vardı. Şeyhülislâm, annesi ve tanbur hocası idi. Bu hoca da Musevî Tanburî İzak idi. Yani Müslümanların hali-fesi olan kişi, bir Musevî'nin karşısında ayağa kalkıyor, ona hürmet ediyor.

Bizde muhafazakârlık "büyüklik kompleksi" ile hareket eder. Bu yüzden "kendimiz" olmak, "eski" ve anakronik bir düzleme oturtulur. Böyle bir anlayış dünü, bugünü kavrayamaz, o yüzden geleceği de inşa edemez.

Bir de "yenilikçi" kesim var. Bu kesim de inancımızın temel-lerine varana dek her şeye Batılı kavramların gözlüğünden bakıp, her şeyi sorunlu görmeye meyillidir. Tefsirler, hadisler, kurumlar, fetvalar, tasavvuf, devlet, her şey sorunludur. Zira İslâm başından beri hep yanlış anlaşılmıştır.

Bu kesim de "aşağılık kompleksi" ile "kendimiz" olanı tanım-lamaya çalışır. Böyle bir bakışın da bugünü anlamlandırması ve geleceği inşa etmesi mümkün değildir.

Her iki kesim de aşağılık ve büyüklik komplekslerini Batı'nın "üstün" olması tezine dayandırır. Muhafazakârlar Batı'nın teknik ve bilimsel üstünlüğünü, yenilikçiler de bunlara ilâveten felsefî ve kültürel üstünlüğünü tekrarlayıp dururlar.

Her iki kesimin de gerçek Batı'dan pek haberi yoktur. İşleri-ne gelen tarafı tutup kendi tezlerini öyle savunurlar. Batılı kişiler-den, olaylardan alıntı yapmayı pek severler.

Muhafazakârlar dönem dönem yapıştıkları Batılı akımların, meselâ liberalizm, varoluşçuluk ve toplulukçuluğun aslında sun-duklarından bambaşka karakterde olduğunu bilmezler.

Yenilikçiler; güya akılcılık, ilerlemecilik, Batıcılık gibi parlak kavramlara yapışırlar. Fakat onlar da bütün bu kavramların Ba-tı için savunulup, geri kalan dünya için tam zıddı uygulamaların yapıldığı gerçeğini göz ardı ederler.

Her iki yanlış yaklaşım da aynı köke sahiptir: “kompleks” Kompleks ise “kendimiz” olmayı tanımlamamız ve “kendimiz” olanı üretmemizin önündeki en büyük engeldir.

Çünkü gerek “aşağılık”, gerekse “büyüklik” kompleksi, düşünceimizi ve eylemimizi “bizden” ve “kendimizden” uzakta, başkalarının referansları ve parametreleriyle düşünmemize ve tarihten etmemize yol açar.

O sebepten her iki kesimden insanlar, Batılı referanslardan ezberleyebildiği ve az-çok bildiği kavramlarla aslında hiç de Batılı estetikle ilgisi olmayan *tasavvuf* gibi, *semâ’* gibi, *gazel* gibi “kendimiz”den olan güzellikleri tanımlamaya ve tanımaya çalışırlar.

Bunlara göre *tasavvuf*, mistisizmdir; *semâ’* danstır; *gazel*, lirik şiirdir; *ahlâk*, etikdir; *bediyyât*, estetikdir. Hatta kendi kavramlarımıza bile Batılı tercümelerle bakarlar: “Tasavvuf” yerine “sûfizm” demeleri gibi. Böyle söyleyerek aşağılık kompleksini yendiklerini düşünürler.

Bu kompleks bütün çabalarımızı, emeklerimizi, enerjimizi ve yönümüzü ifsad etti, ediyor. “Eski şiir”, “eski plak”, “eski musiki” diyerek “kendimiz”e ait geleneği öldürenleri baştacı yapmamız bundandı.

O yüzden en büyük gayreti bu kompleksten kurtulmak için sarfetmek gerekiyor. Bu gayretin esası önce “kendimiz” olmak “kendimiz” olarak bilmek ve “kendimiz” olarak kılmaktır. Yeni insan ve yeni medeniyet ancak bu temel üzerinde yükselebilir.

ONUN ADI ASRÎ!

Bir-iki yıl evvel meşhur bir avukat vefat etti. Bir televizyon haberinde adamın pek bilinmeyen bir ikinci ismi olduğunu işittim: Asrî.

Bir babanın çocuğuna “asrî”, yani “çağdaş, modern” ismi vermesi ilginç değil mi? Gerçi diyebilirsiniz ki “çağdaş” şu anda bizde yaygın bir erkek ismi. O da doğru... İsimlere girersek sonu gelmez: Bilim var, Kaya var, her türlü saçma isim var, var oğlu var.

Oysa “modern” kavramını türetmiş Batı’da bile “modern” bir insan ismi olarak bilinmez, konulmaz. Demek ki bizim kadar “modernçi” değiller adamlar. Bizde “asrîlik” pek mühimdir. Meselâ asrî mezarlıklarımız vardır. Pek çok şehrimizde görürsünüz. Mezarlığın asrîsi de neymiş demeyin. Herhalde kavuklu, “eski” yazılı mezartaşlarının olmadığı, onun yerine zevksiz dikdörtgen mermer parçalarından mezartaşlarının bulunduğu mezarlıklar bunlar. Dünyada daha çirkinine rastlayamayacağınız türden.

Aslında şehir merkezlerindeki asrî mezarlıklar 1930’larda yapılmaya başlanmış. Amaç, bütün din mensuplarının aynı ye-

re defnedilmesi, yani “laik bir mezarlık” oluşturmak imiş. Tabii Müslüman olmayanlar buraya defnedilmeyi istemeyince mezarlıklar bugünkü gibi kalmış.

Sadece asrî mezarlarımız yok. Asrî sünnet, asrî pastane, asrî düğün salonu, asrî berberimiz de var. Asrî müzik de.

O devirlerde “asrî” kelimesinin kardeşleri “sıhhî” ve “fennî” idi. Yani “hijyenik” ve “bilimsel.” Bunlar da onlarca yıl hayata damgasını vurdu. Fennî sünnetçiden tutun, fennî tesisatçıya kadar.

O dönem “asrî” olan kelime 1960’ların sonundan itibaren “çağdaş” kelimesine dönüştü. Ama bu kez sadece “modern” değil, kendine göre “devrimci”, “solcu” bir modernliği de kastediyordu. Çünkü Avrupa’nın yanına bir de komünist Rusya eklenmişti. Haydi ver elini çağdaş yazın, çağdaş basın, çağdaş tıp, çağdaş siyaset, çağdaş kunduracılık. “Bilimsel” kelimesi de en az “çağdaş” kadar uydurma bir kutsallığa sahiptir. Bir şeye “bilimsel” dediniz mi, akan sular durur. Bir şey “çağdaş” ise ona uymamak çok ayıptır. Bu yaftalar geleneğin ve dinin karşısındaki köksüz ve Batı’dan aparılan her şeye yapıştırıldı. Avrupa’da klasik ve tarihî olan her şey muhafaza edilir. Yani çağdaş ve geleneksel iç içe, yan yanadır. Bizdeki çağdaşçılar ise tarihî ve geleneksel olan her şeyin düşmanıydı. Bu yüzden kendi değer ve geleneklerimize Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren sistemli ve insafsız bir saldırı düzenlendi.

Geçmişe “eski” adı verildi; yeni, yani “modern” kutsandı. Madem modern Avrupa’ydı, bizim de Avrupalı gibi olmamız lâzımdı; kıyafetimizden alfabeye, devlet yönetiminden müziğe kadar. Geleneğe bağlı olanlar, “asrî” kafaya uymayanlar ise “yobaz” olarak adlandırıldı. Gelenek ve geleneksel olan her şey aşağılandı. Geleneksel kıyafet, müzik, şiir, mimarî, yazı, bu arada din, ilim, tasavvuf hep küfür yedi, hakaret gördü. Fakat unutmayalım ki geleneğimizi asıl “çağdışı” ilan edenler kendi aramızdan çıktı. O zamanlar seciyesizlik hem hâkim sınıflarda,

hem de güya “eski” sanatlarla ilgilenenlerde görülen en yaygın özellikti. Geleneği bildiğini iddia edenler bu saldırılara içlerinden malzeme taşıdılar. Kimisi, dini tahrip ve tahrif etmek isteyenlerin emir erliğini yaptı.

Müziğimizi “ahlar, oflar” diyerek aşağılayanlar, aynı zamanda onun teorisini yapmaya soyundular... Klasik şiirimize küfredenler sonra utanmadan Yûnus Emre, Hazret-i Fuzûlî ve Şeyh Gâlib Dede hazretlerinin dîvânlarını yayınladılar. Büyük velî Mevlânâ’ya hümanist bir şair ve filozof derekesine indirdiler.

Bunların hepsi iktidar nimetlerine kavuştu, kimi milletvekili oldu, hatta kimi başbakan bile oldu. “Eski mûsikimiz” diyenlerin hayatları milletin dinine küfredenlere şakşakçılık yapmakla, karşılığında hiç görmedikleri illerden milletvekili olmak ve sefirlik ile geçti. “Huzur” deyip duranlar, diktatör İnönü’ye medh ü senâlar düzdüler, milletin iradesine küfürler ettiler, Menderes’in idamını büyük bir iştahla savundular. Hat sanatı meşk etmiş bazı yolsuzlar, milletin öz değerlerine hakaretler ettiler.

Ama kazanan her zaman olduğu gibi hak ehli oldu. Ahmed Avni Konuk, Mehmed Ali Aynî, Ahmed Irsoy, Esad Erbilî, Tâhirül Mevlevî, Süleyman Hilmi Efendi, Bediüzzaman gibi ehl-i tevhîd zulme direnç göstererek ders ve meşk halkalarına devam ettiler. Bugün eğer dinimiz, geleneğimiz yerli yerinde ise hepsi bu âriflerin, âlimlerin, sanat üstadlarının kelle koltukta yaptıkları mücadele sayesinde.

Bu ülkenin tepesine 150 yıldır çöreklenip kâh sahte milliyetçi, kâh Batıcı, kâh hümanist maskeler takınarak milleti süründürenler aynı köke bağlıdır. Bunlar “biz” olandan hicap duyarlar, Batı fikirleri, ideolojileri ve çıkarlarına kölelik yaparlar.

Bugün bu büyük tezgâhı siyasî düzlemde tasfiye ederken, yeni bir medeniyet için bu eski kafayı da tasfiye etmemiz gerekiyor. Bu adam olmayanları doğrularımız arasından ve muhabbet hal-kamızdan çıkarmalıyız.

“Sanat bir tarafa, karakter bir tarafa”, inanan bir kişinin yaklaşımı olamaz. Sanat, adam olmak içindir. Adam olmayanların sanatına, ferîştah olsalar da ihtiyacımız yok. Kısacası sanat anlayışımızı yeniden düşünmenin zamanı geldi de geçiyor.

ÂŞIK VEYSEL'İN HİKMETLİ BİR ŞİİRİ ÜZERİNE*

Âşık Veysel'i tanımayanımız var mı? Hiç sanmıyorum. O gerçek bir âşıktır. Yâni, sadece saz çalıp söyleyen bir halk şâiri, ozanı değildir. Âşık demek, gönlünü geçici sevgilerden arındırıp, oraya sadece Hakk'ın aşkını yerleştirmiş ârif demektir.

Âşık Veysel eğitim almamış, gözlerini çocuk yaşta kaybetmiş, çok az zamanlar hâricinde doğup-büyüdüğü köyün dışına çıkmamış birisiydi. Böyle birisinin modern anlamda “felsefe” okumuş veya yapmış olmasına imkân yoktu. Entelektüelizm anlamında da “o bunu der, bu da şunu der” türünden boş kıyl ü kâl ile meşgûl olan birisi değildi.

Yani Hazret-i Fuzûlî'nin;

*Aşk imiş her ne var âlemde
İlm bir kıyl u kâl imiş ancak.*

* Kadem dergisinin Yaz-Sonbahar 2011 ve Kış 2012 sayılarında yayınlanmıştır

mısrâlarında ifâde ettiği “dedikodu” mesâbesinde ilim ile değil, gerçek ilim, yani aşk ile bilerek, irfâna ile olarak ârif olmuş birisiydi Veysel.

Bu bile medeniyetimiz ve inancımız hakkında müthiş bir örnektir. Çünkü bilmenin sadece akıl ve bilgi ile değil, asıl varlığını, gönlünü bilgiye katarak, yani irfân ile mümkün olduğunu bize gösterir.

Onun ârif olduğuna şüphe yoktur; zîrâ pek çok şiiri, deyişi buna işâret eder. Hikmet bildiren deyişleri pek çoktur. Bunların arasında “Benim sâdık yârim kara topraktır” gibi şiirleri meşhûrdur.

Yaklaşık bir sene evvel Veysel’in şiirleri arasında gezinirken, karşıma daha önce ne duyduğum, ne de bildiğim bir şiir çıktı. Şiiri okur okumaz çarpıldım. Zîrâ uzun süredir düşündüğüm akıl, fikir gibi; etik ve estetik gibi konulara muazzam açılımlar getiriyordu.

Fakîr, ahlâkın, varlığın temeli olduğunu, kişilerin belirli kodlara uygun davranmaları anlamında değerlendirilmesinin onu sınırlamakta olduğunu düşünüyorum. Bizâtihi var olmamız ile ahlâkî olmamız mecbûriyetini, yani varlık ahlâkını terennüm etmeye çalışmaktayım, yani fitrat ahlâkını. İslâm da fitrat dîni olduğuna göre, Müslümân’ın gayesi aslında özündeki yani fitratındaki Yaradan ile olan saf ilişkisini sürekli aramak, bulmak, inşâ etmek ve yenilemektir.

Böyle bir ahlâk, görünür ve tanımlanmış ahlâk kurallarının ötesinde kişiyi şeffaf bir varlık hâline getirir. Çünkü varlığını Hak Teâlâ ile birleştiren bir olur, birler. Bu şekilde kendisine ve diğer canlı-cansız varlıklara karşı zulme yol açan ahlâkî mesâfeden kurtulur. Yani kişinin özü ile sözü, vârı ile kârı, kârı ile ârı arasındaki mesâfe kalkar.

Bu anlamda, seküler Batı felsefesi, ahlâkî kişiler arası ilişkilere indirgeyen, onu varlığından uzaklaştıran, ahlâkî “tıp etiği”, “siyâset etiği”, “ilim etiği” gibi birbiriyle irtibatları kopuk alt etik-

lere parçalar. Ben, bunun için “etik” tâbirinin karşılığını “ahlâk” terimiyle aslâ karşılamak istemem. Çünkü etik ile ahlâk kavramları arasında evrenler kadar bir uçurum vardır. Bir doktor, tıp etiğine uygun davrandığında toplumsal normlar açısından “etik” olabilir; fakat kendi ve hasta olsun, olmasın diğer varlıklarla ilişkisi açısından “ahlâkî” olmayabilir.

Böyle bakıldığında açıktır ki, bizim inancımız ve o inancın şekillendirdiği hayat tarzı anlamında medeniyetimizin “etik”i yoktur, “ahlâk”ı vardır. Aynı şekilde bizde “felsefe” yoktur, “tefekür” vardır. Bunlar eş anlamlı kavramlar değildir. Zîrâ, bizde düşüncenin de ahlâkî olması esastır. Yani düşüncenin de hakîkate, yaradılışa, fitrata bağlı olması gerekir. Adâlete ve düşünenin kendi zararına da olsa gerçeği ortaya koymasına dayanır.

Elbette böyle bir düşünce yıkıcı, yok edici, zulmedici olamaz. Halbuki filozof kendi varlığını bile anlamlandıramayan bir mesâfe insanıdır. Böylesi birisi kendi içindeki gerçeği nasıl kendi dışındaki varlığa bağlayabilir? Kendi içinde kargaşaya mahkûm böyle bir zavallı nasıl evreni îzâh edebilir? Başka kişilere nasıl sâlim sözler söyleyebilir? Özü sözüyle ayrışık böyle bir insan nasıl âleme nizâm vermeye kalkabilir? Kendini birleyemeyen, Bir'in işlerini, yaradışını, hele Zâtını nasıl anlayabilir?

Bizde felsefe yok diye yanıp-yakılanlar var; fakîr, onlardan değilim. Aksine; varlığı dışlayan, ahlâk ile ilgisi olmayan seküler felsefenin gerçeğe yol açan değil, yol kapayan bir anlayış olduğunu düşünürüm.

Bizde felsefe yoktur; çünkü “dediğime bakın, ama yaptığımı bakmayın” türü bir soyut düşünce süreci, gerçeği arayan değil, gerçeğe ihânet eden, ikiyüzlü, mürâî bir düşünceyi doğurur. Böyle bir “benim gerçeğim” ve “diğerlerinin gerçeği” şeklindeki ayırım ise çifte standartların anasıdır. Bu sebepten Batılıların ikiyüzlü eylem anlayışları, “Benim çıkarım böyle gerektiriyor, sen de kendine bak” türünden ahlâksızlık kuralları onlara uyar; bize ise en rezil bir hâl olarak görünür.

Bizdeki tefekkür, gerçeğin spekülasyonuna değil, bir ismi de *el-Hakk*, yani Gerçek olan Yaradan'ın murâdına uygun, bunun için de özü ile sözü, işi ile söyleyişi, kendisi ve öteki arasındaki uyum bulunan bir duruşa istinâd eder.

Seziş ve hissedişe dayanan, güzeli ifâde ve ortaya koyma anlamında Batı'da "estetik" denen düşünce ve eylem alanı da bu sebepten aynen tefekkür gibi ahlâkî bir alandır. Bizde bu tâbire yakın gelen "bedi'îyyât" tır. Ama aralarında yine derin bir fark vardır. Yaradan'ın *el-Mübdi* ve *el-Cemîl* isimlerinin mazharı ve tecelliyâtı olan bedi'îyyât ile; Tanrı'dan, dolayısıyla O'nun yarattığı fitrat duruşu, yani ahlâkî bağımsız, mevcûd varlıkların güzellik anlamında temâşâ, taklîd, te'lîf ve târifine dayanan "estetik" arasındaki büyük bir uçurum vardır. Dolayısıyla nasıl "etik" olan her zaman "ahlâkî" değilse, "estetik" olan da her zaman "bediî" değildir.

Nasıl ki düşünce bizde ahlâkî olmak zorundaysa, san'at da öyle olmak zorundadır. Dolayısıyla, mûsikî de, şiir de, edebiyât da, hat olsun, tezhîb olsun diğer san'atlar da bu ahlâka tâbîdir ve varlık ahlâkının yollarıdır. Mûsikînin bir ahlâk, edeb ve tasavvuf yolu olduğuna dâir bir risâlemiz var. Klasik şiirimizin nasıl bir tefekkür evi olduğuna dâir de bir risâle karalamıştık.

Şimdi Âşık Veysel'in bu şiiri de bize, klasik şiirimizden şekil olarak farklı, fakat bağlı bulunulan düşünce, gönül ve bakış bakımından onunla aynı anlama sâhip halk şiirimizde de bu tefekkür boyutunu sergilemeye vesîle oluyor. Ben Veysel'in bu şiirinde bunun için kendime yeni kapılar, yeni pencereler, yeni yollar açıldığını hissettim.

Efendimiz'den gelen habere göre: "*Şiirde hikmet vardır.*"¹ Kimi şâirlerin şiirleri ise bütünüyle hikmettir. Yûnus gibi... Başkalarında ise sık sık hikmet görmek mümkündür. Veysel'in pek çok şiiri de işte böyle hikmetleri terennüm eder. Ârifânedir, hikemîdir.

1. Buhârî, Edeb 90; Ebü Dâvud, Edeb 95, (5010); Tirmizî, Edeb 69, (2847); İbnu Mâce, Edeb 41, (3755).

Âşık Veysel'in özellikle bu şiirini ve onda terennüm edilen yüce hikmetleri kendi mahdût aklım, perîşân gönlüm ve derbe-der fikrimce sizlere anlatmak istedim. O hâlde Yaradan'ın izniyle başlayalım. O'nun yüce ismini vesîle kılarak bu hikmetli şiiri şerh etmeye gayret edelim. Şiirin tamâmı şöyle²:

*Gezerken aklımın evine vardım
Akıl gitmiş, fikir evde yoğ idi
Üslûbım takındım, usula sordum
Akılın evinde hırthış³ çoğ idi.*

*Akıl bezirgândır, gezer getirir
Müvâzene onu tartar, oturur
Zihin çeker, ambarına götürür
Fikir onda hükmü câri bey idi.*

*Baktım ki gayrete, durmaz çalışır
Tamah onu görür güler, yılışır
Kanaatla tamah durmaz, sürtüşür
Tamah bilmem kimden almış öğüdü.*

*Sehâvet⁴ tamaha vurunca yıktı
Hırs meydana bir velvele bıraktı
Sabır hırsın duluğuna⁵ bir çaktı
Kin ve kibir ele aldı, ağıdı.*

2. Şiir şu eserden alınmıştır: Âşık Veysel: *Hayatı ve Bütün Eserleri*, İnkılâp Kitabevi, 2001, s.215-216.
3. hırthış: Kullanılmış, işe yaramaz şeyler. (*Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*)
4. sehâvet: Cömertlik.
5. duluk: 1. Yüz, çehre. 2. Yanak. 3. Şakak. 4. Avurt. 5. Gerdan. 6. Nefes borusu. 7. Kulak arkası. 8. Çene kemikleri. 9. Şakaklardaki saç, zülûf. 10. Favori. (*Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*)

*Baktım ki yalan geldi, dikildi
Gerçek geldi yalan kaçtı, sıkıldı
Ararken gerçeğe yalanı buldu
Hele görsen onda seyir çoğ idi.*

*Yalanı görünce bereket kaçtı
Vicdân ile yalan bir kavralaştı⁶
Vicdân yalanları çiğnedi geçti
Her ana doğurmaz böyle yigidi.*

*Fikir geldi düzenledi o şari⁷
Döğe döğe barıştırdı onları
Kahretti yalanı, kovdu dışarı
Pişmemişti daha yalan, çiğ idi.*

*Bunların hepsi mevcut Veysel’de
Yoktur diyeceğim, emâre elde
Çamuruma karışmıştır temelde
Sabır bunun cümlesine bağ idi.*

Evet, şiir böyle. Tamâmında teşhîs san’atını görüyoruz. Yani akıl gibi, fikir gibi soyut kavramlar birer şahıs gibi ele alınmış. Bu da hikemî tarza uygundur. Nitekim yer yer Hazret-i Pîr Efen-
dimiz *Mesnevî-i Ma’nevî*’sinde, Hazret-i Attâr *Mantıku’t-Tayr* ad-
lı eserinde, Şeyh Gâlib Dede de *Hüsn ü Aşk*’ında bu tarzı kullan-
mışlar. Kişilerin anlatılanları kolayca kendileriyle özdeşleştirme-
lerine fırsat veren bir tarzdır bu. Ayrıca çarpıcı bir tarz olduğu için
dikkat çeker ve akılda kalır.

Bu teşhîs san’atı bize pek çok mefhumun birbiriyle olan iliş-
kisini, mücadelesini ve hikâyesini resmediyor. Aslında dünyâ-

6. kavralaşmak: Mücâdele ve kavga edenlerin birbirlerini kavramaları, birbirlerine sarılmaları.

7. şar: Şehir, kent. (*Türkiye Türkçesi Ağzıları Sözlüğü*)

nın bir oyun yeri, bir sahne olduğunu canlı bir şekilde bize gösteriyor.⁸

Nitekim Mevlâmız En'âm Sûresi'nin 32. âyetinde şöyle buyuruyor: “*Dünyâ hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir. Elbette ki âhiret yurdu Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ akıllanmayacak mısınız?*”

Bu şiirde pek çok kavram var... Çok dikkat çekicidir, insan hayâtı ve insan varlığı ile ilgili hemen hemen her temel kavram bu kıt’ada yerini almış.

Ayrıca kavramlar gelişi güzel serpiştirilmemiş. Tutarlı ve anlamlı bir silsile hâlinde takdîm ediliyorlar. Akıl, fikir, üslûp, usûl, müvâzene, zihin, gayret, tamah, kanâat, sahâvet, hırs, sabır, kin, kibir, yalan, gerçek, bereket, vicdân, tekrâr fikir ve sabır.

İlk iki kıt’a, akıl denen şeyi anlatıyor. İlkine bakalım:

*Gezerken aklımın evine vardım
Akıl gitmiş, fikir evde yoğ idi
Üslûbum takındım, usula sordum
Akılın evinde hırthış çoğ’idi.*

Âşık Veyssel akılla ilgili söyleyişine “gezerken” diyerek başlıyor. Bu çok ilginç bir başlangıçtır. Çünkü çoğumuza göre “akıl” bizim içimizdedir. Kişi genellikle “dışarıda” gezer. “İçeride” olan birisini görmek, ziyâret etmek için “gezmek” fiilini pek kullanmayız. “Bugün evde biraz gezdim” diyenimiz yoktur. O hâlde Veyssel

8. Sevgili dostumuz Mahir Ünal, bu bahiste bize şu güzel sözleri bahsetti: “Veyssel bize dünya sahnesini tasvîr ediyor. Hakikat, Veyssel’in anlattığı bütün bu kuvvelerin nihâyeti olarak ortaya çıkan davranışlarımızdan ibaret her şey. Davranışlarımızı kontrol eden bu kuvvelerin hâlden hâle geçmesiyle ortaya çıkan insanlığın birikimini anlatır Veyssel. Nemrûd’u Nemrûd yapan kuvvelerle, İbrâhim’i (as) temsil eden kuvvelerin hikâyesinin anlatıldığı sahnelerdir bunlar. Pir ü pâk bir dille Veyssel’in tasvîrinden ibarettir her şey.”

neden “gezinirken” diye başlayıp aklın evine vardığından bahsediyor?

Aslında hepimiz gezerek yaşıyoruz. Çünkü kişi dâimâ seyâhât hâlinedir. Dışı sâkin olan kişinin içi de sâkin demek değildir. İkâmet ettiğimiz ev de, mahalle de, şehir ve ülke de bizim için geçicidir. Çünkü dünyâ geçicidir. Daha da ilerisi, insan geçicidir. Kalan dünyâ olsa da biz gelip, geçiyoruz.

Bu yüzden gönlümüz, rûhumuz, duygularımız sürekli bir seyir hâlinedir. Aslında sürekli geziyoruz. Bu gezmeye en güzel örnek gözdür. Göz sürekli deverân hâlinedir. Seyir, seyrân içindedir. Ama seçen göz değildir, gönüldür. Neşet Ertaş da güzel türküsünde öyle der: “Gözdür âlemi gezer, gönül birinin olur.”

Aynı şekilde Şeyh Gâlib Dede Efendi’nin güzel beyti de bu gezinmeyi îzâh eder:

*Mânâ gibi bir beytte küncîdeyiz ammâ
Gezmekde ağızdan ağza, der-bederiz biz.*⁹

Veysel ile Gâlib Dede burada buluşuyorlar. İkisi de evden bahsediyorlar. Veysel “aklın evi”nden, Gâlib Dede ise “manâ evi”nden bahsediyorlar. İster aklın, ister anlamın olsun varlığımız bizâtihî bir evdir. Konak dünyevî varlığımız, konuk olan ise biziz. Nitekim Veysel aklın evine uğruyor, onu ziyâret etmek istiyor.

Akl, Hazret-i Mevlânâ Efendimiz’in de sıkça zikrettiği bir cevherdir. O’nu sevenler ve tanıyanların bir kısmı ve muhabbete mağlûb olmuş olanlar, Hazret-i Pîr’in akli zemmettiğini düşünürler. Halbuki öyle değildir. Hakk’ın eseri ve mevhibesi olan her şeyin; en başta aşkın hakkını verdiği gibi, Mevlânâ Efendimiz aklın da hakikatini, değerini ve yerini ortaya koyar. Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurur: “Allah akıldan daha değerli bir şey yaratmamıştır.”

9. Beyt: ev. Küncîde: köşede oturmak, ikâmet etmek.

Akıl, “tutmak ve sınırlı kavramak” demektir. Arapçada deveyi ipe bağlamak, kadının saçını bağlaması, ilacın mideyi tutması, dilini tutmak hep *akl* fiiliyle söylenir. “Kale” kelimesinin eş anlamlısı da bu fiilin kökünden türetilmiş “meu’kil”dir.¹⁰

Diyet veya zekât vermek anlamında da “akıl” kökünden gelen kelimeler kullanılır. Demek ki akıl, aynı zamanda sahip olunan varlığın borcunu ödemeye yarayan bir nimettir. Çünkü vergi nîmetten, kazançtan, varlıktan dolayı verilir. Bu mânâsıyla da “dîn” kelimesiyle benzerdir. Çünkü “dîn” kelimesi de Arapçada bir anlamıyla “borç” demektir. Nitekim hatırlayalım, “aklı olmayanın dîni de olmaz.” Demek ki akıl; kişinin varlığının aslı olan Mevlâmızın onu yaratmasına, terbiye etmesine, nîmetlerle donatmasına karşı borcunu ifâ etmesini sağlayan yeteneğidir.

Fakat akıl mütecânis, yani homojen ya da yekpâre bir şey değildir. Hazret-i Pîr Efendimiz’in dilinden: “Abdalın akli Cebrâil’in kanadına benzer. Mil mil tâ Sidre’nin gölgesine dek uçar.” (*Mesnevî*, 4. Cild, 4150).

Meşhûr mes’eledir. Küllî akıl-cüz’î akıl ayrımı başlıbaşına felsefî bir tartışmadır. Yine Hazret-i Pîr söylesin: “Cüz’î akıldır ki akılın adını kötüye çıkarmıştır. Dünya arzusunun insanı dileksiz bir hâle getirdiği gibi.” (*Mesnevî*, 5. Cild, 459-463).

Fakat cüz’î akıl da tek çeşit değildir. Mevlânâ hazretleri şöyle der:

Akıl vardır, güneş değirmisine benzer. Akıl vardır, Zühre yıldızından da aşağıdır. Akan yıldızdan da aşağı. Akıl vardır, sarhoş kandiline benzer. Akıl vardır, âteş gibi parıl-parıl parlayan bir yıldız benzer.”

Yine şöyle beyân eder:

10. Râgıb el-İsfâhanî, *Müfredât*, Çıra Yayınları, İstanbul, 2007, s.233.

Güzellerin nasıl birbirinden farkları, üstünlükleri varsa insanların akıllarında da fark vardır.” (*Mesnevî*, 3. Cild, 1538)

Akıllar bir olmadığı gibi, aklın bir insanın hayatındaki yeri de her zaman, her yerde, her olayda ve anda bir değildir.

“Akıl gitmiş, fikir evde yoğ idi.” Akıl gitmiş, fikir ise evde yok.. Nasıl yâni? Aklın evinde fikrin ne işi var? Demek ki aklın evinde fikir de yaşıyor. Belki de iki eş, iki sevgili bunlar. İdeal bir çift belki!

“Akıl-fikir” zâten dilimizde ikileme olarak kullanılır. Meselâ “Allah akıl-fikir versin” deriz. “Ne akıl kaldı ne fikir” deriz, “akıl-fikir yok” deriz. Bu ikisi bir çifttir. Çünkü akıl olmazsa fikir olmaz. Fikir de akıllı harekete geçirir, onu kışkırtır, iş yapmaya hazırlar. Fikretmeyi âdet edinenler, akıllarını idmanlı tutarlar. Kendini kapıp koyvermez o zaman akıl. Akıl, yüceler yücesi Hazret-i Ali Efendimiz’in beyân-ı şerîfine göre bir “binet”tir. Bir âlettir. Kendi başına bir hizmeti yoktur, kullanılması gerekir. Akıllı bir at gibi düşünürsek, ona binilirse bizi bir yere götürür. İşte aklın binicisi de fikirdir.

Hız. Mevlânâ akıl konusunda Hız. Ali’den şöyle bir rivâyette bulunur.

Allah meleklerle şehvetsiz akıl verdi. Âdemoğullarına ise ikisini de yükledi. Kimin akıllı şehvetinden üstün olursa o meleklerden hayırlıdır. Kimin şehveti aklından üstün olursa o hayvanlardan da kötüdür. (*Mesnevî*, 3. Cild, 134)

Demek ki akıl, kişinin arzularından, nefsinden bağımsız bir meleke değildir. Bu kadar akla dayanan, akıllı kullanan kişilerin kötü işler yapması buna örnektir. Her akıl sâhibi iyi iş yapmaz. Hatâ kötü işler yapan, fesat ve zulüm işleyenlerin çoğunluğu akıllarına güvenenlerdir, onu kullananlardır.

Ama merhameti, muhabbeti ve teslimiyeti seçenlerin de bir akıllı vardır. Bu akıl ile fesatçıların akıllı aynı şey olabilir mi? Çün-

kü ikisi de kendi yolunda tutarlı ve sürekli işlemekte. Birisi kazma gibi kazmakta, yeri yarmakta, izler bırakmakta, öteki ise kalem gibi yazmakta, işlemekte, nefis eserler bırakmakta. İkisi de işliyor, ama birisinin işi hep çukurluk, ötekininki ise yükseklik. O hâlde akıl da ikiye ayrılmalıdır: manevî veya nûrânî akıl ile hesapçı veya nefsânî akıl.

Fikir ise “bilgiyi, bilinene doğru sevk eden güçtür.” Bu köken anlamı “düşünmek” fiiliyle sıkı sıkıya bağlıdır. Bir rivâyete göre “*fıkr*”, “*ferk*” fiilinden, yani “ovmak” fiilinden değiştirilerek “işlerin hakikatlerine ulaşmak için onları irdelemek ve araştırmak” anlamına kullanılmıştır. Evet, fikir aklın eli gibidir. Kavramları, varlıkları, olayları eline alır, ovalayıp aslını ortaya çıkarmaya yarar.

Atâullah İskenderî hazretleri, fikrin işi olan tefekkürün işlevini şöyle anlatıyor: “Tefekkür kalbin lâmbasıdır. O gidince kalpte ışık kalmaz.” Hasen Şâzelî hazretleri de “tefekkürün yolu sabır, sonucu ise ilimdir” der.¹¹

Veysel akli ve fikri evinde bulamıyor. Fakat bunu ince bir şekilde söylüyor. Akıl “gitmiş” iken, fikir “evde yok.” İkisi de mevcut değiller, ama Veysel ikisi için aynı fiili kullanmıyor. Çünkü evin sahibi akıldır, fikir oranın mukimidir, ama ev sahibi değildir. Demek ki akıl olmadan fikir olmaz. Fikir aklın koruyuculuğunda çalışır, işe yarar.

Asıl ve gerçek tefekkür akla gelen sûretlerin aslını bulmak, bilmektir. Bu uyanıklığa “felsefe” değil “tefekkür” diyoruz.

Eğer tefekkür gönül ile, yani imân ile ilgisini koparırsa ona “felsefe” deriz. Felsefe, kişinin hep akan ruh ırmağına değil, onun yüzeyinde çalkalanan çer-çöp gibi aslından kopmuş fikirlere bakmak demektir. Gâibe inanan, Gâib-i Mutlak’a kul olan bu suyun ve üzerinde gezinen çer-çöpün gâib bağından kopup bu ırmakta gezinmekte olduğunu bilir.

11. Atâullah İskenderî, *Hikem-i Atâiyye*, Tercüme ve şerh eden Yahya Pa-
kiş, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2010, s.233-234.

Mevlânâ Efendimiz bu hakîkati şöyle beyân buyurur:

Söz yuva gibidir, mânâ kuş gibi... Cisim ırmak gibidir, ruh akıp giden su gibi.. O ırmak akıp gitmektedir, fakat sen ona duruyor dersin... O koşup gelmektedir, sen onu bir yere kılmıdamıyor sanırsın. Eğer su, yerden yere gitmiyorsa, eğer su akıp durmuyorsa üstündeki yeniden, yeniye görünen çer-çöp nedir ki? Senin çer-çöpün zannettiğin de fikrî sûretlerindir. Aklına her an yeniden yeniye el dokunmamış düşünceler gelmektedir. Düşünce ırmağının yüzü de güzel ve sevimsiz çer-çöpten hâlî değil. Bu kadar suyun üstünde görünen kabuklar, gâib bağının meyvelerinin kabuklarıdır. Bu kabukların içini suda ara. Çünkü su ırmağa bağdan kaynamakta, bağdan gelmektedir. Âb-ı hayatın akışını görmüyorsan ırmağın üstündeki dalların, yaprakların, çer-çöpün akışına bak. Su, yeğîn akarsa üstündeki kabuklar ve çer-çöp de daha çabuk sürüklenip gider. Bu feyiz şiddetle zuhûr etti mi gayri âriflerin gönüllerine gam gelmez, o gönüllerde elem eğleşmez olur. Nitekim ırmak da dopdolu olur, pek hızlı akarsa üstünde çer-çöp eğlenmez! (*Mesnevî*, 2. Cild)

Veysel aklın evine girmeden başka bir iş daha yapıyor. “Üslûbüm takındım, usûle sordum” diyor. Demek ki akıl-fikir meselelerinde bir üslûb ve usûl gerekiyor. “Üslûb” Arapça kökenli bir kelime. Yol, tarz, stil anlamına gelir. “Usûl” ise “asıllar” demektir. “Asıl” kelimesi de “kök” demektir. Aynı zamanda bir şeyin kâidesi, esâsı anlamına gelir.¹² “Asl” kelimesi Kur’ân-ı Mecîd’de şöyle geçiyor: “*Güzel bir sözü kökü (yerde) sâbit, dalları gökte olan güzel bir ağaca (benzetti).*” (İbrâhim Sûresi, 24. âyet)

Veysel’in akli böyle usûlünce ve üslûbunca tahkîk etmesi onun bu âyette övülen söz sahiplerinden olduğunu göstermiyor mu bize? Gerçekten de fikri, akli tutarlı, çözücü, yol yapıcı kılan şey usûldür. Her ilmin, bilginin temeli o bilginin usûlü-

12. *Müfredât*, s. 67.

dür. Fıkıh, mûsikî, matematik, vb. hepsinin ayrı ayrı usûlleri vardır. Bu asılları, yani usûlleri bilmeyen bilgi elde eder, ama o bilginin ne derinliğini, ne kapsamını, ne de kendine yararlı olacak kısımlarını seçemez, elde edemez. Yani bilmekten kılmaya, kılmaktan olmaya, oradan tekrar bilmeye geçemez. Mâlûmât-furûş olur ama bilgili olamaz. Bilgili olur ama bilgin olmaz. Bilgin olur ama bilge olmaz.

Burada dikkatimizi çeken, “üslûp” ile “usûl”ün bir arada zikredilmesi. Demek ki “usûl” ile öyle hemen ve istendiği gibi tanış olunmuyor, sohbet edilmiyor. Belli bir üslûb ile yaklaşmak gerekiyor. Edeb ve saygı ile “usûl”e sormak, onunla hasbihal etmek gerekiyor. Çünkü “usûl vusûldur.” Bir şeyin usulünü bilen o şeye varır, menzile ulaşır, o şeyi elde eder. Veysel bize aklın ve fikrin, yani cevherin ve eserin de usûl olmadan anlaşılamayacağını ifâde ediyor. Demek ki Veysel’e göre, akıl ve fikir çiftinin evinin önünde bekleyen, o evin gözcüsü, belki komşusu, belki o çiftin en yakın dostları da “üslûb” ve “usûl” imiş. Gerçekten öyle değil midir?

Akl ve fikir ile elde edilen her şey, aslında bir üslûp ve usûl ile elde edilir. Bütün tahsil hayâtımız, aslında bir usûl ve üslûp hayâtıdır. Bir bilgiye erişmek için, onun yoluna sâlimce, düzgünce, gereğince girmeli değil miyiz? Her ilmin anahtarı usûldür. O yüzden her ilmin ilk basamağı, o bilginin temellerini, yani usûlünü öğrenmekten geçer.

“İlim” derken bunları sadece “dînî” denilen ilimlere has düşünmeyelim. Aslında insanın dünyâda bilmesini, eylemesini, nihâyetinde olmasını sağlayan her fikretme, her tefekkür, her iş bir ilimdir. Mûsikî bir ilimdir. Yemek yapmak, bahçıvanlık, kişileri ve kurumları idare etmek, matematik, söz söylemek, hattâ dinlemek hep bir bilgidir ve dolayısıyla bir ilimdir.

Bu ilimleri sâdece vahyî ve nebevî ilimlere has kılmak, bizim bugünkü anlama, idrâk etme, yorumlama ve dolayısıyla çâre bulma kâbiliyetimizi sınırlayan bir şeydir. Ve aslına bakarsa-

nız seküler bir ayrımdır. “Dînî” olmayan hiçbir iş, bilgi ve ilişki olmadığı gibi, “dînî” olmayan hiçbir ilim de yoktur. İslâm’ın en büyük özelliği budur.

Akl aynı zamanda çelişkiler, sorular, hafakanlar, tutarsızlıklar mekânıdır. O yüzden Veysel de “Akılın evinde hırthış çoğ’idi” diyor. Yani işe yaramayan, eski-püskü eşyalarla dolu bir ev. Demek ki net bir kavrayışa sahip olmak için önce akıl evini temizlemek, düzene koymak gerekiyor. Yani akıl “boş bir kâğıt” değildir. Temiz bir evdir. Fikirler, tecrübeler, duygular aklın evine doluşmakta... O zaman onları da iman eliyle temizlemekü, nizama getirmek gerekiyor ki insanın huzurla, rahatça oturabileceği bir ev olsun.

Aklın istediğini fikir tartıyor, belki karşı çıkıyor. Akıl ve fikir sürekli bir çalışma içindedir. Zihin bu ikilinin sürekli alıp-verdiği, ölçtüğü-tarttığı mekândır.

*Akl bezirgândır, gezer getirir
Müvâzene onu tartar, oturur
Zihin çeker, ambarına götürür
Fikir onda hükmü câri bey idi.*

Bu dörtlükteki kavramlara bakalım: akıl, müvâzene, zihin ve fikir. Şu sıralama bile akıl ve fikir arasındaki ilişkiyi mükemmel bir şekilde özetliyor.

Veysel her bir kavramı bir mısra ile açıklıyor. Akıl bezirgâna benzetiliyor. Niçin? Çünkü bezirgân, “bâzârgân” kelimesinden gelir. Pazarcı anlamındadır. Bu yüzden akıl gerçekten de bir pazarcı gibi sürekli hareket hâlinindedir. Almak, kavramak, anlamak için her şeye, her olguya, varlığa, düşünceye odaklanır, evirir-çevirir. Fakat aklın bakındığı ve ilgilendiği şeyleri seçmesinde müvâzene, yani denge veya tartı, terâzi rol oynar. Çünkü akıllı kişide belli bir inceleme ve araştırma dengesi olmalıdır. Her gördüğünü alıp götüren bir akıl değildir bu. Seçen bir akıldır. Onun için müvâzene burada muhakemeye denk gelir.

Akl kavrır, müvâzene inceler, tartar, ölçer-biçer. Peki, zihin ne yapar? O da kavranan, ele gelen ve ne olduğu ölçülen nesneyi ve imgeyi alıp depolar. Bu yüzden zihin bir ambardır, bir işleme yeri değildir.

Zihindeki malzemedен mamül üreten, oradaki birikilenleri işleyen ise hepsinin üstâdı olan, hâkimi olan fikirdir. Aklın fikirle ilişkisi de böyle dolaylı olarak kurulur. Akıl pazara gider, görür, beğenir. Muhâkeme alınacak olanları ayırır. Zihin o seçilenleri alır, ambara koyar. Fikir de o depolanan malzemeleri işler. Güzel bir yemek yapar, insanın istifadesine sunar.

*Baktım ki gayrete, durmaz çalışır
Tamah onu görür güler, yılışır
Kanaatla tamah durmaz, sürtüşür
Tamah bilmem kimden almış öğüdü.*

Şimdi ahlâk bahsine geçiyoruz.

Veysel bu ve takip eden dörtlüklerde çok güzel bir ahlâk tefsiri-ne girişiyor. Bu dörtlükte belirtilen üç kavram da çok önemli: gayret, tamah, kanaat. Üçü de niyet ve hareket ile, dolayısıyla ahlâk ile ilgili.

Ahlâk, niyet ve hareket üzerine olan bir alandır. Aslında hayırlı işlerin ortaya çıkması için üç şeyin yan yana olması gerekir: iyi niyet, iyi kabiliyet, iyi gayret. Bunlardan birisi eksik olursa olmaz. Meselâ iyi niyetli birisinin kabiliyeti de bir işi yapmaya elverişli olsa, ama gayreti olmasa o kişi o iş hakkıyla yapamaz. Yine, iyi niyetli birisinin gayreti de olsa ama kabiliyeti olmasa o iş eksik kalır. Fakat bu üç unsurun, yani niyet, kabiliyet ve gayretin esası niyettir. Niyet iyi olmadıkça kabiliyetin ve gayretin çok olması bir işi meydana getirir, ama hayırlı bir iş olamaz.

Veysel niyet hayır olmadığı zaman şerre yol açan kötülükleri sayıyor. Bunlar nûrânî akılca, yani akl-ı küll ile kontrol edilmeyen aklın, yani nefsânî aklın yol açtığı kötülükler. Sonra göreceğiz ki, fikir aklın emrettiği eylemleri iyiye doğru çekiyor, düzelti-

yor. Yani nefsânî akla kalsa gayret, kanaat, cömertlik gerçek olmaz. Onların yerine tamah, cimrilik, yalan hüküm sürer. Bu kötü işleri yapan ve bu kötü vasıfları taşıyan kişiler de akıllıdır. Ama müstakim bir fikirleri yoktur. Bencillik akılsızca bir davranış değildir, akıllı bir davranıştır. Ama hayırlı değildir.

“Gayret”, Arapça kökeninde “haysiyetine dokunma, kıskançlık yüzünden hırslanma” anlamına gelir. “Gayrete gelmek” fiili de buradan geliyor. Yani kişinin, bir şeye kızarak, dayanamayıp, hırslanıp harekete geçmesi. Elbette dilimizde “gayret” daha çok olumlu anlamında kullanılır. Gayret, aklın ve fikrin eseridir. Çünkü soyut düşünceleri somut ve görünür eylemlere çeviren gayrettir. Tamah ise gayretten memnun değildir. Niçin? Çünkü hâlis niyetle çalışmak yerine, çalışmadan elde etmek ister.

Tamah, aslında Arapça “*tama'*” kelimesinin dilimizdeki söyleniş tarzıdır. İsfahânî'ye göre “nefsin bir şeye olan şiddetli arzusundan dolayı ona meyletmesidir.”¹³ Tamahın zıddı kanaattır. İşte Veysel bunun için kanaat ile tamahın sürekli çatıştığını söyler. Kanaat, “ihtiyaç duyulan şeylerin en azına râzı olmak” demektir.¹⁴ Yani kanaat; gayret ile elde edilenle yetinmek, kolunun uzanmadığı şeyi istememektir. Hak ettiğiyle yetinmektir. Tamah ise başkasının olana göz dikmek, yani hak etmediğini istemektir. Demek ki tamah Hak'tan uzaktır. Hak'tan gafletten, O'nu unutmaktan doğar. Kanaat ise Hak'tan gelir. Mevlâmıza imân edenler her şeyi O'ndan bilen kanaat ederler. O'nu unutanlar ise tamah ederler. Bunun için hayatlarını, varlıklarını hebâ ederler.

Mevlânâ hazretleri bunu şöyle beyân buyurur: “Âgâhlık [Allah ile beraber olmak, uyanıklık] güneş, hırs ü tamah buz misâlidir.” (*Mesnevî*, 1. Cild) Allah'ı hatırlayan birisinin, yani gaflet uykusundan uyanan bir kişinin tamah ve hırs sahibi olması mümkün değildir.

13. *Müfredât*, s. 136.

14. *Müfredât*, s. 403.

Yine O Anlam Yıldızı (k.s.) şöyle söyler: “Eğer gözünün, kulağının ve aklının saf ve tortusuz olmasını istersen, gözünü kapayan ve aklını örten tamah perdelerini yırt.” (*Mesnevî*, 2. Cild)

Peki, “tamah kimden öğüt almıştır?” Yani, tamahı doğuran şey nedir? Tamah da elbette aklın eseridir. Fakat tamah nefsânî, yani “ben” deyip “o” demeyen aklın eseridir. Kanaat ise “o” deyip “ben” demeyen nûrânî aklın eseridir. Bunlar aynı akıl mâdeninden çıksa da, nûrânî akıl demir cevheri, nefsânî akıl ise curuf gibidir. Demir cevheri her zaman curufun içinde bulunur. Fakat cevher ayrı, curuf ayrıdır. Curufundan ayrılmayan demir cevheri, kuvvetli, faydalı ve kıymetli bir sonuç vermez.

Kanaat ve tamah da istek ile ilgilidir. Kanaatkâr kişi, isteğini hakka vurarak emelinin sınırını çizer. Bu yüzden başkalarını araç olarak görüp, onları yıkmaz. Tamahkâr kişi ise, sonsuz emelleri için ne gayretini sarf eder, ne de lâıyk olduğu, kesbettiği, hak ettiği sınırı tanır. O yüzden kendini de, diğerlerini de yıkar. İsteklerine herkesi kurban eder. Yıkıcıdır, kıyıcıdır.

Evet, tamah aklı karartan, onu devreden çıkaran bir kötülüktür. Mevlânâ hazretleri tamahın esir edici yönün şöyle anlatır:

Tamahkâr olan kimse tutuk sözlü olur, serbestçe konuşmaz. Tamahı olan kişinin gönül gözü, yani basar-ı basîreti nasıl parlar? Onun gözü önünde mansıb, mevki ve altın hayâli gözde çıkmış kıl gibi olur, hakîkati göstermez. (*Mesnevî*, 2. Cild)

Yine Mevlânâ hazretleri buyurur:

Düştüğümüz bütün eziyet, uğradığımız dert, ham tamah-tan ileri gelir. Nefsin sinayışından, dileğin bizi zorlamasından doğar. (*Rubâiyyât*)

Atâullah İskenderî hazretlerinin bir hikmetini burada zikretmek gerekir: “Ümidini kestiğin şeyden hürsün. Tamah ettiğin şeyin ise kölesisin.”¹⁵

İşte bu yüzden özgürlük getiren kanaat ile köleleştiren tamah sürekli bir çekişme, mücâdele içindedir.

Kişinin o halde isteklerini eleyecek, doğrultacak ahlâkî bir vasfa ihtiyacı vardır. Bakalım o vasf ne imiş:

*Sehâvet tamaha vurunca yıktı
Hırs meydana bir velvele bıraktı
Sabır hırsın duluğuna bir çaktı
Kin ve kibir ele aldı, ağıdı.*

Sehâvet cömertlik demektir.

Resûlullah Efendimiz buyurdular ki:

Sehâvet sahibi Allah’a yakındır, insanlara yakındır, cennete yakındır, cehennemden uzaktır. Cimri ise Allah’tan uzaktır, insanlardan uzaktır, cennetten uzaktır, cehenneme yakındır. Allah câhil sehâvet sahibini, cimri ibâdet düşkününden daha çok sever. (Tirmizî)

Mevlânâ hazretleri de bu bâbda şöyle der:

Para vermek cömert olana lâyıktır. Âşıkın sehâveti ise can vermektir. Allah yolunda ekmek verirken sana ekmek, can verecek olursan sana can verirler.” (*Mesnevî*, 1. Cild)

Veysel’e göre tamahın düşmanı cömertliktir. Neden? Çünkü vermeyen aldığı da takdîr edemez, kıymetlendiremez. Cömertliği besleyen tevâzûdur, hak duygusudur, merhamettir. Cömertlik vermekle ilgilidir, neyi ne kadar ve nereye verdiğiyle ilgili değildir.

15. *Hikem-i Atâiyye*, s. 75.

Biz cömertliği ve tamahı genellikle para ile ilgili sayarız. O yüzden sadakayı sadece servet sahiplerinin vereceğini zannederiz. Halbuki kişinin sahip olduğu her değer cömertliğin, dolayısıyla tamahın konusudur. Bizde olan her şey servettir ve dağıtmaya lâyıktır. Sevgi, ilgi, bilgi, ihtimam, tebessüm, erdem, gözyaşı, dua, fikir, acıma, affetme, daha niceleri hep servettir ve başkalarına bağışlanmalıdır. Kişi para bakımından, maddî varlık anlamında zengin olabilir ama cömert olmayabilir. Genellikle de öyledir.

Cömertlik mü'minin ayırt edici vasfıdır. Çünkü Hazret-i Ahmed Efendimiz şöyle buyurur: “Sadaka kişinin Müslüman olduğuna bir delildir.” (Müslim). Allah'ın en nefret ettiği özellik, cimriliktir.

Cömertler mutlaka kanaat ehlidir. Kanaatkâr insanlar ekmeleklerini ikiye böler ve yarısını muhtaca verirler. Ama mal-mülk, şöhret ve kudrete tâlip olan insanlar durmadan biriktirirler, dağıtmayı, vermeyi düşünmezler. Büyük zâtların ve âriflerin hepsi aynı zamanda cömert insanlardır... Maddî varlıklarından sadaka verirler, cömertlik gösterirler. Hattâ kimisi maddî zenginliğini fakirlere sadaka vererek, kendileri fakir konumuna düşmüştür. Hazret-i Ebû Bekir efendimizin şânı böyledir. Kimisi ise maddî varlıkları yok iken, yani yoksul iken de infak etmişler. Hazreti Ömer ve Hazreti Ali Efendimiz de böyledir.

Mevlânâ hazretleri şöyle buyurur:

Eğer cömertlik dolayısıyla elinde mal kalmayacak olursa, Allah'ın ihsân ve keremi seni nasıl pâyimal eder ve horlanmış bir halde bırakır? Ekin eken kimsenin sonunda ambarı boşalır ama tarlası iyileşir. Bir tohumu ambarda saklayıp stok edenin ise buğdayını hâdisât bitleriyle fareler yer. (*Mesnevî*, 1. Cild)

Büyükleri büyük yapan, aslında maddî olmayan varlıklarını da Allah için vakfetmeleri ve tasadduk etmeleridir. Tebessümleri, sözleri, muhabbetleri, dostlukları, yardımları insanların yoluna serilmiştir. Bunları talep edeni aslâ geri çevirmezler. Yüce

Mevlâmızın ahlâkıyla ahlâklanalar elbette onun řu emrini de cân kulağıyla işitip, tutarlar: “*Ve sakın bir şey isteyeniyi azarlama.*” (Duhâ Sûresi, 11)

Tamahı besleyen hırstır. Hırs olmadıkça kişi tamah etmez, hakkı olmayanı istemez, onun için etrâfını, kendini, adâleti yıkmaz.

Hırs, “aşırı biçimde arzu etmek ve aşırı biçimde istemektir.”¹⁶ Yani sınırsız, tutarsız istek demektir. Böyle insana “muhteris” denir. Hırs içinde olan sonunda hüsrâna uğrar. Çünkü ölçüyü, müvâzeneyi, kanaatı, cömertliği unuttur. Muhteris kişi diğerini düşünmez, kendini düşünür. Bu sebepten fazîlet olan vasıfları geriye düşer. Zaaf olan bencillik, cimrilik, hasislik gibi yönleri öne çıkar.

İlginçtir, Arapçada hırslı anlamındaki “hâris” kelimesi, “yağmuru ile yeri âdetâ soyan bulut” ve “cildin soyulmasına yol açan bir çeşit yara” mânâsına da gelir.¹⁷ Demek ki, hırs kişiyi insanlığından, kişiliğinden, özünden soyuyor. Cilt, kişiyi dış tehlikelerden ve hastalıklardan koruyan bir zırhtır. Aynı zamanda hava almamızı sağlar. Cilt soyulur, yara olursa orası tehlikelere mâruz kalır. O halde hırs da can kılıfını öyle soyuyor, kişiyi nefsin bütün zararlarına açık hâle getiriyor.

Hırsın düşmanını Veysel hemen söylüyor; sabır.

Burada Veysel’in irfânı ile neredeyse Asr Sûresi’ni şerh ettiğini görüyoruz: “*Asra yemin olsun. Mutlaka insân hüsrân içindedir. Yalnızca imân edenler ve birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler müstesnâ...*”

Yani, ebedî hüsrâna uğramamak için üç yol var: imân, gerçek ve sabır. Bu üç yolun zıdlarına bakarsak, bu sûrede üç hüsrân unsuru da zımmen sayılmış oluyor; küfür, yalan ve tamah.

Bu olumlu ve olumsuz vasıflar birbirlerinden ayrı şeyler değildir.

16. Müfredât, s. 299.

17. Müfredât, s.299.

İmânı olan kişi, zaten bir ism-i şerîfi de “Hakk” yani “gerçek” olan Cenâb-ı Hakk’a teslîm olmuş kişi demektir. Gerçeğe bağlananlar da sabrederler. Peki, Gerçek olan Allah’a bağlanan kişi ne için, neye karşı sabreder? Dünya sıkıntıları, dilediğinin olmaması, istediği anda olmaması, çile, başkalarından gelenlere karşı elbette. Kişinin sabrı yokluk ve yoksunluğa karşı değil midir?

“Sabır”, Arapça kökenine bakarsak, “nefsi akıl ve şer’in gerektirdiği hususlara karşı hapsetmektir,”¹⁸ tutmaktır. Sabır kendini koyvermek değil dirençtir, zaaf değil sağlamlıktır. Nitekim dilimizde “sabır taşı” diye ırmağın üzerinden aka aka yamyası, parlak ve sağlam hâle getirdiği taş denir. O taş sabır taşıdır, çünkü akıntıya karşı koymakta, parçalanmamakta, sürüklenmemektedir.

Sabır, aynı zamanda Mevlâmızın da bir vasfıdır. Çünkü Rab-bimizin isimlerinden birisi “çok sabırlı, cezâ vermekte acele etmeyen, çok sabreden” anlamında *es-Sabûr*’dur. Bizim dilimize de bir zikir olarak geçmiştir, farkına varmasak ta: “Yâ sabır” çektiğimizde aslında “Yâ Sabûr” demek isteriz.

Ebû Mûsâ (radiyallâhu anh) anlatıyor:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “İşittiği şeyin verdiği ezâya Azîz ve Celîl olan Allah’tan daha sabırlı kimse yoktur. Çünkü O’na şirk koşulur, evlâdlar nisbet edilir. O, yine de onlara âfiyet ve rızık vermeye devam eder.

Allah’ın mü’minlerin vasıflarını sayarken ve kurtulanları müjdelerken sabredenleri zikretmesinin bizce bir hikmeti budur. Sabır, dünya hayatında imânın en büyük yardımcısı ve semeresidir.

İbni Kayyım el-Cevziyye, *Sabredenler ve Şükredenler* adlı eserinde şöyle der:

18. *Müfredât*, s.43.

Allah Teâlâ sabrı, tökezlemeyen bir at, körlenmeyen bir kılıç, bozguna uğramayan bir ordu, yıkılamayan, hatta gedik bile açılmayan muhkem bir kale kılmuştur. Sabır ile nusret (zafere ulaşma) iki kardeştir, bunlar bir anadan süt emmiş ve hiçbir zaman birbirinden ayrılmayacaklarına dair yemin etmişlerdir. Zafere ulaşmak, sabırdan sonra gelir. Ferahlık ve sevinç üzüntüden sonra gelir. Kolaylık da zorluk ve sıkıntıdan sonra gelir.

Bu sözleri Peygamberimiz'in (s.a.v) "Nusret (yardım) sabır iledir" hadîsinin bir şerhi olarak görmek lâzım. Meşhûr bir hadîs de şöyle nitekim: "*Men sabera zafera*", yani "*sabreden kazandı*."

Hazret-i Ahmed-i Muhtar Efendimiz'in (s.a.v.) sabrı açıklayan şerefli sözü şöyledir: "En üstün ibâdet sıkıntıya sabretmektir." (Tirmizî) Çünkü sabır başlıbaşına bir ibâdettir ve aslında bütün ibâdetler sabır şemsiyesi altındadır. Kişi, nefsinin aldatmalarına, vesveselerine sabr ederek abdestini alır, namazını kılar. Nefsinin "niye veriyorsun, sen kazandın" dediğin mallardan zekât ve sadakayı bu vesveselere karşı sabrederek verir. Hac zâten başlıbaşına iklim, coğrafyaya, kalabalığa karşı sabretme ibadetidir.

Sabır tek çeşit değildir, Efendimiz aleyhissalâtu vesselâmın buyruğuna göre üç türlüdür: "Sabır üçtür: Musibetlere karşı sabır, taatte (kullukta) sabır, günah işlememekte sabır." Yine buyurur: "Sabırla imân arasındaki ilgi, bedenle baş arasındaki ilgi gibidir."

Evet, sabır sıkıntıya karşı gösterilir. Sabır, bu açıdan haksızlığa karşı da gösterilir. En büyük sıkıntı yalan ile, haksızlık ile, zulüm ile karşı karşıya kalmaktır. Onun için Asr Sûresi'nde önce "hak- kı tavsiye edenler", daha sonra da "sabır tavsiye edenler" zikrediliyor. Çünkü dünyada kuvvetli olanların yalanlarına ve fesadına karşı inanan, sabırla ve o sabrın yaslandığı ümid ve o sabrın yeşerttiği gayret ile cevap verir. Sabır atâlet ile değil, gayret ile olur. Sabır yiğitliktir, meydan okumaktır, meydana çıkmaktır, ondan

kaçmak değil. Nitekim sabrın bir anlamı da savaşta kahramanlık göstermektir.¹⁹

Ancak inanan, gerçeği bilen ve ona bağlanan ve sabreden kanaat sahibi olabilir. Bunun dışında insanı kanaate sahip kılacak başka bir vasıf yoktur.

Bir hadîs-i şerîf şöyledir: “Mü’minin silâhı sabır ve duâdır” (Deylemî). Sabrın silâh olarak zikredilmesi mânidârdır. Çünkü silâh bir savunma ve saldırı aracıdır. Savunma da saldırmayla berâber olur. Kişi kendine saldıran birisine silâhıyla karşı kor, bir mânâda diğerinin silahının etkisini kendi silâhıyla bertaraf eder. Demek ki, dünyadaki haksızlık ve eziyetlerin saldırısını sabır ve sabrı veren Mevlâ’ya olan niyâz ile savuşturmalıyız. Mevlâ sabrımızı çoğaltsın, kendini zikredenlerden, yalnızca O’ndan yardım isteyenlerden eylesin.

Sabır en büyük imtihândır. Çünkü nefsimiz sıkıntı ve eziyetlere karşı mücâdelede zorlanır. Bunun için Efendimiz, Allah’tan sabır isteyen birisine şöyle buyurdu: “Allah’tan belâ mı istiyor-sun? Önce âfiyet iste.” (Tirmizî)

Kâfirin sabrı da, kanaati de yoktur. Çünkü kendisi ve kendi nefsi hâricinde bir tanrı, bir kuvvet, bir kudret tanımaz. Bu yüzden kendi dışındaki ve üstündekiler için ümid, sabır ve gayreti olamaz.

Bu üç kurtuluş yoluna, yani cömertlik, sabır ve kanaate kar-sılık ise üç sapkınlık yolu var: küfür, yalan ve tamah...

Küfür, yok etmek değil, yok saymaktır. Arapçada küfür, “örtmek” demektir. Geceye “kâfir” denir, çünkü karanlığıyla her şeyi örter. Nitekim toprağın altına tohumu gizlemesi, gömmesinden dolayı Arapçada çiftçiye de “kâfir” denir.²⁰

Küfür; örtmek, gizlemek, görmezden gelmektir. İnkâr etmektir. Yoksa kimsenin Mevlâ’yı görmezden gelerek yok etmesi müm-

19. *Müfredât*, s. 43.

20. *Müfredât*, s. 480.

kün değildir. Asıl ve yegâne Varlık elbette O'nundur. Kâfir bu sebepten aslında Gerçeği gizleyen, örten, kendine karartan demektir. Bu yüzden de kendine ve varlığa karşı yalan söyleyen, yalanlayan ve yalanlanan demektir. “ Küfrân ” kelimesi de bu anlamda “ nan-körlük ” etmek,²¹ yani verilene karşı şükür etmeyip, isyân etmektir.

Küfrânın sonu hüsrândır. Çünkü Veren'i ve verileni görmezden gelen, kendini tanrılaştıran, kendinden başka gerçek bilmeyen kişi elbette tamah eder. Kabının, istidâdının, çalışmasının ötesinde karşılık bekler. Halbuki onlar için ecir, “ cehennem ateşi ” dir. Mevlâmız hemân hepimizi bu ebedî hüsrândan muhafaza eylesin.

Yaradan niçin “ hüsrân ” kelimesini kullanıyor? Çünkü hüsrân, kayıp, ziyân, sermâyeyi kaybetmek demektir. Kıymeti bilmemek, onu kaybetmek, ona ihânet etmek demektir. Allah insana bu en şerefli varlığı bahsettikten ve sonsuz nimetlerle donattıktan sonra, ona Kendini bildirdikten sonra, ona bütün bu kazançları verdikten sonra küfür, yalan ve tamah ile dolan insan elbette başlı-başına hüsrân içindedir, zavallıdır. Kendisine verilen nimetleri çarçur eden, kendini harcayan bir bedbahttır, bir müflis-tir. Mevlâ bizleri hıfz eyleye.

Bir de şu mısırâya bakalım: “ Kin ve kibir ele aldı, ağıdı. ” Yani, kin ve kibir, sabır hırsa dayak attıktan sonra onu tesellî etmeye çalışırlar. Çünkü bunlar da küfrün, yalanın, tamahın dostudurlar.

Kin, bu anlamda sabrın zıddıdır. Affedeceğine ve eksiğini ikrâr edip tevbe edeceğine düşmanlık beslemek hamlığın esasıdır. Çünkü eksiği sürekli başkasında aramak hamlığın alâmet-i farîkasıdır. Kendi eksiğinin aynısını kendine gösterene düşmanlık beslemek kemâlâtın tam tersidir. Her kusûru ve eksiği kendinden bilmek ise kemâlâttır.

Sabır insana bir tefekkür, bir tezekkür ve teşekkür kapısı açar. İnsana vakit verir. Varlığını gözden geçirme, edebini, yani varlı-

21. *Müfredât*, s.481.

ğının Hak ile olan ilişkisini sorgulama fırsatı verir. Böyle bir nas-
dasa giren tarla, bir mevsim sonra muhteşem mahsuller verme-
ye başlar.

O halde kibrin ne işi var sabır ile tamahın savaşında? Çünkü
“ben” diyen bencil nefis mütekebbirdir. Kibir, kendini büyük gör-
mek, ötekini küçük görmektir. Büyüklenmek, büyüklük taslamak
demektir. Râgıb el-İsfâhanî'nin dediği gibi: “Tekebbürün en bü-
yüğü, hakkı kabul etmemekten ve Allah’a karşı boyun eğip, bağ-
lanmayı kendine yedirememekten kaynaklanır.”²²

Kibir veya tekebbür “büyüklük” demek değildir. “Büyüklük tas-
lamak”tır. Zîra hiç kimse Allah kadar büyük olamayacağı için, ken-
dine üstünlük yakıştırmak en başta Hakk’a bühtandır, haksızlıktır,
zulümdür. Çünkü üstünlük vehmedilen vasıfları da yaratan O’dur.

Kibir, dolayısıyla benliğin eseridir. Benlik de tamahı ve kini
besler. İşte bu yüzden bu kavgada kibir ve kin, tamahın yanın-
da yer alırlar.

*Baktım ki yalan geldi, dikildi
Gerçek geldi yalan kaçtı, sıkıldı
Ararken gerçeğe yalanı buldu
Hele görsen onda seyir çoğ idi.*

Bu kıt’anın bize hatırlattığı ilâhî haber şudur: “*Hak geldi, bâtlı
zâil oldu.*” (İsrâ Sûresi, 81. âyet)

Evet, hak, yani gerçek gelince bâtlı, yani yalan ortadan kal-
kar. İsfâhanî’ye göre, “bâtlı”, hiçbir aslı olmayan şeye denir. De-
mek ki, hak “asıl” demektir aynı zamanda.

“Hak” İsfâhanî’ye göre “bir şeyi hikmetin gereği olarak îcâd
edene, yaratana” denir.²³ Yani, “gerçek” demektir. Allah’ın bir is-
mi de “Hak”tır, yani Gerçek’tir. Nitekim Mevlâmız Hacc Sûresi’nin

22. Müfredât, s. 435.

23. Müfredât, s. 327.

6. âyetinde şöyle buyurur: “Allah Hak’tır (Gerçek’tir) ve onların Allah’ın dışında imdâda çağırtdıkları asılsızdır.” Veysel de aslında bu âyetlerin mânâsını dillendiriyor: Yalan koşuyor, tamah ve kanaatin savaştığı meydana yetiştiriyor. Çünkü yalan, tamahın kardeşidir. Onun yanında saf tutar her zaman... İsteklerini üstün tutan kişi, aynı zamanda mutlaka yalan da söyler.

Doğruyu söylemek inancı, hakkı üstün tutmaktır. Yani yalanın yanında yer alanlar olduğu gibi, bir de hakkın taraftarları var. Âkif’in dediği gibi: “Hakkı tutar kaldırıırım.” Niçin? Çünkü Hakk’a, Gerçek Olan Zât-ı Mutlak’a bağlıyım. Onun taraftarıyım. Onun için yalanın, küfrün, zulmün karşısındayım.

“Hele görsen onda seyir çoğ idi.” Bu mücâdelede seyir çok, çünkü yalan ve gerçeğin mücâdelesesi asla bitmez. Hem insanın kendi içinde, hem başka insanlarla ilişkilerinde, hem de toplumlar arasında bu sürer gider.

*Yalanı görünce bereket kaçtı
Vidân ile yalan bir kavralaştı
Vidân yalanları çiğnedi geçti
Her ana doğuramaz böyle yiğidi.*

Yalan ortaya çıkınca sadece gerçek kaybolmuyor, aynı zamanda bereket te kaçıyor. O halde bereket nedir?

“Bereket”, Arapçada esâsen devenin göğsü demektir. Sebat etmek, güçlülere rağmen durduğu yerden ayrılmamak anlamına da gelir. “Bereket” denince aklımıza yağmur da gelir. Nitekim bereketin bir anlamı da suyun biriktiği yerdir.

Bereket kavram olarak ise, bir şeyde ilâhî hayrın sürekli olmasıdır. Aynı kökten gelen “mübârek” kelimesi içinde bu hayrın bulunduğu şeydir. Sınırsız, sayılamayacak, hissedilmeden gelen ve sürekli çoğalan hayra “bereket” denir.²⁴

24. Müfredât, s. 129-130.

“Yalanı görünce bereket kaçtı.” Çünkü bereket hayır ile ilgilidir, yalan ise şer ile. Bu yüzden yalanın olduğu yerde bereket olmaz. Kişi ve toplumlar yalan ile mal biriktirip, güç elde edebilirler ama bunlar aslâ hayırlı değildir. Gücün kendisi hayır değildir. Hayır yoldan devşirilen ve hayır yolda kullanılan güç hayırdır.

Peki, hayır nedir? Aslında Mevlâmızın hoşuna giden, O'nun sevdiği her şeydir. “Bunlar nedir?” diye sorulacak olursa, bu cevap da muğlak değildir. Mevlâmız Kur’ân’ında, Peygamber Efendimiz (s.a.v) hayatında, O'nun şerefli vârisleri olan âlimler, ârifler ve fazîletli kişiler de kendi yollarında bu hayırları bize bol bol göstermişler.

Veysel’e göre bereket yalandan kaçınca, ortaya vicdân çıkıyor. Vicdân yalan ile baş başa kalıyor. “Vicdân” da Arapça kökenli bir kelimedir. “Vücûd” kelimesiyle aynı köktendir. Mânâsı, var oluş, yoktan var olma ve hazır bulmadır. Beş duyu organlarından biriyle bulmaya, keşf etmeye ve var olmaya deniyor. “Ali’yi buldum” demek için bu kelimenin kökü olan “vecd” kullanılıyor meselâ. Akıl ve akıl vasıtasıyla yüce varlıkları bulmak, tanımak ve bilmek de “vicdân” kelimesinin temelinde olan anlamlar.²⁵ Allah aşkı ile dolmak, keşf etmek anlamında “vecd” kelimesi de aynı kökten gelir.

Hak Teâlâ’nın güzel isimlerinden olan *el-Vâcid* de aynı kökten gelir. Vâcid, bulan, vücûda getiren, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan anlamına gelir. Yüce Allah istediği şeyi, istediği canlıyı istediği zaman bulur, hükmünü infaz eder. Hiçbir canlı O’ndan gizlenemez. Hiçbir şey O’ndan kaçamaz. O’nun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Her şey O’na muhtaçtır.

Vicdân yalana tahammül etmiyor, ona karşı çıkıyor. Çünkü vicdân mâdem “aslını bulan” bir melekedir, o halde herkesin aslında olan doğruluğu emreder, kişi yanlış yapsa da yanlışlığını ona gösterir. İnsan pişman olur ve aslına, gerçeğe, hakka döner.

25. *Müfredât*, s. 826.

O yüzden en fecî durum, aslında vicdânın susmasıdır. İnanan kişide vicdân yok olmaz, fakat susar.

En güzel durum ise, kişi yanlış yapsa da ona “yanlış” demesi ve Rabbine dönmesi, yönelmesi, yani tevbe etmesidir.

“Tevbe”, Arapçada Allah’a yönelik demektir. Elmalılı Hamdi Efendi, bunu klasik Türkçe’deki “ircâ-i nazar” kelimesiyle tefsir eder. Yani bakışı çevirmek...²⁶ Demek ki Mevlâmız kendisine yönelen bizler gibi pek kusurlu ve günâhkâr kullarına tevbe ihsân ederek, yönelmeyi nasîb ederek kendisi de rahmet ve lütuf bakışını bizlere çeviriyor. Bizleri bulduğumuz durumda bırakmıyor, yeniden muhafazasına, şefkatine, merhametine çekip, sarıyor.

Evet, tevbe bir ihsândır. Allah kuluna tevbeyi ikrâm ediyor. Nitekim Tevbe Sûresi’nin 117. âyetinde de böyle buyuruyor: “*Sonra da tevbe etsinler diye Allah onlara tevbe ihsân eyledi.*”

Çok tevbe eden kula “tevvâb” denir. İlginç olanı, bu kelime, hem tevbe eden, hem de tevbeyi kabul eden anlamında kullanılır. Yani kul tevbe ettiği gibi, Hak Teâlâ da eder. Kul, isyânından ve günâhından Hakk’a yönelir. Hak Teâlâ ise onun yönelmesini kabul edip, onun hâlini daha yüce bir hâle çevirir. Allah’ın güzel isimlerinden birisi de *et-Tevvâb*’dır. Bu ism-i şerîfin anlamı, kulların kendi Zâtına olan tevbelerini çokça kabul edendir. Zirâ Allah Teâlâ, kulların kendisine yönelmesinden daha da fazla onlara yönelir, onlara rahmet ve şefkatiyle muamele eder.²⁷

Tevbe büyük bir makâmdır. Acziyyet bildirdiği için abdiyyetin nişânesidir. Her tevbe imânı yeniler. Her tevbe sanki yeniden kelime-i tevhîdi söylemek gibidir. Çünkü kendisinin kul ve Mevlâmızın tek Tanrı olduğuna inanmayan birisi O’ndan af dilemez.

26. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni, Kur’ân Dili*, (tekrar basım), 4. Cild, Yenda Dağıtım, İstanbul, 2009, s.459.

27. *Müfredât*, s.209-210.

“Ben yaptımşa doğrudur” sözü asla inanan birine yakışmaz, çünkü nefsini tanrılaştırdığını gösterir. Tevbe ise; nefsin ayaklar altına alındığı, hakkın itirâf edildiği ve Tevvâb’a, yani tevbeleri çokça kabul eden Mevlâmıza yönelindiğinin işâretidir. Bu açıdan günahları tevbe ile temizlemek gerekir.

Evet, tevbe çok büyük bir makâmıdır. Nitekim Resûlullah efendimiz (s.a.v) şöyle buyurdular:

Eğer siz hiç günah işlemeseydiniz, Allah Teâlâ hazretleri sizi helâk eder ve yerinize, günah işleyecek (fakat tevbeleri sebebiyle) mağfiret edeceği kimseler yarattı. (Müslîm, Tirmizî)

Vicdân yalan ile güreşe tutuşur, onu yener. Çünkü vicdânına kulak veren kişi, aslâ şerri, yalanı, küfrü onaylayamaz.

Bakalım bu kavga-döğüş nasıl sonuçlanıyor:

*Fikir geldi düzenledi o şarı
Döğe döğe barıştırdı onları
Kahretti yalanı, kovdu dışarı
Pişmemişti daha yalan, çiğ idi.*

Bu yalan, gerçek, tamah ve vicdân arasındaki mücâdeleye nihâyet fikir gelip vaziyet ediyor. Dikkat edelim; fikir bütün bu birbiriyle savaşımları nasîhat ederek yola getirmiyor, onları döğe döğe barıştırıyor. Demek ki, fikir sadece sessiz-sedâsız, soyut bir şekilde işleyen bir makine değildir. Ahlâkın muhafızıdır. Sâlim tefekkür, zikrin ve şükrün kaynağıdır.

Evet, modern anlayışta sadece düşünce ile ilişkili görülen fikir, aslında ahlâkın en kuvvetli müellifidir. Çünkü “düşünüp, ibret almak” güzelleşmenin, kâmil olmanın yoludur. Gönlün iyileşmesi ve aslına dönmesi ancak sâlim bir tefekkür ile mümkündür. Modernlik düşünceyi ahlâktan, yani varlık bilinciyle

hareket etmekten bağımsız saydığı için onu spekülâtif düşünce ile eşanlamlı görmüştür. Dolayısıyla varlığına, yani fitrata, yani Hakk'ın yaradışına bağlanmayan kimse sâlim bir tefekkür içinde olamaz.

“Fikir geldi düzenledi o şarı.” Bu dörtlükte fikir bir şey daha yapıyor, yalanı tutup “şar”dan, yani varlık şehrinde dışarı atıyor.

Bu “şar”, yani şehir çok önemli bir mazmûndur. Nitekim Hacı Ârif Bey'in nefis Nihâvend şarkısının güftesini hatırlayalım: “Vücûd ikliminin sultânı sensin.” Vücûd, sadece beden anlamına gelmez. Asıl “varlık” anlamına gelir. Varlık iklimi, varlık şehri.. İnsan varlığı, klasik gelenekte genellikle bir şehre benzetilir. Gönül o memleketin sultanıdır, akıl veziridir, vb.

Şar ve şehir kavramları, bizi fikir ve yalan gibi kavramların soyut olmayıp, aslında hayatta somutlaşan unsurlar olduğunu da hatırlatıyor. Çünkü “medeniyet” kelimesi de “medîne”, yani şehir kelimesinden türetilmiştir. Demek ki, buradaki şar, medeniyetin merkezi olan şehirdir. Ve fikrin gelip düzenlediği bir medeniyetten bahsediliyor. Gerçekten de öyle değil midir? Bir medeniyeti diğerinden ayıran, onun varlık, dünya ve hareket telakkisi değil midir? Bunlar da öncelikle has ve diğerlerinde farklı bir tefekkür ve bakış gerektirir.

“Pişmemişti yalan, daha çiğ idi.” Yalan varlığın dışına atılıyor, çünkü pişmemiş. Yani gerçeğe tâbî olmamış, gerçeğe ikrâr vermemiş.

Yalan gerçekten de pişmemiş, pişmeyen ve aslâ pişmeyecek bir kavramdır. Çiğdir, kişi bir kere ısırsa anlayıp tükürür. O çiğ tadına rağmen kişi durmayıp ağzına atıp çiğnese bile yine tadı kötüdür yalanın. Hatta insan o çiğ şeyi yutsa bile bu kez midesi rahatsız olur. Demek ki, insan varlığı nasıl çiğ bir şeyi hazmedemiyorsa, insanın Hak Teâlâ'nın, yani Gerçek'in eseri olduğu düşünülürse, ne zihnî, ne de aklî varlığı yalanı yese-yutsa bile ondan ne rahat, ne fayda, ne de zevk alamaz.

Mü'min kişinin zihni yalana kansa bile gönlü reddeder. Çünkü insanın yaratılışı gerçek üzerinedir. Sevdâsı, gönlü, eğilimi dâimâ gerçeğe doğrudur. Kendini kendi nefsinin, çıkarlarının eliyle alıkoymadığı müddetçe, her insan gerçeğe, ışığın etrafına çekilen bir pervâne gibi çekilirler. Çünkü gerçek denilen şey, özlerimizin bağlı olduğu hakîkattir, yani Yaradan'ın hakîkatidir.

Yaradan'ın nisbetinden kimse kaçamaz, O'nun Varlığına bağlanmadan kimse duramaz. Hatta kâfirler bile başka şeyleri, hazları ve kişileri tanrılaştırarak, yani bağlanarak yaşarlar. Yani Hakk'a teslim olmamak için sadece dünya hayatı gibi kısa bir müddet bu çekime karşı koyabilirler. Yoksa ne ruhların yaratıldığı andan dünyaya gelme ânına, hatta akılları bâliğ olana dek, ne de ölümlelerinden sonra Gerçek olan Mevlâmızın varlığından, O'na olan meclûbiyetten kaçamazlar.

Kâfirin ilâhî cezbeye karşı bu direnci, onun Hakk'a karşı olan direncinin bir boyutudur. Ona o yüzden zaten "kâfir" denmiştir. Yani işi-gücü hissettiğini, bildiğini, gördüğünü kendi nefesine bağlayıp, Hakk'a bağlamamak için çabalamak, didinmektir.

Yalanın hükmü yoktur. Yalan geçicidir. Eğer yalancılardan ve yalanın kişiler ve ülkeler üstünde egemenliği olacaksa bunun dâimî olması mümkün değildir. Hak gelecek, bâtıl zâil olacaktır elbet. Gerçek her hâlükârda gerçek ortaya çıkınca yalan yok olup gitmeye mahkûmdur. Bugün, yalanı bir "ilim" ve bir "sanat" hâline getirenler de isterse asırlarca hükümrân olsun, devlet sürsün, yıkılıp gitmeye mahkûmdur. Küfrün en koyu bir rengiyle, yani yalan ile boyalı her şey, yalanın âkıbetine mahkûmdur da ondan.

Yalanı sezmek de gerçeğe bağlanmakla ilgilidir. Ancak Gerçek olan Hakk'ın kulları, o Rabb'e bağlandıkları anda gerçeğe yalanı ayırd ederler. Yani yalanı gerçek anlamda tesbit etmek ve ondan nefret etmek inanan gönüllere has bir mevhibedir.

Veysel sözünün sonuna geliyor:

*Bunların hepsi mevcut Veysel'de
Yoktur diyeceğim, emâre elde
Çamuruma karışmıştır temelde
Sabır bunun cümlesine bağ idi.*

Bu dörtlük Veysel'in irfânını apaçık göstermektedir. Zîrâ her ârif gibi, anlattığı her şeyi önce kendinde görmekte, müşâhade etmekte, sonra söylemektedir. Ârifler, bizim aksimize şu ilâhî uyarıya her ân uyanlardır: “*Ey imân edenler! Yapmayacağınız şeyi sizin söylersiniz?*” (Saff Sûresi, 2. âyet)

Veysel bunu yaparken de tevâzû içindedir. Eksiklerini kınamadan çekinmeden, korkmadan itirâf etmektedir.

“Yoktur diyeceğim, emâre elde.” Hepimiz eksiklerimizi itiraf etmede ve kabullenmede zorlanırız. Takdir sözlerini ise hemen-ce, peşinen kabul ederiz. Nefis eksiğimizi gizler, erdemimizi abartır. Böylece bizi kendimize, başka kul ve mahlûklara, evrene ve elbette Rabbimize karşı körleştirir. “Bende o zaaf yok” demek isteriz, ama o zaaf olmasa bile mutlaka pek çok başka zaaf vardır. Veysel, her ârif gibi en büyük erdemi gösteriyor; kabullenilmesi zor olanı hemen kabulleniyor.

Bu şiirde hikâye edilen bütün bu hayat oyunu, Veysel'in varlık sahnesinde de oynanmaktadır. Bunu inkâra hâcet yoktur, çünkü akıl, fikir, tamah, kanaat, sahavet, sabır bunlar her insanda olduğu gibi Veysel'de de mevcuttur. Veysel'in dediği gibi insanın tabiatı, yaratılışında bu cevherler, bu vasıflar, bu zaaf- lar hep bir arada bulunur. Veysel'in farkı şudur ki, o bu mücâ- delenin farkındadır.

O bir şeyin daha farkındadır: Bütün derinliğiyle ve çarpıcılığıyla ortaya koyduğu bu tabii mücadele ve iç içe yaşayan zıtlıkların varlığa zarar vermesini engelleyen sabırdır. Rabbimizin Asr Sûresi'ni “*birbirlerine sabrı tavsiye edenler*” diye bitirdiği gibi, Veysel de şiirine sabırdan bahsederek son verir.

Bizim zannımızca dünya hayatını iki kelime özetler: gayret ve sabır. Gayret ve sabır iki kardeştir. Gayret eden sabreder, sabreden gayrete devâm eder. Gayretsiz sabır, sabırsız gayret olmaz. Hûd Sûresi'nin 11. âyeti bu gerçeği bize beyân eyler: *"Ancak (musibetlere) sabredip güzel iş yapanlar böyle değildir. İşte onlar için bir bağış ve bir büyük mükâfat vardır."* Yani sabır hem bir direnç, hem bir ibâdet, hem de güzel işleri yapmamızı sağlayan bir kuvvettir.

Mevlâmız sabrı mü'minlerin temel vasfı olarak zikretmekte... Ra'd Sûresi'nin 22. âyetinde şöyle buyuruyor: *"Onlar, Rablerinin rızasına ermek için sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli olarak ve açıktan Allah için harcayan ve kötülüğü iyilikle ortadan kaldıranlardır. İşte bunlar için dünya yurdunun iyi sonucu vardır."* Âl-i İmrân Sûresi'nin 200. âyetinde ise, *"Ey imân edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin."* diye beyân buyuruyor.

Hem gayret, hem de sabır kendi başlarına bir duâdır. Hazreti Pîr Efendimizin buyurduğu gibi: *"Sabır, başlı başına bir tesbîhtir"* (Mesnevî, 2. Cild, 3175). Yani, sabredenler dilleriyle olmasa da hâllerleriyle Mevlâ'ya devamlı niyâzdadırlar. Mevlâmız sabredenlerle berâber olduğuna göre, sabredenlerin duâları dâimâ makbûl olur.

Sabrın bir târifini de Peygamber Efendimiz (s.a.v) yapıyor: *"Sabır ışıktır."* (Müslim, İbn Mâce, Tirmizî, Nesâî) Bu hadîs-i şerîfin aslında "ışık" anlamına "ziyâ" kelimesi geçer. Nûr gibi ziyâ da karanlığın zıddıdır, aydınlığı çağırıştırır.

Fakat nûr ve ziyâ farklı şeylerdir. Nitekim Yûnus Sûresi'nin 5. âyetinin baş kısmı şöyledir: *"O, O'dur ki güneşi bir ziyâ yaptı, kameri bir nûr..."* Bu âyette "ziyâ" ve "nûr" kelimeleri ile güneş ve ay birbiriyle irtibatlandırılıyor. Bu, bize sabrın neden ziyâ kelimesiyle tavsif buyurulduğu hikmetini açabilir.

Elmalılı Hamdi Efendi bu âyeti tefsîr ederken şunu söyler: Ziyâ, nûru kapsayan, ondan daha kuşatıcı bir kelimedir. Güneşte ziyâ vardır, çünkü güneş ışığın kaynağıdır. Yani ışığın özüdür.

Nûr ise o ziyânın yansımasına denir. Bu yüzden ışığını güneşten aldığı için ayın ziyâsı yoktur, “nûr”u vardır. ²⁸

Şimdi, eğer sabır bir ziyâ ise, nûrları nerelere yayılır? Hayatın, kişinin her şeyine. O kaynak her karanlığı, sıkıntıyı, nefsimizin aceleciliğini güneş gibi ısıtır. Demek ki, sabır da her şeyi aydınlatmakta, güzel vasıflarımızı ise parlatmakta. Güneş de öyle değil mi? Karanlıktaki altını gösteren ve parlaklığını ortaya çıkaran güneş değil mi? İşte sabır da öylece bizi nefsimizin, zanlarımızın, cehaletimizin karanlıklarından kurtarır.

Dünyanın varlığına da, yokluğuna da sabır gösterilir... Bu açıdan bakarsak, sabır sürekli ve aslî bir vasıftır, iştir. Dert ve sıkıntı geldiğinde gösterilmesi gerekir. Fakat Allah ile ilişkisini hatırlayan herkes o anda, o işte sabır gösteriyor demektir.

Bu hadîs-i şerîften ikinci bir mânâ çıkarmaya cür’et edelim. Sabır ışıksa, sabrın dışı karanlık demektir. Yani sabırsızlık karanlığa mahkûm olmak demektir. Sabırsız olan aynı zamanda acelecidir, kolaycıdır, kendini değil başkalarını iş sâhibi görür. Birileri gelsin, işimi yapsın, derdimi çözsün diye düşünür.

O ışık kaynağı, yani sabır yoksa, her işte ve her zaman sıkıntı ve ümitsizlik karanlığı içinde kalırız. Sabır bizi sefere yönelten bir deniz feneridir. Onun aydınlatığı yüzey üzerinde şu ten gemisini o olaydan bu olaya, şu duygudan ötekine, bu fikirden diğerine yüzdürür dururuz. Eziyetlere, sıkıntılara, dertlere, hastalıklara sabredemeyince ümitsizliğe, bunalıma, karanlık düşüncelere saplanıp kalmamız bundandır.

“Sabrın sonu selâmettir” diye boşuna denmemiş. Nitekim Hazreti Mevlânâ şöyle söyler: “Sabır, ferahlığın anahtarıdır” (*Mesnevî*, 3. Cild, 1848).

Gerçekten de ümitsizlik karanlığının ışığı sabırdır. Ümitsizlik ise kişinin kendisini tek fâil, tek yapıcı görmesinden ileri gelir.

Arzusu yerine gelmeyip, “gül-i bâğ-ı emeli solup sararınca” kendisinden şüpheye düşer. Oysa hayâli olmayanın hayâl kırıklığı da olmaz. Emeli olmayanın, elemi de olmaz. İşte bu benlik karanlığını dağıtan sabır ışığıdır.

İmânın bir târifi de takdîre ve o takdîrin sahibi olan Kâdir-i Mutlak Allah Tealâ'ya inanmaktır. İnanan bekler, dayanır, sabreder. Başka bir ifâdeyle, sabreden imân edendir, iman eden de sabreden. Sabır imânın göstergesidir. Bu yüzden en sabırlı insanlar imânları en sağlam olanlardır, Rabbimizle dostluk derecesine ulaşanlardır.

İnsanın aklını, fikrini, cömertliğini, kanaatını, kısacası kulluğunu muhafaza eden sabırdır. Nitekim Hazret-i Pîr Mevlânâ Efendimiz şöyle söyler: “Hiçbir ibâdet sabır derecesine ulaşmamıştır.” Yine o yüce zât, Allah'ın mühürlediği kalpleri, gözleri ve kulakları açanın sadece sabır olduğunu beyân eyler.

Kişi sabretmezse cömert olmaz. “Benim muhtaca verdiğim, yolcuya, eşe-dosta, akrabaya, kuşa-hayvana ikram ettiğim elbette benden bir şey eksiltmez” diye düşünen insan sabreder. Yani yokluk kaygısına, eksilme, kaybetme korkusuna direnir. Aynı şekilde aklı muhafaza eden de sabırdır.

Sabır bir direnmedir, sebatır. Nitekim Kur'ân'da cihâdı emreden âyetlerde savaş ile beraber sabır kavramı da geçer. Meselâ, Muhammed Sûresi'nin 31. âyetinde Mevlâmız şöyle buyuruyor: “*And olsun, içinizden, cihâd edenleri ve sabredenleri belirleyinceye ve durumlarınızı ortaya koyuncaya kadar sizi deneyeceğiz.*”

Halktan gelenin aslında Hak'tan geldiğini unutmayan kişi, halka sabrederek aslında Hakk'ın imtihanına sabretmiş olur. Çünkü sabır sosyal bir olgudur. Kişi, sadece kendi nefsinden değil, başkalarından gördüğü eziyetlere de katlanmak durumundadır. Mevlânâ hazretlerinin dediği gibi, kişinin başkalarından gördüklerine sabretmesi, aslında kendi nefsinin kirini diğerleri aracılığıyla temizlemiş olması demektir.

Sabır tahammül etmek, direnç göstermek, karşı koymak, duygularını, davranışlarını tutmaktır. Yani sabır aslında direnmektir. Fakat bu, asla kişinin âsî olması anlamına gelmez. Tam aksine sabrın en uç, yani kemâl noktası rızâdır. Çünkü, Hak'tan geleni hoş görmek, hoş karşılamak Hak'tan râzı olmak demektir. Hak'tan râzı olan ise elbette Hakk'ın râzı olduğu kul demektir.

Sâlim akıl, ancak nefsânî akla direndikçe, nefsin değil ruhun, halkın değil, Hakk'ın emirlerine râm olmak için gayret gösterdikçe işler.

Düşünmek bizâtihi bir sabır işidir. Fakat Hak için, Hak ile, Hak'ta düşünenler için. Yani Hakk'a inanıp, hak gören, hak söyleyen, hak düşünenler, hak eyleyenler için. Yoksa küçük nefsânî akıllarını tek akıl, kendi küçük varlıklarını tek varlık sayan dünyevî felsefe erbâbı için değil.

Âşık Veysel bir şiiriyle bize, aklın, fikrin ve sabrın özünü göstermiş. Bu üç kavramın ne kadar iç içe olduğunu da. Bizim medeniyetimizde şiir, tefekkürün ve anlamın evidir. Bunu sadece hikemî şiirleriyle bilinen Fuzûlî, Nâbî, Hayâlî ve Şeyh Gâlib gibi klasik şâirlerimizde değil, bütün dîvân şâirlerinde görürüz. Yine aynı hikmetleri farklı tarzda söyleyen Emrah'ın, Pîr Sultan'ın, Seyyid Nesîmî'nin, Sümmânî'nin yolundan giden Âşık Veysel'de de görmek mümkündür.

Evet, üzerinde tefekkür edip, şerh etmeye çalıştığımız Veyssel'in bu şiiri gerçekten bir hikmetli şiirdir. Ve her hikmet gibi bize bizi ve Rabbimizi hatırlatmaktadır. Bize kendini bildiren ve anlamları bahşeden Mevlâmız, bize Zâtını bir şiirde en güzel şekilde hatırlatan Âşık Veysel'e rahmet eyleye.

MEDENİYETİMİZİ NASIL İHYÂ EDERİZ?*

Bugün düşünen, araştıran ve gelenek endişesi taşıyan herkesin merak ettiği konulardan birisi, “Bize ulaşan kadim medeniyet eserlerini bugün nasıl yeniden üretmeliyiz?” sorusudur. “Medeniyet eseri” derken bir binayı, bir kundurayı, bir şiiri, bir hat yazısını, bir pencereyi, bir yöntemi, bir insanı, kısacası hayatın içerdiği herşeyi kastediyoruz. Zaten medeniyet diye, bütün bu hayat alanlarının aynı kaynağa bağlanmasına, aynı aklı ve zevki yansıtmaya denir.

Medeniyetin ihyâsından ve inşâsından bahsetmek kolay bir şey değil. Biz medeniyet dendiğinde genellikle geçmişte kalan bir şeyi anlıyoruz. Medeniyet ile ilgili kurduğumuz cümleler çoğu kere edilgendir: “Tarihimizi yok ettiler. Bize kendi alfabemizi, dilimizi, tarihimizi öğretmediler.” Bu cümleler asla yeni, sağlam ve özgün şeyler yapacak insanların sarfedeceği türden cümleler değildir. Ama insanlarımızın çoğu bu edilgenliğe sığınır.

Evet, medeniyeti ihyâ ve inşâ meselesi gerçekten zordur. Çünkü yepyeni, güne hitap eden, ama geleneğe bağlı bir şeyi ta-

* *Kadem* dergisinin Bahar 2014 sayısında yayınlanmıştır.

savvur etmek kolay değildir. Tasavvur etmek için geleneğe nüfuz etmiş olmak gerekir. Düşünmek, araştırmak, tartışmak, denemek, yanılmak gerekir.

İşin kolayına kaçıp kopya işler yapmak varken bu sıkıntıya neden girelim ki? Meselâ kadim ilkeleri yansıtan, yepyeni ve özgün bir cami tasavvur ve inşa etmek yerine Mimar Sinan'ı taklit etmek bizi bu çileden kurtarır. Ne düşünme, ne araştırma, ne üretme derdi çekeriz. Üstüne üstlük asırlar boyunca kalıcılığı, özgünlüğü, değeri isbatlanmış bir eseri çoğaltma kolaylığını yaşarız.

Oysa böyle yapanlar da çok iyi biliyor ki, bu kopyalama işi saygın bir iş değil. Sadre şifa da olmuyor. Çünkü bir şeyin çoğaltılması onu büyütmez. Bir şeyin adedinin artması onun değerini yükseltmez. Bu kopyacılık, aslında bizdeki Batıcı taklitçiliğin ikiz kardeşidir. Bu kopyacılık inşa demek olmadığı için bugüne kadar Batıcı taklitçilere olduğu kadar, Batıcı taklitçiliğe söven muhafazakârlara da bir fayda sağlamamıştır.

Evet, kopyacılık kolaycılıktır. Ama kopyacılığı bile adam gibi yapamıyoruz. Yine cami örneğinden gidersek, bugün Süleymaniye ve Sultanahmet camilerini bile dosdoğru taklit ettiğimiz söyleyemeyiz. Kopyalarda bir sarsaklık, bir yapaylık, bir iğretlilik gözlemleniyor. Duvarlar benzese mihrap benzemiyor. Kemer benzese nakış benzemiyor. Dışı benzese içi, içi benzese dışı benzemiyor.

Peki, yine soralım: kopyacı insan nasıl bir insandır? Kendine, aklına, geleneğine güvenemeyen insandır. Ayrıca özgünlüğü değil sıradanlığı talep eden insandır. Kolaycı insandır, aklını ve gönlünü önemsemeyen, aslında kendini hor gören insandır. Bu acı gerçeği lütfen tam olarak kavrayalım ki, şimdi anlatacaklarımızın gerçekten ihtiyaç duyduğumuz şeyler olduğuna kâni olalım.

Biliyorsunuz, eskiden kervansaray denen bir tür yapı vardı. Onları şimdi ülkemizin birçok yerinde harabe halinde veya restore edilmiş şekilde görüyoruz. Bunlar mimarisi, planı ve dış görü-

nüşü ile estetik binalardır. Fakat aslî işlevlerini artık yerine getiremedikleri için ya müze yapılmışlardır, ya da el sanatları merkezi.

Bazen bu binaların cephelerine pirinç levhalar asıldığını görürsünüz. Bu levhalarda o kervansarayın ne zaman, kimler tarafından yapıldığı gibi faydalı bilgiler yer alır. Bunlar doğru yazılıysa elbette. Bir de kimsenin anlamayacağı “niş, kare plan” gibi mimari tabirler sıralanır. Muhatabı dikkate almayan sakat hitap kültürünün bir sonucudur bu.

Fakat ne o tanıtım levhası, ne turist rehberi, ne de mimari uzmanları size o kervansarayın nasıl bir akıl ve gönül ilkesine dayandığını anlatmaz. Anlatmaz, çünkü anlayamaz. Anlatmaz, çünkü anlatamaz. Oysa kervansarayın sadece yapısına bakmak, fotoğrafını çekmek, tarihini veya mimarî özelliklerini okumak o yapının yaslandığı kadim ilkeleri anlamaya yetmez.

Evet, açık ki bizim bir anlam, anlama ve anlatma sorunumuz var. Bunun için yapı ile işlevin, ilke ile çözümün ilişkisini öğrenmek zordur. Onun yerine kervansarayın “ne kadar muhteşem” bir yapı olduğu, “ecdâdımızın ne kadar muazzam işler başardığı” cinsinden tekerlemeler iştirsiniz. Ya da size anladığını iddia edip anlatma çabasına girenler teknik mimarî terimlerini sıralamaya başlar, o zaman zaten film kopar. Çünkü kişi anlamadığı her şeye zihnini kapatır.

O halde kervansaray gibi cami, okul, imaret, hamam, hat sanatı, müzik, tezhib, devşirme veya tımar sistemi gibi medeniyet eserlerinin ve çözümlerinin anlamı nedir? Hangi ilkelere yaslanıyorlar? Onları nasıl anlamalıyız, nasıl anlatmalıyız, nasıl yaşatmalıyız?

Bu ilkeleri ancak mevcut örneklerden süzersek bugünün ihtiyaçları, sorunları ve beklentilerine bu kadim ilkelere göre yeni çözümler geliştirebiliriz.

Bence kadim ilkeleri bugünün sorunlarına uygulamada, yani medeniyeti inşâda dört aşama var:

- Tesbit
- Tahlil
- Temessül
- Terkid

Birinci aşama “tesbit aşaması”dır. Görülmeyen gösterilemez. Anlaşılmayan anlatılamaz. Anlatılmayan aktarılamaz. Aktarılmayan yaşatılamaz. Dolayısıyla, medenî sürekliliği sağlamak için her bir kadim değerin, nesnenin, binanın, âdetin yaslandığı ilkeyi keşfetmek gerekir. Bunu sadece bir alan uzmanı olarak değil, geleneği ve medeniyeti bütün olarak, bir anlam manzumesi olarak anlarsak yapabiliriz.

İkinci adım, artık görünür hâle getirdiğimiz kadim ilkeyi bugünün ihtiyaçları, beklentileri, insan yapısına göre yeniden yorumlamaktır. Yani, “tahlil aşaması”dır. Bu aşamada hem bugünümüzü, hem de kadim örnekleri ve ilkeleri iyi bilmek gerekir. Bilmekle kalmamak, yorumlamak da gerekir.

Üçüncü adım ise “temessül aşaması”dır. Çünkü tefekkürün içinde bir inceleme ve örnek alma evresi de vardır. Kendi medeniyetimizin içindeki Mağrib gibi, Endülüs veya Orta Asya gibi kültürler kadar, dünyadaki başka medeniyet örneklerini, hem çağdaş olan, hem de eski uygulamaları araştırmak ve kavramak, kendi geleneğimizdeki örnekleri incelemek kadar önemlidir. Zaten medeniyet bu açık olma hâline denir.

Dördüncü aşama, bu temessülü özgün bir çözüm hâline getirmek, yani bir terkid veya sentez ortaya koymaktır. Sentezin iki şartı vardır: kendi kabı olmak ve kendi dışındaki değerlere açık olmak. Kendisi olmayanın kendi sentezi olamaz. Açık olmayan sentez yapamaz. Bu yüzden kompleksiz bir açıklık, kendine güvenli bir tecessüs şarttır.

Kısaca özetlemek gerekirse, günümüzdeki bir sorunu çözerken önce o alandaki eski uygulamalara bakarız. O uygulamaların ardındaki kadim ilkeleri tesbit ederiz. Soruna kadim ilkeleri-

miz nazarıyla bakarız. O ilkeleri tesbit ettikten sonra sorunu tahlil ederiz. Böylece eski örneğin güncel soruna ne kadar ve hangi açılardan katkı vereceğini belirleriz. Onlardan alıp-alamayacağımızı yine ilkelerimiz çerçevesinde seçeriz. Bunu şekilden ziyade ilkeler üzerinden yaparız. Yani “bugün de kervansarayın aynısını yapalım” demeyiz, ama kervansarayı doğuran ilkeleri keşfederek bugüne has yeni çözümler inşa ederiz. Bundan sonra bu analize dayanarak dünya örneklerini inceleriz. Sonra da yeni, özgün, yararlı ve evrensel bir çözüm geliştiririz.

Bu dört aşamalı medeniyet inşâ silsilesi bir kerede yapılp biten bir şey değildir. Sürekli işleyen bir çevrimdir. Medeniyet ilkelerini günün değişen ihtiyaç, gelişme ve beklentilerine göre tekrar tekrar yorumlayıp sürekli bir ihyâ ve inşâ yapmak demektir.

Şimdi gelin bu dört aşamayı kervansaray örneğimize uygulayalım.

Öncelikle kervansarayı sadece bir mimarî eseri olarak değil, bir düşünce eseri olarak görmeye başlamamız gerekir. “Kervansaray” iki kelimeden oluşuyor: “kervan” ve “saray.” “Kervan”, o dönemin uzun mesafeye, iklim şartlarına ve yüke dayanıklı yük hayvanları ile büyük miktarlarda ticarî malı taşıyan kafiye verilen isimdir. Aslında Farsçada “kârbân” iken bizde “kervân” olmuş. “Kârbân” “bir işi, ticareti gözeten, koruyan” demektir. Kervan kafiye, katar anlamındadır. Bugün Batılı dillerde “caravan” diye anılan ev gibi tefriş edilmiş motorlu taşıtların adı da bu “kervan” kelimesinden geliyor. Develer, katırlar ve merkeplerle yapılan bu kervan seferleri artık yok. Fakat unutmayalım ki Anadolu’da 1960’lara kadar kervanlara rastlanabiliyordu. Kervan, özel bir organizasyondur. Şehirlere uğrayarak yoluna devam eder. Her bir durakta o yerdeki tüccarların malları kervana dahil olur, hatta yolcular da. Bir tren katarı gibi önceden belirlenmiş güzergâhında menziline doğru gider. İpekyolu ve baharat yolu dediğimiz ve binlerce kilometre uzanan eski ticaret yolları işte bu kervanların işlediği güzergâhlardı. Bugün ipekyolu da yok, baharat yolu da.

Fakat ticaret bir şehirden diğerine, bir ülkeden diğerine devam ediyor. Hem de daha büyük, daha hızlı bir şekilde; trenle, karayoluyla, gemilerle ve uçaklarla.

Bugün artık kervanlar yok ama kervan mantığıyla işleyen başka şeyler de yok mu? Meselâ yük taşıyan kamyonlar, tırlar... Bunları günümüzün kervanları olarak görmek pekâlâ mümkün. Karayollarının kenarında görürüz, “kamyon durağı” denen yerler vardır. Bunlar eskiden kervancıların konakladığı menziller gibidir... O halde gelin kervansaray kavramını bu duraklara uygulayalım.

Eski kervansaraylar uygun ücretli, kervandaki kişilerin istirahat edecekleri odaların, hayvanların bağlandığı ve bakımının yapıldığı ahırların olduğu, merkezinde bir avlu ve ortasında küçük bir mescidin olduğu yerlerdi. Buralarda yemek de verilirdi. Bugüne benzetirsek, otel ve garaj birleşimi olan bir yapıydı.

Pek çok kamu hizmeti gibi kervansaraylar da çoğunlukla vakıf idi. Yani, verdikleri hizmet bir hayırseverin Allah rızası için bağışladığı akarla destekleniyordu. Ayrıca tüccarların malları sigortalıydı. Gerek Selçuklu’da, gerekse Osmanlı’da kervanların can, mal ve ırz güvenliği devletin güvencesindeydi. Eşkıya bizde 1950’lere kadar görülen bir belâydı. Yol kesen, kervanları soyan, insanları öldüren çetelere karşı devlet güvencesi çok önemliydi. Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin bu güvencesi aslında onlara uluslararası bir ticarî rekabet üstünlüğü sağlıyordu. Tüccarlar, bu gibi kolaylıklar nedeniyle Selçuklu ve Osmanlı’yı tercih ediyorlardı.

Şimdi kervansaray örneği üzerinden, yukarıda izah ettiğimiz medeniyet inşâ silsilesini takip etmeye başlayalım. İlk olarak kervansaray kavramının temel özelliklerini tesbit edelim:

- Ticaretin kolaylaştırılması ve teşvik edilmesi
- Korunaklı ve güvenli bina
- Bedava veya düşük kullanım ücreti
- Kişilerin ve taşıtların ihtiyaçlarının aynı anda giderilmesi

- Mescid, lokanta gibi yaşam imkânlarının bir arada bulunması
- İşlevsel tasarım ve estetik yapı.

Peki, bu görünür özelliklerin arkasında görünmeyen hangi kadim ilkeler var? Şunlar:

- İnsanların ihtiyacını tesbit et ve çözüm üret
- Zorlaştırma, kolaylaştır
- Güvenliği sağla
- Hareketliliği artır
- Vakıf hizmeti ver.

Şimdi bu özellikleri ve ilkeleri gelin bugüne taşıyalım. Bugünün kamyoncu duraklarını eski kervansaraylar gibi görmeye başlarsak, aslında kadim değerleri bugüne taşımaktan neyi kastettiğimiz daha iyi ortaya çıkar.

Uzun mesafeli mal taşıyan kamyon şoförlerinin yine durakları olsun. Fakat bu duraklar vakıflarca işletilsin. Kişiler düşük ücretle veya parasız konaklayabilsin. Buralarda tamir hizmetleri verilsin. Kervansaray benzeri imkânları olsun: lokanta, hamam, alışveriş dükkânları, revir, garaj, vb. Alın size kervansarayı doğuran ilkenin günümüzdeki örneği. Aslında bunun bir benzerini Türkiye Şoförler ve Otomobilciler Federasyonu (TŞOF) hâlen yapıyor. Ülkemizin beş yerinde buna benzer konaklama tesisleri var.

Kervansaraylar ve bu konaklama tesisleri birbirine işlev olarak çok benziyor. Bu işlevi bugün yeni bir form ile yaşatmak belki bize kolay gelebilir. O halde gelin, kervansarayı ortaya çıkaran aynı kadim ilkeleri kervansaraya hiç benzemeyen bambaşka bir alana nasıl yansıtılabiliriz, ona bakalım. Çünkü bugün “medeniyetimizi ihya etmeliyiz” dediğimizde gelip tıkanıtığımız mesele ilkeleri düşünmeden formlar üzerinde durmaktır. Öyle olunca mimaride olduğu gibi kunduracılıkta da aynı olan kurucu ilkeleri süzemiyoruz. Ondan sonra da meselâ mimariyi kendi içinde konuşuyoruz,

mimariyi aslında ilişkili olduğu bütün hayat alanlarından tecrid ederek ele alıyoruz. Kendi içinde konuşunca aslında o alanı kapatıyoruz. Ne tefekküre, ne yeniliğe, ne de canlanmaya yol veriyoruz. Oysa mimarîde kadim ilkeleri tesbit eden kişi, aynı ilkeleri imaret kurumunda da, tımar sisteminde de, hat sanatında da görecektir.

Tevhîd, yani birlik medeniyeti olan medeniyetimizi bu parçalanmadan kurtarmak, onu ihya etmenin ilk adımıdır. Zaten sekülerliğin aslı, hayatı bu şekilde parçalamaktır. Birleyen bir bakış olmadan hayatın ve medeniyetin bütünlüğünü oluşturamayız. Fakat dikkat etmek gerekir ki, birleştirmek aynileştirmek demek değildir. Her alanın, meselâ kunduracılığın veya kervansaray mantığının özgünlüğünü de muhafaza etmek gerekir.

Şimdi gelin, kervansaray örneğini hem geçmişin tozundan, hem de hayatı parçalayan bakışın esaretinden kurtaralım. Kervansaray kavramıyla bize göre hiç ilişkisi olmayan başka güncel bir meseleyle, internet kavramıyla irtibatını kuralım.

Hepimiz biliyoruz, büyük şehirlerde insanların yoğun olarak bulundukları şehir merkezleri var; İstanbul'da Beyoğlu, Ankara'da Kızılay, İzmir'de Konak gibi. İnsanlar buralara alışveriş yapmak, iş görüşmesi yapmak, vakit geçirmek, ziyaret, buluşmak, yemek-içmek ve eğlenmek amaçlarıyla geliyorlar. Başka bir şeyi daha biliyoruz: Bugün insanların internet kullanımı çok yaygın ve internete bağımlılığı yüksek. Hemen herkes internete bilgisayar veya cep telefonlarıyla ulaşmak istiyor. Konuşmak, haberleşmek, mesajlaşmak, eğlenmek, elektronik ticaret yapmak, bilgilenmek, müracaat etmek, kamu hizmetlerinden faydalanmak için hepimizin internete ihtiyacımız var.

O halde büyük şehir merkezlerinde internete ulaşmak sorunu nasıl çözülebilir? Bu aslında çözülmemiş bir sorun değil. Dünyanın pek çok büyük şehrinde merkezlerde Wi-Fi hizmeti sağlanıyor. Kiminde bazı bölgelerde, kiminde şehrin bütününde, kiminde sadece hemşehrilere, kiminde herkese, kiminde çok düşük ücrete, kiminde de bedavaya.

Burada kervansaray örneğimize bakarak, kadim ilkeler çerçevesinde biz bu sorunu nasıl çözebiliriz, bu süreci anlatalım.

Önce yukarıda kervansaray örneğindeki ilk kadim ilkemizi hatırlayalım: “İnsanların ihtiyacını tesbit et ve çözüm üret.” Bir ihtiyacı tesbit ettikten sonra, onu görmezden gelmek değil, ona bir çözüm üretmek gerekiyor. O halde “bana ne internetten” diyemeyiz. Bu ilke bizi düşünmeye, araştırmaya, başka ülkelerdeki örnekleri incelemeye sevkeder.

İkinci ilkemiz neydi? “Zorlaştırma, kolaylaştır.” Yani idarecinin görevi, kişilerin internet kullanmasını yasaklamak değil, kolaylaştırmaktır. İnternet de her araç gibi kötüye kullanılır. Fakat geleneğimizin temel anlayışı, mazarrata yol açması muhtemel işlerin toptan yasaklanması değil, mazarratı giderecek müsbet bir çözüm getirmektir. Mesele doğruyu teşvik etmek, kötü kullanımı ise caydırmak ve sınırlamaktır. Bu nedenle, internet kamuya açık, hızlı, erişilebilir ve yaygın hâle getirilmelidir. Sahtekârlık, ahlâksızlık, hırsızlık gibi kötü işler için kullanılsa da, bu onun temelinden yanlış olduğunu göstermez. Âletin değerini belirleyen, bizzat kendisi değil, ne için kullanıldığıdır. Bunun için yerel veya ulusal yönetimler internetin güvenliğini ve mahremiyetini sağlarken, bir yandan da faydalarını yaygınlaştırma çabası içinde olmalıdır.

Üçüncü ilkemiz “güvenliği sağla” idi. Bu, geçmişte kervanlar için nasıl geçerli idiyse, bugün de internet kullanıcıları için geçerlidir. Kamunun günlük hayattan pazara, okuldan mahalleye kadar her yerde güvenliği sağlama görevi vardır. Bu nedenle devlet veya kamu yönetimleri, somut her işin olduğu gibi internetin de güvenli olmasını sağlamalıdır. Bunu iki açıdan söylüyoruz: İnternete erişen kişilerin mahremiyetinin korunması ve internetin şer amaçlı kullanımının engellenmesi.

Dördüncü ilkemiz “hareketliliği artır” idi. İnternet, adı üzerinde “mobil” bir araç. Kişi mekân değiştirirken somut bir araç değiştirmeden elektronik bağlantılarla işini görmeye devam edebiliyor. İster bilgisayar, isterse cep telefonu ile. O halde interneti ne kadar

yaygın, güvenli ve ulaşılabilir kılsak insanların, fikirlerin, paranın, sözlerin, bilgilerin de hareketi o kadar artar. Hareket ise hem sosyal, hem ekonomik, hem de siyasî canlılık ve verim demektir.

Beşinci ilkemiz şuydu: “Vakıf hizmeti ver.” İslâm medeniyetinin ve geleneğimizin en önemli unsurlarından birisi biriktirmek değil dağıtmaktır. Çünkü her kişinin başka insanlara karşı sorumluluğu vardır. Bu dağıtımı sağlayan aracın adı ise “vakıf”tır. Bizde vakıf sadece fakirlere yardım eden binalar, yapılar olarak anlaşılır. Oysa Osmanlı geleneğinde kervansaraylardan kütüphanelere, köprülerden çeşmelere kadar kamu hizmeti veren hemen her yapı bir vakıftı. İnternet de bir kamu hizmetidir. O halde bu kadar yaygın bir ihtiyaç aslında bir vakıf alanı hâline gelmiş demektir.

Öyleyse şunu söyleyebiliriz: Vakıfların ve belediyelerin en önemli işlevlerinden birisi, şehrin kalabalık merkezlerinde bedava, güvenli ve güvenilir bir internet hizmeti sunmaktır. Böylece insanlar hem kolayca internet üzerinden işlerini görecektir, hem de şehir merkezlerine daha fazla rağbet edeceklerdir. Alışveriş merkezleri, kafeler, lokantalar, parklar, sinemalar, tiyatrolar, sergiler, konser salonları, kitahavveleri daha çok iş yapmaya başlayacaktır.

Kısacası, eskiden kervanlara hizmet için kervansaray fikri ne kadar akıllıca ve etkin bir çözüm idiyse, bugün de bedava ve yaygın internet hizmeti öyledir.

Şimdi sorabiliriz: Kervansaray ile internet erişimi arasında bir ilişki kurmak biraz alâkasız değil mi? Hayır, aksine büyük bir alâkası var. Zaten her hayat alanının, her sorunun, her konunun arasında alâka vardır. Hayatın nasıl pek çok alanı varsa ve hepsi birbiriyle ilişkili ise, medeniyet de bu alanları ilişkilerini gözetecek kurgulamak ve yönetmek demektir.

O halde önce kadim medeniyet eserlerine ilgi göstermeli, onlarda mündemiç kadim ilkelerimizi anlamalı, kavramalı, sözden öteye götürüp bugünkü sorunlarımıza çözüm getirmeliyiz. Medeniyetin ibdâsı da, ihyâsı da, inşâsı da böyle olur.

SULTAN VE KRAL

Sultan ve kral... Bu isimlerin sadece masallarda kaldığını düşünmek pek doğru olmaz. Bizde “saltanat”, Batı’da ise “monarşi” denen yönetim sistemi çok yakın zamana kadar insanlık tarihinin yegâne yönetim sistemiydi. Bugün de hatırı sayılır sayıda ülkenin başında sultan, kral veya kraliçe var. Saltanat veya kraliyetin şartı, asil addedilen bir kana sahip, belirli bir hanedanın, yani ailenin mensubu olan bir kişinin ülkeyi yönetmesidir.

“*Hânedân*” kelimesi Farsça kökenlidir ve “hane tutan” anlamına gelir. Bu kelimenin karşılığı İngilizcede “*dynasty*”, Fransızcada ise “*dynastie*” kelimesidir. Her iki kelime eski Yunanca “*dynasteia*” kelimesine dayanır ki “iktidar, güç, egemenlik” demektir.

Eski Türk devletlerinde, hakimiyetin Han’a Tanrı’dan geldiği kabul edilirdi; ama yeni Han’ın belirlenmesi bir kurultayda yapılırdı.

Sultan ve kral kavramları arasında birçok benzerlik var. Fakat esasen bu iki kavram iki ayrı dünyayı işaret eder. Bunu anlamak için önce kelimelerin kökenine bakmak gerekir. Hükümdar-

ların pek çok unvanı vardır: Şah, sultan, hakan, melik, kağan, hükümdar; Batı'da ise kral, kraliçe, kayser, çar, çariçe, imparator...

İslâm dünyasında kullanılan hükümdar isimlendirmeleri kendi aralarında zamana ve mekâna göre farklılaşır. Bazen birden fazla isimle aynı hükümdar tipi anlatılır. Osmanlı hükümdarlarına aynı anda “pâdişah, sultan, han” denir. Meselâ “Sultan Selîm-i Sâlis Hân” dendiğinde hem sultan, hem han, hem de pâdişah kastedilmiş olur.

“Sultan” Arapça kökenli bir kelimedir. Bizden Batı dillerine de geçmiştir; Dire Straits'in “Sultans of Swing” şarkısının isminde olduğu gibi. Sultan kelimesinin çoğulu “selâtin”dir. İstanbul'da selâtin camileri var. Bunlar, sultanların yaptırdıkları camilerdir.

“Sultan” kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de “mucize, mutlak güç ve üstünlük” mânâsında geçer. Hadislerde ise “yönetici, hükümdar” anlamında kullanılır. Aynı kökten gelen “saltanat” kelimesi ise “sultanlık, hükümdarlık ve iktidarın veraset yoluyla intikali” demektir.

Sultan kelimesi bir idarî unvan olarak ilk defa adaletiyle meşhur Abbâsî halifesi Hârûn er-Reşîd tarafından veziri Ca'fer bin Yahyâ el-Bermekî'ye verilmiştir. Sultan unvanı Selçuklular devrinde yayıldı. İran coğrafyasında İlhanlılar'ın kuruluşunu takip eden yıllarda yerini Türkçe “ilhan” ve “han” unvanlarına bıraktı. “Han” aslında yalnız Cengiz Han soyundan gelenlerin benimseydiği bir unvandır. Osmanlılar kendilerini o soya yasladıkları için “han” unvanını da kullandılar.

Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyıldan itibaren özel ismin sonuna eklenmek suretiyle “hanım sultan” veya “vâlide sultan” şeklinde padişahların anneleri, kızları veya hanımları ile bazen şehzadeler için kullanılmıştır. Bugün bir saygı ifadesi olarak kullandığımız “hanım” kelimesi de hükümdarlıkla ilgilidir. Bu kelime, “benim hanım, benim sultanım” anlamına gelir. “Hanım” ilk zamanlarda hükümdarın eşine, yani kraliçe veya prensese denirdi. Aynı zamanda “soylu kadın” anlamına da gelirdi.

“Şâh” veya “şeh”, Farsçaya Sanskrit dilinden “hükümet etmek” anlamındaki “ksah” kelimesinden gelmiştir. Şahın hanımına “şahbânû”, çocuğuna ise “şah-zâde”, bizdeki telaffuzuyla “şehzâde” denir.

“Şah” kelimesi Selçuklular’da hükümdarların adının yanında sıfat olarak yer aldı: Melikşah, Tuğrulşah, Süleymanşah gibi... Osmanlı sultanlarına ait ilk tuğralarda şah unvanına rastlanmaz. Yavuz Sultan Selim’den itibaren Üçüncü Ahmed dönemine kadar olan padişahların tuğralarında isim ile han kelimesi arasında şah unvanına da yer verilmiştir. Bu unvan, Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman’ın tuğralarında Selimşah ve Süleymanşah şeklinde görülmektedir. Çünkü şehzadelerin sancaklarda görev yaptıkları sırada isimlerine “şah” unvanı eklenirdi.

“Pâdişâh” “iktidar sahibi kimse, hükümdar” anlamına gelen Farsça bir kelimedir. Padişah, aynı zamanda “şahlığı koruyan, saltanatı gözeten” anlamına gelir. Osmanlı hükümdarlarının başlıca unvanıdır. Orhan Gazi ve Birinci Murad için “bey” unvanı kullanılırdı, “padişah” da denirdi. Bir de “şehinşâh” tabiri var ki “şahların şahı” demektir. İran’da kurulan ve Anadolu’ya yayılan Selçuklu devletinin hükümdarları da kendilerine “şehinşâh” derlerdi.

İlk iki asırda hüküm süren Osmanlı hükümdarları “sultan” unvanı ile beraber “bey” ve “han” unvanlarını da kullanıyorlardı. Devletin kurucusu Osman “bey” iken oğlu Orhan Bey’in unvanı “sultânü’l-guzât” (gazilerin sultanı) olmuştu. Rum imparatorlarına verilen “kayser” unvanı Arapçadan gelmiştir. Oraya da eski Yunanca ve Latince’den geçmiştir. Meşhur Roma imparatoru Sezar’ın adı aslında bir hükümdarlık unvanı olarak “kayser” ve Rusya’da da “çar” (veya dişil olarak “çariçe”) şeklinde kullanılmıştır. “Sezar” kelimesinin Latince kökeni “caedere” kelimesinden gelir ki “kesmek, biçmek” anlamındadır. Bir rivayete göre Sezar’ın büyükdedesi sezaryen yöntemiyle doğduğu için “caesar” (kesik, kesilmiş) soyadını almıştır.

Uygarlıkların aslında birbirlerine yaslanarak süreklilik gösterdiklerine güzel bir örnek, Müslüman Osmanlı sultanlarının Fatih'ten itibaren kullandıkları "kayser-i Rûm", yani "Roma ülkesinin kayseri" unvanıdır. Fatih kendini, Rumeli ve Anadolu'nun hâkimi ve İstanbul'un sahibi sıfatı ile Roma kayserlerinin varisi saymaktaydı. Anadolu'ya eskiden Roma anlamında "Rum" denirdi. "Rumeli" kavramı da buradan gelir. Alman imparatorları bu unvanı 1890'lardan itibaren "kayzer" şeklinde kullanmaya başladılar.

Farsça "şah" ve "padişah", Arapça "sultan" ve "emir", Latince "kayser", Türkçe "han" unvanlarını aynı anda kullanmaları Osmanlı sultanlarının açık dünya görüşlerini ve müthiş sentez kabiliyetlerini tek başına anlatmaktadır.

"Padişah" kelimesiyle "potansiyel" kelimesinin akraba olduğunu söylesem şaşırır mıydınız? Fransızcadan dilimize giren "potansiyel" kelimesinin kökeni Latince "posse"dir ki "muktedir olmak, yapabilmek" anlamındadır. Bu kök, Eski Farsçaya "pati" şeklinde geçmiştir. "Padişah" kelimesinin kökeni de bu kelimedir. "Güç" anlamına gelen İngilizce "power" ve Fransızca "pouvoir" kelimeleri de bu kelimeye çok benzer.

Bazen "sultan" anlamına "hünkâr" kelimesi de kullanılır. Aslı "Hudâvendigâr"dır ki "padişahlık yapan" demektir. "Hudâ" eski Farsça'da "hükümdar" demektir, buna "avant" eklenmiş, yani "yüksek makam." Osmanlı sultanı Birinci Murad'ın lakabı da "Hudâvendigâr" idi. Hudâvendigâr yerine sonraları "en büyük hükümdar, imparator" mânâsında "padişah" unvanı yerleşmiştir.

Hükümdarlar ile ilgili bu unvanların çoğu manevî büyükler için de kullanılır. Mevlânâ'nın bir lakabı "Hudâvendigâr"dır. Hacı Bektaş Velî'ye "hünkâr" denir. Şâh-ı Nakşibend, Sultan Abdülkadir Geylani, Pir Sultan Abdal isimleri de böyledir.

Peki, Türkçemizde kullandığımız "kral" kelimesinin kökeni nedir? 1465'te Osmanlı belgelerinde "kral" kelimesi Balkan hükümdarlarının unvanı olarak kullanılmıştır. Nitekim Sırpça'da ve Macarcada "kral" "hükümdar" demektir. Başka bir riva-

yete göre ise kelime Kutsal Roma Cermen imparatoru Karl Şarlıman'ın adından alınmadır. Cermence'de "karlaz" kelimesi vardır ki "adam, erkek" anlamındadır.

Kralın dışisine "kraliçe", bir kralın başında olduğu yönetim tarzına da "kraliyet" diyoruz. "Kral" kelimesinin İngilizce'deki karşılığı "king", Fransızca'da ise "le roi"dır. "King" kelimesinin aslı Cermence "könig" kelimesidir. Eski İngilizce "aile, kavim" manasına gelen "cynn" kelimesiyle de irtibatı vardır. Yani "king" aynı zamanda "halkın lideri"dir. "Roi" kelimesi ise Hind-Avrupa dillerindeki "yönetmek" anlamındaki "reg" kelimesinden gelir. Başka bir rivayete göre ise Latince yine "yönetmek" anlamındaki "regem" fiilinden türetmedir.

"Kral" anlamında Latince'de "rex" kelimesi kullanılır. "Rex" kelimesi Hintli yerel beylere verilen "raca" ismi ile akrabadır. "Maharaca" ise "büyük kral" demektir. "Krala ait olan" anlamındaki "regal" sıfatı da "rex" kelimesinden gelir. Latince "rex" kelimesinden başka bir kelime türetilmiştir. Meselâ "rectus" "doğru, hakikî" demektir.

Krallar büyük topraklara sahip olduklarında "imparator" sıfatıyla anılırlar. Bu tabir Latince "imperiatozem" yani "komutan" kelimesinden gelir. Çünkü Roma ordusunda başarılı bulunan generallere bu unvan verilirdi.

Osmanlı'ya "imparatorluk" adını yakıştıranlar var. Fakat onun bir dünya devleti olması imparatorluk olmasını gerektirmez. Osmanlı "emperyalist" olmadığı için, yani gittiği yerleri sömüren, insanları köleleştiren bir sistem olmadığı için devlete "imparatorluk", sultanlara da "imparator" unvanı verilmemiştir. Bu nedenle, Osmanlı yıkıma kadar "devlet-i âliyye", yani "yüce devlet" olarak anılmıştır.

Sultan ve kral kelimeleri dilleri de etkilemiştir. Türkçemizde "bekârlık sultanlıktır" deriz. Bir şey herkes tarafından bilinince "Mısır'daki sağır sultan bile duydu" deriz. "Sevenin kuluyum, sevmeyenin sultanı" deriz. Bazıları durumlarına bakmadan boş

hayal kurarsa “çoban kulübesinde padişah rüyası görüyor” deriz. “Körler memleketinde şaşılar padişah olur” deriz. Bu deyim bir benzeri İngilizcededir. Onlar da “in the country of the blind, the one-eyed man is king” derler.

İngilizcede “to live like a king” krallar gibi lüks ve rahat içinde yaşamaya denir. Ama işin başka tarafı da var. İngilizler “cat can look at a king” derler. Yani “kedi krala bakabilir.” Bu deyim, meşhur insanlar sıradan insanların merak konusu olduğunda kullanılır. Biz “hayvanlar âlemi” deriz, İngilizler “animal kingdom”, Fransızlar ise “le règne animal,” yani “hayvan krallığı” derler. Fransızcada bizim de kullandığımız bir deyim vardır: “être plus royaliste que le roi”, yani “kraldan fazla kralcı olmak”

Bugün Batı dillerinde büyük olan şeylere “kral” denir. Meselâ yengecin büyüğüne “king crab” denir. Elvis Presley “king of rock ‘n roll” veya kısaca “the king” lâkabını taşırdı. “King-size”, en büyük boy yatak gibi eşyalara verilen addır. İngilizcede “king’s evil” diye bir tabir vardır. Bu bir deri hastalığının adıdır. Çünkü Ortaçağ’da bizde “sıraca” denen deri hastalığının Fransız ve İngiliz krallarının dokunuşuyla iyileşeceğine inanılırdı.

“Kraliçe” kelimesi de deyimlerde yerini alır. Yarışmada birinci seçilen kıza “güzellik kraliçesi” denir. İngilizcede “drama queen” diye her şeyi sorun yapan kimselere denir. Bir kişi ukalalık yapar ve sizden bir konuyu daha iyi bildiğini iddia edip durursa İngilizcede “who are you, the Queen of England?”, yani “sen kimisin, İngiltere kraliçesi mi?” diye sorarlar. Fransızcada “la reine”, yani “kraliçe” bir işte en önde olan kişi için kullanılır.

“Sultan” ve eşanlamlı kavramlar mutfak kültürümüze de yansımıştır. İskender kebab, sultan lokumu, hünkârbeğendi ilk akla gelenlerden... Çayın da bir Çin imparatoru tarafından bulunduğu rivayet edilir. Milattan önce 200 yıllarında yaşamış olan İmparator Şennong fincanındaki sıcak suya bir çay yaprağı düşünce, biraz beklemiş ve suyu içmiş. Tadını beğenmiş, böylece bütün dünyaya yayılacak olan çay geleneği başlamış. Yine rivayet eder-

ler ki ipeği de milattan önce 3000 yıllarında bir Çin kraliçesi keşfetmiş. Bir ipek kozası yanlılıkla sıcak suya düşmüş ve böylece en asil kumaşı bir asilzade icad etmiş.

Hümâyûn, “padişaha, sultana has” demektir. Aslında “hümâ” kelimesini bir Erzurum türkümüzden hatırlarsınız: “Hüma kuşu yükseklerden ses verir.” “Hümâ” bizde “devlet kuşu” veya “talih kuşu” denen kuştur. Çünkü efsane odur ki, çok eskiden insanlar yeni bir hükümdar seçmek için şehrin meydanına toplanırmış. Sonra sarayın balkonundan bir kuş salınırmış. O kuş uçup kimin başının üzerine konarsa o kişi sultan seçilirmiş.

Osmanlı’da “hümâyûn” sıfatı pek çok yerde geçer: Muzika-yi hümâyûn vardır, ordu-yu hümâyûn, dîvân-ı hümâyûn vardır. Topkapı’da sarayın girişindeki kapının adı “Bâb-ı hümâyûn”-dur. Padişahın tuğrasını taşıyan fermana “hatt-ı hümâyûn” denir. Her sene Osmanlı sultanının Mekke ve Medine’ye hediye ve sadakalarını götüren kervanın adı “Surre-i hümayûn”dur. Klasik müziğimizde bir makamın adı da Hümâyûn’dur.

Hazır müzikten bahis açmışken Evc makamında güzel bir Rumeli türküsü vardır: “Şâhâne gözler şâhâne.” “Şâhâne” kelimesi “şaha yakışır, yaraşır” anlamına gelir. Günlük dilimizde de sadece güzel değil, muhteşem bulduğumuz şeyler için kullanırız. “Şâhâne” sıfatı padişahın bizzat ilgili olduğu veya himaye ettiği nesne, kurum ve olaylar için kullanılır. Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne ve Mekteb-i Harbiyye-i Şâhâne gibi... Osmanlı topraklarına da “memâlik-i şâhâne” denir. Çünkü Osmanlı’da toprak devletindi, onun adına mevcut padişahın malıydı. Osmanlı Bankası’nın adı ise Bank-ı Osmanî-i Şâhâne idi. Çünkü hazine olarak kurulmuştu. *Osmanlı Devleti’nde padişahların şahıslara ve kurumlara verdiği hediyelelere de “ihسان-ı şâhâne” denirdi.*

“Şehriyârî” de padişah ile ilgili başka bir sıfattır. Farsça kökenlidir ve aslı “şehr-yâr”dır. Yani “şehrin dostu olan kişi”... “Şehriyârî” kelimesi “şehre dost olan kişi ile, onu yöneten ile ilgili” demektir. Padişahın damadına “dâmâd-ı hazret-i şehriyârî”, yakının-

da tuttuğu sohbet arkadaşlarına “musahib-i şehriyârî”, padişahın atla bir yere gidişi sırasında üzeniyi tutan, onun ata binip inmesine yardım eden kişiye de “rikâbdâr-ı şehriyârî” denir.

“Hükümdâr” kelimesi Arapça “hüküm” kelimesine Farsça “dâr” eki ekleyerek türetilmiştir. “Hüküm sahibi olan kişi” anlamına gelir. Burada bir açılım yapıp, “hüküm” kelimesine bakalım. “Bu kelime ile aynı kökten gelen başka kelimeler vardır: hüküm, ahkâm, hikmet, hükûmet, hakem, hâkim, mahkeme, mahkûm, hekim, istihkâm.

O halde, “hükümdâr” sadece hükmeden anlamına gelmez. Hikmet ile hükmeden anlamına gelir. Hikmet-i hükûmete sahip olmak, meşru bir idareye sahip olmak demektir. Buna Fransızca’da “raison d’état” denir.

Hem sultan, hem de kral sandığımızın aksine sadece kaba gücün değil, insanların gönüllü itaat ve takip edeceği bir makamın da sembolüdür. Bu makam genellikle dinî kökenlidir. Nitekim Osmanlı sultanlarının yönetim hikmeti başka İslâm hükümdarları gibi İslâm dinine dayanır. Bir padişahın “meşru” kabul edilmesi onun “şer’î”, yani Şeriat’e uygun bir yönetim anlayışını uygulamasına bağlıdır. “Şeriat”, Arapça “ana cadde, esas yol” anlamına gelir ve İslâm’ın genel hükümlerine verilen addır. Yani Allah’ın emirleri, Peygamberimizin (s.a.v) yaşam ilkeleri ve onlara tabi olan bilgilerin ortaya koyduğu yorumların tümü anlamındadır.

Avrupa’da da kralların gücü dinî referanslarla meşrulaştırılıyordu. Kadim Katolik öğretisi kralların Tanrı’nın yeryüzündeki halifesi olduğunu öngörüyordu. Bu anlayışa göre kral yönetme yetkisini doğrudan Tanrı iradesinden alıyordu. Bu yüzden kral halkın iradesine tabi değildi. Kralı baştan indirmek veya ona itaatsizlik doğrudan Tanrı’ya karşı bir isyan anlamına gelirdi.

Dünyanın en köklü devlet geleneğine sahip olan Çin’de ise hükümdarın manevî bir misyonu olduğuna inanılır, fakat hükümdarın meşrûiyeti davranışına göre belirlenirdi. Bu, İslâm öğretisine benzer. Çünkü İslâm’da halife, Peygamberimizin (s.a.v) temsil-

cisidir, ama başta kalabilmesi için üç ilkeye sürekli uyması gerekir: adalet; liyakat, yani bütün görevlendirmelerde yetkinliği önde tutması ve “emr-i mâruf ve nehyi ani’l münker”, yani halkı iyiliğe davet edip, kötülüklerden uzak tutması. Bu ilkeler Kur’ân’dan ve Peygamber sünnetinden devşirilmiştir.

Adalet, bir hükümdarın en önemli özelliğidir. İslâm geleneğinde hükümdar baba olarak görüldüğü için tebaasına şefkat ve adalet ile muamele etmesi esastır. İslâm dünyasındaki pek çok sultanın kamu yararına pek çok bina inşa etmesi, tebaanın zenginleşmesine özen göstermesi bu anlayışın sonucudur. Oysa ulus devletin kurulmasına, hatta sosyal refah devletinin oluşumuna dek Avrupalı krallar ve kraliçeler sadece ülkenin değil, halkın da sahibiydiler. O yüzden halka hizmet vermek bir yana, en son kurşuna kadar mal ve vergi almaya çalışırlardı. Bu yüzden Fransız kralı ve Rus çarının halk isyanlarıyla aşağıya indirilmesi şaşırtıcı değildir. Osmanlı’da ise Celâlî isyanları gibi ayaklanmalar devleti yok edecek bir düzeye ulaşmadı.

Sultan, adalet ilkesine uymadığında Müslümanların o yöneticiye karşı ayaklanması caiz görülmüştür. Nitekim Osmanlı’da da tahttan indirilen sultanların çoğu için adalete riayet etmediğine dair fetvalar alınmıştır. Çin’de de krala karşı isyan başarılı olursa “ulvî görev”in yeni hükümdara geçtiği şeklinde yorumlanırdı.

Adaleti ile meşhur olan hükümdarlar bütün sultanlar için örnek gösterilmiştir. Nuşirevan, Hazreti Ömer, Hârûn er-Reşîd ve Ömer bin Abdülaziz bunların en önünde gelenleridir. Büyük İskender, hem Batı’da, hem de Doğu’da asırlardır örnek alınan bir hükümdardır. Osmanlılar İskender’i kendi ataları gibi benimsemişlerdir. Hatta Kur’ân’da geçen Zülkarneyn’in İskender olduğunu düşünmüşlerdir.

Sultan ve kralların çok eğlenceli bir hayatları olduğunu sanırsınız. Halbuki onların günlük hayatları sabah uyanmalarından gece uyumalarına kadar sıkıcı törenler ve protokol ile doludur. Yemek yemek, yıkanmak, toplantılar, görüşmeler hep asırlara da-

yanan usullere göre yapılır. Bir sultanın veya kralın yalnız kaldığı zaman çok kısıtlıdır. İsteddiği gibi davranması ise genellikle mümkün değildir.

Hükümdarların günlük programları bu gerçeği bize en güzel şekilde anlatır. Osmanlı sultanı sabah namazı öncesinde uyanırdı. Abdestini alır, namazını maiyetiyle beraber saray camiinde kılardı. Mesaisi her Osmanlı memuru ve esnafı gibi sabah namazından sonra başlar, ikindi namazı ile sona ererdi. Elbette padişah her an devlet işiyle ilgili olduğu için mesainin bitmesi gibi bir şey yoktu. Kendi haremine, yani evine çekildiğinde bile resmi raporları okur, çalışırdı.

Sultan İkinci Abdülhamid'den örnek verelim. Abdülhamid Han erken yatar ve erken kalkardı. Sabah banyodan sonra giyinirdi. Giyim konusunda çok titiz davranırdı. Giyimde sadeliği tercih ederdi. Temiz, düzgün giyinmeye özen gösterirdi. Şatafattan kaçınırdı. Sağlığa uygun giysileri tercih ederdi. Giyim kuşam konusunda çevresindekileri de uyarmaktan imtina etmezdi. Sonra sabah namazını kılar, dua eder ve akabinde bir süre Kur'ân okurdu. Ardından kahvaltısını yapardı. Kahvaltıda mümkün olduğu kadar hafif yerdi. Kahvaltısı, yarım bardak sütü madensuyuna katarak içmesiyle sona ererdi. Bunu kahve içme faslı takip ederdi. Kahveyi sigarayla içerdi. Günde 8-10 fincan kahve içerdi. Özellikle yemeklerden sonra ya da çalışma arasında kahve tercihiydi. Bu fasıldan sonra bazen kendisine gelen "jurnalleri", yani istihbarat raporlarını inceler, masasına geçip hemen çalışmaya başlardı.

Abdülhamid'in günlük yaşayışı muntazamdı. Çalışma, yemek ve istirahat saatlerine harfiyen uyardı. Çalışmasına yemek için ara verirdi. Yemek vakti geldiğinde masaya geçer, eşiyle ve çocuklarıyla birlikte yemek yemeye özen gösterirdi. Onlarla yakından ilgilenirdi. Yemekten sonra 25-30 dakika uzanarak dinlenirdi. Bu arada Osmanlı sultanlarının Fatih'ten önce vezirleri ile beraber yemek yemeleri adet iken, sonradan güvenlik gerekçeyle yalnız yemişlerdir.

Abdülhamid Han sonra yine devlet işleriyle uğraşmaya devam ederdi. Öğle namazını eda eder, akabinde başkâtibiyle görüşür ve bu görüşmeyi randevu verilen devlet adamlarıyla görüşme takip ederdi.

Bunu ikindi namazı izlerdi. Namaz sonrası sofraya geçer, akşam yemeğini yedikten sonra Yıldız Sarayı'nın bahçesinde yürüyüş yapardı. Bu yürüyüş esnasında bürokratları ona eşlik eder, onlarla fikir teatisinde bulunurdu.

Akşam namazını eda eder, çocuklarıyla ilgilenirdi. Yatsı namazını kıldıktan sonra dinlenmeye çekilir, yatmadan önce mutlaka kitap okur ya da okuturdu. Mütercimlerin kendisi için hazırladığı eserleri çok dikkatle dinlerdi. Çoğu zaman kitap okurken uyumayı tercih ederdi. Lâkin uykuya düşkün değildi. Bazen sabahlara kadar çalışırdı. Özellikle de devlet meseleleriyle ilgili geceleyin uykusundan uyandırılmayı hoş görür ve uyandırılması konusunda kesin emir verirdi. Son 150 yılımızın en çalışkan devlet başkanı olduğu kesindir.

Çok dindar bir kişiydi. Dinimizin bütün emir ve yasaklarına uyardı. "Bu milletin hiçbir evrakını abdestsiz imzalamadım" sözü meşhurdur.

Osmanlı sultanlarının halk ile bir arada bulundukları olay Cuma Selamlığı'dır. Padişah büyük ve ihtişamlı bir alay eşliğinde saraydan çıkıp Cuma namazı için bir camiye giderken halk yolun etrafına toplanırdı. Sultan, bu geçiş sırasında halk ile konuşur, şikâyeti olanları dinler, gerekli talimatları verirdi.

Peki, Avrupalı bir kralın günlük hayatı nasıldı? Onu da 1638 ve 1715 yılları arasında yaşamış olan Fransız kralı On dördüncü Lui üzerinden anlatalım. Bu kralın lakabı Güneş Kral'dır. Tam 72 yıl tahtta kalmıştır. Bu, Avrupa tarihinin en uzun hükümdarlık süresidir. Fransız kraliyet tarihinin en başarılı kralları arasındadır.

On dördüncü Lui, sabah 7-8 gibi uyandırılırdı. Her sabah yıkanır, saçları taranır ve tıraş edilirdi. Sonra giydirilir ve kahvaltı-

ya inerdi. Kahvaltı basitti; bir tas çorba. Kahvaltı ve yemeklerine ülkenin en önemli şahsiyetleri davet edilirdi. Kendisine hizmet eden garsonların sayısı hepsi erkek olmak üzere 100 civarındaydı.

Kral sonra hususî dairesinden şapele giderdi. Halk, kralı bu gidiş sırasında görebilirdi. Fırsat olursa onunla konuşabilir veya bir dilekçe verebilirdi. 30 dakika süren ayinden sonra kral bakanlar kurulunu toplardı. Kabinede beş veya altı bakan bulunurdu. Bunlar az söyler, çok dinlerlerdi.

Kral saat 1 gibi pencerelere bakan masasında tek başına öğle yemeğini yerdi. Öğleden sonra saat 2 gibi kral bahçede yaya veya arabayla gezintiye çıkar, bazen de ava giderdi.

Kral, akşam 6 gibi saraya dönerdi. Eğlenceleri idare etmeyi oğluna bırakır, kendisi odasında sekreteri tarafından hazırlanan resmî evrakları imzalardı. Gece 10 gibi kralın akşam yemeği olurdu. Bu büyük yemeğe hanedanın bütün üyeleri katılırdı. Yemek bitince kral kalkar, yatak odasına giderdi. Bu sırada hanımları selamlardı. Daha sonra odasında aile fertleriyle ve bir-kaç dostuyla beraber oturur, sohbet ederdi. Gece 11.30 gibi yatağına girerdi.

Lui, dindar bir kraldı. Günlük dualarını nerede olursa olsun aksatmadan yapardı. Meşhur sözlerinden bazıları: “Kendini fethedebilen bir kişinin karşısında hiç kimse duramaz”, “Kanunlar hükümdarların hükümdarıdır” ve “Benim istediğim her şey kanundur.” Bu mealdeki “l’état c’est moi”, yani “devlet benim” sözünün de ona ait olduğu rivayet edilir.

Bu sözün aksine sultan ve kral, sandığımızın aksine her şeye gücü yeten insanlar değildir; özellikle Osmanlı sultanları. Çünkü Batılı kralların aksine Osmanlı sultanları daha baştan itibaren kendilerini de bağlayacak hukuku geliştirmeye başlamışlardır. Fatih döneminde düzenlenen kanunnameler dönem dönem geliştirilmiş, böylece bize söylendiğinin aksine “her şey iki dudağının arasında” olan bir kişisel iktidar değil, “devlet aklı” hâkim olmuştur. Bu çok akıllı bir yönetim tarzıdır. Çünkü mutlak güce sahip bir insan kendine bir hudut çiziyorsa, realiteyi ve ileriye

görüyor demektir. Zira, kudretli bir sultan veya kral gücü usulsüz kullanırsa sonu acı olur. Dilimizde “taç giyen baş akıllanır” sözü boşuna söylenmemiştir.

Sultan ve krallara kimsenin itiraz edemediğini sanmak doğru değildir. Sultan ve kral geniş ailesi ve akrabaları olan insanlardır. Hanedan denilen aile çok geniştir. Çocuklar, hanımlar, damatlar, gelinler, kuzenler, amcalar, dayılar, anneanneler, babaanneler, aklınıza gelen herkes. Sultan ve kral da birer insan olarak eşlerinden, çocuklarından ve devlet görevlilerinden etkilenir, zaman zaman onların dertlerini çekerler. Özellikle Osmanlı’da Hürrem ve Kösem sultanlar ile simgeleşen kadınların etkisi asla küçümsenmelidir. Aynı gerçek sıradan Osmanlı ailesi için de geçerlidir.

Osmanlı sultanları Avrupalı krallara göre aile disiplini daha kolay sağlamışlardır. Bunda aristokrasiye karşı olmalarının rolü büyüktür. Osmanlı’da aristokrasi yoktur. Çünkü İslâm’da bir kişinin soyu değil, ahlâkı ve kişiliği üstünlük sebebidir. Soy bakımından hürmet sadece iki aileye gösterilir: Peygamber soyundan gelenler ve Osmanlı sultanı. Bu iki sınıf da mutlak güç sahibi değildir. Tek bir aile yönetim yetkisine sahiptir, o da Osmanlı ailesidir. Bu ailenin hiçbir ferdi uzun süre ne sivil, ne de askeri bürokraside bir makama veya devlet görevine atanmamıştır. Yönetici olan sadece sultandır. İlk başlarda staj için vilayetlere vali olarak gönderilen şehzadeler 1500’lerin sonundan itibaren hiçbir yönetim görevine atanmamıştır. Şehzadeler ticaret yapamaz, başka meslek icra edemez, sadece askerlik yapabilirler.

Sultanlar ve krallar tahta geçmeden iyi bir eğitim alırlar. Çoğunun sanat, kültür ve bilim ile ilgili olmasının nedeni aldıkları titiz ve ciddi eğitimidir. Osmanlı şehzadeleri daha küçük iken büyük âlimlerden okuma-yazma, Kur’ân ve diğer dini ilimleri öğrenirlerdi. 11 veya 15 yaşına kadar devam eden eğitimleri sadece fikri sahada olmazdı. Dövüş, kılıç ve binicilik gibi uygulamalı dersler de alırlardı. Bu arada kabiliyetlerine göre hat, şiir, müzik gibi alanlarda da özel hocalar tarafından terbiye edilirlerdi. Bu

özenli eğitim sadece padişah oğulları değil kızları ve haremdeki cariyeler için de geçerliydi.

Osmanlı'da şehzadeler Kur'ân dili olan Arapçayı ve edebiyat dili olan Farsçayı çok iyi öğrenirlerdi. Hatta Kanunî ve Yavuz gibi sultanların bazıları bu dillere o kadar hakimdi ki, bu dillerde şiir bile yazabiliyorlardı. Batı'da ise kral ve kraliçelerin, İncil'in dili olan Latince ile birlikte eski Yunanca dilini ve edebiyatını öğrenmeleri esastı.

Osmanlı'da şehzadeler ilk başlarda 11 veya 15 yaşından sonra pratik eğitim için büyük sancaklara vali oluyorlardı. Yanlarında onlara akıl hocası olarak tecrübeli kişiler bulunurdu. Fakat şehzadelerin merkezden uzak yerlerde isyana kalkışmaları üzerine bu uygulama kaldırıldı. Şehzadeler sarayda gözetim altında tutulmaya başlandı. Tahta geçene veya öldürülene dek hapis hane hayatı yaşadılar. Topkapı Sarayı'nda "Şimşirlik" denen yerlerini asla terk edemezlerdi. Her hareketleri takip edilir ve sultana bildirilirdi. Hizmetçiler ve anneleri dışında kimseyle irtibat kuramazlardı. Bu süreç Abdülmecid ile beraber gevşedi. Oysa Avrupa'da prensler kendi toprakları olan, kont veya dük olarak yöneticilik yapan kişilerdi. Bu nedenle Batılı devletlerde güç uzun süre merkezileşemedi. Prensler ve diğer asilzadeler zaman zaman krala veya kraliçeye karşı ayaklandılar. Kısacası, bizde Osmanlı'dan günümüze asil sayılan bir sınıfın kalmamış olmasının, Batı'da ise aristokrasinin hâlâ etkin ve zengin olmasının sebebi Osmanlı'nın asilzadeliği ısrarla engellemiş olmasıdır.

Osmanlı'da sultanın oğlu veya kızı olmak şımartılmak anlamına gelmezdi. Hatta meşhur hikâyedir: Fatih daha küçükken hocasına şımarıklık yapar. Hocası da onun kulağını çeker. Akşam babasına hocasını şikâyet eden Fatih'e babası "Ben yarın sabah gelir, hocana gösteririm" der. Fatih, babasının hocasına kızacağını sanır ve sevinir. Ertesi sabah babası küçük Fatih'in elinden tutarak hocasına gider. Ona, "Hocam, evladımın kulağını çekmişsin" der. Hocası da "Evet" der ve olayı anlatır. Bunun üzerine padişah kız-

mak bir yana, hocaya şöyle söyler: “Çok iyi yapmışsın hocam. Bilesin ki bu evladımı ben sana ısmarladım. Nasıl istersen öyle yap.” Bunun üzerine Fatih çok şaşırır, ama hayatının dersini de alır.

Bu disiplin ve terbiye nedeniyledir ki Fatih, belki bütün Osmanlı sultanları içinde en bilgin, en kültürlü ve yetkin olan padişah'tır. Birçok dil bilirdi. Döneminde bütün dünyada Roma kültürü üzerine bir numaralı otoriteydi. Zaten hocalarına bakınca bu yetkinliği tahmin etmek kolaydır. Sadece büyük bir bilgin değil, aynı zamanda büyük bir sûfî olan Akşemseddin, dünya çapındaki âlimler Molla Gürânî, Molla Fenârî, Molla Yegân, Molla Ayas...

Fatih'in kanunlarında ilginç bir madde vardır: her padişah hocası karşısında ayağa kalkmalıdır. Çünkü Osmanlı geleneğinde ana kavram, “edeb”dir. Aileden orduya, saraydan dergâha kadar aynı ilke geçerlidir. Kendisi Müslümanların halifesi, yani başı olan Üçüncü Selim'in tanbur hocası bir Mûsevî olan Tanburî İzak'tı. Selim, hocası huzuruna girdiğinde ayağa kalkar, o oturmadan oturmazdı. Aynı şekilde Sultan Vahîdeddîn'in müzik hocası, Osmanlı Ermenisi Leon Hancıyan'dır. Hancıyan ise Mevlvî dervişi ve büyük besteci Zekâî Dede Efendi'nin talebesiydi.

İstanbul onun sayesinde bütün Osmanlı ülkesi ve hatta ötesi için bir üniversite şehri hâline geldi. Fatih, döneminin en prestijli üniversitesi olan Sahn-ı Seman medreselerini kurmuştur. Fatih, her sene mezun olan üniversite talebelerini bizzat kendisi imtihan eder, başarılı olanlara mükâfatlar verir, eğitim için her yıl büyük bütçeler ayırırdı.

Sultanlar ve kralların bir kısmı sanatçı ve entelektüel oldukları için, aynı zamanda sanatçıları ve bilginleri himaye eden kişilerdir. Himaye etmek için kıymet bilmek gerekir. Bu nedenle kendileri kültürlü ve sanata yatkın olan yöneticilerin değerli insanları seçip çıkarmada daha büyük bir isabet kaydedeceği kesindir. Nitekim Osmanlı'da sanatçıları ve bilginleri saraya davet eden, onları maddî ve manevî destekleyen sultanların kendilerinin de yüksek zevke sahip olduğunu görürüz. Fatih, Yavuz, Ka-

nunî, Üçüncü Selim, İkinci Mahmud, İkinci Abdülhamid bunların en önemlileridir.

Sultanlar sadece kendi ülkelerindeki değil, dünyadaki sanatçı ve bilim adamlarına da kucak açmışlardır. Orhan Gazi Kahire'deki meşhur bilgin Dâvûd-u Kayserî'yi İznik'te yaptırdığı ilk medreseye büyük bir transfer ücreti ödeyerek getirmişti. Fatih, döneminin büyük İtalyan ressamı Bellini'yi davet etmiş ve portresini yaptırmıştı. Sultan İkinci Mahmud, Muzika-yi Hümayûn denen saray orkestrası için İtalyan besteciler Donizetti ve Guatelli'yi İstanbul'a davet etmiş ve onlara paşalık vermişti. Abdülhamid, Batı müziğine ilgi duyardı. Tiyatro ve operayı severdi. Yıldız Sarayı'nda yaptırdığı tiyatrodaki çeşitli oyun ve operaları özel olarak getirir ve ailesiyle birlikte seyredirdi.

Osmanlı ülkesinin sanat merkezi uzun asırlar boyunca Topkapı Sarayı idi. Topkapı Sarayı'nın içinde 45 sanat dalından bine yakın sanatçının her gün eser ürettiği ehl-i hıref bölükleri vardı. Saray yetkilileri sadece bu saray sanatçılarına değil, kabiliyetli gördükleri dışarıdaki sanatçılara da eser sipariş ederlerdi. En üst sanat eğitimi verilen Enderun da oradaydı.

Osmanlı sultanları arasında sanatçı olanı pek çoktur. Fatih, Yavuz, Kanunî, Dördüncü Murad, Birinci Mahmud, Üçüncü Selim iyi şairlerdi. Üçüncü Selim, İkinci Mahmud, Abdülaziz, Vahîdeddîn bestekârlardı. İkinci Bâyezîd, Üçüncü Selim, Abdülmecid başarılı hattatlardı. Birinci Mehmed yay ve kırı ş ustasıydı; Yavuz ve Kanunî iyi kuyumculardı. Üçüncü Murad ok yapardı; Üçüncü Mehmed kaşık ustasıydı, okçuların kullandığı özel yüzükler yapardı. Sultan Abdülhamid Sultan çok usta bir marangozdu; çiçekçiliğe de meraklıydı. Yıldız Sarayı'na dikmek için yılda otuz bin saksı çiçek satın aldığı söylenir.

Batı dünyasında da edebiyat ve sanat ile yakından ilgili olan hükümdarlar vardır. İngiliz kraliçesi Viktorya, düzenli günlük tutardı. Öyle ki vefat ettiğinde günlükleri 122 cildi bulmuştu. İngiliz kralı Sekizinci Henry başarılı bir müzisyendi. Fransız kralı On dör-

düncü Lui, baleyi çok severdi. 40 bale temsilinde 80 rol oynamıştı. Rönesans'ın en önemli destekçisi, İtalyan Medici ailesidir. 1492'de ölen Floransa Cumhuriyeti hükümdarı Lorenzo de Medici, Botticelli ve Michelangelo gibi büyük sanatçıları himaye etmişti. İngiliz kralı Birinci James de Shakespeare'i himaye etmişti. 1790'da ölen Kutsal Roma Cermen imparatoru İkinci Jozef ise Mozart'ın hamisiydi. O dönemde moda olan ve Osmanlı hayatını eksen alan meşhur "Saraydan Kız Kaçırma" operasını Mozart'a ısmarlamıştı. Genç Beethoven'a da bir cenaze kantatası sipariş etmişti.

Sanatçılar, sultanların ve kralların sanata olan ilgilerini birçok şekilde değerlendirmiştir. Çünkü sanatçıların çoğunun geçimi sıkıntılıdır. Bu nedenle her tahta geçen sultan veya kral için övgü şiirleri kaleme almak, onlar için şarkılar, operalar ve marşlar bestelemek pek çok sanatçı için geçim kaynağı olmuştur. Meselâ Sultan Abdülhamid'in Batı müziği sevgisini öğrenen pek çok Avrupalı besteci onu beste yağmuruna tutmuştur.

Avrupa'da da krallara övgüler yazmak bir gelenektir. Hatta bugün İngiltere'de bir "kraliyet şairi" olduğunu biliyor muydunuz? Evet, bu şairlere İngilizce'de "poet laureate" denir. "*Laureate*", Latince "defne yaprakları ile taçlandırılmış" anlamına gelen "*laureatus*" kelimesinden gelir. Çünkü Romalılar başarılı şairlerin başına bir defne dalını taç yapıp takarlardı. İngiliz hanedanının "defne taçlı" şairleri arasında Tennyson, Wordsworth, Dryden gibi önemli şairler vardır. Bugünkü "kraliyet şairi" Malorie Blackman'dır. Bu şairler hanedanın üyesi olurlar, saray ve milli olaylar ile ilgili şiirler yazarlar. Bu görev ömür boyu sürer. Bir kraliyet şairi ölünce, başbakanın sunduğu listeden kral veya kraliçe yeni birini seçer ve atar.

Bugün bile Osmanlı'nın başkenti İstanbul'un, Fransız krallığının başkenti Paris'in ve İngiliz krallığının başkenti Londra'nın dünyanın en önemli kültür, edebiyat, mimarî ve sanat merkezi olmasının altında hükümdarların sanatçı, bilim adamı ve kültür adamlarına olan ilgi ve desteği yatar. Hükümdarların desteği,

dünyanın pek çok yerinden sanatçılar ve bilim adamları için bu şehirleri cazibe merkezi hâline getirmiştir.

Kendileri de besteci olan Üçüncü Selim ve İkinci Mahmud; İsmail Dede Efendi, Dellalzade İsmail Efendi, Küçük Mehmed Ağa ve Şakir Ağa gibi büyük müzisyenleri saraya almışlardı. Bu sanatçılar hem sultan ile beraber meşk meclislerine katılır, hem de şehzadelere ve devlet adamı yetiştiren Enderun'daki talebelere müzik dersleri verirlerdi. Osmanlı sarayında bir kızlar bandosu da vardı. Tamamen harem mensuplarından oluşan bu bandoyu, İtalyan Donizetti biraderlerin küçüğü yönetmiştir.

Klasik Türk müziğinin gelişiminde, İkinci Murad ve Yavuz'un Azerbaycan'dan davet ettikleri müzisyenlerin önemi büyüktür. Aynı şekilde Osmanlı şiirinin zirveye ulaşmasında Fatih, Yavuz ve Kanunî'nin taşradaki şairleri İstanbul'a toplaması etkili olmuştur. Kendisi de büyük bir şair olan, büyük bir Türkçe dîvânı ve Farsça dîvânçesi bulunan Kanunî'nin hamisi olduğu şairleri sayarsak bu altın çağ kendiliğinden ortaya çıkar: Fuzûlî, Bâkî, Hayretî, Hayâlî, Ahmet Paşa, Necati Bey ve Zâtî...

Bilime meraklı hükümdarlar da olagelmıştır. Hükümdarlardan takvim icad eden bile vardır. Meselâ Sezar'ın Jülyen takvimi. Fatih, havan topunu icad etmişti. Sultan İkinci Abdülhamid de tarihe, coğrafyaya ve polisiye konulara çok meraklıydı. 900 yılına kadar tahtta kalan İngiliz kralı Alfred, Latince'den din, tarih, tıp, hukuk ve felsefe üzerine pek çok eseri bizzat tercüme etmişti; yazılı İngilizcenin oluşumunu bu eserler sağlamıştır. Sultan Abdülhamid de şehzadelik yıllarında başlayan kitap okuma tutkusunu hayatının sonuna kadar devam ettirdi. Bazen günün belli saatlerini de kütüphanede geçirirdi. Dünyanın çeşitli yörelerinden getirttiği kitaplarla zengin bir kütüphane oluşturmuştu. Kızı Ayşe Sultan, babasının şu sözünü aktarır: "Din ve fen. Bu ikisine de itikat etmek caizdir."

Hükümdarların ilgisi ve desteği sadece sanat ve bilim alanında görülmez. Sultanlar ve krallar mucitler ve kâşifleri de himâye

ettiler. Amerika'yı Hindistan sanarak keşfeden Kristof Kolomb, bütün imkânlarını İspanya kralı Ferdinand ve Kastilya kraliçesi İzabella'ya borçluydu. Pîrî Reis 1524'de Osmanlı donanmasının Mısır seyrinde kılavuzluğunu yaptı. Sadrazam Damad İbrahim Paşa onu tanıdı. 1525'de haritacılıktaki yetkinliğini gösterdiği *Kitâb-ı Bahriye*'sini onun aracılığıyla Kanunî'ye sundu ve takdir gördü.

Her iktidarın bir sonu vardır. Bu, taht sahipleri için de böyledir. Sultanın veya kralın vefatı bir dönemin bittiği anlamına gelir. Çünkü istisnalar hariç, hükümdarlar tahta bir kere geçtikten sonra ölene kadar başta kalırlar. Bir hükümdarın vefatı, bir sonrakinin cülûsu demektir. Her acı bir sevince, her sevinç bir acıya bağlanır; hayat gibi.

Osmanlı'da bir sultan ölünce sadrazam haberdar edilirdi. Sadrazam da vezirleri ve diğer üst düzey görevlileri çağırarak hep birlikte saraya giderlerdi. Yeni padişahın çıkmasını beklerlerdi. Tahta geçecek şehzade şimşirlikten alınır, padişahın vefat ettiği ve saltanat nöbetinin kendisine geldiği söylenip tebrik edilirdi. Bu arada tahta yeni geçen hükümdara ölen padişahın naaşı gösterilirdi. Padişah, bir kolunda Dârüssaâde Ağası, diğer kolunda Silahtar Ağa olduğu halde Hırka-i Şerif Dairesi'ne götürülürdü. Burada sadrazam ve Şeyhü'l-İslâm ona biat ederdi. Daha sonra başında saltanat alameti olarak yusufî destar ve sırtında kürkü ile Babüssaade önünde kurulan tahta oturtulurdu. Öteki devlet ricali de kendisine burada biat ederdi. Yeni sultan tahtından kalıp hazır bulunanları selamladıktan sonra selefi olan hükümdarın cenaze namazını kılar ve Enderun'a dönerdi.

Yeni padişahın cülûsu İstanbul'da tellallar ve top atışlarıyla ilan edilir, ayrıca ülkenin her tarafına gönderilen fermanlarla bütün tebaaya duyurulurdu. Şenlikler yapılır, hutbenin yeni sultan adına okunması, sikkenin de onun adına kestirilmesi emredilirdi. Cülûs ayrıca elçiler vasıtasıyla dost ve komşu devlet hükümdarlarına da bildirilirdi.

Yeni padişahın cülûsu devlet çalışanları için büyük ikramiye demektir. Çünkü sultanın saray bürokratlarına ve orduya cülûs bahşisi vermesi adettir. Bu bahşiş, yoldan çıkan Yeniçerilerin darbe tehditleriyle beraber giderek astronomik rakamlara ulaştı ve ordunun sultana sık sık isyan etmesine ve hazinenin boşalmasına sebep oldu.

Osmanlı'da ölen sultan gözden ırak ve hızla defnedilirken, Avrupa'daki cenaze törenleri daha gösterişli yapıldı. İngiliz kraliçesi Viktorya, İngiliz İmparatorluğu'na sömürgecilik ve emperyalizm sayesinde en parlak dönemini yaşatmıştı. Onun cenaze töreni de debdebeli olmuştu. Tam 63 yıl boyunca tahtta oturan ve "Avrupa'nın ninesi" lakabı verilen bu kraliçe 1901 yılında öldüğünde tabutunun başında oğlu ve bir sonraki kral Yedinci Edward ve Alman Kayzeri bulunmuştu. Vasiyeti gereği beyaz kıyafet giydirilmişti ve gelinlik tülü örtülmüştü. Ailesi, arkadaşları ve hizmetkârları tabutuna yazılı notlar bıraktılar. Önceden kaybettiği ve hiç unutamadığı eşi Prens Albert'in bir takım elbisesi yanına konulmuştu. Onun alçıdan yapılmış bir maket eli de... Öteki eline yakın dostu James Brown'ın bir tutam saç tutuşturulmuş, fakat dedikodu olmasın diye üzerine çiçek buketi yerleştirilmişti. Cenaze töreni Windsor Kalesi'nde Saint George Şapeli'nde yapıldı. Tabutu iki gün ziyarete açık tutuldu. Viktorya daha sonra eşi Albert'in yanına defnedildi.

Sultanların ve kralların yaşadığı yerler gibi defnedildiği yerler de gösterişlidir. Osmanlı sultanlarının çoğu ya kendi yaptırdıkları camilerin ya da başka camilerin haziyesindeki türbelere defnedilmiştir. Fatih, Yavuz ve Kanunî kendi yaptırdıkları selâtin camilerinin haziyesindeki türbelerde yatarlar. Cami haziyesi olmayan bir yerde türbe yaptırılması devletin son zamanlarında görülen bir olgudur. Dîvânyolu'ndaki Fransız tarzı anıt-mezar görüntüsü veren İkinci Mahmud türbesi böyledir. Bu türbede İkinci Abdülhamid de medfundur.

Avrupalı hükümdarın mezarları genellikle aynı kilisenin bahçesidir. Meselâ Fransız krallarının hemen hepsi Paris yakınların-

daki Saint-Denis Bazilikası'na gömülmüştür. İngiliz kral ve kraliçelerinin çoğu ise Windsor Kalesi'ndeki Saint George Şapeli'ne defnedilmiştir.

Her cülûs, bir vefatı takip etmeyebilir. Çünkü bazen hükümdarlar tahttan ferâgât edebilir veya indirilebilir. Meselâ Osmanlı sultanı İkinci Murad Han, oğlu genç Fatih Sultan Mehmed lehine tahtından feragat etmişti. Mehmed tahta geçti, fakat bir süre sonra zorlandı ve babasını tekrar tahta geçmesi için çağırdı. Buna yanaşmayan babasına, “eğer sen padişahsan gel tahta geç, eğer ben padişahsam tahta geçmeni emrediyorum” dedi. Babası tekrar tahta geçti. Vefatına kadar da devleti yönetti.

Benzeri bir tahttan ferâgâti 20. yüzyılın başında İngiliz kralı Edward göstermişti. Edward, 1936'da kral olmuştu. Saray protokolünden sıkılıyor, geleneklere uymak istemiyordu. Üstüne üstlük Edward, birinci kocasından boşanmış, ikinci kocasından da boşanmak üzere olan Amerikalı bir kadın ile evlenmek istediğini açıkladı. Bunun üzerine bir kriz çıktı. İngiltere başbakanı bu evliliğe karşı olduğunu açıkladı. Çünkü iki kez boşanmış bir kadın kralın eşi olamazdı. Edward'ın başı olduğu Anglikan kilisesi de boşanmış kişilerin evlenmesine karşı çıkıyordu. Edward bunun üzerine tahttan indi. Yerine kardeşi Altıncı George geçti. Sesiz ve gözden uzak bir hayat geçirdi ve öylece öldü.

Hükümdarlıkların hayatındaki en acı olaylar genellikle tahttan inme veya hal' sırasında olur. Gönüllü olarak tahtını terketmeyen sultanların ve kralların sonu genellikle sürgün, hapis veya idamdır. Güç oyunu böyledir. Başı tatlı, sonu acıdır. Osmanlı'da böyle feci bir ölüm Sultan Genç Osman'ın başına gelmişti. Daha 18 yaşında tahttan indirilerek Yedikule zindanlarında boğulan Genç Osman iktidar oyununun sayısız kurbanlarından birisidir. Aynı âkıbet Üçüncü Selim'in de başına gelmişti. Bu sultan tahttan indirildikten bir yıl sonra feci şekilde katledilmişti.

Sultan Abdülhamid ise İttihadcılar'ın baskıları sonucu 1909'da tahttan indirilmişti. Dokuz yıl Selanik'teki Alatinî Köşkü'nde, Se-

lanik Balkan Savaşı kaybedilince de İstanbul'da Beylerbeyi Sarayı'nda hapis hayatı yaşadı. Ne garip tesadüf ki, o 1918 Şubatı'nda vefat ettiğinde Osmanlı Devleti dünya harbinde yenilmiş ve sona yaklaşmıştı.

Avrupa'daki kralların da benzeri acı hikâyeleri vardır. İlk aklı gelen İngiliz kralı Birinci Charles'tır. Bu kral, parlamento ile olan çekişmesinin sonucunda çıkan iç savaşı kaybetti. Onu sarayında idam ettiler. Fransız devriminden sonra da Onaltıncı Lui, karısı Marie Antoinette ile birlikte hayatını giyotinde kaybetti. Son Rus çarı Nikola da ailesi ile birlikte aynı sona duçar oldu.

Mutlak güce sahip olan sultan veya kral hakkında herkes sözünü tartarak söyler. Ölçüyü kaçırmak ölümcül bir hata olabilir. Meselâ Dördüncü Murad'ın çok sevdiği Erzurumlu şair Nefî böyleydi. Dilini tutamayıp padişahın maiyetindekileri eleştirmeye ve iğnelemeye devam edince canından oldu. Fakat bu nadir bir olaydır. Osmanlı sultanlarının himaye ettikleri şairler onları bu geçici saltanat davasına kendilerini kaptırmamaları için uyarmaktan geri kalmamıştır. Meselâ Kanunî'nin himaye ettiği şair Hayretî, hem Kanunî, hem de Yavuz'a seslenerek şöyle der:

*Ne Süleymân'a esîriz, ne Selîm'in kuluyuz
Kimse bilmez bizi, bir şâh-ı kerîmin kuluyuz*

Sultanlar kendi kendilerini de gücün sapkınlığı konusunda uyarmışlardır. Meselâ Yavuz gibi güçlü bir padişah şu mısraları yazmıştır:

*Pâdişâh-ı âlem olmak bir kuru kavgâ imiş,
Bir velîye bende olmak cümleden âlâ imiş.*

Halk ozanları da gücün her şey olmadığını, asıl gücün erdem olduğunu söylerler. Karacaoğlan bunları terennüm eden bir ozandır:

*Sultan Süleyman'a kalmayan dünya
Bu dağlar yerinden ayrılır bir gün
Nice bin senedir çürüyen canlar
Hakk'ın emri ile dirilir bir gün.*

Hükümdara gücünün de, canının da geçici olduğunu hatırlatmak önemlidir. Bunun için Osmanlı'da adet idi, padişah Cuma selamlığına giderken yolda toplanan halk ona “mağrur olma padişahım, senden büyük Allah var” diye bağırırlardı. Böyle bir gelenek Avrupa'daki hanedanlarda görülmez.

Kendi kendine acziyetini hatırlatan Endülüslü hükümdarlar da olmuştur. Muhteşem Elhamra Sarayı'nın pek çok yerine şu ibareyi yazdırmışlar: “Lâ gâlibe illallah”, yani “Allah'tan başka galip olan yoktur.”

Hükümdarların dini meşrûiyeti çok önemlidir. Osmanlı sultanları, daha önceki Emevî, Abbâsî sultanları gibi “zıllullah”, “yani “Allah'ın gölgesi” olarak adlandırılırdı. Klasik siyasetnamelerde sultanların manevî konumu, insanın yeryüzünde Allah'ın halifesi olmasına benzetilir. Sultanlar da dinin sahibi Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) varisleridir. Fakat İngiliz kraliçesinin aksine, sultanların “halife” sıfatları onların manevî mertebesini göstermez. Osmanlı padişahlarının “halîfe-i rûy-i zemîn” ve “halîfetü'l-müslimîn” unvanları daha çok siyasî anlamdadır; Müslümanların siyasî birliğini ifade eder.

“Halife” kelimesi, tasavvufta “şeyh olma olgunluğuna erişmiş” zatlar için kullanılır. “Kalfa” kelimesi de “halife” kelimesi ile akrabadır. Çünkü bir işe veya sanata giren kişi önce çırac olur. İlerleyip ustasının yerine bakabilecek olgunluğa ererse ona “halife”, yani “kalfa” olur.

Batı dünyasında sekülerleşmenin ortaya çıkışı hükümdarların manevî meşrûiyet kaynağı olarak dinî anlayışı sarstı. Buna rağmen mevcut kraliyetlerin çoğunun en azından “dindar” bir görüntüsü vardır.

Hükümdarların manevî rolleri eskiden beri öndedir. Eski İran'da şah, Tanrı'dan sonra yeryüzünde eşi ve benzeri bulunmayan en büyük varlık olarak görülmekteydi. Şah; ordunun, hükümetin ve dinin reisi, Tanrı'nın yeryüzündeki tezahürü, O'nun merhametinin ve kahrının temsilcisi, Tanrı'nın gölgesi, yani "zıllullah" veya "sâye-i Hudâ" diye kabul edilirdi. Din ile devlet birbirinden ayrılmaz kurumlar olarak algılanır, şah dinin koruyucusu, din ise devletin temeli sayılırdı. Şah her türlü cismanî kusurdan uzaktı ve özürlü kişilerin onu görmesi yasaktı. Sarayda kabul esnasında bir perdenin arkasında oturur ve yüzünü kimseye göstermez, huzurunda konuşulmazdı.

Hükümdarların dinî gelenekler üzerinde etkisi büyüktür. Hazreti Süleyman ve Hazreti Dâvûd peygamber krallar olarak meşhurdur. Hazreti Muhammed (s.a.v) de bir yöneticidir, ama sultan değildir. Hatta Peygamberimiz (s.a.v) bir hadisinde sultanlığı "ısıracı" diyerek yerer. Nitekim kendinden sonraki dört halifenin hepsi seçimle iş başına gelmiştir. Bu büyük zatların ne sarayları, ne protokolleri, ne de kalabalık maiyetleri vardı. Hatta Bizans imparatorunun elçisi Medine'ye gelip Müslümanların "kralı" Hazreti Ömer'i yamalı elbisesiyle bahçesinde çalışırken görünce hayretlere düşmüştü.

Bazı hükümdarlar dindarlıklarıyla meşhurdur. Meselâ King James İncili denen ve dünyada pek çok otel odasında çekmece-de bulunan İncil, İngiliz Kralı James tarafından tercüme ettirilmiştir. Ortodoks, Katolik ve Protestan pek çok krala aziz veya şehit nazarıyla bakılır. Burada şunu hatırlatmak gerekir: Hıristiyanlık'ta şehitlik ve azizlik kilisenin onayıyla verilir. İspanya'da Kastilyalı Üçüncü Ferdinand'a, İngiliz kralı Birinci Charles'a, Bizans imparatoru On birinci Konstantin'e, Avusturya kralı Birinci Karl'a ve daha onlarca krala "aziz" unvanı verilmiştir.

Osmanlı'da "şehit" sultan denince, akla hemen Birinci Murad gelir. Kosova savaşını kazanan bu sultan, savaş sonrası meydana dolaşırken ölü taklidi yapan bir Sırp askeri tarafından hançerlenerek şehit edilmişti.

Manevî yönleri nedeniyle hürmet gören sultanlar da vardır. Ömer bin Abdülaziz, Hârûn er-Reşîd, Salâheddîn Eyyûbî bunlar arasındadır. Peygamberimizin (s.a.v) İstanbul’u fetheden komutanı ve askerini övdüğü meşhur hadisin müjdesini gerçekleştirdiği için Fatih Sultan Mehmed de “velî” seviyesinde görülür. Zaten onun Fatih Camii’ndeki türbedarları da çoğunlukla önemli sufilere olmuştur. En son türbedarı, Halvetî-Melâmî şeyhi Ahmed Amiş Efendi de böyledir. İkinci Bâyezid’e de “velî” denmiştir.

Osmanlı sultanlarının pek çoğu sûfî idi. Fakat bu, onların manevî işleri devlet işlerinden ayırmalarına engel değildi. Fatih, fetihten hemen sonra sultanlığı bırakıp, İstanbul’da bir semte adını veren Vefa hazretlerine derviş olmak istemişti. Bu veli, “sen saraya geri dön, senin dervişliğin insanları iyi yönetmektir” diyerek onu reddetmişti. Kanunî’nin süt kardeşi Yahya Efendi de büyük bir şeyh idi. Kanunî zaman zaman onu ziyaret edip nasihatlerini alırdı.

Selçuklu sultanı İzzeddin Keykavus, Mevlânâ’yı ziyarete gelirken yanında saraylı kimseyi getirmez, sıradan bir insan gibi bu yüce insanın huzuruna varırdı. Osman Gazi, Şeyh Edebali’ye; Orhan Gazi, Şeyh Ali Semerkandî’ye; İkinci Murad, Hacı Bayram Velî’ye aynı hürmet ve sadakati göstermiştir. Dervişliğiyle meşhur bir diğer sultan Birinci Ahmed’dir. O, Aziz Mahmud Hüdâyî’ye gönülden bağlıydı ve sık sık onun Üsküdar’daki dergâhına sohbetinden istifade etmeye giderdi. İkinci Mahmud, Nakşî idi. Üçüncü Selim ise Mevlevîliği ile meşhurdur. Hatta kendi bestelediği bir Mevlevî ayini bile vardır. Sultan Reşad da Mevlevî’dir.

Sultan İkinci Abdülhamid ise Şâzelî tarikatine bağlı idi. Abdülhamid, Ertuğrul Tekke Camii’nin yanındaki Şâzelî zaviyesini kendi şeyhi Muhammed Zafir Efendi için yaptırmıştı. Bu zatın Mağrib tarzındaki türbesi bugün aynı zaviyenin yanında yer alıyor.

Tarihte hükümdarların bazen kendi benimsedikleri dini veya dinî yorumu tebaalarına dayattıklarını da görürüz. Bugün Avrupa’nın dinî haritasına bakarsak Katolik ve Protestan mezheplerin bölge bölge ayrıştığını görürüz. Bunun sebebi, reform dö-

nemindeki mezhep savaşları ve katliamlardır. Çünkü o dönemde Papalık'a karşı baş kaldıran Protestan ve Anabaptist mezhebinden halk, kendilerinden olan prens ve kralların topraklarına göç etmiştir. Krallar benimsedikleri mezhep dışındaki Hristiyanları ya katliama tabi tutmuş, ya ülke dışına sürmüştü, ya da kendi mezhebine girmesi için zorlamıştır. O dönemde kullanılan Latince bir atasözü bu durumu açıklar: "cuius regio, eius religio", yani "kimin bölgesi, onun dini."

Benzeri bir dinî dayatma hikâyesi, bugünkü İran'a Şîî kimliğini veren Şah İsmail ile ilgilidir. Şah İsmail tahta geçince, o dönemde Safevî tarikatı içinde örgütlenen, küçük bir azınlığın benimsediği Şîî inancını bütün nüfusa mecburî tuttu. Böylece o döneme kadar Ehl-i Sünnet'in en önemli merkezlerinden birisi olan ve sayısız İslâm bilgini ve mutasavvıfı yetiştiren İran, bir asır içinde Şîîleşti. İlginçtir, bir Türk'ün empoze ettiği Şîîlik, giderek Fars olmak ile eşanlamalı hale geldi.

Şah İsmâîl hem Safevî tarikatının şeyhi, hem de Safevî Devleti'nin sultanıydı. Dinî ve siyasî güç şahsında toplanmıştı. Bu dönemde din eski İran'da olduğu gibi yeniden devletin dayanağı, şah da dinin koruyucusu durumuna gelmiştir.

Buna benzer olarak, Katolik Hristiyanların manevî önderi papadır. Anglikan mezhebine mensup olan herkesin manevî önderi ise İngiliz kraliçesidir, yani Kraliçe bir manevî otoritedir. Bu geleneğin kökeni İngiliz kralı Sekizinci Henry'ye dayanır. Karısını boşamasına müsaade etmediği için Katolik Papa'yı inkâr eden Henry, Anglikan mezhebini kurdu. "Anglikan" kelimesi "İngiliz" demektir. Kral, halkı bu "millî" mezhebe girmeye mecbur tuttu. Bir boşanma meselesi üzerine kurulan bu mezhebin, bugün İngiltere ve eski sömürgelerinde yaklaşık 85 milyon mensubu var. Bugün de kilisenin manevî lideri İngiliz kraliçesidir.

Japon imparatoru da bir dinî otorite olarak kabul edilir. Japonca'daki unvanı "tenno", yani "yüce yönetici"dir. O da Şinto dininin başıdır. Japonlar için Şinto ayinleri yapar. Kendisinin ve ai-

lesi Amaterasu'nun soyundan geldiğine inanılır. Amaterasu, Şinto dininde hem güneş, hem de evren tanrısıdır.

Aşırı güç her zaman saptırıcıdır. Bunun için tarihte kendini tanrı sanan ve öyle ilan eden hükümdarlar olmuştur. Eski Mezopotamya'da krallar ölür ölmez, tanrı olarak ilan edilirdi. Şulgi ve Ur, kendilerini tanrı ilan eden ilk krallardandır. Eski Mısır'daki firavunlar da bu aşırılığın çarpıcı örnekleridir. İlk firavun saray bekçisinin oğlu olmasına, yani mütevazı bir kökenden gelmiş olmasına rağmen başa geçtikten bir süre sonra işi ilahlık ilanına kadar vardırdı. Benzeri bir tecrübe, Babür İmparatorluğu zamanında Hindistan'da yaşandı. Babürlüler şahı Cihangir Müslüman olmasına rağmen bir süre sonra Hindu vezirlerinin etkisiyle bir "din-i ilâhî" adında sahte din uydurdu. Kendisine secde edilmesini emretti. Bu emri yerine getirmeyen Müslümanları katletti. Büyük Nakşi şeyhi İmam Rabbânî bu isteğe uymadı. "Bir Müslüman, ancak Allah'ın karşısında eğilir" dedi. Şah Cihan bunun üzerine onu hapse attı. İmam Rabbânî tam üç yıl hapiste yattı. Sultan, sonunda yaptığına pişman oldu. Onu hapisten çıkarıp, ikram ve ihsanlarda bulundu. Sonra da onun dervişlerinden ve dostlarından biri oldu.

Roma'da hükümdara tapınma kültü, Augustus zamanında mecburî hâle getirildi. Bu imparator adına pek çok şehirde tapınaklar kuruldu. Ankara'da Hacı Bayram Camii'nin hemen yanındaki August tapınağı bunlardan birisidir. İlginçtir, büyük sûfî Hacı Bayram Velî, Ankara'da dergâh kurmak için bu putperest tapınağın yanını seçmiş. Atalarımız o günden, yani 1300'lerden beri bu tapınağa hiçbir zarar vermemişler. Biri tek Tanrı'yı, diğeri krala tapınmayı ifade eden iki mabed, sırt sırta bugüne kadar gelmiş.

Hükümdarların mekâna etkileri de büyüktür. İsimleri, coğrafi isimler hâline gelenler vardır: İstanbul şehrinin ismi 1929'a kadar "Konstantiniyye" (Batılı dillerde "Constantinopolis") olarak da geçerdi. Çünkü bu şehri kuran Bizans imparatoru Konstantin'dir. Orhangazi ilçesi, Fatih semti, Kayseri ili gibi yer isimleri hükümdar isimlerinden alınmadır. Cumhuriyet dönemine kadar

Bursa vilayetine Birinci Murad'ın lâkabı olan "Hudâvendigâr" denirdi. ABD'de Charlestown, Georgia, Maryland, Virginia; Avusturalya'da Queensland, Afrika'da Victoria gölünün isimleri de hükümdarlardan alınmadır. Büyük İskender'in ismi Afganistan'dan Mısır'a kadar pek çok şehre verilmiştir. Mısır'daki İskenderiye ve Hatay'ın ilçesi İskenderun gibi...

Sultanların ve kralların sıfatları ve lakapları vardır. Osmanlı sultanlarından Sultan Süleyman Han'a kanunlarla devleti yeniden organize ettiği için "Kanunî" diyoruz. Avrupalılar ise o dönemin süpergücü olduğu için ona "Muhteşem" derler. Onun ismi Fransızca'da "Soliman le magnifique", İngilizce'de ise "Soleiman the Magnificent"dir. Padişahların yaptıkları işleri, simalarını veya karakterlerini yansıtan lakapları da vardır: "Yavuz" Sultan Selim, "Avcı" Mehmed, "Deli" İbrahim, "Sarı" Selim gibi. Birinci Bayezid'e "Yıldırım" lakabı çok süratle karar verip savaştığı için verilmiştir. Benzeri bir lakap Avusturya kralı Birinci Karl'ındır: "Çevik." Bizde "Genç" Osman vardır. Fransızların da aynı adla anılan bir kralları var: Henri "le Jeune." Osmanlı'da "Fatih" lakabı İkinci Mehmed'e verilmiştir. İngiliz kralı Birinci William'ın da lakabı aynıydı. Bizdeki "Kanunî", yani "kanun koyan" lakabı aynı zamanda İsveç kralı Dokuzuncu Erik'in ve Norveç kralı Altıncı Magnus'un da lakabıdır.

Cengiz Han'a "lanetli", Jül Sezar'a ise "caligula", yani "küçük çizmeli" denirdi. İngiliz krallarından birisinin adı "çiftçi George" idi. "İyi kral" lakabı Fransız kralı Dördüncü Henri'ye, "adaletin arslanı" ise İngiliz kralı Birinci Henry'ye takılan adlardı. Kralara verilen lakaplar arasında Arap, babası belli olmayan, kanlı balta, kana susamış, kanlı, şehla gözlü, sarhoş, drakula (Romanca'de "şeytanın oğlu" demektir), şişman, yakışıklı, aksak (Timur "lenk") gibi daha niceleri sayılabilir.

Bir hükümdara kendi halkı ile özellikle rakip veya hasım halkların verdiği lakaplar tezat teşkil edebilir. Nitekim Batılıların ve Rusların "Büyük Peter" dedikleri Rus çarına biz "Deli Petro" demişiz. Elbette burada delilik, akıl yoksunluğu değil, cesaret ve gö-

züpeklikten kinayedir. Petro çok büyük reformlarla Rusya'yı Türklerin edilgen bir rakibi olmaktan çıkarıp büyük bir dünya imparatorluğu hâline getiren çardı.

Sultan İkinci Abdülhamid'in yaptığı reformlarla Osmanlı'yı yıkılmaktan kurtarması Fransızlar ve İngilizler'i endişelendirmişti. Bu yüzden O'na "le Sultan rouge", yani "kızıl sultan" diye aşağılayıcı bir lâkap verdiler. Maalesef kendi ülkesinde bile bunu hemen benimseyenler ve yakın zaman kadar öyle ananlar oldu. "Kızıl", "kanlı" anlamında kullanılıyordu elbette. Oysa Abdülhamid belki de en az ölüm emri veren sultanlardandır. Avrupalıların Asya'da, Afrika'da büyük soykırımlar yaptığı, kendi insanlarını fabrika binalarına hapsedip köle gibi çalıştırdığı bir dönemde yanlış hükümdara verilen bir lakap olduğu açık.

Hanedanların ortaya çıkışı ile ilgili efsaneler devletlerin meşrûiyetini sağlamada önemli anlatılardır. Bir dişi kurdun emzirdiği iki kardeş, yani Romus ve Romulus efsanesi gibi. Romus şehir bir tepeye, Romulus da diğer tepeye kurmaya karar verirler. Anlaşamazlar, çıkan kavgada Romulus Romus'u öldürür. Romulus Roma'yı kurar. Yeni şehir hızla gelişir. Fakat nüfusun çoğunluğu erkek olduğu için komşu kavimlerin kadınları kaçırılarak şehre getirilir. İlk lejyonlar ve senato kurulur. Romulus göğe çekilir ve Romalıların ilâhı olan Quirinus şekline bürünür.

Osmanlı'nın kuruluşu da bir menkıbeye dayandırılır. Osman Gazi'nin kayınpederi Şeyh Edebalı'nın evinde gördüğü rüyada Şeyh Edebalı'nın göğsünden çıkan bir ay gelir, kendi göğsüne girer. Göğsünden bir ağaç yeşerir. Bu ağaç büyür, büyür, dalları gökleri, kökleri yeryüzünü sarar. Gölgesi bütün yeryüzünü tutar. İnsanlar o ağacın gölgesinde toplanırlar. Osman Bey uyanınca rüyasını mürşidi Şeyh Edebalı'ya anlatır. Şeyh Edebalı ise, "Oğul Osman, Hak Teâlâ sana ve soyuna hükümranlık verdi mübarek olsun" der. Osman Gazi ile Malhun Hatun evlenir ve böylece Osmanlı hanedanı başlar. Buna benzer rüya menkıbeleri, birçok Türk devletinin kuruluşu için de anlatılır.

Hanedan, soyun devamını gerekli kılar. Bir hükümdarın özellikle erkek çocuğu olması bu nedenle çok önemlidir. Fakat birden fazla erkek çocuğu güç kavgası anlamına gelir. Bu paylaşım kavgası dünya tarihinin en kanlı savaşlarına yol açmıştır. Türk devletlerinin yıkılmasına yol açan kardeş kavgasına Fatih radikal bir çözüm bulmuştur. Onun başlattığı “kardeş katli” kardeşlerle sınırlı kalmamış, sultanların kendi öz çocuklarını da katletmelerine yol açmıştır. Elbette hiçbir babanın böyle bir cinayeti rahatsızlık hissetmeden işleyeceği düşünülemez. Osmanlı sultanları kendileri için çok trajik olan bu yöntemle yıkılma dönemine kadar devleti tek parça ve güçlü halde tutabilmişlerdir.

Avrupa’da erkek çocuğu sahibi olamayan hükümdarlar ya karılarını katletmiş, ya başka hanedandan eşler bulmuş, ya da metreslerinden çocuk sahibi olmaya çalışmıştır. İslâm’daki çok eşliliğin hâlâ Batı’da fantezilere sebep olması boşuna değildir. Çünkü en güçlü insanlar olan krallar bile ikinci bir eşe sahip olamadıkları için metres sahibi olmak zorunda kalmıştır. Avrupalı çoğu hanedan, bu sorunu gidermek için taht sırasında olan kadınları “kraliçe” ilan etmişlerdir.

Hanedanlar arasında evlilik yaygındır. Osmanlı’da başka hanedandan bir kadın ile ilk evlenen kişi Orhan Gazi’dir. Babası Osman Gazi, Bizans ile ilişkilerini geliştirmek için oğluna Bizans prensesi Holofira’yı almıştı. Müslüman olunca adı Nilüfer olan bu prensesin ismi bugün Bursa’da bir ilçede yaşıyor. Sultan Birinci Murad, Sırp ve Bizans prensesleriyle evlenmişti. İki oğlunu Bizans prensesleriyle evlendirmişti. Yıldırım Bâyezid de ilk evliliğini büyük bir beylik olan Germiyanoglu beyinin kızıyla yapmıştı. İkinci kez Sırp kralının kızı Despina ile evlenmişti. Bu tür evlilikleri, bugün büyük işadamlarının ve siyasetçilerin çocukları arasında yapılan evliliklere benzetmek yanlış olmaz.

Hanedanlar arası evliliklerin en önemli sebebi, iki devlet arasında barışı ve işbirliğini güçlendirmektir. Nitekim Fatih de, Osmanlı’nın hakimiyetini bir türlü kabul etmeyen Karamanoğlu ha-

nedanından gelin alarak bu sorunu çözmeye çalışmıştı. Kendisinin eşi de başka bir Türk beyliği olan Dulkadiroğlu beyinin kızıydı. Zaten babası İkinci Murad yedi kızkardeşini Anadolu beyleriyle ve oğullarıyla evlendirmişti.

Avrupa'da hanedanlar arası evlilikler daha çoktur. Nitekim bugünkü İngiliz kraliçesinin eşi Philip'in soyu Danimarka ve Yunan hanedanına dayanır. Zaten İngiliz hanedanı da asırlar boyunca yapılan evlilikler yoluyla Alman, Fransız, İspanyol, Hollanda ve Danimarka hanedanları ile karışmış bir şekildedir. Bugün son büyük İngiliz imparatoriçesi Kraliçe Viktorya'nın 9 çocuğu ve 42 torunu vardı. Bu yüzden onun soyundan gelen Avrupalı hükümdarlar epey çoktur. Bugünkü İngiliz kraliçesi Elizabeth, Prens Philip, Norveç kralı Beşinci Harald, İsveç kralı On altıncı Gustaf, Danimarka kraliçesi İkinci Margareth, İspanya kralı Juan Carlos ve kraliçesi Sofia bunlar arasında sayılabilir.

Osmanlı sultanları nasıl kardeş katli gibi inanılması ve onaylanması güç bir yöntem ile ülkenin bölünmeden 600 yıl yaşamasını sağlamışlarsa, evlilik politikalarıyla da devlet gücünün akrabalara ve hısımlara dağılmasına engel olmuşlardır.

Timur'un, esir aldığı Yıldırım'ın eşine hizmetçilik yaptırması üzerine Osmanlı sultanları Kanunî'ye kadar eş nikâhlanmadılar. Bu gelenek Kanunî ile bozuldu. Kanunî, büyük bir aşkla bağlı olduğu Hürrem Sultan ile nikâh kıydı. Osmanlı sultanları 1500'lerden itibaren hısımlık ilişkileri olmasın diye genellikle cariyeler ile evlenmişlerdir. Böylece hanedan içi isyanlar ve savaşlar pek görülmemiştir.

Soya dayalı yöneticiler dünya tarihinin büyük bir kısmını işgal etse de bütün meşhur hükümdarlar bir hanedana mensup değildir. Meselâ Osmanlı'yı Ankara Savaşı'nda yenerek bir krize yol açtığı için bizde pek sevilmeyen, hatta "Timûr-i bî-nûr" yani "nursuz Timur" denilen, fakat aslında büyük bir yönetici olan Timur bir hanedan üyesi değildi. Sultanın başkomutanıydı. Büyük başarılarından sonra kendi hanedanını kurdu. Fransız devrimi-

nin komutanlarından general Napolyon da başa geçince bir kral gibi hüküm sürdü. Kendisine “imparator” unvanını verdi. Hatta bilahere oğlu ve yeğeni de imparator oldu.

Hükümdarların efsanevî imajının önemli bir parçası yaşadıkları saraylardır. Doğu’da ve Batı’da hükümdarların sarayları çok gösterişlidir. Saraylar sadece hükümdarın yaşama alanı değil, aynı zamanda devlet bürokrasisinin merkezidir. Bu Osmanlı ve Avrupa devletleri için böyledir.

Osmanlı devletinin mekânsal sembolü Topkapı Sarayı’dır. En çarpıcı özelliği çok mütevazî olmasıdır. Osmanlı’nın Fatih, Yavuz, Kanunî gibi en güçlü ve kudretli sultanları bu sarayda yaşamıştır. Ona rağmen Topkapı Sarayı sanki ağırbaşlı, şirin evlerden oluşan bir mahalle gibidir. Osmanlı’nın temel yaşam alanı olan mahalle anlayışı saraya yansımıştır.

Sultanların resmî işleri dışındaki kıyafetleri, yemek adetleri, kullandıkları eşyalar da mütevazîdir. Paşaların konakları da gösterişli değildir. Bu da, sultan ve tebaa arasında yaşam tarzı açısından büyük bir yakınlık olduğunu gösterir.

Topkapı Sarayı’ndan sonra yapılan Dolmabahçe gibi saraylar Batı tarzındadır ve çok daha ihtişamlıdır. Oysa Dolmabahçe’de yaşayan sultanlar, Osmanlı’nın en zayıf sultanlarıdır. Osmanlı’nın ne zaman tekrar güçlenmeye başladığını anlamak için Dolmabahçe’yi terkedip Yıldız Sarayı’nı tercih eden hükümdara, yani İkinci Abdülhamid’e bakmak gerekir. Yıldız Sarayı’nın mimarî tarzı Topkapı’dan farklı ve Avrupaîdir. Fakat hâkim olan hava oldukça mütevazîdir. Bu sarayı kullanan Abdülhamid büyük bir reformcuydu, çünkü Osmanlı uygarlığının temel ilkelerini günün gerekleriyle sentezleyerek canlandırmaya gayret ediyordu. O’nun Ertuğrul Gazi türbesini restore ettirmesi ve Süleyman Şah türbesini yaptırması bu nedenledir.

Bizde bugün “saray” kelimesi, Topkapı Sarayı gibi mütevazî yapılar için değil, Dolmabahçe gibi debdebeli yapılar için kullanılır. “Saray” denilen yapıyı öyle abartıyoruz ki, Amerikalılar’ın

“White House” dedikleri ve “Beyaz Ev” manâsına gelen ABD başkanının ikâmetgâhına biz “Beyaz Saray” diyoruz.

Osmanlı sarayları ihtişam bakımından Avrupa sarayları ile kıyaslanamaz. Bırakın imparatorların ve kralların saraylarını, küçük topraklara sahip olan dük ve kontların şatoları bile Topkapı ile mukayese edilemeyecek kadar gösterişlidir. Meselâ Fransız krallarının sarayı olan ve yekpare bir bina olan Versailles Sarayı’nda 350 oda ve salon vardır.

Devletlerin sürekliliği mekânda da yaşar. Nitekim Ruslar, kanlı bir devrim ile yıktıkları çarlığın merkezi olan Kremlin’i hem komünist, hem de demokratik dönemde “devlet başkanı sarayı” olarak kullanmaya devam ediyorlar. Çin’de de komünist devrim her şeyi yok etmesine rağmen, imparatorluk sarayını yok etmedi.

Hükümdarların ihtişamlarının önemli bir boyutu da kıyafetleridir. En pahalı kumaşlar ve kürklerle yapılan, kıymetli taşlarla donatılan bu elbiseler güç ve azamet sembolüdür. Batı’da kralların ve kraliçelerin genellikle tacı olur. Tahtları da çok gösterişlidir. İslâm geleneğinde ve Osmanlı’da ise tac yoktur. Padişah çarpıcı renkleri ve desenleri olan kaftanlar giyer, sarığı büyüktür, sorguçları kıymetli taşlarla süslüdür. Sultan resimlerinde gördüğümüz devasa sarık devlet işleri görülen toplantılarda giyilir. Yoksa sultanlar günlük hayatlarında sürekli bu sarığı giymezler. Namaz kılarlarken bu kavuğu çıkarırlar. Kendi evlerine, yani hareme çekildiklerinde başları açık veya bir takke ile otururlar. Topkapı’da sergilenen sultanların günlük elbiselerine bakanlar tevazunun ne kadar önde tutulduğunu anlarlar.

Sultanın sembolü taht, kralın sembolü ise taçtır. Avrupa’da taç hükümdarlık sembolü olduğu için tahta geçme törenine “coronation”, yani “taç giyme” denir. Osmanlı’da taç olmadığı için tahta geçme merasimine “cülûs”, yani “tahta oturma” denir. Fakat Osmanlı tahtları da mütevazidir. Neredeyse herhangi bir Osmanlı evinde görülebilecek sedirlerden biraz daha gösterişlidir.

Dünya tarihinin en büyük sultanlığı olan Osmanlı yıkılınca, Cumhuriyetidaresi hanedan üyelerini yurtdışına sürdü. Hanedanın topraklarına, emlakine ve gelirlerine el konuldu. Bunun sonucunda son Osmanlı sultanı gurbette borç içinde öldü. Osmanoglu ailesinin fertlerinin pek çoğu yurtdışında yoksunluk içinde yaşadı ve öldü.

600 senelik bir dünya devletine sahip olan bir ülkede en muhafazakâr kitlenin bile sultanlığı, hatta dini yönü olan halifeligi talep etmemesi, aksine demokrasiye en büyük desteği vermesi ilginç değil mi? Çünkü bizim için sultanlık geçmiş demektir.

Fakat Batı'da öyle değil. Bugün Avrupa'daki 11 ülkenin başında bir kral veya kraliçe var: Andorra, Belçika, Danimarka, Hollanda, Liechtenstein, Lüksemburg, Monako, Norveç, İspanya, İsveç ve İngiltere. İngiliz Kraliçesi sadece Britanya'nın değil Avustralya ve Kanada gibi 15 farklı ülkenin de başıdır. Bu ülkelerden İngiltere gibi bir kısmında demokrasi için büyük mücadeleler verildi. İspanya gibi ülkelerde kanlı iç savaşlar bile yapıldı.

"Demokrasinin beşiği" denen İngiltere ve "sosyal demokrasi modeli" olarak görülen İsveç gibi ülkelerin başlarında sadece kanından dolayı meşru kabul edilen bir hükümdarın olması gerçekten büyük bir tezattır. Üstelik liberal demokrasi ve sosyal demokrasi talepleri, halk tabakaları ile bu hanedanlar arasındaki mücadele sonucunda kazanılmıştır.

Bugün bu ülkelerde monarşi karşıtı hareketler zayıftır. İngiltere'de halkın yüzde 66'sı, İspanya'da ise yüzde 63'ü krallığın devamını istiyor. Halbuki, modernliğin kenarında kalan Batı dışı ülkelerde bir ailenin kendisini idare etmesine razı olan halk pek yok. Fakat onlar da İngiliz kraliyet ailesinin magazin haberlerini kendi ülkelerindeki medyadan ilgiyle takip ediyorlar.

Batı'da Rönesans sonrası dini hayatın merkezinden çıkaran sekülerleşme, sömürgecilikle gelişen tüccar sınıfı ve sanayi ile büyüyen kapitalizm, kralların ve kraliçelerin gücünü zayıflattı. Yine de birçok hanedan bu yıkıcı süreçten etkilerini ve servetlerini

muhafaza ederek geçtiler. Bugün sık sık İngiliz kraliçesinin “sembolik gücü”nden bahsedilir. Bazı tahminlere göre İngiliz kraliçesinin 550 milyon dolar serveti var. Bunun yanında kraliyet ailesi hâlâ ülkenin en büyük mülk sahibi. Sahip oldukları emlâkin değeri ise 10 milyar dolar olarak tahmin ediliyor. Bu rakamlara “sembolik” demek pek mümkün görünmüyor.

Modernitenin siyasette, ekonomide ve toplumda meydana getirdiği değişim ile beraber, güç odağı kraldan siyasetçiye ve işadamlarına kaydı. Meselâ bugün ABD bir monarşi olmamasına rağmen, halkın seçtiği başkana gücünden ve yetkilerinden dolayı “seçilmiş kral” denebiliyor. Dev şirketler ise geçmişteki sultanlardan ve krallardan daha fazla servete ve güce sahipler.

Sultan ve kral... İki ayrı dünyanın, iki farklı anlayışın sembolü... Bize güç ile zaaf, ihtişam ile tevazu, protokol ile yalnızlık ve sonsuz sanılan saltanat ile faniliğin ne kadar iç içe olduğunu gösteren iki örnek.

HER KELİME BİR ÂLEMDİR*

Geçenlerde bir Kur'ân mealinde “sakınmak” kelimesinin geçtiğini gördüm. “Takvâ” manâsına kullanıldığını tahmin ettim. Aslî ibâreye bakınca öyle olduğunu anladım. Oysa “takvâ” kelimesi özel bir kelimedir. İllâ her kavramın tercümesini verelim derken “takvâ” kelimesini dilden ve zihinden çıkarmak, bu kavramı ve anlamı da devreden çıkarmak demektir.

Bu “tercüme” veya “meâl” mantığı giderek her yerde kendini gösteriyor. Tek partili dönemde İslâm'ın aslî kurumlarına kastetmenin bir yolu olarak İslâm'ın aslî kavramlarına kastediliyordu. Mübârek ezanı “Tanrı uludur” diye tercüme edip zorla okutmaları ezanı anlaşılır kılma gayesinden değil, İslâm'ın bir şiarını ortadan kaldırmak içindi. Çünkü dili törpülenen bir insanın dini de törpülenmiştir. Fakat “Tanrı uludur” diye başlayan ezan tercümesinde sadece bir kelimeye dokunmamışlardı. “Kurtuluş” manâsına gelen “felâh” kelimesi, “belki tek parti rejiminden kurtuluşu”

* *Kadem* dergisinin Yaz 2015 sayısında yayınlanmıştır.

çağrıştırır diye aynen bırakılmıştı. Aynı yıkım, Mesnevî-i Şerîf gibi tasavvuf metinlerinin çevirilerinde de yapıldı.

Bugün ise bazıları güya İslâm'ın anlaşılması gayesiyle aynı dil tasfiyesini yapıyorlar. Onların sınırlı ve oldukça modernist anlayışına göre, Kur'ân meallerinde ne kadar "takvâ" gibi temel kavramlar Türkçe ifade edilirse insanların dini anlamaları o kadar kolaylaşacak.

Elbette bu büyük bir yanlış ve yanılgı. Niçin öyle olduğunu, gelin Elmalılı Hamdi merhumdan dinleyelim. O, besmelenin tefsirinde Rabbimizin "Rahmân" ismiyle ilgili şu cümleleri sarfeder:

Her halde "Rahmân" Allah Teâlâ'ya mahsus bir ism-i sıfattır. Binaenaleyh esasen sıfat olmak itibarile "çok rahmet sahibi, pek merhametli, çok merhametli, gayet merhametli veya nâmütenahî rahmet sahibi" diye tefsir edilebilse de husûsiyeti ve ismiyeti hasebile tercemesi mümkün olmaz. Çünkü ism-i has terceme edilmez; bunların tercemesi tebdili demektir ve lisanımızda böyle bir isim yoktur. Bazılarının bunu "esirgeyici" diye terceme ettiklerini görüyoruz. Halbuki "esirgemek" esasında "kıskanmak, diriğ etmek, korumuyorsun" demektir. Fakat "bana merhamet etmiyorsun" gibi "bana esirgemiyorsun" denilmez.

Binâenaleyh "esirgeyici" esasında "kıskanç" demek olacağından "Rahmân"ın takdiren tefsiri dahi olmamış olur. "Elemlemek, acı duymak" demek olan "acımak"tan "acıyıcı" da tatsız ve şaibelidir. Kuru bir acımak merhamet değildir. Merhamet acıyı, âfâtı def'e ve onun yerine sürûr ve hayrı ikâmeye müteveccih olan bir iyilik duygusudur ki lisânımızda tamamen ma'rûf bir kelimedir. Biz "merhametli" sıfatından anladığımız tatlı mânâyı öbürlerinden tamamiyle duymayız ve hele "pek merhametli" yerinde "acıyıcı, esirgeyici" demeyiz."

Elmalılı merhûmun bir kelimeye yönelik sözleri, sadece ciddiyet ve dikkat değil, aynı zamanda sorumluluk ve edeb eseridir.

Benzer bir ciddiyet ve edeb maalesef artık pek görülüyor. Kelimelere, kavramlara, anlamlara ilgisiz kalınan bir zamanda yaşıyoruz. “Herkes anlasın” gayretiyle bu kez kelimeleri, kavramları ve anlamları tahrif ediyoruz. Kadim kavramları canlandırıp, onlara yenilerini katacağımıza, onları tasfiye edip, onların yerine kadim anlamı unutturacak “renksiz” tercümeleri ikâme ediyoruz.

Oysa her kelime bir kavramdır. Her kavram da bir anlamdır.

Oysa her kelime bir alemdir. Her alem de bir âlemdir.

“Alem” kelimesi ile “âlem” kelimesi aynı kökten geliyor. İki- si de “bir şeyi hakikatiyle bilmek” anlamındaki Arapça “aleme” kökünden türemiş.

“Alem” diye caminin kubbesinin veya minare külâhının tepesindeki hilâl kısmına denir. Aynı hilâli sancağın direğinin tepesinde de görürüz. Bunların hepsi İslâm’ın alemleridir, yani işaretleridir, şiarlarıdır; sancak, ezan, cami... Tek başına bir alem görseniz bile o yerin Müslümanlara ait olduğunu veya orada Müslümanların yaşadığını anlarsınız. Zaten “alâmet” kelimesi de “alem” kelimesinden gelir.

“Âlem” ise “kendisiyle bilinen şey” demektir. Yani âlem, bize bir şeyi bildiren varlığın ismidir. Peki âlemin bize bildirdiği şey nedir? Elbette Yaradan’dır. Bize, kendi diliyle “beni yaratan Allah’tır” der. Âlemdeki her varlık ve olay bu gerçeğin habercisidir.

Tabii bizde “âlem” denince akla hemen “dünya” gelir. Doğrudur, “âlem”, “dünya” anlamına da gelir. Fakat tek bir dünya olsa bile tek bir âlem yoktur. Çünkü insan âlemi vardır, hayvan âlemi, su âlemi, melekler âlemi, vb. vardır. Mevlâmızın Fâtîha’da buyurduğu gibi, O, “âlemlerin Rabbidir.” Peygamber Efendimiz için de şöyle buyurur: “Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” O halde âlem, yalnızca “dünya” dediğimiz şu gezegene izafe edilemez. Nitekim insanın içinde “on sekizbin âlem” vardır. Meselâ fakirin zannına göre musiki makamlarının her biri bir

âlemdir. Makamlar içimizdeki on sekizbin âlemin ses âlemindeki karşılığıdır.

Demek ki âlem, içte ve dıştadır. Büyük ve küçük âlemler vardır. Rabbimizin dışımızda yarattığı kâinatın bir benzeri neredeyse bire bir içimizde de vardır. Meselâ arzda mevcut olan maddenler, su, toprak bizim de bedenimizde de vardır. Yine, bedenimizi oluşturan atomların yapısındaki görünmeyen ölçekteki yapılar da uzayda deverân eden gezegenler ve yıldızlara benzer.

Peki, kelimeler nasıl hem alem, hem âlem oluyorlar?

Çünkü söz insanı hem inşa eder, hem de onun inşa etmesine yardım eder. Böyle anlarsak her kelimenin aslında bir kavramı, her kavramın da bir anlamı gizlediğini anlarız. Kelime kavramın, kavram da anlamın kapısıdır.

Buradan “isim” kavramına gelelim. Kur’ân-ı Mecîd’de Bakara Sûresi’nin 30 ilâ 32. âyetlerinin Elmalılı merhûmun güzel Türkçesiyle meâlini verelim: *“Ve düşün ki Rabbin melâikeye “Ben yerde muhakkak bir halife yapacağım” dediği vakıt “Â!.. Orada fesat edecek ve kanlar dökecek bir mahlûk mu yaratacaksın? Biz hamdinle tesbih ve seni takdis edip dururken” dediler. (Allah,) “Her halde ben sizin bilemiyeceğiniz şeyler bilirim” buyurdu. Ve (Allah,) Âdem’e, bütün esmâyı ta’lîm eyledi; sonra o âlemîni melâikeye gösterip “Haydin, davanızda sâdıksanız bana şunları isimleriyle haber verin” buyurdu. (Onlar,) “Subhân’sın Yâ Rab! Bizim için senin bize bildirdiğinden başka ilim ne mümkün; o Âlim, Hakîm Sen, şüphesiz Sensin” dediler.”*

Burada Rabbimiz “esmâ”yı, yani “isimler”i Hazreti Âdem’e “ta’lîm” ediyor. Yani ona “öğretiyor,” yani onun “bilmesini sağlıyor.” Kısacası, “esmâ”nın, yani “isimler”in Rabbimizden geldiğini anlıyoruz. Peki burada beyân buyurulan isimler nedir? Kimi âlimlere göre Rabbimizin kendi isimleri, kimine göre ise eşyânın, yani şeylerin, varlıkların isimleri ve hatta sûretleri.

“İsim” kavramı önemli; zira her “kelime” aslında bir “isim”dir. Her isim de bir kavramdır. İster “elma” olsun, ister “İstanbul”,

ister “merhamet”, isterse “Ahmet”... O zaman “isimler” bahsi üzerinde biraz tefekkür etmek gerekiyor.

“İsim” kelimesi “semâ”, yani “gök” kelimesiyle aynı kökten gelir. “Semâ”, “yükseltilecek şey” demektir. Gökyüzü yerden yükseltilecek tabakadır. “İsim” de aynen gökyüzü gibidir. Çünkü her isim aslında o ismi alan varlığı bu varlıklar, şeyler kalabalığında yükseltiyor. Onu âlemlerin isimsiz, renksiz, özelliksiz, alelâlede bir parçası olmaktan çıkarıyor. İsim alan her varlık Rabbimizin varlıklar âleminde şerefli bir makama yükseliyor. İster o isim bir hayvanın, ister bir bitkinin, ister bir insanın, isterse soyut bir varlığın ismi olsun.

Yukarıdaki âyette melekler Rabbimize, “*O Âlim, Hakîm Sen, şüphesiz Sensin*” derler. Peki, neden Mevlâmız birçok güzel esmâsından sadece bu iki ismini burada zikretmektedir? “Âlim” ismi şerifinden sonra “Hakîm” ismi şerîfinin gelmesinde bir ibret vardır. Çünkü ilim, hikmetin kapısıdır. “Hakîm” kelimesi, “hikmet” ve “hüküm” kelimeleriyle aynı köktendir. Rabbimiz her şeyi hakkıyla, eksiksiz bilir, Âlim’dir. O yüzden de Hakîm’dir; hem sonsuz hikmet sahibidir, hem de hüküm sahibidir.

Demek ki Allah’a iman edip, O’nun Âlim isminin bereketine sığınıp, O’nun için bilen her kişi hem bilgiye, hem hikmete, hem de hükme, yani hükümrânlığa kavuşur. Bu hükümrânlık, yani güç bugün anladığımız gibi sadece top-tüfek, para-pul demek değildir. En büyük güç fitratına kavuşmak, kendisi olmak, adam olmaktır. O halde, hükümrânlık aynı zamanda kişilik, kalp ve zihin gücü de demektir. Zaten meşhur gönül büyüklerinin hayatına baktarsak hepsinin âlim iken hakîm derecesine yükseldiğini görüyoruz. Önce müderris olanlar, mutasavvıf olmuşlar. İlim sahibi iken hikmet sahibi olmuşlar. Âlim iken ârif olmuşlar. Bilgiden hikmete yükselmişler. Satırdan sadıra, kalıptan kalbe, sözden öze, âdemlikten adamlığa yücelmişler. İmam Gazâlî’den Mevlânâ hazretlerine, Hacı Bayram Velî’den Azîz Mahmûd Hüdâyî’ye kadar böyle sonsuz örnekler var... Mevlâ hepsinden örnek almayı bize nasîb

etsin. Bir de öte yanda ilmi olup, irfânı olmayanlar var. Bilgili olup kişiliksiz olanlar, eğitilmiş olup terbiyesiz olanlar var. Öyle olmak-tan da Allah'a sığınırız.

Düşüncelerimizi ve duygularımızı nizama getiren ve içimiz-deki tasavvurları âleme aktarmamızı sağlayan isimler mantık ile de ilgilidir. Bizde kabaca “akıl yürütme” olarak anlaşılan “man-tık” kelimesinin kökeni de “söz”e çıkar. Çünkü “nutuk” kelimesi ile “mantık” kelimesi aynı köktendir. “Nutuk” “insanın dille söy-lediği, kulakla duyduğu sesler”e denir. Konuşmayı mümkün kı-lan düşünce kabiliyetine de “mantık” denir. “Nutuk” ile “mantık”, yani “söz” ile “düşünce” arasındaki ilişki, aslında Hıristiyan dün-yasında da aynen vardır. “Mantık” anlamındaki “logic” kavramı, “söz” anlamındaki “logos” kelimesinden türetilmiştir.

Burada Aristo'ya izafe edilen “İnsan konuşan bir hayvandır” cümlesine değinelim. Bu söz bir tercüme hatasının kurbanıdır. Aslında bu söz, “İnsan konuşan bir canlıdır” olarak anlaşılmalı. Çünkü “hayvân” dilimizdeki anlamının ötesinde, aslında “can-lı, hayat sahibi” demektir. “Hayy”, Rabbimizin bir ism-i şerîfidir. “Hayât” kelimesi de buradan gelir. Nitekim Batı dillerinde “hay-van” kelimesinin karşılığı olan “animal” de, “can” anlamındaki “animus” kökünden türemiştir. “Animal” aslında “canlı” demektir. İlginçtir, “animus” kelimesinin kökeni Yunanca “rüzgâr veya ne-fes” anlamına gelen “animos” kelimesidir. Çünkü nefesi olan her şey canlıdır. Veya “nefes üflenen” her şey bir cana kavuşmuştur. Aynı şekilde geleneğimizde “hayât su”yuna da “âb-ı hayât” den-diği gibi “âb-ı hayvân” da denir.

Aslında “mantık” da “alem” kelimesi gibi bir işarettir, bir şî-ardır. Nitekim Rabbimiz Hazreti Süleyman'a “mantıku't-tayr”, ya-ni “kuş dili”ni öğretti. Başkalarının anlamadığı kuşların iletişimi sadece Hazreti Süleyman için “bilinir ve anlaşılır” kılındı. Bu dil, her kavram ve isim gibi has ve özel bir dildi. Diğer insanlar onu duyuyor, ama anlayamıyorlardı. Aynen insanın “ilm”i olmayan birçok kavramı veya yabancı bir dili duymasına rağmen anlaya-

maması gibi... Hatta birçok âyetleri, hadisleri bilenlerin ve onlardan bahsedenlerin o kelimelerin “mantık”ından, yani “işaret”inden, yani “alem”inden haberdar olmaması gibi. Hikmet ve irfân ihtiyacı burada ortaya çıkar. Nutuk, mantık olmadan bir işe yaramaz. İlim, irfân olmadan bir işe yaramaz.

Fakir sık sık söylerim: “Bir şeyin adı, o şeyin yâdıdır.” Adların, isimlerin hakikatini kavrarsak o isimlerin cisimlerini de kavramış oluruz. Rabbimizin isimlerini zikretmek de bu bakımdan çok önemlidir. Rabbimizin kendi kelâmına “Bi ism-i Allah” diyeerek başlaması çok mânidârdır. Böylece bize kendi ismini zikretme talimatı vermektedir. Besmele en büyük zikirdir, yani hatırlatmadır. Çünkü ancak O’nun ismini zikrederek, yâd ederek O’nu unutmaktan uzak kalabiliriz.

O halde isimler, kelimeler, kavramlar gelişigüzel şeyler değildir. Rabbimizin Hazreti Âdem’e öğrettiği ve böylece onun melek-lere olan üstünlüğünü işâret buyurduğu “isimleri bilmek” yeteneğini böyle anlamak gerekir. Bu açıdan dünyadaki insanların konuştuğu dillere hürmet edilmesi gerekir. Çünkü isimlerden oluşan, isimleri zihinde bir nizama getirip başka bir insana iç dünyamızı aktaran lisânların her biri bir mucizedir. Çünkü her dil bir “fitrat” eseridir, “tabîi”dir. Her lisânın aslı, aynen her müziğin aslı gibi ilâhîdir, vehbîdir. Hiçbir insan bir lisân mantığını üretemez, icad edemez. Üretse bile sadece anadili olarak veya sonradan öğrendiği başka bir dilden örnek alarak yapabilir.

Bunun için en başta kendi dilimize, kendi kelime, isim, kavram ve anlamlarımıza sahip çıkmalıyız. Hürmet etmeliyiz.

Her kelime bir alemdir, yani bir şiardır. Her kelime aynı zamanda bir âlemdir, yani bir dünyadır. Onlara karşı itinasız, şuur-suz, dikkatsiz olmak bunun için büyük kayıptır.

Dil, din demektir. Çünkü din kelimeler ile nakledilen vahye ve sünnete dayanır. Dil aynı zamanda düşünce demektir. Çünkü kişinin düşünmesi bildiği isimlerle, kavramlarla, kelimeler-

le olur. Bu nedenle dili bozuk olanın dini de, düşüncesi de bozuk olur.

Dilimize giren zihnimize, zihnimize giren hayatımıza girmiştir.

Kendi kelimeleri olmayanın kendi kavramları ve anlamları olamaz.

Onun için dile, kelimelere, kavramlara, anlamlara dikkat etmeliyiz.

Koparıldığımız birikimimize bağlanmak için evvelâ kendi kelimelerimiz, kavramlarımız ve anlamlarımıza bağlanmalıyız.

YENİ TÜRKİYE, YENİ DÜNYA

Komada olan bir kişiyi düşünün. Böyle birisinin çevresinde olup bitenlerden hiç haberi olmaz. Hatta vücuduna batırılan iğnelerden, yanında yapılan gürültüden bile etkilenmez. Oysa komadaki insanın vücudu normal çalışmaktadır. Hayatiyeti vardır. Fakat bilinci kapalıdır. O nedenle yaptıklarını bilerek, kastederek yapmaz.

Böyle bilinci kapalı bir insanın bilinci açılınca, yani komadan çıkınca genellikle üç soru sorar: “Ben neredeyim?”, “Bana ne oldu?” ve “Ne zamandan beri buradayım?”

“Ben neredeyim?” sorusu mekân ile ilgili bir sorudur. Peki, bilinci açılan birisi neden başka bir şeyden evvel mekânı tanımak ister? Çünkü mekân, emniyet duygusu ile ilgilidir. Kişiler bilmedikleri mekânlarda kendilerini rahat ve güvende hissetmezler. İster yabancı bir ülkede, isterse yaşadıkları şehirde olsun bu böyledir.

“Mekân” kelimesi ile “imkân” ve “temkîn” kelimesi aynı kökten gelir. Demek ki temkîn, bir şeyi kendi mekânına kavuşturmak demektir. Yani yerini bilen, yolunu da bilir.

“Bana ne oldu?” sorusu ise olaylarla ilgili bir sorudur. Sebep talep eder. Çünkü kişinin zihni, komaya girdiği an ile çıktığı an arasını doldurmak ister. Akıl boşluğa tahammül etmez. Böyle si bir kişinin bilinci açılınca o yüzden sebepleri araştırmaya, yani düşünmeye başlar.

“Ne zamandan beri buradayım?” sorusu ise zaman ile ilgilidir. Yani bilinç açılınca, kişi aynı zamanda tarihi de sormaya, sorgulamaya başlar. Kişilerin tarihine “özgeçmiş”, toplumların kine “tarih” denir.

Aslında bu soruları komadan çıkan insanlar gibi bilinçsizliğe dâcâr toplumlar da sorar. İşte Türkiye de son 12 yıldan beri 200 yıllık bilinçsizlik hâlinde, yani bir komadan çıkıyor. Türkiye coğrafyasıyla, tarihiyle, insanıyla barışıyor.

O yüzden devlet, millet, aydınlar, herkes son 12 yıldan beri bu üç soruyu daha fazla sorup durmakta: “Bizim mekânımız, yani coğrafyamız ne?”, “Bizim kimliğimiz, yani kültürümüz ne?” ve “Bizim geçmişimiz, yani tarihimiz ne?”

Bu üç soru hayatın üç boyutunu işaret eder: Coğrafya, tarih ve kimlik... Son 200 yıldır bu üç boyut “kendimiz” eksen alınmadan cevaplandırılmaya çalışıldı. Hep başkalarından referansla bu boyutlar tanımlandı. Batı bizi nasıl adlandırıyorsa kendimizi öyle adlandırdık. Coğrafyamıza “Ortadoğu” dediler, kabul ettik. Bazen “Ortadoğulu” klişesini pek onur kırıcı bulup “hayır biz Avrupalıyız” diye bağırдық. Batı aşağıladıkça bu kez Doğulu olduk. Tarihi-mizi Batılılar nasıl yorumlarsa öyle kabul ettik. Milliyetçimiz de, Batıcımız da tarihimiz konusunda kafa karışıklığı içindeydi. Kimisi anlamadan yuhaladı, kimisi anlamadan alkışladı.

Coğrafya da aynı şekilde darbeler aldı. Mahallemiz demek olan Osmanlı bakiyyesi büyük coğrafyadan tamamen koptuk. Rumeli’den, Kafkasya’dan, Orta Asya’dan, Ortadoğu’dan kendimizi tecrid ettik. Burnumuzun dibindeki Batum’dan Azerbaycan’a kadar pek çok bölgeye, Anteb’in kardeşi Haleb’e sırt çevirdik. Bütün bunlar da “içine kapanık” bir milliyetçilik ile yaptık.

Mekânları isimlendirmede de kendimiz olmaktan kaçındık. Meselâ adı “Behramkale” olan bir sahil kasabamızın ismini “daha şık olur” diyerek 2000 yıl öncesinin ismine çevirip, Yunanca “As-sos” dedik. Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet bankaları kurduk, adlarını Sümerbank veya Etibank koyduk. Ulusal televizyonlarımız gururla İngiliz propagandasının aracı olan BBC’nin ve Amerikan propaganda makinası Voice of America’nın Türkçe yayınına aracılık ediyorlar.

Kimlik hususunda da net değiliz. “Millet”, “halk”, “ırk”, “etnik kimlik” gibi pek çok kavram birbirine karışmış durumda. Öyle bir ülke düşünün ki en eğitilmiş insanları, hatta profesörleri “klasik Türkçe” demek olan “Osmanlıca”yı yabancı bir dil sanıyorlar. Ana dillerini adam gibi konuşamıyorlar. Üniversitelerinde yabancı dil ile eğitim yapılıyor. Öyle bir ülke düşünün ki üniversite mezunları tarihlerini bilmemekle övünüyorlar. En milliyetçisi de, en Batıcısı da Batılı referanslarla konuşuyor. Osmanlı’ya her şekilde hakaret ediliyor. Memlekette bir tek tarihi şehir bile bırakılmıyor. Bu yıkımdan Safranbolu gibi birkaç kasaba ancak kurtulabiliyor. Öte yandan tam 550 yıl Osmanlı’ya başkentlik yapan İstanbul’da bırakın bir semti, bir cadde bile tarihî hâlinde bırakılmıyor. Bir ülkenin her yanına atom bombaları atılsa ancak bu kadar tahripkâr olabilirdi.

Yanıbaşımızdaki coğrafya ve uygarlık birikimimize uzun yıllardır sırt çevirdik. 600 sene yaşamış Osmanlı, onun öncesinde Afganistan’dan Anadolu’ya kadar hüküm sürmüş Selçuklu geleneği sanki hiçbir işe yaramamış gibi davrandık. Meselâ İran. Bu ülkenin bugünkü başkenti Tahran’ın, aynı zamanda Selçuklu devletinin de başkenti olduğunu unuttuk. İran’ı tam 1000 sene yöneten Türkler yüzünden bu ülkenin yarısının Türk olduğunu bilmeyenimiz çok. O yüzden Türkçe konuşan bir İranlı devlet adamı gördüğünde şaşırıp diplomatlara sahibiz.

Öyle bir ülke düşünün ki, milletin dinine, kültürüne, müziğine hakaret etmek serbest. Geleneksel müziği okullarda öğretilmiyor; 1975’e kadar konservatuarlarda yasaktı.

Şunu anlamamız gerekiyor: Bu ülke asırlarca kendi içinde savaştı. Soğuk savaş kadar sıcak iç savaşlar da yaşadı. O nedenle 1970'lerdeki "anarşi" denilen dönem aslında fiilî bir iç savaştır. Dünyanın tarihî, coğrafi ve insanî olarak en derinlikli ülkelelerinden birisi kendi içinde müsbet enerjisini tüketti. Sahte korkular, sahte gururlar, sahte gündemlerle...

Meselâ bu ülkede "milliyetçi" olduğunu iddia eden parti 2000'den itibaren ABD'den gönderilen "genel vali"nin emrinde çalıştı. Kendilerine "solcu" denilenler en büyük kapitalistlere hizmet etti. Gerçek "millî" sosyalistler aforoz edildi. Dünyanın her yerinde en milliyetçi ve dindar kişilerin alındığı iki kurum dindar ve milliyetçi insanlara kapatıldı: Askeriye ve hariciye.

Fakat böylesine çelişkili ve bilinçsiz bir tarihin artık sonu geldi. Bilinci açılan Türkiye artık bir dünya gücü oluyor. Kendi insanına, coğrafyasına ve tarihine yaslanarak ürettiği gücü kendi hedefi doğrultusunda kullanan bir güç hâline geliyor.

İşte ülke olarak böyle bir bilinçsizlik hâlinden bilinç hâline geçince asırlardır kanıksanmış kavramlar, kompleksler, düşünce ve eylem tarzları sarsıldı. Batı karşısında neredeyse millî kimliğimiz hâline gelmiş aşağılık kompleksi büyük bir darbe aldı. "One minute" bu marazî kompleksin kırıldığı andır. O andan itibaren artık dünya algımız da, Türkiye algımız da, coğrafya, tarih ve kültür algımız da değişmeye başladı. Sadece bizim değil aynı hastalığa düşmüş İslâm dünyasının da.

Bu bilinçsiz yapıdan bilinçli vaziyete geçiş elbette sıkıntılı olacaktır. Hem içeride asırlarca kök salmış fikirler, alışkanlıklar ve elitler, hem de böyle bilinçsiz bir devleti istediği gibi yöneten yabancı güçler için. Şu anda yaşanan sorunların önemli bir kısmı birbiriyle bağlantılı bu iki kesimin uyanış sürecini engelleme çabalarından kaynaklanıyor.

1920'lerden sonra İngiltere'nin, 1945'ten sonra ise ABD'nin suyundan giderek, İslâm âlemindeki devasa gücünü sıfırlayan

Türkiye, artık kendi sözünü söylüyor. Kimsenin paryası değil. Kavga etmiyor, müzakere ediyor. İzlemiyor, izleniyor.

Türkiye'nin uyanışı sadece dış politika ile sınırlı değildir. Çünkü içeride rahat, uyanık ve müreffeh olmayan bir devlet dışarıda asla güç devşiremez. Son 12 yılın gelişmelerini hatırlarsak bu uyanışın kökünü de anlamış oluruz: milletin devlet ile barışması, yani demokratikleşme, hortumların kesilerek üretimin ve ticaretin değerinin artması, yani ekonomik gelişme, hukuk devletinin tesis edilmesi, millete lâıyk olduğu hizmetlerin süratle ve yaygın olarak sunulması, yani devletin refah devleti hâline gelmesi.

Bütün bu gelişmelerin hepsi ülkenin yurtdışındaki canlılığını destekliyor, aynı zamanda bu gelişmeler dünyada ülkemizin artan gücünün açtığı yolda büyüyor.

Türkiye'de dış politika hem içerik, hem eylem, hem de söylem değişikliği içinde. Daha önce dış politikamız en "istikrarlı" siyaset alanlarından birisiydi. Çok başarılı olduğu için değil elbette, hareket etmediği için. Çünkü iki çeşit istikrar vardır: harekette istikrar ve atalette istikrar. Yıllarca milletimize istikrar diye belletilen şey, aslında yenilikten, özgünlükten, kendilikten kopuk bir donmuş alandı. Kim ne derse desin Türkiye onlarca yıl bütün güç kaynaklarının üzerini kapattı. İçine kapanık bir devlet olarak yaşadı.

Şimdi ise dış politika en hareketli alan. Sadece dünyada ve bölgemizde olayların şiddeti, yaygınlığı ve derinliği arttığı için değil. Dışa açık, hedefi büyük, dinamik, kendi çıkarlarını bilen ve çalışan bir devlet her yerde, her alanda kendini gösteriyor. Dışarıda açılan büyükelçiliklerimizin sayısı patladı. Daha önce kendi milletine kapalı Hariciye'ye her yıl yüzlerce yetenekli genç giriyor. Enerjiden suya, nükleer enerjiden silahlara kadar her alanda Türkiye yeni olanın, kaliteli olanın ve memlekete hizmet edenin hareket sahası hâlinde.

Eskiden ülkemizin dış politikası edilgendi. ABD ve Batı ne söylerse onun izinden giden bir devlet vardı. Hatta milli çıkarlarımıza aykırı olsa da... Türkiye gelişen her olayda paniğe kapılır-

dı. “Kriz” çıktı diye. Devlet olayları geriden takip ederdi. Şu anda ise etkin bir dış politika var. Çevremizdeki ve dünyadaki sorunlara cevap veren, müdahil olan, çalışan bir dış politika aygıtı var.

Böylesine açık ve etken bir dış politika elbette eskisi gibi riskten kaçınan değil, risk alan bir Türkiye’yi işaret etmekte...

Yine, eski Türkiye’de dış politika alanlarına “sorun” diyen zihniyet değişiyor. Sorun odaklı değil, çözüm odaklı bir dış politika var. Artık iç politikada olduğu gibi güvenlik odaklı değil, demokrasi odaklı bir dış politika var. Türkiye söylemi ve eylemiyle uluslararası sistemin meşrûiyet ve ahlâk sorunlarını dile getiriyor. Bugün Birleşmiş Milletler sisteminin etkisizliğini ve BM Güvenlik Konseyi’ndeki mütehakkim yapıyı eleştiren ve her platformda diğer ülkelerin ve toplumların bu konuda desteğini alan bir Türkiye var.

Artık dış politika sadece bir devlet kurumunun iştigal sahası değil. Dolayısıyla bürokrasi merkezli değil, toplum merkezli bir alan hâline geldi; çok yönlü, çok alanlı, çok boyutlu ve çok aktörlü bir alan. Eğitimcisi, sporcusu, kültür adamı, bilim insanı, işadamı, akademisyeni, kısacası toplumun yaygın kesimleri hem dış politikanın şekillenmesine katkı sunuyorlar, hem de o politikanın işleyişinde rol sahibiler.

Bunun güzel bir örneği, 12 yıl içinde millî havayolumuzun dünyada uçtuğu nokta sayısının iki kattan fazla artarak 200’e ulaşmasıdır. Tipik bir dış hat uçağındaki yolcuların mesleklerine baktarsak dış politikamızın zenginliğini de kavrayabiliriz. İşadamlardan diplomata, sporcudan öğrenciye kadar pek çok kesim. Bütün bu kesimler artık bir güç unsurudur. Çünkü dış politikada artan temas, artan nüfuz demektir.

Yaşanan başka bir zihniyet değişimi de şu: Dış politika artık sadece “diplomasi” olarak anlaşılmıyor. Yani sadece devletlerarası usuller ve teamüllerle değil; aynen ekonomi gibi, demokratikleşme gibi, dış politika da bir strateji alanı olarak değerlendiriliyor. Diplomasi ve strateji arasında büyük fark vardır. Çünkü dip-

lomat stratejist değildir. Stratejist beyin ise, diplomat eldir. Diplomasi, stratejinin uygulayıcısıdır. Artık büyükelçilikler dış politikanın ana aktörleri değil, kolaylaştırıcıları. Ülkemizin artık bir dış stratejisi var. Bu da sadece sınırlı bir “dış politika” değil, ülkemizin bütün stratejik alanlarını içeriyor.

Türkiye bu süreçte pek çok yeni kavramı ve süreci keşfetti. Mesela Batılı devletlerin sinemadan tutun da özel sektöre kadar çok etkili bir şekilde uyguladığı kamu diplomasisi kavramını keşfetti. “Yumuşak güç” kavramını benimsedi. Pek çok uluslararası kuruluşta etkin yerlere geldi.

Elbette bütün bu değişim sancısız ve sorunsuz değil. Kimi zaman söylemin eylemden daha büyük olması, kimi zaman dış politika aktörleri arasındaki uyumsuzluk, kimi zaman eski kafanın yeni duruma uyum sağlamasında gösterdiği direnç, kimi zaman kısmî başarıları kesin zafer olarak görme eğilimimiz... Kimi zaman da içimizdeki hâlâ “millîleşmemiş” aktörlerin sabotajları ve karalamaları.

Bütün bunlar hâlâ inşa edilmekte olan “dünya gücü Türkiye” iddiasının sınanma konularıdır. Fakat sorunları kriz olarak anlamak geçmişin alışkanlığıydı. Bugün mesele sorun çözmektir. Hareket eden elbette engelle karşılaşır. Yola çıkanın elbette kaza yapma ihtimali vardır. Şurasını unutmamak gerekir ki, 200 yıldır kendisi olmaya, başarıya ve özgüvene aç bir toplum elbette böyle sorunlarla karşı karşıya gelecektir. Asıl mesele yolu ve ufku şaşırmamaktır. Ne başarıyı, ne de başarısızlığı abartmamaktır.

Türkiye kendisi olma tarzıyla ve artan etkisiyle bölgesinde ve İslâm dünyasında bir örnek hâline geliyor. Bundan İslâm ve Doğu toplumlarının tepesine konurulan baskıcı rejimler ve onların Batılı patronları büyük rahatsızlık duyuyor. Çünkü Türkiye milletlerin demokrasi, refah ve birleşme taleplerine ilham veriyor. Bu küresel hareket Davos’ta başladı, geriye çevrilmesi de artık mümkün değil.

Batı dışı dünya ve İslâm dünyası sömürgeci devletler tarafından inşa edilen fizikî ve zihnî sınırları aşarak yeniden insanî olarak, coğrafi olarak, ticarî olarak, siyasî olarak birleşiyor. Türkiye bilinçli, özgüvenli, sabırlı ve çalışkan olduğu müddetçe, insanıyla, coğrafyasıyla ve tarihiyle olan bağlarını güçlendirdikçe geleceğin bir dünya gücü olacaktır.

BEYÎT: TEFEKKÜRÜN EVİ

Sıkça duyduğumuz bir iddiadır: “İslâm felsefesini önce İmam Gazâlî, sonra da Osmanlı bitirmiştir.” Bu iddia önemlidir. Çünkü iki şeyi düşünmemize kapı açmaktadır. İlki, İslâm medeniyetinde “felsefe” olarak adlandırılabilcek bir alan var mıdır? “Tefekkür” ile “felsefe” arasında temel bir ayrım yapılabilir mi? İkincisi ise, düşünce Osmanlı’da gerçekten ihmal hatta tahrip edilmiş midir? Değilse, özgün düşünceyi nerede aramalıyız?

Başka yazılarımızda modern düşüncenin gerek kaynağı, menzili, araçları ve amacı ile irfânî tefekkür arasında temel farklar olduğunu anlatmıştık. Kısacası tefekkür insanı olduran, Hakk’a erdiren bir yol iken, felsefe ahlâkî ve irfânî bir yol değildir. Bu sebepten bizde felsefeden değil, tefekkür ve irfândan bahsedilebileceğini ifade etmiştik.

Gerçekten de şu açıktır ki, medeniyetimizin tefekkür geleneğinin izini sürenler, ne kütüphânelerde Dewey sistemine göre tasnif edilmiş disiplinler, ne de bu raf etiketleri arasında “felsefe” yazan ayrı bir başlık bulabileceklerdir. Osmanlı medeniyetin-

de tefekkürü arayanların, hiçbirimizin “tefekkür” nazarıyla bakmaya alışmadığı šiire, devlet adamlığına, iskândan ziraate kadar devlet politikalarına, tarih yazımına, aile terbiyesine, toplumsal örf ve âdetlere, hepsinden önce de varlık anlayışını elde etme ve varlığı gerçekleştirme yolu olan tasavvufa yönelmeleri gereklidir.

Çünkü tefekkür; siyasetten medreseye, kişilere hitâb ve selâmlama âdetlerinden seyr u sülûka kadar uzanan bütün hayat şubelerinde kristalize olmuş, tecessüm etmiştir. Tefekkür bu mânâsıyla en çok tasavvuf alanı içinde hayat sürmüştür.

Neşâtî'nin meşhûr beytini hatırlayalım:

*Etdik o kadar ref'-i ta'ayyün ki Neşâtî
Âyîne-i pür-tâb-i mücellâda nihânız.*

Anlamını söyleyelim önce: “Ey Neşâtî görünüşte o kadar yükseldik ki, cilâlı pasparlak aynada bile görünmez hâle geldik.” Muhteşem bir hissediş ve söyleyiş... Bu beyit, hem tefekkürün edebî söyleyişe, yani söyleme nüfûz ettiğini, hem de söyleyişin bizâtihî tefekkür hâline geldiğini gösteren çok önemli bir örnektir. Bu şeffaf tefekkür, tek standartlılık mefhûmunu tek başına çok daha vecîz bir sûrette anlatmaktadır.

Tefekkür bir vazîfedir ve başka vazîfeleri dâvet etmektedir. İnsanı aslına, yani varoluş şuûruna, yâni “ahlâkına” bağlayacak tefekkür, yeni bir insanı, sürekli yenilenen, sürekli yeniden inşâ edilen bir insanı gerektirmektedir.

Bu şuûrun en sağlam kaynaklarından birisi de “şuûr” kelimesiyle aynı kökten gelen “şiir”dir. Şiirin akraba olduğu başka bir kavram da “şiâr”dır. “Şiir” kelimesinin Arapça'daki kök anlamı “kıl, tüy veya saç teli”dir. Kelimenin bu kök anlamının nereden geldiği açıktır: Kıl gibi ince bir bilgi veya söz söylemek. Şiir bir yanıylâ böyle güzel görülürken, yalan söze de “şiir” denir. Nitekim Arapça'da şâire “kâzib”, yani yalancı denir. “Şiâr” ise temel olarak “işâret” mânâsındadır. Fakat herhangi bir işâret değildir,

ilke gösteren, belli soyut fikirlerin tecessüm ettiği, mübârek olan, yani ilâhî yönü olan Kâbe gibi, ezan gibi somut mekân ve geleneklere denir. Âyette ifâde buyrulan mânâ da böyledir: “*Allah’ın işâretlerine saygısızlık etmeyin.*” (Mâide, 2)

Müfredât’ta aynı kökten gelen “*şa’ara*” kelimesi de bize şiir kavramını açıklamada yol gösteriyor: “Kıllara dokunduğundan dolayı beden üzerindeki elbiseye, ayrıca insanın savaşta nefsi-ne hissettirdiği, yani öğrettiği şeye de denir. “Aşk onu sardı” sözü, gibidir. Saçı uzun olana ve ayaklara doğru sarkan saçta denir.”

Demek ki, şiir ince söz söylemek olduğu gibi aynı zamanda kişiyi kavrayan, onu etkileyen ve kendine râm eden sözdür. Anlıyoruz ki, şiir bir şuûrun ve şiârın eseridir. Medeniyetimizin bugüne ulaşan maddî eserleri, hat olsun, mûsikî olsun, şiir olsun sadece görünen güzelliğiyle değil, aynı zamanda o eserleri oluşturan ve eserleri veren kişilerin beslendiği şiârı ve şuûru düşünerek zevk almalıyız. Yani zevk yönümüz şuûr yönüyle birleşmedikçe geleneğe bağlanamayız ve dolayısıyla geleneği yeni aşamalara taşıyamayız.

Mûsikî gibi, mîmârî gibi, hüsn-i hat gibi, siyâset gibi medeniyet alanlarından birisi olan şiiri ahlâk ve edeb açısından incelemek, onu estetik açıdan incelemekten tamâmen farklı bir iştir.

“Estetik” kavramı eski Yunanca “*aisthetikos*” kelimesinden gelir ki anlamı “hassas, duyarlı” demektir. Bu kelime de “*aisthanesthai*” yani “algılamak, hissetmek” fiilinden gelir. Felsefe terimi olarak estetik, “hislerle algılama şartları ile ilgilenen bilim” demektir.

Klasik Türkçemizde (Osmanlıca demeyelim) “estetik” kavramı yerine “bedî’iyyât” kullanılmıştır. Bu kelime de Arapça “*bedî’*” kökeninden gelir. Râgıb el-İsfahânî bu kelimeyi *Müfredât*’ta şöyle târif ediyor: “Bir işi herhangi bir model kullanmadan, bilinen bir yolu izlemeden yapmaktır.” Arapça’da “yeni kazılmış çukur”a da denir. Demek ki, “*bedî’*” esas itibâriyle “eşsiz” olan, “yeni” olan, “önceden bilinmeyen, görülmeyen” anlamındadır.

“*Bedî*” kelimesi Yüce Allah için kullanıldığında ise, bir şeyin herhangi bir alet, madde, zaman, mekân kullanmadan var etmeyi ifade eder. Bu kavramı aynı anlamda ancak Allah için kullanmak doğrudur. Nitekim Allahu Teâlâ’nın güzel isimlerinden birisi *el-Mübdî*’dir, yani modelsiz ve örneksiz yaratan, yoktan yaratıp var edendir. Sadece Yaratan için değil, eşsiz yaratılan şeye de bu isim verilebiliyor; meselâ, “eşsiz bir kuyu”da olduğu gibi.

Aynı kökten “yenilik, öncesi ve bağlandığı esas olmamak” anlamından hareketle “*bid’at*” kelimesi türetilmiş. Bu da “bedî’iyyât” ile aynı kökten gelir ve “kişinin; şeriatın sahibi, öncü modelleri ve sağlam usûlünü gözetmeden herhangi bir söz veya iş yapması” anlamındadır.

Dolayısıyla bedî’iyyât bir eseri ortaya koymak anlamındayken, estetik hissetmek anlamındadır. Arada önemli bir fark olduğu açık. Çünkü bedî’iyyât, Cemâl olan Allah’ın varlık âlemine yansıyan güzelliklerini temâşâ etme, o vecd ile eserler yapmak anlamında iken, “estetik” kelimesinin ilâhî bir kaynağı olmadığı gibi, ilâhî bir menzili de yoktur.

İşte gerek estetik, gerekse felsefe kavramlarını ele alırken, onları bilinçsizce kullanmamak gerekir. İnanmayanlar veya inandığını kendi meşkiyle, şevkiyle, zevkiyle ilişkili görmeyenler için bu hassasiyet aşırı veya lüzumsuz görülebilir. Fakat inanan bir kişinin bu kavramları nereden doğduklarına ve nereye gittiklerine bakarak anlaması, kullanması ve tenkid etmesi gereklidir.

Bunu söyledikten sonra, medeniyetimize, klasik şiirimize ve mûsikîmize estetik bilimi açısından yaklaşanların Batı-merkezli bakışının, geleneğimizi anlama ve ona bağlanma noktasında bir engel teşkil ettiğini de söylememiz gerekir.

Bu kişiler arasında medeniyetimizi reddedenler olduğu gibi, medeniyetimizi değerli görmekle birlikte onu devri geçmiş, hattâ ölmüş sayanlar da vardır. Yahya Kemal ve Ahmed Hamdi Tanpınar bunlara güzel birer örnektir. Genellikle bu değerli edibler estetik bakışlı kişilerdir, yani estettirler. Halbuki güzelliğin kaynağı-

nı ve menzilini Hak Teâlâ olarak görenler “estet” değildirler, “ehl-i zevk”tirler. Çünkü güzelliği tanıma, tanımlama ve tecessüm ettirme gayretleri seküler, yani dünyevî ve nefsânî ölçülerle değil, uhrevî yani nûrânî ölçülerle belirlenir.

O yüzden her şey gibi, estetik de felsefe de bizim için ahlâkî, yani fitrî alanın içindedir. Çünkü ahlâk, Mevlâ’nın yaratışına, ahkâmına, güzelliğine bağlıdır. Çalışmak, üretmek, uyumak, yemek-içmek gibi düşünmek ve hissetmek de kulluğun halleridir. Bu yüzden ne düşünmek, ne de güzeli ortaya koymak ayrı ayrı kurallara, ölçülere, bakışlara tâbî değildir. Bizim için felsefe de, estetik de kendi ahlâkları olan alanlar değildir. Aynı ahlâka hizmet eden tefekkür ve tezevvuk alanlarıdır. Onun için tefekkürün de, güzelliğin de ahlâkı vardır. Hepsi, her insanî biliş, kılış ve oluş gibi ahlâkın, yani kul olmanın yollarıdır.

Bu açıdan bakıldığında, Tanrı-merkezli varlığa bağlı olan kadîm geleneklerde estetik denen ayrı bir alanın olmadığı, sanatta has bir ahlâk tanımlanmadığı açıktır. Estetik de doğru ile, gerçek ile ilgili bir alandır ve hikmet odaklı tefekkür ile iç içedir. Oysa modern felsefede estetik, güzel ve çirkin ile ilgili olan bir alan olarak tanımlanır. Bunun bir sonucu olarak, çoğu kere doğru ve yanlış ile ilgilenen etik ile estetik arasında bir çatışma olduğu görülür. Çünkü iyi olan her zaman san’at rûhuna uygun olmayabilir, yani güzel dâima doğru olan değildir. Doğru olan da her zaman güzel değildir.

Hayat ile sanatı ayrı kurallara tâbî gören, bu çarpık ve ayırıştırıcı anlayış genellikle şu ifâdelerle yansıtılır: “Adam en nihayet sanatçı. Ahlâk adamı değil ya! Sanatçı hasta olabilir, hatta sapık bile olabilir, bizi ilgilendiren en son tahlilde eserdir. Eserinin yanında eser sahibi bir teferruatıdır, bir dipnottur.”

Bu alıntıdaki iki cümleyi yan yana düşünelim: “Adam en nihayet sanatçı. Ahlâk adamı değil ya!” Bu anlayışa göre demek ki ahlâk adamlığı ayrı, san’at adamlığı ayrı... İkisi bir arada olamıyor. Yani bir kişi san’atla ilgilenirse ahlâk ile ilgisi olmak zorunda değil!

Bu san'at-ahlâk, ya da etik-estetik uyuşmazlığı, hattâ çatışması Batı'nın seküler ve modern anlayışının bir eseridir. Çünkü tefekkürdeki ilâhî aşkınlığın yerini insan merkezli, hümanist bir yüceltme, beşerî bir mistisizm almıştır. Tanrı'yı âlemden, düşünce ve varlığı da birbirinden ayıran Rönesans döneminde eski Yunan'ın mitolojisinin ve insan vücudu eksenli estetizminin öne çıkması bu yüzdendir.

Rönesans'ı sekülerizmin zirveye çıktığı ve hâkim hâle geldiği bir dönem olarak anlamalıyız. Bugünkü Batı, Hristiyanlığın değil, Rönesans sonrası sekülerizmin eseridir. Batı, kendi alanında Hristiyanlığın ilâhî düzenini bu beşerî ve dünyevî dönüşüm ile tasfiye etmiştir. Fakat orada durmamıştır. Batı dışı alanlara da sömürgecilik ve kölecilik ile yayılarak bu zihnî tasfiyeyi o alanlara da taşımıştır. Bizim Rönesans'tan bahsetmemiz de işte bu yüzdendir. Yoksa dünyevîlik nefsin olduğu her yerde söz konusudur. Fakat ilâhî geleneklerde referansın Tanrı olması nedeniyle seküler düşünce ve eylem aslâ tek başına hâkim olamaz. En azından ilâhî kisve ve kılıf içinde kendini gösterebilir.

Rönesans ile, yani sekülerleşmenin hâkim hâle gelmesiyle dinin, ilâhî ve aşkın olanın yerine profan insanı ilâhlaştıran bir yaklaşım gelmiştir. Elbette Batı her insanı yüceltmemiştir. Avrupa'nın kendi ötesinde gördüğü ve insanlık katmanına dahi katmadığı unsurlar yani Aztekler, Mayalar, zenciler, Müslümanlar, yahudiler, çingeneler, vb. şer yaratıkların yerine konmuş ve katledilmişlerdir.

Demek ki kadim güzellik ve doğruluk kavramlarıyla modern olanları arasında temel bir referans ve anlam farkı vardır. Fakat maalesef hâlâ bugün bile Batı'nın bu dönüşümünü ve Batılı kavramların taşıdığı anlamı sorgulayan, araştıran, anlayanımız pek azdır.

Düşüncede, eylemde doğruyu keşfetmeye çalışanlar, doğruyu söylemeye çalışanlar olmuştur. Fakat doğrunun ayrılmaz parçası olan güzeli aynı seviyede konuşan, talep eden, inşâ eden pek yoktur. Halbuki gerçek bir mü'minin hem doğru, hem de güzel ol-

ması gerekmez mi? Onun hem doğrunun, hem de güzelliğin tâlibi ve vitrini olması gerekmez mi?

İslâm'ın iki temel özelliği var: Doğruluk ve güzellik. Fakat seküler Batı'nın yaptığı gibi bu ikisi birbirinden ayrı vasıflar ve ilkeler değildir. Seküler bir anlayışın iki bağımsız sıfat olarak gördüğü bu kavramlar İslâm'da "ilke" hâlinedir. Çünkü Mevlâ'nın her ismi bir sıfâttır ve her sıfâtı da insanlar için bir ilkedir. Meselâ Rahîm ism-i şerîfi hem Rabbimizin bir ismidir, hem de O'nun sıfâtıdır. Fakat rahmetmek, merhamet insanlar için bir ilkedir. Öyle bir ilke ki, kişi o ilkeye uyarsa o sıfât onun hâli olur, giderek ismi olur.

Doğruluk ve güzelliğin birbirinden ayrı ilkeler olmadığı bize başka bir şeyi daha hatırlatmakta: Bizim ahlâk dediğimiz yekpare bir varlıktır. Bu sebeple doğru güzeldir, güzel de doğrudur. Al-lahu Teâlâ hem el-Cemâl'dir, hem de el-Hakk'tır. Yani hem Güzel'dir, hem de Gerçek'tir. Bu açıdan Güzel'i terennüm eden sanat da Doğru'dan bağımsız değildir. Doğru'yu temsil eden tefekkür de Güzel'den bağımsız değildir. Her ikisi ahlâkı, varlık edebini teşkil ederler.

Medeniyetimizin yaşadığı onca yıkım, ihanet ve felakete rağmen inancımızı, medeniyetimizi, geleneğimizi önemseyenler dini "doğruluk" ekseninde anlamışlar, fakat "güzellik" eksenini ya hiç görmemişler, ya da anlamamışlardır. Estet olanlar ise doğruluğun ürettiği güzeli görmüşler, fakat onun parlak aynasında görünmez hâle gelecek kadar rafineleşmiş doğruluk ilkesini görememişlerdir. Geleneksel sanatlarımıza bu açıdan "estetik" açıdan bakıp takdîr etmişler, fakat onların gizlediği inancı, bağlılığı ve ilkeleri görememişlerdir.

Bu kişiler felsefe ve estetik alanında medeniyetimizin temel başkısını maalesef hakkiyle görememiş ve yansıtamamışlardır. Bu tür yazarlar, şairler, mütefekkirler bir kompleks ile kendi referanslarımız yerine Batılı referansları ve terimleri kullanarak pek çok kişinin zihninde bozulmaya yol açtılar. Osmanlı tefekkür, sanat ve mede-

niyetine kıymet verenlerin bir kısmı (meselâ Ahmed Hamdi Tanpınar ve Yahyâ Kemâl Beyatlı) bizim insan ve varlık telâkkimize değil, daha üstün gördükleri Batı etik ve estetiğine râm olmuş kişilerdir.

Meselâ Yahyâ Kemâl'in "eski şiirin rûzgâriyle" yazdığı eserler elbette muhteşemdir. Fakat diğer şiirlerinde sık sık kullandığı "eski" sıfâtını bilinçli bir şekilde, geleneğimizin en ceberrut ve hoyrat biçimde katledilmesi karşısında kayıtsız-şartsız Batılılaşma tercihiyle kullandığını düşünüyoruz. Kendi ifâdesine göre, Yahyâ Kemâl'in dîvân şiirimize olan ilgisi bile Fransızların klasikçilik akımını taklîd ederek ortaya çıkmıştır. Referans biz değiliz yani.

Osmanlı'nın son dönemindeki kişilik parçalanmasının önemli bir örneğidir bu. Ve hâlâ yaşayan ve çok yaygın olduğu hattâ resmî eğitimle okumuşlara verildiği için kanıksanmış bir rûhî marazdır.

Ahmed Hamdi Tanpınar da aynı şekildedir. Dönemdaşı pek çok Batıcı yazar gibi mitolojik söylemlere başvurur, "tanrılar"dan, "ilâhlar"dan bahseder. Normaldir, zirâ kendi dönemindeki Fransız ve İngiliz edebiyâtında da Tanrı ve din gibi kavramları müsbet şekilde kullanmak yobazlık sayılırken, mitolojik ilâhlardan ve tanrılardan bahsetmek serbesttir. Aynı yazar muhafazakârların sahiplenmesine rağmen güçlü bir İnönü destekçisidir. Bu milletin seçtiği Menderes'in asılmasını bile alkışlar.

Bu şekilde kendi dönemdaşlarını en iyi temsil eden her iki yazar da geleneksel mânâda "edîb" olmaktan uzaklaşmış, yâni ahlâk ile san'atı, "olmak" ile "kılmak"ı birbirinden kopararak yeni bir uçurum açmışlardır.

Oysa Osmanlı medeniyeti Neşâtî'nin de ifâde ettiği gibi "âyî-ne-i pür-tâb-i mücellâda nihân"dır. O ayna dünyadır, toplum ve siyasi düzendir. O pasparlak, yani hem estetik, hem de etik hâline gelmiş bir medeniyet aynasıdır. Çünkü bizim varlık anlayışımız ahlâk, yani varoluştan, yaratılıştan gelen bir ahlâk anlayışıdır. İlişki ve muamelelere bağlı değildir.

Artık o aynada bile görünmeyen hâle gelen, yâni “nihân” olan ise “tefekkür”dür. Ama herhangi bir düşünce değil, varlıktan çıkan (*hikmet*), varlığa bağlanan (*irfân*), varlığı gerçekliğe yansıtan (*amel*) bir tefekkür tarzıdır.

Bu noktada tefekkürün, san’atın ve ilmin aynı ahlâk kabı içinde mezcolduğunu görüyoruz. Medeniyetimiz bu nedenle şeffâf bir varlığı ortaya çıkarmakta. Söz ile öz bir, öz ile eser bir, te’lif ile müellif, yazan ile yazar bir aradadır. Arada boşluk yok, mesâfe yok.

Neşâtî’nin aynada bile görünmeyecek derecede şeffâf bir varlığı tasvîr etmesi çok ileri bir hayâl ürünü olarak görülebilir. İnsan muhayyilesinin tefekkür ve varlık telâkkisi ile içiçe olduğu düşünülrse, Neşâtî’nin aslında ortaya koyduğu kendi varlık, tefekkür ve hissediş gerçekliğinin doğrudan bir eseridir.

Neşâtî bu yoğun anlam ve derin kavrayışlar, çağrışımlar ve mesajlar yüklü şiirinde hemen tüm dîvân şâirleri gibi tasavvufa yaslanmaktadır. Çünkü Mevlevîdir. Bilmesi, kılması ve olması bu varlık terbiyesine dayalıdır. Neşâtî bu varlık şuûrunu, yani ahlâkı, o şuûru sergileyen ve “şuûr” kelimesi ile aynı kökenden gelen “şiir”e aktarabilecektir elbette. Bu da îmâna, aşka, gönle dayanan medeniyetimizin “şiâr”ıdır. Bu kelime de şiir ile aynı köktendir.

Bize burada yüksek san’at olarak gözüken şey, aslında Osmanlı toplumunun sultânından ev kadınına kadar paylaştığı yüksek anlam dünyasının azametidir. Bu geniş, derin, çarpıcı olduğu kadar “olağan” bir dünyadır. Yaşanmaktadır, çünkü ifâde edilen hakîkatler Batı’da olduğu gibi sâdece melek ve azîzlere değil, herkese açıktır.

Çünkü İslâm’ın çok önemli özelliklerinden birisi, onun gerçekliğe hitâb etmesi, gerçekhayatta tatbîk edilir olmasıdır. İşte bu sebepten bizde Batı’daki gibi yüksek fikirler ve yüksek hayat arasında bir ahlâk uçurumu yoktur.

Bilindiği gibi beyit, “ev” anlamına gelir. Beyit, bir sığınak, bir korunak olduğu kadar, huzûrun olduğu yerdir de... Şiirde beyit,

anlamın evidir, korunağıdır. Huzûr meydânıdır. Mûsikîde ise bu “korunaklı yer” makâmıdır.

Klasik şiirimizin ölçüsü, usûlü, edebi arûzdur. Arûz ise “develerin bağlandığı kazık ya da çadırın orta direği” anlamına gelmektedir. İlginç olanı “akıl” kelimesi de “bağ” anlamındadır. Klasik mûsikîmizde kullandığımız “beste” kelimesi de öyledir.

Bağ anlamına gelen her kavram, nesneleri, fikirleri, mıs râları, imgeleri, mecâzları, nağmeleri, “asl” a bağlayan şiirde arûz, musikimizde ise makâm ve bestedir. İşte bu sebepten klasik şiirimiz ile klasik mûsikîmiz sâdece zevk, ölçü, usûl bakımından değil, tefekkür bakımından da birbirinden koparılamaz.

Osmanlı klasik şiirindeki beyit, Şeyh Gâlib Dede’nin şu muhteşem beytinde zikrettiği mânâda tefekkür ve hikmetin gerçek evidir:

*Mânâ gibi bir beytte küncîdeyiz ammâ
Gezmekde ağızdan ağza, der-bederiz biz.*

Yâni, Gâlib Dede’ye göre, mânâ bir evdir, açıkça “beyt”tir. Ve o ev bir korunaktır, o yüzden hikmet ehli mânâ evine sığınmışlardır. Buna rağmen sözün yeri ve makâmı yoktur. Hikmetin vatanı yoktur. Hikmet her yerdedir, o yüzden Gâlib Dede gibi ârifler ve ehl-i hikmet, evsizler gibi hikmeti her yerde ararlar.

Mânâ sonuçta sizin gelip sığındığınız yerdir, ama esas maksat ona doğru seyyâh olmak, seyyâl olmaktır. Çin’e kadar onun için gidebilmek, menziller aşmak, nerede bulursa ona tâlip olup, almaktır.

Aslında bu beyit, bizim parçalanan varlık şuûrumuzu tâmir ve ihyâ etmek için neler yapmamız gerektiğini de terennüm etmekte.

Şiir de bir edeb yoludur. Söylem ile eylem, varlık ile gölgesi, öz ile söz, tefekkür ile tezekkür, san’at ile mânâ iç içe olmalıdır.

Hepsini kuşatan ve onlara asıl değer ve renklerini veren bizâti-hi bu çabalar değil, ahlâktır. Yâni fitrattır, yâni Hakk'a merbût bir hayat anlayışıdır.

Hikemî olarak adlandırılan şiirlerin dışındaki şiirlerin beyitleri de mânâ evidir. Hikmeti açıkça terennüm eden beyitler, şehirlerdeki oteller gibidir. Herkes oraların konaklanacak yerler olduğunu bilir ve ona göre o yerlere giderler. Bunlar hikemî şiirlerdir.

Ancak bir de mahreminiz, dostunuz olmuş kişilerin evlerinde konaklamak var. O evler oteller kadar gösterişli ve lüks olmayabilir, fakat oranın anlamı ve lezzeti daha büyüktür. İşte hikemî olarak adlandırılmayan birçok şiirin içinde barınan da bu tefekkürdür.

Tefekkür tavrı, tavır da tarzı doğurur.

Bugün içinde bulunduğumuz tefekkürsüzlük krizi aynı zamanda bir tavırsızlık krizidir. Tavrımız demek, dünya ile ilgili bir iddiamız, özgün bir yapış tarzımız ve kendimize ait bir yönümüz olması demektir.

Tavırsızlık aynı zamanda tarzsızlık anlamına gelir. Kendine has düşünme, eyleme ve bilme tarzı olmayan bir toplumun kendine has tavrı olması da mümkün değil. Tefekkürümüzü eylem, tavrımızı da tarz ile bütünlediğimizde yeni ve özgün bir medeniyet ortaya koyabiliriz.

Gerçeğe, doğruluğa ve güzelliğe dâir soru soranlar geleneğimize dönüp bir tefekkür ummânı olan şiirimize bakmalıdır. Cevapları, felsefe meraklılarının alışkın olduğu gibi sadece lâfız olarak değil, öz ile sözün bütünlüğü içinde, yâni tam bir ahlâkîlik hâlinde klasik şiirimizde, beyitlerde keşfedilmeyi bekliyor.

TEFEKKÜR MÜ FELSEFE Mİ? EDEBÎ BİR CEVAP*

Sıkça duyduğumuz bir iddiadır: “İslâm felsefesini önce İmam Gazâlî, sonra da Osmanlı bitirmiştir.” Bu iddia önemlidir. Çünkü iki şeyi düşünmemize kapı açmaktadır. İlki, İslâm medeniyetinde “felsefe” olarak adlandırılabilen bir alan var mıdır? “Tefekkür” ile “felsefe” arasında temel bir ayrım yapılabilir mi? İkincisi ise, düşünce Osmanlı’da gerçekten ihmal hatta tahrip edilmiş midir? Değilse, özgün düşünceyi nerede aramalıyız?

İki görüş de sakattır, çünkü cehâlet üzerine inşâ edilmişlerdir. İki görüş de yıkıcıdır, çünkü Batı’nın haklı bir fikir üstünlüğünün var olduğu gibi vahim bir zanna hizmet etmektedir.

Yeni yeni Osmanlı’nın da bir felsefesi olduğuna dair kitaplar çıkmaya başladı. Hattâ bu kitaplardan birisinin yazarı, kitabına alt başlık olarak *Philosophia Ottomana* gibi Latince bir ibâre ko-

* *Kadem* dergisinin Kış 2011 sayısında yayınlanmıştır.

yarak, “Batı’da varsa bizde de vardır” kompleksinin yeni bir örneğini sunuyor.¹

Bir kere felsefe ve tefekkür aynı şey değildir. Modern anlamda felsefe, “*philo-sophia*” kelime kökeninde taşıdığı “hikmet sevgisi” anlamından tamamen uzaktır. Hikmet, hakikat odaklı, eşyânın ve olayların künhüne nüfûz eden tefekkür demektir. Yani hikmet aşkınlıkla ilgilidir.

Belli bir hakikate bağlanmayan bir düşünce, sınırları hesapçı akıl tarafından çizilmiş bir alanda düşünüyor demektir. Hesapçı akıl sınırlı bir akıldır, çünkü günlük işlerimizdeki eylemlerimizin tartışını yapan akıldır. Buna “nefsânî akıl” diyoruz. Ancak bizim sâdece hesapçı aklımız yoktur. Gönül aklımız, aşk aklımız, merhamet aklımız da vardır. O akla ise “nûrânî akıl” denir.

Elbette hesapçı, ölçen-biçen aklın bizim için çok önemli işlevi vardır. Hayatımızı idâme etmemize, zararlardan kaçınmamıza ve faydaları elde etmeye çalışmamıza yarar. Ancak bu aklın ortaya koyduğu her bir hesap sonucu “mutlak olarak” zarar ve faydaya hizmet ediyor denemez. Bu nefsânî aklın mutlaka nûrânî akıl ile murakabe edilmesi, doğrulanması ve doğrultulması gerekir.

Meselâ çalmak bazılarının çok başarıyla yaptıkları bir meslektir. Hırsızlar asla akılsız insanlar değildir. Bir hırsız hesapçı aklını kullanarak fayda elde eder. Bu başkasının zararına bile olsa, sınırlı, hesapçı akıl dairesinde tek başına bu faydayı gayri-meşrû kılacak hiçbir unsur yoktur. Çünkü hesapçı akıl egoya, nefse göre hareket eder. Tâbî olduğu tek şey budur. Bir mutlaklık dâiresine, yâni hakikate, yani hikmete bağlanmadan modern felsefenin yaslandığı bu akıl türü ile “mutlak” bir kuraldan veya mutlak bir fayda ve zarardan, fazîletten veya şerden bahsetmek mümkün değildir.

1. Remzi Demir, *Philosophia Ottomanica*, 3 cilt, Lotus Yayınevi, İstanbul, 2003-2008.

Modern felsefede de görüldüğü gibi hesapçı akli kullanarak işleyen düşüncenin de bir hakikat arayışı iddiası olabilir. Ama kullanılan araç, yani sınırlı hesapçı akıl hakikate tek başına yönelmez. Nefsin, benliğin, egonun hâkim olduğu bir alanda hareket edecektir. O akli mutlak faydaya, fazîlete, erdeme, varlık tekemmülüne götürecek tek şey, nûrânî akıldır. İnsanı doğru yaptığını sanarak nefesine mahkûm olmaktan ve nefsânî isteklerini başkalarını ve evrendeki her dengeyi zarara uğratarak gerçekleştirmekten alıkoyacak tek mutlak güç bu ilâhî bilincin merkezi olan nûrânî akıldır. Bu merkez gönülde bulunur.

Bu güç konformist bir doğru veya toplum kuralı değildir. Çünkü bunlar tek başına mutlaklık taşıyamazlar. Hakikat ifâde eden sadece aşkın kâidelerdir. Yani bireyi, bireyin aklını aşan, kendi varlığının üstünde bir olgunluk düzeyi olan bir hakikat, sadece pazarlık konusu olamayan, herkesi ve herşeyi kuşatan, her şeyin hem başı ve hem de sonu olan bir ilke olabilir.

Kadîm felsefe bu yüzden modern felsefeden kesin bir şekilde ayrılır. Aşkın olanın sözkonusu olduğu kadim felsefede kullanılan hesapçı akıl, böyle bir aşkın hakikat çerçevesinde, merkezinde işlediği için modern rasyonel akıldan daha farklı bir karakter taşır. Ürettiği tefekkür de farklıdır. “Öz”den, cevherden, evvelden, âhirden bahseder. Ayrıca sonuçları itibâriyle de “terbiye edici”, “olgunlaştırıcı”, yani insanı bir manevî seviyeden daha üstüne taşımayı hedefler. Hikmet böyle bir tefekkürün konusu ve sonucudur.

Batı, bu aşkın tefekkürü Rönesans’tan sonra kiliselere ve istavrozlu kolyelere hapsetmiştir. Aşkınlığın olmadığı yerde gerçekliğe ait olayların ve düşüncelerin daha ileri boyutlarının, yani görünmeyen bir bilginin, bir müdâhalenin olabileceğini söylemek tutarsızdır. Yani bugün Batı’da hikmetten bahsetmek, hikmet odaklı düşünce ve bakıştan bahsetmek mümkün değildir.

Batı’nın insan varlığını künhünden, yani Tanrı’dan koparmasıyla beraber, kullanılan akıl da tekleşmiştir. Artık hikmet odak-

lı gönül aklının yerine hesapçı akıl hâkim olmuştur. Bunun en önemli bir sonucu, hakikat kavramının fiilen ortadan kalkması ve “hakikat” kavramının mutlak düzlemden kopmasıdır. Akılların cedelleştiği, pazarlıkların yapıldığı ve sonuçta bileği daha güçlü olanın aklının iddia ettiği “hakikat”ın mutlak hakikat gibi kabul edildiği bir spekülâtif gelenek oluşmuştur.

Bu çok vahim bir çarpıtmaya da yol açmıştır: Batı’da gerçekte aşkın olan boyut öznel, süflî olan boyut ise bilimselcilik kisvesi altında mutlak hâle çevrilmiştir. Bu dînî olduğunu iddia eden, ancak seküler bir alanda işleyen teolojik düşünce için de böyledir. Bugün Batı dinleri öznelleşmiştir, dinlerin normalde mutlak olması gereken aşkınlık iddiaları da dolayısıyla nefsin merkezi olduğu bir hesapçı aklın cedeline, pazarlığına ya da dayatmasına mahkûm olmuştur. Evrensel bir hakikat yerine konan olgular güç ile, nefis ile doğrudan ilgili olan kavramlar olmuştur. Meselâ bugün modern dünyada moda Tanrı’dan daha güçlü ve büyük bir hakikattir.

Mutlaklığın yer değiştirdiği, nefsânî hesapçı aklın hikmet anlayışının yerine ikâme edildiği modern felsefe, aklî argümantasyona dayanır. Yani konusu varlık olsun, gerçek olsun, insan olsun, felsefî akıl spekülâtiftir. Varlığını spekülasyona, yani mutlakı arama bahanesiyle mevzî ve çıkara dayalı küçük yerel hakikatler üretmeye dayamıştır.

Spekülasyon, mutlak bir hakikatın olmadığı yerde yapılabilir ancak. Bu, ufukta gördüğümüzün bulut mu, yoksa duman mı olduğuna dair yapılacak bir tartışmadan daha farklı ve vahim bir spekülâtif yöntemdir. Zira, gerçeklik ve olgular üzerine değil mutlak ve hakikat üzerine, yani doğrudan kendi varlığımız ve bizimle irtibatta olan başka varlık düzlemleri hakkındadır.

Bu yöntemin, yani modern felsefî spekülasyonun sonuçta ortaya koyduğu şey; “mutlak olmadığı, yani insanları belki hoşlanmayacakları, inanmadıkları bir şeye bağlanmalarını engellediği için iyi bir şey” olarak takdim edilir. Halbuki, spekülasyon rasyo-

nel argümantasyon ile yapılır. Yani varlık, hakikat gibi aşkın olan kavramlar nefslar ve çıkarlar arası tezler, argümanlar, savlar kullanılarak bir iknâ etme veya iknâ olma dengesinde cereyan eder. Kendini bu iki uca bağlayan bir akıl neye teslim olacaktır? Zaten o akıl belirli bir spekülasyon sonucu iknâ olduğunda da aslında hakikate bağlanmış değildir. Sadece bir pazarlık sonuçlanmıştır. Ve kazanan her zaman daha mâkûl, daha erdemli, daha şefkatli olmayacaktır.

Felsefî akla sahip olan Batılı kişinin nefsinden ve nefsinin emrettiği, arzu ettiğinden başka bir hakikat olabilir mi? Bu yüzden modern Batı felsefesi varlığı kavramış değil, tam aksine onu bir pazarlık ve güç çatışması alanı hâline getirmiş bir gelenektir.

Hesapçı akıl “bencil ben”e dayanır. Bu ben telâkkisi de ister hakikat nâmına olsun, ister başka bir değer üzerine olsun kaçınılmaz olarak mutlakattan uzak, mutlak takdim ettiği kendi çıkar dairesine bağlı, her hakikat iddiasını aynı pazarlık sürecine tâbi tutan marazî bir şekilde işler.

İşte bu yüzden Batı anlamında felsefe “hakikat” ile ilgili görünen, ama aslında sadece hesapçı akla dayanıp, benliği yücelten, erdemi ve diğergamlığı ise yerle bir eden bir bâtil meslektir. Fakat haytaya bu meslek yakışmaktadır. Zirâ yıkararak, katlederek, benliği ötekini yok etmek için öne çıkaran bir medeniyeti “erdem” olarak takdim ettiği her kavramı da yıkıcı bir hâle getirmiş demektir.

Batı, meselâ bu erdemlerinden saydığı “hürriyet” kelimesini kullanarak Afrika’yı, Amerika’yı, Asya’yı sömürgeleştirmiştir. İnsanları Çin’de afyon ile uyuşturmak için savaşları bile göze almıştır. Hâlâ da aynı zihniyetle “demokrasi”, “insan hakları”, “serbest piyasa”, “bireysel özerklik”, “tolerans”, “küreselleşme” gibi sahte erdemlerle gerçek beden, zihin ve gönül kıtalları yapmaktadır.

Varlığı kendi bireyliğine, benliğine indirgemiş bu seküler düşüncenin evrensel bir müsâmaha, erdem veya değer üretmesi mümkün değildir. Felsefe akıl türlerinden sadece birine, yani

“bencil ben”e dayanan bir meslek olduğu için, Müslümanın î mân dâiresinde felsefe yapması mümkün değildir.

Müslümânın temel tanımı “gâibe inanması”dır. Yani görünmeyene inanmaktır. Daha da ötesi, görünmeyen Bir’e bağlanmaktır. Akıl kelimesi de etimolojik olarak “bağ” mânâsına gelmektedir. O halde, herşey gibi akıl da Müslüman için varlığının özü ve sebebi olan Allah’a kendisini merbût edebildiği ölçüde hakktır, hakîkate götürmektedir, aslî görevini îfâ etmektedir.

İslâm’da akıl da her şey gibi Allah’ın yarattığı, onun kullanılmasıyla ilgili ilkeler ve nasslar vaz’ ettiği, dolayısıyla kendi fitratında Hakk’a götüren bir nimettir. İnsana bu nîmet verilmiştir, zirâ insan Allah’ın yegâne muhatabıdır, arz üzerindeki halîfesi- dir. İnsana verilen bu ilâhî bağ, onu Tanrı’yı reddeden bir cehâlete olduğu kadar, kendini Tanrı yerine koyan bir dalâlete de düşmesini engeller.

İslâm’da bu nedenle tefekkür vardır, irfân vardır, hikmet vardır. Çünkü bunlar bilinen, kılınan, olunan hakîkat ile ilgili eylemlerdir.

Bilmek, kılmak, olmak... Bu üç kavram “felsefe” adında olsun olmasın her bir tefekkürün ve her bir medeniyetin temelini oluşturur. Medeniyetleri, yani hayat tarzlarını birbirinden ayıran şey ise, ne etrâfında, ne için ve nasıl bilindiği, kılındığı ve olunduğudur.

Bilmek yani akıl, olmak yani varlık şuuru ile bir araya geldiği zaman kılmak, yani eylem varlığı köklendiren ve insan değerini tebârüz ettiren bir unsur hâline gelir. Bilmenin ve kılmanın Yaradan için, O’nun etrâfında, O’na bağlanarak yapılmasıyla olmak gerçekleşir. Varlık dediğimiz Allah’ın eseridir. Aslında yegâne Varlık O’dur.

Bu üçlemenin insanın var oluş hakîkatine ve hikmetine bağlanmasına ise ahlâk diyoruz. Yoksa “şunu yap, bunu da yapma” türü kurallar bu ahlâkî tutarlılığın sonuçlarıdır. Tek başlarına ah-

lâk değildirler. Ahlâk fitrattır, insanın varlığına, dolayısıyla da Tanrı'ya bağlanmasıdır.

Bir Japon bilim adamının şu sözü, ahlâkın temel târiflerinden birisi olmaya lâyıktır: “Ne yapman *gerektiği*, ne yapmak *istediğin* ve şu anda ne *yaptığın* aynı ise mutlusun demektir.”² Gerçekten de değerler (*gerekler*), kişisel yönelimler (*istekler*) ve işler (*eylemler*) aynı hat üzerindeyse kişinin ahlâkî tutarlılığı var demektir.

Bu üç unsuru yani aklı, eylemi ve varlığı aynı bilinç, anlam ve tutarlılık içinde gerçekleştiremeyen her felsefe, her düşünce ahlâkî bir zaafa, yani benliğin dâimâ ötekinin bahasına tanımlandığı yıkıcı, bireyci, yalancı ve ikiyüzlü bir ahlâksızlığa yol açar. Batı felsefesi bunun çok güzel bir örneğidir. İnsanın radikal özgürlüğünü akla dayandıran Kant bile bakarsınız ırkları renklerine göre iyi-kötü diye ayırır. “Her insan özgür doğmuştur, o halde özgürlük bizim temel hâlimizdir” diyen Locke, bakarsınız köle alıp, satar. “Dünyadaki ilk özgür ülkeyi kurduk” diyen Washington ve Jefferson, bu “insan” tanımına zencileri dâhil etmezler. Tam aksine onlar köle sahibi toprak ağalarıdır.

Batı'yı şu andaki “sarsılmaz derecede güçlü” gösteren şey, onun bilmek ve kılmağı olmaktan koparmasıdır. Diğer bir deyişle, spekülâtif, yani bencil akılla üretilen bilgi, bencil eylemi doğurmaktadır. Bu ise kaçınılmaz olarak gayrî-ahlâkî bir olmaya yol açmaktadır. Batı'nın hem kendi, hem de geleneksel insan telâkileri sürekli parçalanmakta, sürekli marazî, çatışmacı hâle gelmektedir.

Yani modern anlayışta bilmek, kılmak, dolayısıyla olmak ahlâksızlığın cüzleridir. Ahlâksız diyoruz, çünkü her üçü de aşkın hakîkate yaslanan varlıktan kopuk ve ona âsî olarak yapılmaktadır.

2. Bu cümleyi Japon NHK World televizyonunu bir sabah seyrederken işittim. Bilim adamı ömrü boyunca öğrendiği en büyük ibretin ne olduğu sorulunca bu cevabı verdi.

Peki, Batı neden büyük kavgalar, kıtallar, sefaletler yaşamıyor, aksine âsûde bir medeniyet görüntüsü veriyor?

Bu bir yanılsamadır. Çünkü tam aksine Batı dünyada en fazla çatışma ve insanî felâketlerinin olduğu yerdir. Dünya savaşlarının hepsini yapan Batı'dır. Hâlâ da kendi toprağında insanların terlerini, gönüllerini, enerjilerini; başka coğrafyalarda da bunlara ek olarak kanlarını sarf eden aynı medeniyettir. Aslında sistemin merkezini ve gücünü oluşturan yabancı düşmanlığı, insan düşmanlığı ve katliam gibi bütün olumsuz olguları ise kıvrak bir şekilde “faşizm” kavramına yüklemektedir. Faşizm Batı'nın çöp dökme sahasıdır.

İkinci olarak, bize âsûdelik ve bir âhenk, bir denge hissi veren şey, Batı sisteminde hikmete, vicdâna, hayra dair sistemik bir alanın, bir toplu iğne başı kadar bile kalmayacak derecede çıkar ve nefsâniyet tarafından işgal edilmiş olmasıdır. Batı içine en küçük bir ışık huzmesi bile giremeyecek derecede tecrîd edilmiş bir nefsâniyet hücresidir. Bizim denge olarak gördüğümüz de böyle mutlak bir karanlıktır.

Evet, bilmek kılmaya, kılmak da olmaya sevk etmiyorsa sonuç büyük bir ahlâksızlıktır. Aslında bu bir ahlâk dâiresidir, çünkü olmak süreklidir. O halde her oluştan sonra yeniden bu kez yeni bir hâl, makâm ve olgunluktan yeni bir bilme, kılma ve olma gelecektir. Bu dâire helezonik bir şekilde hareket eder: Her bir çevrim tamamlandığında aslında başa değil, gerçek Varlığa daha yakın veya uzak başka bir noktaya ulaşılmış olunur. Çevrimin yönü önemlidir. Bu çevrimin aşağıya mı, yani zaafiyete mi, yoksa yukarıya mı yani kemâlâta mı götürdüğü niyetle ilgilidir. Yani istikâmeti, yönü belirleyen niyettir.

Aslında Osmanlı tefekkürünün kristalize ettiği ve mündemiç olduğu bütünlüğün bozulması ve bugün yaşadığımız traji-komik anlayışa varması da bu bilmek-kılmak-olmak bağının kopmasından ileri gelir. Batılılaşma çabaları sırasında benimsenen “Batı'nın fennini alalım, ahlâkından uzak duralım” mantığının bu silsileyi nasıl parçaladığını görebiliriz. Yani bilmek ve kılmak se-

küler bir medeniyet anlayışının gayri ahlâkî temellerine oturtulurken; olmak özgün bırakılmak istenmiştir.

Bu söz, şu anda yaşamakta olduğumuz tefekkürsüzlük krizinin temelini oluşturan asıl felâkettir. Bu şekilde varlık telâkkimiz parçalanmış, bu nedenle de ne bilmemiz, ne de kılmamız özgün, faydalı, inşâ edici ve medeniyet kurucu bir şuura ulaşamamıştır.

Sonuç; düşüncesizlik, şuursuzluk, ahlâksızlıktır. Bizi çepeçevre saran bu kriz ile; ne bilme, ne de kılma, bize has, yani yeni bir medeniyetkühü oluşturacak bir şekilde gerçekleşememiştir. Olma da bunun sonucu olarak kendi özünden kopuk, yani gayri ahlâkî bir şekle bürünmüştür.

Batılılaşmanın bugün geldiği noktada toplumumuzu sürüklediği şizofrenik durum da buradan kaynaklanmaktadır. Batı'nın fenni belki biraz alınmıştır, ama bu bir tefekkürsüz ithal olduğu için güdüktür. Krizi aşacak derecede bir gayret olmadığı gibi, bina temeli olmadan, yani yeni bir varlık, bir bilgi, bir eylem tasavvuru geliştirilmeden çatıya çıkılmaya çalışılmıştır. Yani Batı'da felsefenin asgarî düzeyde işlevsel olarak katkıda bulunduğu maddî medeniyet açılımları (teknoloji, yönetim anlayışları, politikalar, vb.) karşısında bizde bir fazilet gibi sunulan bu tefekkürsüzlük maddî hayatı da bir yönde, bir şekilde ihyâ etmiş değildir.

Felsefeyi tefekkürle eş tutmanın yanlışlığından bahsettik. Buna şunu da ekleyelim: tefekkür, felsefeden daha geniş bir alandır. İslâm tefekkürü sözkonusu olduğunda kullanılan remizler, kavramlar, bağlar, ilişkiler ve düşünme usûlü felsefî düşünceden daha farklı, daha derin ve daha geniştir. Bu felsefenin dinî düşünceden daha özgür olduğu şeklindeki seküler iddiaya ters düşer. Oysa gerçek özgürlük, teslim olabilmek ve her varlık düzleminde hakîkatin izlerini hem de iç bilgi ile bütünleşik olarak bulabilmektir.

Bizim tefekkürümüz bu yüzden felsefe değildir. Çünkü modern felsefe bu ahlâkî tutarsızlığı doğuran, işleyen, geliştiren ve belki de en önemlisi onu meşrûlaştıran bir gelenektir.

İslâm'da felsefe yoktur, olamaz. Çünkü felsefe, bilmek-kılmak-olmak üçlemesini, yani varoluşu ahlâk hâline getiren tutarlılığı bir silsile hâlinde ne mümkün, ne de mecbûr kılar. Bu yüzden varlığı konuşanların da kendi varlıklarını bilgilerine ve eylemlerine bağlama gibi bir sorunları yoktur. Nihâî olarak felsefe; kişi nefesine, bencil hesapçılığa ve spekülasyona dayandığı için gayri ahlâkî bir faaliyet olarak kalır.

Bizde felsefenin olmadığını hayıflanarak söyleyenler bu açıdan haklıdır. Ama bir de “İslâm felsefesi Osmanlı'da bitmiştir” diyerek sömürgeci Oryantalizmin tuzağına düşmüş kimseler vardır. Halbuki, onların kastettiğinin tam aksine Osmanlı, tefekkürü medeniyetinin esâsı yapmıştır. Elbette bu medeniyetin her döneminde aynı düzeyde kendini göstermemiştir.

Yani bilmenin kâh zayıflamasıyla, kâh istikamet değiştirmesiyle kılma gerilemiştir. Kılmanın sevkettiği sonuçlar itibâriyle de olma, yani tavır ve üslûb tutarlılığı ve ahlâkî bütünlük tereddî etmiştir. Ama açıktır ki Osmanlı düşünen bir devlet, toplum ve medeniyet ve belki de hepsinden daha önemlisi “ahlâklı bir devlet” olarak uzun süre hayâtiyetini korumuştur.

Batı'nın maddî alandaki üstünlüğü, kendimizi ve geleneğimizi küçük görmemizin en büyük nedenidir. Peki bu kompleks nasıl doğdu, gelişti? Bu konu yine kompleksimizden dolayı pek eğilmediğimiz, en az düşündüğümüz konudur. Osmanlı'nın Batı karşısındaki kompleksinin ilk zamanlar maddî hayatta gösterdiği üstünlük olduğunu herkes söyler.

Savaş meydanlarında kaybetmeye başlayan bir medeniyetin elbette kendine, kendi gücüne ve sistemine olan güveni sarsılmaya başlar. Ancak, bu şokun en hızlı bir şekilde kendini gözden geçirme, sigaya çekme ve çözümler geliştirmeye doğru gitmesi gerekir.

Ama Osmanlı'da bunlar kısmen yapılırken çok önemli bir düşünce ve ben-telâkkisi depremi geçirildi: Batı'yı, onun neden maddî unsurlarda öne geçtiğini onun inşâ ettiği yeni modern dü-

şünce temelinde anlamak yerine, oldukça pragmatik ve bu yüzden de aşağılık kompleksine çok açık bir izâha girişildi: Batı’da bilim, düşünce ve teknikler gelişmişti, o yüzden maddî gücü artmıştı. Halbuki bu sayılanlar, Batı’nın yeni “kendilik” tanımını, “ötekilik” tanımını, kısacası “insan” tanımını doğuran değil, ondan kaynaklanan unsurlardı.

Bu izâh ameliyesinin daha da büyük komplekslere yol açmasının asıl sebebi ise, Osmanlı’nın bilmek-kılmak-olmak silsilesini parçalamasıdır. Bu varoluş şuuru parçalanmış bir insan neyi nasıl bileceğini, ona karşı nasıl bir hareket geliştireceğini ve nasıl bir dönüşüm geçireceğini düşünemez, tartışamaz, dert yapamaz. Bu yüzden artık kendisi olamayan bir Osmanlı’da Batı en câhilce, en safdilce ve çoğu kere en hâince bir şekilde “hakîkatin merkezi”, “medeniyetin mihveri” gibi algılanıp, bütün kara ve kirli yönleri göz ardı edilip, yüceltmeye başlandı.

Dolayısıyla Batı’ya olan bakış, bu varlık şuurundan kaynaklanmadığı için nüfûz edici bir bakış, bir hikmet ile Batı anlaşılmadı. Şehirlerden, silahlardan, makinelerden, kitaplardan, kıyâfetlerden müteşekkil bir parlakmanzara olarak görüldü ve tefekkür-felsefe noktasında, san’at noktasında o yüzden ciddî bir hesaplama yapılamadı. Bugüne dek bu böyle devam edegeldi.

Klasik Osmanlı medeniyeti dikkatle incelenirse; medresenin Gazâlîci, siyasetin İbn Halduncu, tasavvufun ise İbn Arabî’ye dayandığı görülecektir. Bu üç mütefekkirin görüşlerinin yeni içtihadlarla açıklanmasıyla Osmanlı siyaset, toplum ve gönül düzenini kurmuştur. Dikkat edilirse medrese bilmenin, siyaset kılmanın, tasavvuf ise olmanın araçlarıdır.

Yani Osmanlı’nın Kant gibi “meslekten” bir filozofa sahip olmasını beklemek abestir. Osmanlı’da Batı’da gözlemlenen felsefe ekolleri yoktur. Çünkü, Batı’nın aksine tefekkür hayatın hamuruna karışmış, somutlaşmış, gerçekleşmiş ve kristalize olmuştur. Çünkü bizim medeniyet anlayışımız ahlâka, yani bilmeye, kılma-ya, olmaya dayanır.

Bu üçlemeye dayanan varlık ahlâkı şeffâftır. “Ya olduğun gibi görün ya da görüldüğün gibi ol” düsturu bunu çok güzel ifâde eder. Oysa Batı felsefesi kendisi faaliyet gösterirken böyle bir gayret ve hedef gözetmez. Batılı filozoflar da bu yüzden “fâzıl” olma vasfını aramazlar. Zaten tefekkürlerini fazilet hâline getirecek varlık ahlâkını kazanma imkânlarına –aşkın değil spekülatif bir varlık telâkkisine bağlı oldukları için- sahip değildirler.

Bugün pek çok sahâda yaptığımız gibi, Batılı felsefeyi de bir şablon gibi kendi gelenek ve birikimimizin üzerine koyup, uymayan yerleri reddetme ve uyanları da Batılı kavram ve parametrelerle îzâh etmek temel bir hastalıktır. Benzeri şekilde Osmanlı’da tefekkürü sadece medrese uleması çevresinde yapılan eser yazma, tedkîk etme ve okutma faaliyetlerinden ibâret görenler, bizdeki bu özgün tefekkür ve varlık arasındaki ilişkiyi keşfedememiş kişilerdir.

Batı’da felsefe ayrı bir alan ve ayrı bir meslektir. Bu sebeple felsefe hayattan kopuktur. Öyle de olması gerekir. Çünkü filozof hayatta gördüğü yanlışları ya işâret eden, ya da onları meşrûlaştıran kişidir. Ve Batı medeniyetinde filozofların meşrûlaştırdıkları sömürgecilikten tutunuz da narsizme kadar can yakan pek çok felâket vardır.

Batı felsefesi eylem ile söylem arasındaki uçurumun diğer adıdır. Ve aslında bizi bu kadar rahatsız eden bu ikilik, bu çarpıtma, bu ikiyüzlülük onları rahatsız etmez. Çünkü bir “ben”e ait gerçek vardır, bir de “öteki”ne. Öncelik, dâimâ yegâne varlık olarak tanımlanan “ben”e verildiği için, “ben”in kendine lâıyk gördüğü standart ile diğerinin olacağı standart ayrı olacaktır.

Seküler düşüncede ben ve öteki kaçınılmaz olarak hasımdırlar. Bu sebepten geliştirilen tüm “gerçek” ya da “değer” ile ilgili argümanlar indî olacaktır, ferdî olacaktır, bencil olacaktır. Ferdin bu bilişle ortaya koyacağı kılış, yani eylem de tabiatıyla çatışmacı olacaktır. Çünkü ötekinin kendine has bir değeri yoktur. Ona

o değer, bu gerilim sahasında, bu çıkarlar pazarında, bu “ben”-ler arası harp meydanında ortaya çıkan güç dengesiyle verilebilir ancak. Yani “öteki”, “ben”in bağımlısıdır.

Bu açıdan bakıldığında seküler felsefe şeffâf olamaz. Tam aksine ikiyüzlülüğün ve çifte standardın yatağıdır. Felsefe hangi yönde argümanlar geliştirirse geliştirsın, ne kadar felsefî makâleler ve kitaplar yazılırsa yazılsın, sekülerliğin kaçınılmaz olarak yarattığı bu ikiyüzlülük ve çifte standart mutlaka düşünceye, eyleme ve oluşa yansır.

Bu durumda realite sürekli argümantasyon konusu olan, ancak onu dönüştürmeye yönelik aklî faaliyet gösteren filozofların bile kendi hayatlarına, kendi argümanlarını ve doğrularını yansıtamadıkları bir hapis hâline gelir. Eğer kara realiteyi gerçekten değiştirmek isteyen filozoflar olursa onlar da bu kez idealizm batığına batarlar. Yani düşündüklerini yapamama, evrensel doğru saydıklarını belki ancak yerel bir pratik hâlinde yaşatma çabası içine girmek kaçınılmazdır.

Bu yüzden Batı felsefesindeki realizm-idealizm çatışması, ahlâksız gücün belirlediği hayat pratiğini ya muhafaza eden, ya da yeni bir güç tanımı ve aktörü ekseninde yeni bir ahlâksızlık çeşidine veya safhasına götüren bir sahte felsefî çeşitlilik olarak cereyan eder. İkisi de sonuçta bencillikten doğar ve konformizme hizmet eder. Bu ikisi ikiz kardeşir.

Bizde ise, söylem ile eylem birliği esastır. Çünkü varlık yani ahlâk, yani varlık şuuru hepsini kuşatır. Ahlâkın bizdeki en temel tanımı budur. Batı’da ise aranan bu değildir. Ahlâk orada “genelin kabul ettiği normlar”dır. Yani mevcut duruma, statükoya teslim olmuş, konformist bir sürü mantığıdır.

Batı’da bu yüzden varlık alanında yani ahlâkta birleşen akıl, eylem ve varlık boyutları görülemez. Bizde kristalize olmuş, yani günlük hayat içindeki davranış, kavrayış, algılayış tarzlarına, usûl ve erkâna, kurum ve süreçlere sinmiş, onların içine nüfûz

edip kelimelikten oluşa dönmüş fikirler Batı'da bu ahlâkî tutarlılık içinde görülmez.

Orada filozof şu veya bu şekilde söyleme muhtariyeti olan, ancak tecrid edilmiş kişidir. Bizde ise mürşid, ârif, âlim, sultan, tebâ hepsi aynı ahlâk denizi içinde yüzen varlıklardır. Osmanlı bu yüzden kanun ve hukuk zengini, kendi kendini sınırlamayı temel ilke benimsemiş bir devletti. Aslında Osmanlıların Batı karşısındaki asıl yenilgisi; onlar gibi ve onlar kadar ahlâksızlaşmama, çifte standart uygulayamamadır. Hattâ Osmanlılar yine bu sebepten Batılılaşmanın en başından beri, Batı'nın temeli olan bu ahlâksızlık sistemini tam olarak kavrayamamışlardır.

KENDİ AĞZINLA KONUŞ!

Gençliğimde mahallemizde bir Camcı Emin abimiz vardı. Ba-yağı ciddi bir adamdı. Bir de Nihat adında bir arkadaşımız vardı. Nihat melâmet meşrepli, Nasreddin Hoca gibi şakalarının arasına hikmetler sıkıştıran bir dervişti. Camcı Emin abi, Nihat'ın hepimizi kırıp geçiren nüktelerini bir kenardan somurtarak izler, izler, artık dayanamaz, onu Çorum lehçesiyle sertçe uyarırdı: “Gendi ağzınla gonus ulan!”

Biz bu söze çok gülerdik. Hatta gitgide “kendi ağzınla konuş ulan” lâfı aramızda parola gibi olmuştu. Kim entellik taslarsa, kim bir şeyi bildiğini göstermeye çalışırsa mutlaka birimiz araya girer, “kendi ağzınla konuş ulan” derdi. Bunu duyan kişi önce bozulur, susardı. Sonra o da, biz de gülerdik. Hemen nefis pazarından çıkılır, gönül muhabbetine dönülürdü.

Geçenlerde Ahmed Hamdi Tanpınar'ın yazılarının toplandığı *Yaşadığım Gibi* başlıklı kitabı okuyordum. Bu “kendi ağzınla konuş ulan” sözünü ondan hatırladım.

Tanpınar, 1939'da yayınladığı bir yazıda, kendisine bir hikâ-yeci gencin geldiğini anlatıyor. Genç yazar, Anadolu ile ilgili hikâyeler yazmasına rağmen, üslûbu hiç de yerli değildir. Tanpınar bunu gence söyleyince o mahcup olur ve der ki: “Evet, ben de bunun farkındayım. Ben taşra kökenliyim. Ailemde çiftçi olanlar da var. Anadolu’da uzun yıllar yaşadım. Her şeyini biliyorum. Ama gelin görün ki, yazı yazmak için masanın başına oturdum mu bildiğim bütün bu gerçekler kaybolur. Yerine nereden geldiğini bilmediğim kuklalar geçer. Bizim ağzımızdan hâlâ okuduğumuz frenk kitapları konuşmaktadır. Tıpkı bizden evvelkiler gibi...”

Tanpınar’ın bu tesbiti doğrudur. Aslında kendisi için de geçerlidir. Bugün “İslâm”, “medeniyet”, “dava” kelimelerini ağzına pelesenk edenlerin büyük çoğunluğu için de öyle.

Ben Tanpınar’ı hiç sevmem. Menderes’in asılmasını şakşaklayan, hayatı boyunca İnönü’nün borazancısı olmuş, hayatı yanlış ölçülerle geçmiş Tanpınar’ı bizim cenahın aynen Yahya Kemal gibi “iyi yazar” diyerek “iyi adam” sayması büyük bir aymazlıktır. Ama ondan da alacağımız ibretler var elbette.

Batı’yla mücadele, onun felsefesiyle hemhal olmak, tekniğini almak, ahlâkını almamak, güçlü olmak. Bunların hiçbiri en büyük derdimiz değil. “Kendisi olamamak” en büyük derdimizdir. Kendisi olamayan kendi ağzıyla nasıl konuşsun?

Batılı her şeyi yüceltip kendilerini unutanlara ve kompleksle yaşayanlara bir sözüm yok. Onlar artık “kendisi” olmayı unutmuş durumdalar. Ama inanan insanlar arasında da kendi ağzıyla konuşan pek az; edebiyat böyle, müzik, felsefe, tarih, hep böyle. Bakıyoruz, güya ilahiyatçı olanların, okumuş-yazmış olanların dili inanç dili değil. Tartışırken çirkinleşiyorlar. Ne okudukları Kur’ân’a, ne sünnete, ne de edebe uyan bir halleri var. İnsanlar hayatını anlattıkları ve “ahlâkı tamamlamak için gönderilen” Peygamber Efendimizin (s.a.v) hiçbir güzelliğini yansıtmıyorlar. Oturmaları çirkin, konuşmaları çirkin, bakışları çirkin...

Peki, “geleneksel” ilimlerle uğraşanlar böyle de “modern bilimler” ile uğraşanlar daha mı erdemli, daha mı güzel? Hiç alâkası yok. İki kelime İngilizce öğrenince birden Batı’yı fetheden “kitap esirleri”nde de maalesef Müslümanın ne güzelliğinden, ne de doğruluğundan eser yok. Ne fikrimiz, ne zikrimiz, ne şükrimüz kendimizce.

Eskiden dindar yazarlar, anlattıklarına mesned olarak mutlaka bir Batılı isimden alıntı yaparlardı. “Bakınız, Lamartin ne söylemiş” deyip delil ayarlarlardı.

Daha sonra milletin Batı’ya karşı aşağılık kompleksini vaazları, kitapları, şiirleri içine Fransızca kelimeler sıkıştırarak istismar edenler de oldu. Hâlâ akademik dünyada, edebiyatta böylesi bulunuyor. İslâm’ın has kavramlarını bir kenara atıp, “hermönetik”, “metinsellik”, vb. gibi süslü kavramları kullananların sayısı az değil. Böyle birisi televizyonda canlı yayında bana mutfak uzatıp, “yıldız âyetiniz nedir?” dediğinde dehşete düşmüştüm. “Star” âyet soruyordu. Aynı kafadakiler Allah’ın kelâmındaki “pasajlar”dan, “tarihsellik”ten bahsediyorlar. Hem de “saf İslâm” adına...

Bunları gören birisi, bu insanların hangi dine, hangi peygambere hürmet ettiklerini, bağlandıklarını, iman ettiklerini anlayamaz. Demek ki, onlar da kendi ağızıyla konuşmuyorlar.

1970’lerden sonra eğitilmiş dindar gençler arttı. Bunlar da eskiden İslâm’ın “cici” bir din ve medeniyet olduğuna dair Batı’ya yaklaşan büyüklerinin aksine Batı’yı toptan eleştirmeye yöneldiler. Ama bunu da kendi ağızlarıyla yapamadılar. Batı’yı eleştirirken bile Batılılardan aktardılar. İrancılığa, Selefiliğe, “aristokrat Osmanlı”ya, Batılı modern oryantalistlere ve Batı’yı eleştiren Batılı düşünörlere yapıştılar. Tercüme kelimelerle güya dini canlandırmaya, ihya etmeye soyundular. Bir kısmı da siyaset peşinde heba oldu gitti.

Şu bir gerçek ki memleketimizde dindar yazar-çizerler arasında kendi ağızıyla konuşan gerçekten pek az oldu. Kendi kulak-

larımız olmadığı için kendi ağzıyla konuşanları da pek duyanımız olmadı. İki asırdır bu böyle.

Biz, şimdi bu yazıda Tanpınar'ın berbat yönlerini söyleyince, "Ama adam iyi yazar abi" diye itiraz edenler olacaktır. Aynen kib-rinden geçilmeyen, kendilerine saygı gösterenlere hakaret eden, düzenli olarak saçmalayan bazı isimlerin edepsizliklerini "ama adam iyi şair abi" diye meşrulaştıranlarımız olduğu gibi. "Dava" kelimesiyle apaçık yanlışlar yapan siyasetçilerin yanlışları zikre-dilince hemen "Ama adam çok zeki abi" diyenler olduğu gibi.

Oysa İslâm, adamlık yoludur. İyi Müslüman, iyi adam olur. Oturması, kalkması, bilmesi, kılması, konuşması, uyarması, ya-zısı, kavgası, sevmesi, müziği, binası da öyle olur.

İslâm'da bilmek farzdır. Kişinin "ilm-i hâl"e, yani kendisi, kendi işi, fikri, yönü ile ilgili bilgi sahibi olması mecburîdir. Ama tek başına bilgi ne yeterli, ne de değerlidir. Nitekim şeytan da bü-yük âlimdi. O bilgi onun sapkınlığını engellemediği gibi daha da azdırdı. Bilmenin amacını Yûnus'tan bir kez daha dinleyelim:

İlim ilim ilmektir

İlim kendin bilmektir

Sen kendin bilmezsin

Ya bu nice okumaktır.

Kulluk üç şeyle mümkündür: Bilmek, kılmak, olmak... Hepsi de Mevlâmızın rızası için olmalıdır. Bildiğimizi kılmalı, kıldığımız ile de olmalıyız. Bu oluş ile yeni bir bilmek, kılmak ve olmak mer-tebesine yükseliriz. Bu böyle devam eder, son nefese kadar gider. Mü'minlik yolu budur. Kemâlât yolu budur. Adamlık yolu budur.

Kısacası; okuyalım, konuşalım, yazalım, yapalım ama ken-di ağzımızla.

Evet, bize iyi yazar, siyasetçi, şair, mimar, işadamı lâzım; ama önce adam olmak şartıyla...

SENİN UNVANIN NERESİ?

Bazen mesleğim sorulduğunda “memur” diyorum.

Bazı dostlar sanki bu bir ayıpmış gibi müdahale ediyorlar, “Unvanını söylesene” diyorlar. Ben de onlara “Bana unvanımı değil, mesleğimi soruyorlar. Mesleğim de memurluk işte” diyorum.

“Meslek” kelimesi, “silk” kelimesinden gelir ki “kişinin bağlı olduğu yol” demektir. “Sülûk” kelimesi de bu köktendir. Tasavvuftaki “seyr u sülûk”, kişinin manevî kemâlât yolunda ilerlemesine ve seferine denir. Tarikatlere bu yüzden “meslek” de denir; Halvetî mesleği, Nakşî mesleği gibi.

Evet, mesleğim “memur”, peki unvanım ne? O da memuriyet mesleğinde şu anda bulunduğum makâmın adıdır. Meslek olmazsa makâm da olmaz. Yol olmazsa ne yolculuk olur, ne de yoldaş.

Peki, “makâm” ne demek? Makâm “ayakta durulan yer” demek. “İkâmet, kâmet, mukim, kıyâm” bu kelimelerin hepsi aynı kökten geliyor.

Bizde makam ve titr belirten “unvan” kelimesi, Azerî lehçesinde “adres” karşılığı olarak kullanılıyor. Başkurt lehçesinde de öyle. Meselâ Bakü’deki bir adres şöyle veriliyor: “Unvan: Azadlıq Prospekti 91, Bakı, Azərbycan.”

Kazak lehçesinde ise ne “adres”, ne de “unvan” diyorlar. “Meken-jay” diyorlar. “Meken”, anlaşılıyor, bildiğimiz “mekân...” “Jay” ise “sade, yalın” demek. Yani “tam mekân, kesin mekân.”

Madem “unvan”, “adres” demek, o halde yazımızın başlığı pek yanlış değil. Evet, “Senin unvanın ne?” değil, “Senin unvanın neresi?”

“Adres” kelimesi bize Fransızcadan gelmiş. Latince kökenlidir. Köken anlamı, “bir şeyi doğru yere koymak, doğru yönlendirmek” demek. Latince “addirectiare” fiilinden geliyor. Bu fiil “doğrultmak” anlamında ve “directus” kelimesinden geliyor. O da “doğru, dolaysız” demek. Demek ki durduğumuz yer, doğru yer olmalı.

Kısacası “makâm” ve “unvan” birbiriyle ilişkili. “Makâm” diye kişinin adamlık yolunda durduğu yere, “unvan” diye de kişinin adamlık yolundaki adresine denir.

Bulunduğunuz yer, yani mekânınız sizin adresinizdir. Adres, sizin âlemdeki yerinizi belirten işarettir. Sizi tarif etmek isteyen yeriniz ile tarif eder. Hem somut, hem de soyut anlamda.

Somut anlamda, adresiniz kendinizi bağlı gördüğünüz yerdir. Yani mukim olduğunuz, postu serdiğiniz, direk çaktığınız yerdir.

Soyut anlamda sizin adresiniz kıyâm ettiğiniz, yani ayakta durduğunuz ve ayakta tuttuğunuz ilkeler ve değerlerdir. Kısacası, kişiler kalabalığında sizin kişiliğinizin durduğu yerdir.

O hâlde “unvanınız ne” demek, aslında “unvanınız neresi” demektir. Böyle soranlara kim olduğunuz kadar, nerede olduğunuzu da söylemiş oluyorsunuz. Durduğunuz yeri belirtmiş oluyorsunuz.

Unvanımız, yani imandır. Yani doğru olunacak, dik durulacak yerdir. O halde kulluk yolunda eğilmeyelim, dik duralım!

Unvanımız aynı zamanda makâmımızdır. Yani şu âlemde ayakta durduğumuz yerdir. O halde kulluk yolunda aşağı mertebelerde kalmayalım, ilerleyelim!

HİKMET OLARAK ŞİİR VE SEZAI KARAKOÇ*

Güzel adam, merhum ağabeyim Mustafa Şirin, bana Sezai Karakoç'u ilk tanıtan kişidir. Sezai Bey'i çok severdi. Sohbet ettiğimiz zamanlarda bazen aşka gelir, Sezai Bey'in şiir kitaplarından, daha çok da *Hızır'la Kırk Saat*, *Gül Muştusu* ve *Taha'nın Kitabı*'ndan şiirler okurdu. Bense o zamanlar açıkçası pek haz almazdım. Çok kuru ve soğuk gelirdi bu şiirler.

İstanbul'da üniversite okurken, bir arkadaşım beni alıp *Diriliş*'in Cağaloğlu'ndaki yazıhanesine götürmüştü. Orada Sezai Bey'le ilk defa tanışmıştım. Sessiz duran, az soru soran ve kısa cevaplar veren bir adam vardı karşımda. Münzevî gibiydi sanki. İnsanlara karşı sırrını muhafaza etmeye çalışan bir havası vardı. Hak ile arası iyi olsun diye halk ile arasına mesafe koyan birisi gibiydi.

Yıllar geçti, bu arada Sezai Bey'in şiirini ne merak ettim, ne de okudum. Öğrenimim için ABD'ye gittiğimde ise birden Sezai Bey'in şiirine karşı büyük bir iştihak doğdu içimde. Bu sebepsiz, ilgisiz öylesine bir istekti ki, memleketten gelen arkadaşlara ora-

* Bu yazı *Sezai Karakoç Kitabı* (editör: Ali Dursun, Kayseri, 2015) başlıklı kitapta yayınlanmıştır.

da bulunmayan ince belli çay bardakları ile beraber Sezai Bey'in bütün şiir kitaplarını da ısmarladım. Bir buçuksene boyunca Sezai Bey'in şiirleri benim oradaki gurbet hayatımın sırdaşı ve yoldaşı oldu. Onun şiirlerini evde okudum; arabada okudum; ders aralarında, metroda, kafede ve parkta okudum; yağmurda okudum; baharda okudum; yazda okudum. Kitapları paramparça oldu sürekli okunmaktan ve oraya buraya taşınmaktan.

Beni Sezai Bey'e cezbeden, benim çileme karşılık vermesiydi. Çünkü onun şiiri, hikmetti. Hikmeti belli kalıplar ile anlayanlar var. O kalıplar hayattan silinince hikmet de kaybolup gider sanıyorlar. Hayır, yanılıyorlar. Hikmet kaybolmaz, hakikat yitmez. Yeni söyleyişlerle, yeni insanlarla, yeni şekillerle kendini gösterir.

Bu gerçek, beş sene kadar önce bir sohbetin konusu oldu. Bir gece dostlarla musikî ve şiir âlemindeydik. Bir yandan sazlar, sesler, bir yandan da beyitler zamanımızı süslüyordu. Fakat okunan beyitleri on kişi içinden sadece üç kişi anlayabiliyorduk.

Bu acı gerçeği dile getirince klasik şiir okumada mahir dostum, "Artık böyle şiirler yazılmıyor maalesef" dedi. Bunun üzerine bir dostum cevap verdi: "Şiir, anlaşılınca şiirdir. Bugün bu şiirlere benzer şiir yazmak marifet değil. Esas olan o beyitlerdeki anlamı bugünkü insana ulaştırmak. Meselâ Sezai Karakoç... Bence o Şeyh Galib ile aynı damara bağlıdır. Asıl marifet, eskiyi tekrarlamak değil, aynı anlamı günümüze taşımaktır."

Evet, Sezai Karakoç; dili, üslûbu, tarzı farklı olsa da hikmetli şiir geleneğimizin bugünkü temsilcisidir. Gazel veya kaside yazması gerekmez; o ezelî hikmeti bugüne taşıyan gerçek bir şairdir.

Şiire sadece "estetik" bir alan olarak bakanlar, aynen müziğe, mimariye, klasik sanatlara baktıkları gibi ondaki hikmeti göremezler. Onlara göre hikmet gibi, irfan gibi kavramlar "dinî" kavramlardır. O yüzden böyle "seküler" bir alanda söz konusu dahi edilemezler. Bu sapkın tesbiti "hikmet" kavramını bilmeyenlerin ve Hakk'a inanmayanların yapması doğaldır. Ama ya bu kavramlara içten sahip olanlar?

Hikmeti bilmeyenin hikmetli şiir söylemesi de, anlaması da mümkün değil.

İnanan kişinin bilmesi de, olması da, kılması da inanmayan-dan farklıdır. Konu aynı olsa bile, görülen gerçek aynı olsa bile inanan onu farklı anlamlandırır. Çünkü gözü de, kalbi de, kulağı ve sesi de Hakk’a bağlıdır. Bugün Dede Efendi’nin bestelerindeki derinlik ile Nâbî’nin beyitlerindeki enginlik aynı biliş, kılış ve oluşun eseridir. Yani hikmetin...

Hikmetli şiirin bir şeyleri va’z eden, öğütleyen, öğreten bir şiir olduğunu sananlar olabilir. Oysa hikmet her şeyde kendini gösterir. Dede Efendi’nin büyük bir hatayla “dinî musiki” denen âyinlerindeki aşk ile “lâ-dinî” yani dinî olmayan denen oyun havası türü olan köçekçelerindeki hava aynıdır. Duyana, bilene, hikmete bağlanana.

Şiir de öyledir. Hikmetli bir şair olmak için hikmetten bahsetmek, dinî tabirler kullanmak gerekmez. Farkettiğiniz, içinizden gelen, sizi bulan hikmet ise söylediğiniz şiir tabiat, kadın, aşk, makine, çer-çöp üzerine olsa da hikmet olur.

Hikmet, “her şeyin ve her olayın aslına nüfuz eden bakış” demektir. Yüzeysel bilgi değildir; var olarak bilmektir. Bu bakımdan hikmetli şiir de kendisi baştan başa hikmet olan bir insandan taşan şeydir. Evet, kişi neyle dolarsa onu taşırır. Öfkeyle dolan öfke, aşk ile dolan aşkı taşırır. Hikmetli şiir de hikmet ile dolan insandan taşan şeydir.

Bu yüzden bir nasiptir. Bir lütuftur. Hikmet, Yaradan’ın bir ikramıdır; herkese verilmez. Her şeyi bilen, hikmeti bilmeyebilir. Her şeye hâkim olan, hikmetin gölgesinden bile behredâr olmayabilir.

Aynen beste gibi şiir de bizi Yaradan’a bağlar. Nitekim “beste” kelimesi Farsça’da “bağ” demektir. “Arûz” da “çadır direği”. Bu ikisinde de ortak olan anlam, Yaradan’a bağlayan araçlar olmasıdır.

Şiir kelimesi ile “şuur” ve “şiâr” kelimelerinin aynı kökten olması ilginçtir. Demek ki şiir bir şuurun, bir şiârın sesidir. O şu-

ur ve şiâr işte bizim hikmet dediğimiz şeydir. Yani Hakk ile bilme ve olma. Hakk’dan görme ve bilme. Hakk’ta müşâhade etme ve olma.

Nasıl Allah dostları ile Allah’tan bahseden vaizler arasında büyük bir fark varsa, hikmetten bahsedenler ile hikmetli, yani “hikemî” şiir söyleyenler arasında da büyük bir fark vardır. Hikmetli şiir, hikmetli kişiden sudûr eder. Kendini gösterme veya sanat gayesiyle yapılmaz; ama ortaya çıkan, zaten insanlara güzel ve hoş geldiği için sanat gibi görünür.

“Şiir” kelimesinin Arapçadaki kök anlamı “kıl, tüy veya saç teli”dir. Kelimenin bu anlamının nereden geldiği açıktır: Kıl gibi ince bir bilgi veya söz söylemek.

Râgıb el-İsfahânî’nin meşhur *Müfredât* kitabında aynı kökten gelen *şa’ara* kelimesi de bize şiir kavramını açıklamada yol gösteriyor: “Kıllara dokunduğundan dolayı beden üzerindeki elbiseye, ayrıca insanın savaşta nefesine hissettirdiği, yani öğrettiği şeye de denir. ‘Aşk onu sardı’ sözü, gibidir. Saçı uzun olana ve ayaklara doğru sarkan saç a denir.”

Demek ki, şiir ince söz söylemek olduğu gibi aynı zamanda kişiyi kavrayan, onu etkileyen ve kendine râm eden sözdür.

Şiir bir yanıyla böyle güzel görülürken, Arapçada yalan söze de “şiir” denir. Nitekim Arapçada şaire “kâzib”, yani yalancı derler. Şuârâ Sûresi’nin sonunda Mevlâmızın zemmettiği şairler işte bu sınıftandır: “*Şeytanların kime ineceğini size haber vereyim mi? Onlar, her günahkâr yalancıya inerler. Bunlar da şeytanlara kulak verirler. Onların çoğu ise yalancıdır. Şairlere ise haddi aşan azgınlık uyarlar. Görmez misin ki onlar, her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar ve yapmadıkları şeyleri söylerler.*”

Mevlâmız bu şair tâifesinin dışında kalan azınlığı ise şöyle beyan buyurur: “*Ancak iman edip salih amel işleyen, Allah’ı çok anan ve haksızlığa uğratıldıktan sonra öğlerini alanlar başka. Zulmedenler hangi akıbet e uğrayacaklarını göreceklerdir.*”

Yunus'un, Mevlânâ hazretlerinin söylediği nutuklar işte bu istisna içindedir. Çünkü onlar şiir söylemezler, hikmet söylerler... Molla Câmi'nin, Sâdî'nin, Hâfız'ın, Fuzûlî'nin, Nâbî'nin, Nef'î'nin, Şeyh Gâlib Dede'nin ve nihayet Sezai Karakoç'un da...

“Şiir” ile aynı kökten olan “şiâr” kelimesi ise “işaret” mânâsındadır. Fakat bu herhangi bir işaret değildir. İlke gösteren, soyut fikirlerin tecessüm ettiği, mübârek olan, yani ilâhî yönü olan Kâ'be gibi, ezan gibi somut mekân ve geleneklerdir. Âyette ifâde buyrulan manâ da böyledir: “*Allah'ın işâretlerine saygısızlık etmeyin.*” (Mâide, 2)

Anlıyoruz ki şiir, bir şuurun ve şiârın eseridir. Medeniyetimizin bugüne ulaşan maddî eserleri, hat olsun, müzik olsun, şiir olsun sadece görünen güzelliğiyle değil, aynı zamanda o eserleri oluşturan ve eserleri veren kişilerin beslendiği şiarı ve şuuru düşünerek zevk almalıyız. Yani zevk yönümüz şuur yönüyle birleşmedikçe geleneğe bağlanamayız ve dolayısıyla geleneği yeni aşamalara taşıyamayız.

Müzik gibi, mimarî gibi, hüsn-i hat gibi, siyaset gibi medeniyet alanlarından birisi olan şiiri hikmet olarak anlamak, onu estetik bir ürün olarak görmekten tamamen farklı bir iştir. Çünkü her şey gibi, estetik de, felsefe de bizim için ahlâkî, yani fitrî alanın içindedir. Çünkü ahlâk, Mevlâ'nın yaratışına, ahkâmına, güzelliğine bağlıdır. Çalışmak, üretmek, uyumak, yemek-içmek gibi düşünmek ve hissetmek de kulluğun halleridir. Bu yüzden ne düşünmek, ne de güzeli ortaya koymak ayrı ayrı kurallara, ölçülere, bakışlara tâbi değildirler. Bizim için felsefe de, estetik de kendi ahlâkları olan alanlar değildir. Aynı ahlâka hizmet eden tefekkür ve tezevvuk alanlarıdır. Onun için tefekkürün de, güzelliğin de ahlâkı vardır. Hepsî, her insanî biliş, kılış ve oluş gibi ahlâkın, yani kul olmanın yollarıdır.

Bu açıdan bakıldığında Tanrı merkezli varlığa bağlı olan kadîm geleneklerde estetik denen ayrı bir alanın olmadığı, sanata has bir ahlâk tanımlanmadığı açıktır. Estetik de doğru ile, gerçek

ile ilgili bir alandır ve hikmet ile iç içedir. Oysa modern felsefe-
de estetik, güzel ve çirkin ile ilgili olan bir alan olarak tanımlanır.

Bunun bir sonucu olarak, çoğu kere doğru ve yanlış ile ilgili-
lenen etik ile estetik arasında bir çatışma olduğu görülür. Çünkü
iyi olan her zaman sanat ruhuna uygun olmayabilir, yani güzel
daima doğru olan değildir. Doğru olan da her zaman güzel
değildir.

Oysa medeniyetimiz, Neşâtî'nin de ifâde ettiği gibi “âyine-i
pür-tâb-i mücellâda nihân”dır. O ayna dünyadır, toplum ve siyasî
düzendir. O pasparlak, yani hem estetik, hem de etik hâline gel-
miş bir medeniyet aynasıdır. Çünkü bizim varlık anlayışımız ahlâk,
yani varoluştan, yaratılıştan gelen bir ahlâk anlayışıdır. İlişki
ve muamelelere bağlı değildir.

Artık o aynada bile görünmeyen hâle gelen, yâni “nihân” olan
ise “tefekkür”dür. Ama bu herhangi bir düşünce değil, varlığı bi-
len, varlığa bağlanan, varlığı gerçekliğe yansıtan hikmettir.

Bu noktada hikmet sanat ve ilmin aynı ahlâk kabı içinde mez-
colduğunu görüyoruz. Medeniyetimiz bu nedenle şeffaf bir varlı-
ğı ortaya çıkarmakta. Söz ile öz, öz ile eser, te'lif ile müellif, yazan
ile yazar bir aradadır. Arada boşluk yok, mesafe yok.

Bilindiği gibi klasik şiirimizin temeli olan beyit, “ev” anlamı-
na gelir. Beyit, bir sığınak, bir korunak olduğu kadar, huzûrun ol-
duğu yerdir de. Şiirde beyit, anlamın evidir, korunağıdır.

Klasik şiirimizin ölçüsü, usûlü, edebi arûzdur. Arûz ise “de-
velerin bağlandığı kazık ya da çadırın orta direği” anlamına gel-
mektedir. İlginç olanı “akıl” kelimesi de “bağ” anlamındadır. Kla-
sik mûsikîmizde kullandığımız “beste” kelimesi de öyle.

Bu bağ anlamına gelen her kavram, nesneleri, fikirleri, mıs-
râları, imgeleri, mecâzları, nağmeleri, “asl”a bağlayan şiirde arûz,
musikimizde ise makâm ve bestedir. İşte bu sebepten klasik şiiri-
miz ile klasik mûsikîmiz sâdece zevk, ölçü, usûl bakımından de-
ğil, tefekkür bakımından da birbirinden koparılamaz.

Osmanlı klasik şiirindeki beyit, Şeyh Gâlib Dede'nin şu muhteşem beytinde zikrettiği mânâda tefekkür ve hikmetin gerçek evidir:

*Mânâ gibi bir beytte küncîdeyiz ammâ
Gezmekde ağızdan ağza, der-bederiz biz.*

Yâni, Gâlib Dede'ye göre, mânâ bir evdir, açıkça "beyt"tir. Ve o ev bir korunaktır, o yüzden hikmet ehli mânâ evine sığınmışlardır. Buna rağmen sözün yeri ve makâmı yokdur. Hikmetin vatanı yoktur. Hikmet her yerdedir, o yüzden Gâlib Dede gibi ârifler ve ehl-i hikmet, evsizler gibi hikmeti her yerde ararlar.

Anlam sonuçta sizin gelip sığındığınız yerdir; ama esas gaye ona doğru seyyâh olmak, seyyâl olmaktır. Çin'e kadar onun için gidebilmek, menziller aşmak, nerede bulursa ona tâlib olup, almaktır.

Aslında bu beyit, bizim parçalanmış varlık şuurumuzu tamir ve ihya etmek için neler yapmamız gerektiğini de terennüm etmekte.

Şiir de bir edeb yoludur. Söylem ile eylem, varlık ile gölgesi, öz ile söz, tefekkür ile tezekkür, san'at ile mânâ içiçe olmalıdır. Hepsini kuşatan ve onlara asıl değer ve renklerini veren bizâtihi bu çabalar değil, ahlâktır. Yani fitrattır, yâni Hakk'a merbût bir hayât anlayışıdır. Bestekârları aşk ehli olan ve olmayan olarak ikiye ayırırız. Aşk ile dolup taşan bestekârlar, sanat aşkıyla, beğenilmek ve etki yapmak için eser besteleyenlerden daha makbuldür. Şairleri de aynı şekilde ikiye ayırabiliriz: öz şairler ve düz şairler. Yani hikmet ehli olanlar ve olmayanlar.

Hikmet ehli olmayıp, sadece kelime söyleme kabiliyeti verilen şairlerin kendilerinden haberi yoktur ki başkalarına haber verebilsinler. İşte bunlara "düz", yani sıradan şairler diyorum. Bu kelimeye bakıp tahkir ettiğimiz sanılmasın; sadece o şairlerin şiirlerinde hikmeti aramak gerekir. O kadar nadirdir. Fakat hikmet

kırıntıları her şeyde olduğu gibi bu “sözde” şairlerde de bulunabilir. Elbette hikmete bağlı olanlar için.

Hikmetli şiir söyleyenler ise “öz şair”dir. Kendi özlerini görüp hidâyete erdikleri gibi şiirlerini okuyanların da hidâyetine vesile olurlar. Yani şiirleriyle bize Tanrı’dan haber verirler, O’nu işareter ederler, özümüzdeki Yaradan’ı hatırlatırlar.

Sezai Karakoç’un Mevlânâ hazretlerinin Mesnevî-i Şerîfi için yaptığı yorum tam da bu anlatmaya çalıştığımızı özetler. O, Molla Câmi hazretlerinin “Peygâmbere nîst, kitâb velî dâred” (Peygamber değildir, ama kitabı vardır) sözünü tasdik eder. Sezai Bey’e göre *Mesnevî* tamamen Rahmânî kaynaktan gelir: “Şüphesiz, *Mesnevî* vahiy değil, ilhamın en üst derecesinde, son sınırındaki bir yücelmenin derlediği ve değerlendirdiği görülmemiş çiçeklerden oluşmuştur.” der. Başka bir yerde de “*Mesnevî*, Kur’ân-ı Kerim’in aşk kanıyla yazılmış bir tefsiridir.” der.

Mevlânâ hazretlerini anan “Ayinler” şiirinden bir parça:

*Ama dönüyoruz, döndürülüyoruz birden değişiyor sahne
Bir kez daha kurtuluyoruz Kur’ân seheri seferinde
Ayetler bir ordu gibi kurtarıcı bir ordu gibi
Dağıtıyoruz bizi çepçevre saran gulyabaniler derneğini*

...

*İnsan ve melek yakının yakını iki dakika gibi
Birbirlerini kovalıyorlar ney ve sema’ gibi*

Mevlânâ hazretleri nasıl ilâhî nutuk sahibi ise, Sezai Karakoç öyle bir öz şairdir. Çünkü şiir onun için kendini gösterme yolu değil, kendini ve Rabbini zikretme yoludur.

Bu iki tür şair arasındaki fark, aslında her insan için, her alan için yapılabilir. Müziği de dinleyene göre anlayıp icra edenler olduğu gibi, şiiri de “nasıl çarpıcı olurum” gayesiyle kullananlar vardır. Onların içinde aşk kokusu bile olsa ne alâ! Nasıl “aşk” kelimesini bin kere söyleyen kişi aşk ile dolmazsa, bu gibi şairler aşk ve-

ya hikmet gibi yüce kavramlar üzerine binlerce mısra yazsalar da ne aşk, ne hikmet şairi olabilirler.

Gerçek şairlerin, yani şuur ve şiar sahibi şairlerin ise söyledikleri sıradan bir-kaç kelime bile evrene yetecek aşkı ve hikmeti taşırır. Yunus gibi: “Aşk gelicek cümle eksikler biter.” Aşkı ancak bir âşık bu kadar güzel anlatabilir.

Her öz şair şiir söylemeye başladığı andan itibaren hikmet söyleyecek diye bir kural yok. Şiir de hikmet gibi sonuçta bir kemâlât işidir. O olgunluğa erişmeden de kişi bir şeyler hisseder ve söyler fakat yanmaya başladıktan sonra söyledikleri bambaşkadır. Nitekim Hazreti Mevlânâ da Hazreti Şems’ten evvel büyük bir âlim ve tasavvuf yolunda bir üstad idi. Fakat hikmetin özüne ulaşıncı söyledikleri, öğrendikleri, bildikleri, yaptıkları tamamen değişti. Atmaca iken kartal oldu. Bay iken sultan oldu. Çünkü samimi, hikmetli, gerçek şiir de insan gibi inşa hâlinindedir. Zaten hikmetli şiiri de ancak çile yoluna girmiş, kendini ve Rabbini tanımaya başlayan insan hikmeti söyler, hikmeti talep eder ve hikmeti gördüğü anda tanır.

Sezai Karakoç’un şiir serüveni düz şiirden öz şiire giden bir kemâlât yoludur. Nitekim *Gün Doğmadan* adıyla derlediği şiir kitabındaki, tarihe göre dizilmiş şiirleri okuyunca bu apaçık ortaya çıkar. Baştan başlayıp okuyunca Sezai Bey’in de olgunlaşmasıyla söyleyişinin değiştiğini, düz şiirden öz şiire, sanattan hikmete doğru sefer ettiğini görüyoruz.

20’li ve 30’lu yaşlarda söylediği şiirlerde dönemin zihniyetini doğrudan hedef almadan, egemen şiirin bazı imge ve kavramlarını, üslubunu ve tarzını kullandığını görüyoruz. Kimisi dönemin absürd modasına uyan, kimisi o dönemde parlak mazmunlar olan “şehir”, “çocuk”, “devrim”den bahseden bu şiirlerde hikmet henüz söyleyen konumunda değildir.

Meselâ 1961’de, yani 28 yaşında iken yazdığı “Kalorifer” başlıklı şiiri:

*Odanın tam ortasından kalorifer
Yiğit borularıyla geçer
Utanmış ve gerekli geçer
Yukarıda ısıtır aşağıda yakar.*

O dönem devletin kanatları altında racon kesen solcu-Kemalist edebiyat çevrelerine kabul edilmek, çekingen ve dindar taşralı edebiyatçılar için önemlidir. Bunun için bazı dindar yazarlar onların teâmüllerine uymaya çalışmıştır. Bunu 1960 ve 70’lerde yazı hayatına başlayan üstadlarımızın maceralarında görmek mümkündür. O dönemin *Varlık* gibi hakim ideolojinin kalesi olan dergileri takip etmek ve orada yazı yayımlatma hevesi vardır. Hatta bazıları, dilimizi paçavraya çeviren ve ayan beyan medeniyet bağımızı, din paydamızı katletmek için uydurulan dili de en az onlar kadar fanatik şekilde kullanmıştır.

Sezai Bey, *İslâm Toplumunun Ekonomik Strüktürü* risalesinin başlığında da görülebileceği gibi, dönemin hâkim anlayışına İslâmî kavramları kazandırmak için makbul olan terimleri de kullanmıştır.

Dindar edebiyatçılar imanlarını ancak sınırlı şekilde şiire yansıtmıştır. Sezai Bey’in 1957’de, yani 24 yaşında yazdığı “Balkon” şiirinin son kıtasında eskiye, Osmanlı’ya, inancımıza dair değinilerden birisini buluyoruz:

*Bana sormayın böyle nereye
Koşa koşa gidiyorum
Alnından öpmeğe gidiyorum
Evleri balkonsuz yapan mimarların.*

Hikmet, Sezai Bey’in şiirinde sonraları kendini göstermeye başlar. Gerçek şair Sezai Karakoç 36 yaşından sonra, yani çile ile, acı ile yoğrularak kıvama geldiği dönemde ortaya çıkar. Artık kendisidir, kendi sesidir; şiiri de samimi, hikmetli ve gerçek şiir olmuştur artık. “Hızır ile Kırk Saat” şiiri bunun ilk örneğidir.

Bu yılların sırrı onun çektiği çilelerde yatar. Bu, kişisel hayatında yaşadığı kendini bulma dönemidir. İtibarlı mesleğinden, 1965'ten yani 28 yaşından itibaren istifa etme fikrine kapılır ve nihayet bunu da yapar.

İnsan çileyle adam olur. Adam olanın bestesi de, şiiri de adamcadır, adam edicidir. Sezai Bey'in özde şairliği bu çalkantılı dönemde başlar. Çünkü dikenlik geçilmeden gülistana varılmaz.

Sezai Bey'in bugün bildiğimiz ve sevdiğimiz şahsiyeti gelişerek gerek şiirlerinde gerekse düzyazılarında derin anlamlara, çarpıcı hakikatlere siner. Meselâ Peygamber efendimiz için 1962'de yazılmış modern “Küçük Na't” adlı şiiri:

*Göz seni görmeli ağız seni söylemeli
Bütün deniz kıyılarında seni beklemeli.*

Hikmet sadece “dinî” olarak adlandırılan temaların işlenmesi değildir. Nitekim İslâm'a göre lâ-dinî hiçbir şey olmadığı için “lâ-dinî” bir şiir de yoktur. Bir şiir dolayısıyla her şeyi anlatırken, terennüm ederken yine de hikmeti söyleyebilir.

Sezai Bey'in 1964'te yazdığı “Köpük” adlı şiir... Baş taraflarında “Portakal buğusudur yalayan seni beni” der, “Ben Kristof Kolomb'un uşağı değilim” dedikten sonra hikmeti bizlerin gönlüne sunar:

*Bir kadın al, onu yont yont anne olsun
Her kadın acıma anıtı, bir anne olsun.*

Peki, anne böyleyse çocuk nedir? Onun cevabı da birkaç mısra sonra gelir: “Bir insanı al, çöz çöz çocuk olsun.”

Bu uzun şiirde o dönem moda olan Batılı isimler de zikredilir: Kafka, Camus, Sartre, Heidegger, Kierkegaard, Schopenhauer, Nietzsche, Faulkner, Van Gogh, Chagall gibi...

Bu dönemde dinî motifler çoğalır. 1966 yılında, yani benim doğduğum yıl yazdığı “Yaz” başlıklı şiirinde de şu kıta vardır:

*Namazı gördüm namazı
Cayır cayır yakıyorlardı
Birkaç milât adamı
Kızgın bir arı oğulunda.*

Sezai Bey’in sesi sanki ezelden gelir. Muallakât-ı Seb’a denen şiirlerdeki o arı ve sanki uzaktan haber veren bir havası vardır. Her şiirinde bir derinlik vardır. Kelimeler bir hikmet ışığı üzerine üşüşen pervaneler gibidir. Sezai Bey’in şiiri sadece kulağı ve gözü değil, aynı zamanda gönlü de reddedilemeyecek doğrulara çeker.

Fakat Sezai Bey hikemî bir şair ise, bu “Hızır’la Kırk Saat” adındaki şiiriyle başlar. 1967’de yazdığı bu uzun destan, kimilerince gerçekten de Hızır ile görüşülerek yazılmıştır. O kadar sanılacak kadar derûnî, manevî ve ışıklıdır.

Rasim Özdenören ile yaptığımız “Mavera’ya Yolculuk” programlarının birinde, bu şiirin hikâyesini sorduğumda, Rasim ağabey, Sezai Bey’in bu şiiri parça parça yazdığını ve kendisine İstanbul’da sahilde okuduğunu ifade etmişti.

Hikâyesi bir tarafa, bu şiir Mehmed Âkif’in de şikâyet ettiği bir nükte ile başlar:

*Her evde kutsal kitaplar asılıydı
Okuyan kimseyi göremedim
Okusa da anlayanı göremedim.*

Hızır’la Kırk Saat, Hızır’ın dilinden aktarılan hikmetleri içerir. Kırk parçadan oluşur. Şair burada hikmetin en meşhur simgelerinden olan Hızır’ın nutkunu aktarmakla da hikmet ile hemhal olmaktadır:

*Çok eski bir şairin (ben miyim yoksa)
Taktım aklıma şöyle bir dörtlüğünü:
“Giydiklerim öyle ölümsüz büzülmüş ki;
Seni bir bardakta kaynayan
Âbıhayat sandım
Elim uzandığı yerde kaldı.”*

Şiirin ikinci kısmı şu meşhur sesleniş ile başlar ki bize gerçekten kadim bir sadâ lutfeder:

*Ey yeşil sarıklı ulu hocalar, bunu bana öğretmediniz
Bu kesik dansa karşı bana bir şey öğretmediniz
Kadının üstün olduğu ama mutlu olamadığı
Günlere geldim bunu bana anlatmadınız.*

Sezai Bey modern insana, modern şekilde, kadim hakikati söyler:

*Ben Hızır ... gün ... falan saatta ... yerde
İnceleme yaptım
Anne suçsuzdu ve öldü
Baba suçsuzdu eski incirler gibi hışırırdıyordu.*

Hızırla Kırk Saat şiirinde de Batılı değiniler vardır. Şiirin 31. kısmında meselâ, Sezai Bey’in Fransızca bir şiiri yer alır: “Batı Korosu.” Bol kafiyeli ve seci’li bir şiirdir bu. Uzun isim tamlamalarıyla neredeyse tekerleme şeklinde yazılmış bu metin biraz zorlamadır ve bence gerçek bir şiir sayılmaz. Fakat bize Sezai Bey’in içinde olup biten gel-giti iyi anlatır.

Belli ki 1966’dan sonra Sezai Bey kemâlât yolunda hızla mesafe almaktadır. Çünkü “Hızır’la Kırk Saat”ten hemen bir yıl sonra bu kez “Taha’nın Kitabı”nı yayınladı. Bu üretkenlik üzerinde durmak gerekir. Hikmetli şairlerin velûdiyetleri âna bağlıdır. Hikmet

musluğu açılınca susmaları mümkün değildir. Yunus'un dediği gibi: "Ya ben öleyim mi söylemeyince."

Hikemî şiir gayretle yazılmaz. Belli ki Sezai Bey, 1960'larda yoğun ilhamlara muhatab olmuştur. Sezai Bey'in bu kemâlâta ulaşacağı daha ortaokulda iken *Mesnevî* okumaya başlamasından da bellidir. Zaten şiir okunduğunda kalbimize bir sıcaklık akıyorsa, varlığımızı hissetmeye, gönlümüze dokunmaya başlıyorsa o şiir aşk ile yazılmıştır. İlhamı bir kaba aktarmaya çalışmak, bir sanat hâline getirmeye çalışmak o ilhama, dolayısıyla hikmete zarar verir.

Hikmet yazan ve aşk ehli olan şairler öyle zaman gelir ki günde onlarca şiir yazabilirler. Çünkü onların meşguliyeti kelimelerle değildir. Kendilerine akan anlamı aktarma mecburiyetidir. Şiir ve kelimeler bunun için sayılan bir şey değildir.

Günde on gazel yazan vardır. Aynen bir oturuşta aynı makamdan hiçbirisi birbirine benzemeyen beş-altı eser besteleyen Şevki Bey gibi. 31 yaşında vefat eden bu âşık bestekâr binden fazla eser bestelemişti.

Sezai Bey modern ve Batılı olan ile geleneksel ve kadim olanı bir arada yorumlamayı başarmış bir düşünürdür aynı zamanda. Üslup olarak modern olsa da, anlam ve söyleyiş kadim tarza uygundur. Mazmunları, imgeleri, kelimeleri öyle seçer. Zaten "Hızır'la Kırk Saat" şiirinin 40. ve son parçası da bunu ilan ederek biter:

*Her çağ başka bir ses
Duyulan mızrabından
Doğmamış ve ölmeyen
Gelmemiş ve gitmeyen.*

Evet, Sezai Bey tam da budur: Her çağ başka bir ses. Doğmamış ve ölmeyen. Şair ve hikmet ehli.

BEŞ KELİME BEŞ TEHLİKE

Bugün millet olarak, ümmet olarak geldiğimiz yerde uyanışlar olduğu kadar sapışlar da çoğaldı... Karşımızda büyük tehlikeler var. Eskiden bu tehlikeler İslâm düşmanları, millet düşmanları tarafından gelirdi. Fakat bugün kendi içimizde, yolda beraber ilerleyenler arasında tehlikeler baş gösterdi. Bunları sayalım: Fitne, fücûr, fesad, fiske, nifâk...

Bu beş kelime; at izinin it izine, dâvânın riyâyâya, hayrın şerre karıştığı şu günlerde bize çok şeyler anlatıyor.

Bu kelimelerin derin anlamlarını keşfetmek için Râgıb Isfahânî'nin Kur'ân kavramlarının kök anlamlarını açıkladığı büyük eseri *Müfredât*'a müracaat ettik.

Bakalım bu kelimeler bize ne söylüyor?

Fitne: “Fitne” kelimesinin asıl anlamı, altının gerçek mi, sahte mi olduğunu anlamak için ateşe konmasıdır. Bu kelime, insanın ateşe sokulması anlamında da kullanılır. İnsanlar da fitne ateşi içinde adam olanlar ve olmayanlar, dâvâsı olanlar ve olma-

yanlar, ahlâklı olanlar ve olmayanlar olarak ayrışır. Hazreti İbrahim de böyle bir ateşe girip imanın sembolü hâline gelmedi mi? Nemrud'un onu yakmak için attığı ateşten saf altın olarak çıkmadı mı? Bütün insanlara gerçek adamlığın ve kulluğun örnekliğini göstermedi mi?

Elbette hepimiz biliyoruz, bu bir imtihan dünyası... Nitekim Mevlâmız buyurur: “*İnsanlar fitneye çarpılmadan sadece ‘iman ettik’ demeleriyle bırakılv ereceklerini mi sandılar?*” (Ankebût, 2) Yaradan'ın verdiği her nimet bir imtihanı da beraberinde getiriyor. Akıl, sağlık, gençlik, güzellik, çoluk-çocuk, mal-mülk, makam-mevki, her şey bize önceverene şükretmemiz, sonra da hayra kullanmamız için verilmiştir. Bunda eksiklik olursa önce kendi nefsimizde fitne ateşi uyanır.

İsfahânî'ye göre “fitne”, hem Allah'tan, hem kuldân sâdır olan fiillerdir. Bu tür fiiller Allah'tan sâdır olduklarında bir hikmet üzere olurlar. Böylece insanlar neyin kurtuluşu, neyin batışa sevk ettiğini görebilirler. Hak ile bâtl böyle ayrılır. Ebû Bekir ile Ebû Cehil böyle ayrışır. İnsandan kaynaklanan fitnede ise bunun zıddı olur. Nefislerimizden doğan bu tür fitneler bizim için yıkıcıdır. Zirâ Mevlâmız buyurur: “*Fitne öldürmekten beterdur.*” (Bakara, 191)

“Fettân” çok fitne çıkaran, işi gücü fitne olana denir. Şu zamanda okuduklarınıza, duyduklarınıza, gördüklerinize bir bakın! Ne kadar fettan bir ortamda yaşadığımızı göreceksiniz. Çâre fitne ateşine yaklaşmamak, bizi o ateşe atmaya çalışanların oyununa gelmemektir.

Fücûr: Dilimizde genellikle “fitne” ile beraber “fücûr” kelimesini de kullanırız. Gerçekten fitne ve fücûr iki şer kardeşdir.

Aslında “fücûr” kelimesinin kökü olan “fecd” kelimesi, “bir şeyi geniş bir şekilde yarmak” demektir. Sabaha bu yüzden “fecd” denir; çünkü güneş karanlığı sıyrır, parçalar.

Nasıl güneş karanlığı yırtıyorsa, “fücûr” da aslında kişinin iman, hayâ, edeb perdesini yırtar. Hayâ perdesi, iman perdesi yırtılınca artık insanın yapmayacağı şey yoktur.

Fitne ateşine düşmeden, fücür zilletine kapılmadan müstakim olmalıyız. Fikrimizi, zikrimizi, işimizi imanımıza yaslamalıyız.

Fesad: İsfahânî’ye göre “fesad,” “bir şeyin, az veya çok itidâl-den çıkmasıdır.” Yani bir şey hududunu, haddini aşarsa fesada yol açar.

Din itidâl, yani vasat demektir. İnanan her işte, her hükümde, her fikirde ortayı bulmak durumundadır. Aşırı uçlardan kaçınmalıdır. Ama ortayı bulmak ilkesizlik ve her ne olursa olsun vaziyeti idare etmek anlamına gelmez. Çünkü vasat denilen, mutedil denilen zaten Mevlâmızın fitratımıza ve âlemdeki işleyişe koyduğu ölçülerdir. Ölçüler bir tarafa atılır, ölçüsüzlük ölçü haline gelirse fesad ortaya çıkar. O zaman da işler bozulur, bozguncular meydanı alır.

Fıkıhta “fesad”, aslen sahih olup vasfen sahih olmamaktır. Yani, kendi özünde meşru iken gayri meşru bir şeye yakınlığı sebebiyle meşrûiyyetten çıkmaktır. Meselâ konuşmak meşrudur. Fakat namazda iken konuşmak namazın özüne aykırı olduğu için namazı bozar.

Kur’ân-ı Mecîd’de Rabbimiz buyurur: “*Allah, bozgunculuk çıkaranı ıslâh ediciden ayırt eder.*” (Bakara, 220) “İslâh”, “salâh vermek” demektir. Demek ki “fesad”ın zıddı “salâh”dır. Salah ise “iyi olmak, istikâmet” anlamındadır. “Sulh” ve “sâlih” kelimeleri de bu kökten gelir. O halde inanan kişi fesada karşı “salâh”a, barışa, huzura, iyiliğe çalışır. Bozulanı düzeltmeye, ölçüyü şaşıranı ölçüye oturtmaya, haddini aşanı haddine çekmeye gayret eder. En başta da kendi nefsinin.. Zira kendi nefsinin “fesad”ını görmeyen kişi, işleri ıslâh edeceğim diye aslında her şeyi daha da kötü hâle

getirebilir. Onun için insana, topluma, dünyaya nizam verme iddiasında olanın ilk işi önce kendini düzeltmektir.

Çevremize bir bakalım. Fesadın hüküm sürmediği bir alan var mı? Her yerde, her köşede ilâhî ölçüyü, yani Allah'ın rızâsını, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sünnetini ve Allah'a ve Rasûlullah'a uyan büyük insanların örnekliğini kıymetten düşürmeye, hayattan çıkarmaya çalışan nice ölçüsüzler var.

“Fesad” kelimesinden türeyen başka bir tabir de “fâsid daire”dir. Buna bugün “kısır döngü” diyorlar. Bir daire fâsid olduğu zaman kendi yanlışı içinde dönüp durur. Çâre diye aradığı ve bulduğu şeyler onun derdini, yanlıştığını, sapkınlığını daha da derinleştirir.

Yaşadığımız çağa ve dünyaya bakınız. Ne kadar büyük bir fâsid daire içindeyiz. Bu çıkmazdan kurtulmak için muhakkak ölçüye, sınıra, ilkeye dönmek ve bağlanmak gerekir. “Tevbe” burada esastır. Zira “tevbe”, “kötülükten iyiliğe, gafletten uyanıklığa dönmek” demektir.

Fısk: Araplar hurmanın kabuğundan çıkmasına “fısk” derlermiş. Çünkü hurma kabuğundan çıkınca çürümeye ve bozulmaya başlar. Haddini aşan zıddına döner. En şifâlı olan bir yiyecek haddini aşarsa zararlı hâle gelir. En güzel niyetler kötü işlere çevrilirse hayra değil şerre hizmet eder. O yüzden “fısk”, “sınırdan çıkmak” anlamındadır.

“Fâsık” diye “fısk ehli”ne denir. Rabbimiz kâfirlere de “fâsık” der. Bu, küfür ehlinin aklın ve fitratın sınırından çıktığı içindir. O yüzden “Allah, fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez.” (Mâide, 108) Zâlim fâsıktan, fâsık da kâfirden daha geniş bir kavramdır.

Araplar fareye “fuveysikat” derlermiş. Bu kelime de “fısk” kelimesinden gelir. Kimilerine göre bu fareler pis ve kirli olduğu içindir. Kimilerine göre ise bu isim, onlar yuvalarından birbiri ardınca çıktıkları için verilmiştir. Yani fâsıklar günahları birbiri

ardınca yaparlar. Hiç pişman olmazlar. Hatadan, gûnahtan dönmeyiz. Tevbe akıllarına bile gelmez. Bu girdabın içinde gittikçe işledikleri şerler, zulümler sıradanlaşır. Sonunda nefislerinin her isteğinin hak olduğunu düşünmeye başlarlar. “Ben ne yapıyor-sam doğrudur” tuzağına düşerler.

Fısk, çok günâhla meydana gelir. Firavunlar ve Nemrudlar, öyle bir sabah uyanıp kendilerini ilah sanmadılar. Şerri yol edindikleri için yavaş yavaş o sapkınlık noktasına geldiler. Onların nefsi ile bizim nefsimiz aynıdır. Herkes firavunlaşabilir. İşte nefis bu kadar saptırıcıdır. Bundan korkup, Mevlâmıza sığınmamız gerekir.

Nifâk: Araplar alıcısı olduğu için tüketilen şeye “nifâk” derler. Ölümle, satılmakla, yok olmakla eksilen şey nifâktır.

Her eksilme kötü değildir. Zaten aynı kökten gelen “infâk” diye Allah’ın verdiğini Allah yolunda harcamaya denir. Sadaka vererek malımızı eksiltiriz, ama bu en hayırlı eksilmedir. Rabbimiz şöyle buyurur: “*Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcadıkça gerçek iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir.*” (Âl-i İmrân, 92) “Nafaka” kelimesi de aynı kökten gelir. Geçinmek için harcanan miktar demektir.

Aynı kökten gelen “nefak” ise “bir yeri yarıp geçen yol, tünel veya ırmak” anlamındadır. Tarla faresinin deliğine girip çıkmasını anlatmak için de aynı kelime kullanılır. Söylendiğine göre, tarla faresinin yuvasının iki ayrı girişi olurmuş. Bir delikten girip öbür delikten kaçarmış.

Demek ki nifâk ehli de böyledir. Size göründükleri yerde değildirler. Bir delikten girip öbüründen çıkarlar. Böyle olanlara yine “nifâk” kökünden “münâfık” denir. Bu anlamda “nifâk”, “Şerîat’e bir kapıdan girip başka bir kapıdan çıkmaktır.” Böylesi ikiyüzlüler dindar görünüp inkâra, dürüst görünüp yolsuzluğa, hayırlı görünüp şerre dalarlar. Bu riyâkârlıkları yüzünden Yüce Mevlâmız münâfıkları müşriklerden bile aşağı sayar.

Beş kelime, beş tehlike: fitne, fücûr, fesad, fısk, nifâk...

Bugün bu tehlikelerin her rengiyle, her çeşidiyle, her türüyle karşı karşıyayız. Din deyip, dava deyip, güç deyip bu yollara sapanlar var. Âyetleri, hadisleri bile bu şerlere âlet edenler var. Hatta fitneye, fesada karışmayanları hedefe koyup, onlara zulmetmeye çalışanlar var.

Kul uyanık olur. Gaflet uykusuna dalmaz. Dalsa bile hemen uyanır. Bizim de bu tehlikelere karşı uyanık olmamız gerekiyor. Kalbimizde, aklımızda ve işimizde müstakim olmalıyız. Nefsimizi şerlerden ve şerlilerden uzak tutmalı, kalbimizi, niyetimizi, gayretimizi doğruluktan ayırmamalıyız.

Rabbimiz bizleri, milleti ve ümmeti bu yaman tehlikelerden sakınsın.

EDEB YÂ HÛ!*

İslâm'da her şey edeb üzerinedir. “Edeb” kavramı bizim medeniyetimize has bir kavram. Batı dillerinde “edeb” kelimesinin karşılığı yok. Ona yakın gelen Fransızcada “ tiquette” veya İngilizcede “good manners” tabirleri var. İki de aslında görünürdeki davranışları anlatan kavramlar... Yani “ d b-ı mu  eret” dediğimiz şeye işaret ediyorlar. Bizdeki “Hak ile beraber olmak, olan her şeyi Hak’tan bilmek” mânâsındaki engin “edeb” anlayışı orada yok. “Ahlâk” kavramının karşılığı bile “etik” değildir. Aynen “gönül”, “a k”, “muhabbet” kelimelerinin karşılığı olmadığı gibi... Nasıl olsun ki? Daha kendi varlığını özüne, yani Mevlâ’ya bağlamayan Batılı, davranışını neye bağlayacak ki? Bu kavramların Batılı mu adilleri yoktur,    nk  varlığı olmayanın ismi de olmaz.

Bizdeki “edebiyât” kavramı bile “edeb”den gelir. Edebden doğan veya edeb bildiren eserler demektir. Oysa bu kavramın Batı dillerindeki karşılığı olan “literatura”, kök anlamı itibariyle “ya-

* *Nihayet* dergisinin Eyl l 2016 sayısında yayınlanmıştır.

zılan şeyler” demektir. Vasıf bildirmez. Aradaki uçurumu görüyorsunuz.

İnsanın Mevlâ için yaptığı her iş onun kulluğunu, onun Mevlâ ile olan ilişkisini güçlendiren bir şeydir. Böyle yapmak edebdir. Zaten bizim medeniyetimizde kulluk ve hayat ayrı alanlar değildir. Biz seccadenin üzerindeyken de Mevlâ’nın huzurundayız, seccadeden kalkıp sokağa çıkınca da öyle... O halde namazdaki edeb, dükkândaki veya devlet dairesindeki edepten farklı olabilir mi?

Edeb her şeyi kuşatan yekpâre bir alandır. Bir müzisyenin edebiyatla bir hocanın, bir imamın, bir anne-babanın veya bir işçinin edebi birbirinden farklı şeyler değildir. Namaz kılarken, yemek yerken, alış veriş yaparken, savaşırken, düşünürken, tartışırken, şiir yazarken, müzik yaparken edebın dışında olamayız.

Bu sebepten bizim mûsikîmize baktığınızda aslında bir edeb mûsikîsidir. Sanatına baktığınızda bir edeb sanatıdır. Mimarisi bir edeb mimarisidir. Bilimine baktığınızda bir edeb bilimidir. Ticaretine baktığınızda da bir edeb ticaretidir.

İnsanı insan yapan edebdir. Kendine karşı edeb, evrene karşı edeb, bütün varlıklara karşı edeb ve elbette hepsini çevreleyen Mevlâ’ya karşı edeb... Bu duyguya sahip olan bir insan, kolay kolay kimseye zarar vermez; kimseyi ayırtmaz; kimseyi yabancılaştırılmaz; kimseye zulmetmez. Bu insandan çirkinlik değil güzellik, keşmekeş değil huzur sâdır olur. Ona bakan Allah’ı hatırlar. İmanı, İslâm’ı sevdiren bu insandır. Sevicecek insan bu insandır. Onun düsturu, hiç bilmiyor olsa bile Peygamber Efendimizin (s.a.v) şu buyruğudur: “Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız! Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz!”

Edeb sadece fikirde, işte, niyette güzellik değildir. Güzellik ve doğruluğun aynı anda yaşanmasıdır. Güzellik ve doğruluk da ölçüyledir. Çünkü elinde ölçüsü olmayan güzeli de doğruyu da tesbit edemez. O halde edeb, ölçüyü muhafaza etmektir. Nitekim Mevlâmız buyurur: “*Sabah akşam Rablerine O’nun rızâsını*

dileyerek dua eden kimselerle beraber nefsince sabret! Sen dünya hayatının süsünü arzu ederek onlardan gözlerini ayırma. Kalbini Bizi anmaktan gafil kıldığımız, keyfinin ardına düşmüş ve işi aşırılık olmuş kimseye uyma!" (Kehf Sûresi, 28. âyet)

Bize güzelliği, ölçüyü, insana hürmeti, hakka riayeti, cömertliği, diğergamlığı, tevâzuyu emreden, öğreten Rabbimizdir; Rasûlullah'tır. O yüzden edebin kaynağı da Kur'ân'dır, sünnettir.

Mehmed Âkif rahmetli, *Sebîlürreşâd*'daki yazılarının birisinde şunu söyler: "İşte bizi öldüren, za'fa, tefrîkaya düşüren iki derd-i içtimâî: azimsizlik, terbiyesizlik..." Bugün de maalesef azimden, terbiyeden, güzellikten, doğruluktan uzağız. Ne tenkid etmeyi, ne teşekkür etmeyi, ne de takdir etmeyi biliyoruz. Nobranız, hoyratız, kabayız. Göreve atarken, görevden alırken, bir işi birine verirken, ticaret yaparken, siyaset yaparken, severken, överken, kızarken, okurken, yazarken çirkiniz.

Bir de bu kabalığı samimiyet sanıyoruz. "Ben buyum, beni böyle kabul edin" diyoruz. Belli ki âyetleri ve hadisleri kalp akıyla okumamışız. Belli ki henüz doğruluk ile güzelliğin aynı şey olduğunu anlayamamışız. Belli ki ne Allah'ı, ne Rasûlullah Efendimizi (s.a.v) tanıyamamışız. Belli ki Kur'ân'ı okuyoruz, ama onu yemiyoruz.

"Kur'ân da yenir mi?" demeyelim. Anlatayım... Mevlânâ hazretleri bir gün Kur'ân'ın anlamından haberi olmayan bir hâfızdan bahsetti. Onun vaziyetinin kötü olduğunu misallerle anlattı. Sonra şöyle dedi: "Rivayet etmişlerdir; Peygamber Efendimizin (s.a.v) zamanında sahabenin çoğu belki bir sûre, belki yarım sûre ancak ezberlemişti. Ezberleyeni de pek büyük görürler, bir sûre ezberinde diye onu parmakla gösterirlerdi. Bunun sebebi şuydu: Onlar, Kur'ân'ı içiyorlardı, yiyorlardı, sindiriyorlardı." Yani Allah'ın murâdını ahlâk ve edeb hâline getirmişlerdi.

Edebi olmayan hiçbir iş, Kur'ân kıraati olsun, ilim olsun, şarkı söylemek olsun, savaş olsun, ticaret olsun, siyaset olsun, sanat

olsun hayırlı bir sonuç vermez; hatta aslına ihanet eder. Çünkü ölçü dışına çıkmıştır, eğridir, çarpıktır.

Hepimiz “Allah güzeldir, güzeli sever” hadîs-i şerîfini biliriz. Ama her bildiğimizde olduğu gibi ne hayatımızda, ne fikrimizde, ne işimizde bu fermanın eseri maalesef yok. Oysa güzellik üzerine onlarca sayfa makale yazacağımıza, iki saat konuşacağımıza tek bir güzelliği yaşatsak, her şey yerli yerine oturacak. Meselâ güler-yüzlü olmak... Meselâ selâm vermek... Meselâ insanların hatasını yüzlerine vurmamak... Meselâ gıybet etmemek...

Edeb sadece insana değil, canlıya-cansıza, zamana, mekâna gösterilir. Çünkü yaratılmış her şey bizim içindir. Hepsi Mevlâmızın bize lutfettiği nimetlerdir. 1920’de vefat eden büyük Halvetî mürşidi Ahmed Amiş Efendi, bir gün dervişleriyle yolda gidiyordu. Bir dervişi ayağıyla yol üzerindeki bir taş kenara itti. Bu gören o yüce gönüllü kişi onu şöyle uyardı: “Ayağınla itme o taş. Çünkü o Allah’ı zikrediyor. Bu yüzden hürmet göster, elinle al, kenara koy.” Peki bu zât bu ilginç edebi nereden öğrenmiş? Kulaktan dolma değil, kitaptan değil, ama belli ki şu âyetin hakikatine erdiği için: “*Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah’ı tesbih etmektedir.*” (Haşr Sûresi, 1. âyet)

Bugün “edeb”, belki birtakım sıkıcı kurallar, görünürdeki tutumlar, çevreye uymak için yapılan şeyler olarak anlaşılabilir. Saçtan-baştan, kıyafetten, yemek yeme şeklinden, büyüklere saygıdan ibaret görülür. Hâlbuki edeb, âdâb-ı muâşeret kurallarından daha geniş bir şeydir. Edeb sadece “Şöyle yap, böyle yapma” demek değildir. Yani zâhirî olandan, görünenden ibaret değil, bunun çok ötesindedir. Niye? Çünkü edeb Mevlâ ile beraber olmak demektir. Asıl edeb budur. Yani siz hangi hâlde olursanız olun, ne tür kıyafeti giyerseniz giyin, nerede otursanız oturun, ne iş yaparsanız yapın Mevlâ ile olan bağlantınızı kurduğunuz anda edebe sahip olursunuz. Bu, dıştaki edebin önemsiz olduğu anlamına gelmez. Çünkü dıştaki edeb olmadan içteki edeb, içteki edeb olmadan da dıştaki edeb olmaz.

Biz “edeb”in hakikatinden o kadar uzaklaşmışız ki, bugün “edebli insan” denince neredeyse silik, sünepe, korkak insan anlıyoruz. Buna karşılık saldırgan, çıkarıcı, kaba adamları makbul görüyoruz. Çünkü onlar “cevvâl, iş bitirici” adamlar bize göre... Oysa tevazu kadar vakarda, barış kadar savaşa, sükût kadar sözde, fedakârlık kadar yiğitlikte edeb vardır. Zâlîme karşı susmak değil, ona haddini bildirmek edebdir. Kibirliye karşı tevazu değil, kibir göstermek edebdir.

Bugün tanıdığımız, televizyonlarda gördüğümüz, yazılarını okuduğumuz, peşinden gittiğimiz insanlara bir bakalım. Ayak oyunları yapıyorlar, karalıyorlar, yalan söylüyorlar, abartıyorlar, aşağılıyorlar, âyet ve hadisleri bile bu rezilliklerine âlet ediyorlar. Oturma şekilleri, bakışları, sözleri hep falso. Muhataplarını hemen cehaletle, fitneyle suçluyorlar. Peki, İslâm nerede? İslâm ahlâkı, Müslüman güzelliği, Peygamber ahlâkı nerede?

Bazıları “Tartışmanın edeble ne alâkası var?” diye sorabilir. Halbuki tartışmanın da her şey gibi bir edebi vardır. Zira edeb ahlâk, ahlâk da iman demektir. Laikliğe, hayatı dinî ve dinî olmayan diye bölmeye karşı ömürlerini geçirenlerin bir tartışmada bile imanlarını yansıtamamaları, imansız olanların tartışmasından bile beter davranmalarında bir sorun yok mu sizce? İman davranışa, muâmeleye, işe yansıyamıyorsa temelde bir şey eksik demek değil mi?

Meşhur bir İslâmcı şairimizi çok seven bir dostum var. Bu şair Ankara’ya geldiğinde, dostum onun sohbetine gitmiş. Şair bir şeyleri yanlış anlatınca, çok bilgili olan dostum ona edeble yanlışını hatırlatmış. İslâmcı şair bunun üzerine dostuma hakaretler yağdırmış. Şimdi bu meşhur kişi, şair olmasına şair olabilir, ama acaba “adam” mı? Bunlar adamlıkta bu kadar zavallı iseler nasıl gerçek kul, gerçek mü’min, gerçek Müslüman olabilirler? Çünkü Müslümanlık, adamlık demektir.

Kimilerince “İslâm’ı hayata hâkim kılmak” diye tarif edilen İslâmcılık, son 30 yılda Müslümanları daha paralı, daha makam-

lı, daha tahsilli, daha güçlü yaptı. Ama daha doğru ve daha güzel yapmadı. Meselâ en edebîlerimiz en İslâmcılarımız, en İslâmcılarımız da en edebîlerimiz değil. Sizce burada bir sorun yok mu?

Nasıl medeniyetimizi inşâya onun mimarideki, musikideki, edebiyattaki, dildeki, kısacası her alandaki bakiyyesinin anlamına ererek başlamalı isek; edebimizi takınmaya da geleneğimizdeki güzelliği öğrenerek, ona talip olarak başlamalıyız.

Evet, Müslümanların nasuh bir tövbe edip, imandan kaynaklanan doğruluğa ve güzelliğe dönmesinin vakti geldi, geçiyor.

Edeb yâ Hû!

İKİLİKTEN BİRLİĞE

İslâm âlemi, son 200 yıldır kendi memleketinde yabancı; kendi şehrinde yalnız; kendi evinde mahzun; kendi yolunda kayıp...

Bu olumsuzlukların bir sebebi de her olayı “Ya o, ya bu!” diye bölmemizdir. Oysa her bölünen kendiliğimizdir, kişiliğimizdir; hayatımızdır, işimizdir. Bu konuda da denge hâlimiz yok. Bir yandan da asıl bölünmesi gerekenleri bölmüyoruz. Meselâ helâl-haram, hayır-şer, nefs-rûh, vb...

İkilikler, ikilemeler aklımızı da kalbimizi de esir almış durumda...

200 yıldır artık suyu çıkmış başka bir ikilik “Ya Batı ya Doğu!” tekerlemesidir. Güya arzın bir bölümü İslâm’a ait, bir bölümü de değil. Oysa her yer mü’minindir. Mü’min en özgür, en açık insandır. Varlığı ve inancı mekâna bağlı değildir. Her mekân bize açıktır; her insan bize açıktır; her zaman bize açıktır.

İnanan, arzın her yerinde kulluğunu edâ eder. İnanmayanların çoğunlukta olduğu bir yerde namaz kılmamazlık, zekât verme-

mezlik edemez. Helâller ve haramlar arzın her yerinde geçerlidir. Halbuki son 100 yılda Müslümanlara sadece kendi memleketlerinin değil, bütün dünyanın vatan olduğu unutturuldu. Batılıların birliğini bölerek parçaladığı siyasî sınırlar, vatan diye yutturuldu. Dünyanın dört bir köşesine hicret edip İslâm'ı Çin'den Afrika'ya kadar taşıyan ashâbın geleneği unutuldu. Madem âlemin her karış arz bize secdegâhtır, o halde her karış arz bizim vatanımızdır.

Çok sevdiğim bir dostum ve eşi, yıllar evvel işsiz kalmışlardı. Yurt dışına göçmeyi düşünüyorlardı. Bu hususta kendi aralarında çok konuşmuşlar; çünkü yabancı bir ülkede İslâm'ı nasıl yaşarız diye endişe ediyorlarmış. Sonra demişler ki, “Kur’ân bu hayatın reçetesi değil mi? Açalım, ona bakalım. Çâre nedir?” Tesâdüfî olarak açtıkları mushafın bir sayfasında gözlerine ilk değen âyet şu olmuş: “*Bununla beraber doğu da Allah’ındır, batı da! Nereye yönelseniz, orada Allah’a durulacak yön vardır! Şüphe yok ki Allah’ın rahmeti geniştir ve O, her şeyi bilendir.*” (Bakara, 115) Bunun üzerine dostlarım göç kararı almışlardı.

Bunun gibi, bizi içimizden, rûhumuzdan bölen nice ikilemeler var.

“Ya akıl ya kalp!” diyenler meselâ... Bu tuzağa da çok düşüyoruz. Tasavvufu yanlış anlayanlar, akli kötüleyince kalbi yücelttiklerini sanıyorlar. İnsanın sadece akıldan ibaret olduğunu sananlar ise akli yücelttiklerini sanıyorlar. Oysa kalp ve akıl iki büyük nimettir. Kalp ve akıl aslında birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. İman akılda değildir, kalptedir. Allah’ın nazargâhı akıl değil, kalptir. Fakat akılsızın imanı eksiktir. Akıl nimeti olmazsa kalp ölçüsüz kalır. Kalp nimeti olmazsa akıl hesap makinasına döner. Kalbini Mevlâ’ya açanın akli bambaşka çalışmaya başlar. Aklını kalbinin emrine verenin akli nurlaşır. Tek başına kalbin veya aklın yapabileceği bir şey yoktur. Bu ikisinin de Hak nuruyla aydınlanmasıyla ancak gerçek insan olunabilir. Bu sebepten, modern bilimin “objektiflik” iddiası boştur. Hiçbir fikir adamı kalbinden bağımsız akıyla hüküm vermez, felsefe yapmaz.

Kimileri de “Ya tasavvuf ya şeriat!” diyorlar. Başka bir bâtil ikilemedir bu... Halbuki şeriat olmadan tarikat olmaz. İslâm bir elmaya benzer. Şekli ve kabuğu şeriat, içi ve tadı tasavvuftur. Kabuğu olmayan elma hızla çürür. Kabuğu olup içi olmayan elmanın ise tadı olmaz. Bunun gibi, şeriatsiz tasavvuf sapıklık, tasavvufsuz şeriat ise yobazlıktır.

“Ya medrese ya tekke!” klişesi de yukarıdaki yanlıştan doğmuştur. Oysa tarihimizde tekke-medrese çatışması denen olgu sürekli ve genel değildir. Nitekim Kâdirî, Nakşibendî, Mevlevî, Halvetî gibi yollarda tekke ehli olanların önemli bir kısmı zaten ulemadır. Çoğu yerde tekke ve medrese iç içedir. Tekke-medrese çekişmesi gerçekte şeriatsiz tasavvufa karşı gösterilen tepki ile dini sadece kurallar olarak görüp ruhunu umursamayan yobazlar arasında yaşanmıştır.

Bugünlerde karşı karşıya geldiğimiz en yaygın ikilemelerden birisi de “Ya ahlâk ya güç!” denklemidir. Helâle-harama dikkat ederek çalışanlar, ahlâklı olanlar aşağılanırken, helâl-haram demeden güç sahibi olanlar örnek gösteriliyor. Oysa ahlâklı kalınarak da güç sahibi olunabilir. Hazreti Peygamber Efendimizin (s.a.v) hayatı bunun en güzel örneğidir. Hiçbir dünyevî kuvveti olmamasına rağmen, Allah’a olan bağlılığıyla, en ahlâklı insan olmasıyla o yetim ve ümmî Zât dünyanın en güçlü insanı oldu. Daha vefât etmeden evvel Müslümanlar ahlâklarıyla büyük güç kazanmıştı. Müslümanın en büyük gücü, ahlâklı olmaktır. Nitekim İslâm’ın dünyada büyük bir hızla yayılması yalana, silâha, kandırmaya değil, ahlâka dayanır. Bugün Batı’nın, insanlığın on binlerce yılı içinde bir göz kırpması kadar sayılabilecek kadar kısa bir süre olan son 200 yıldır zulüm ile elde ettiği gücünü örnek alanlar ahlâklı kalamazlar. Batı’yı güç edinmede örnek almak, ondan farksız bir güce ulaşmak demektir. İnsanın güç elde etmek için haramları esnetmesi, hafife alması, her yaptığını mubah sayması, onu Mûsâ değil Firavun yapar.

“Ya devlet ya toplum!” da başka bir ikilik... Bizim geleneğimizde böyle katı bir ayırım yoktur. Çünkü devlet dediğiniz aslın-

da çok küçük bir kurumdur. Toplumun bütün sosyal ihtiyaçlarını vakıflar karşılar. Medreseler de vakıftır, tekkeler de... Köprüler de vakıftır, aş evleri de... Esnaflar kendi işlerini kendileri görürler. Kendi loncalarıyla kendilerini yönetirler. Mahalleler de kendi nizamlarını kendileri idare ederler. Devletin vakıflara, esnaf loncalarına ve mahallelere müdahale ettiği haller çok sınırlıdır. Fakat bu, devletin olmadığı anlamına da gelmez. Gerçek her zaman vasatta, orta bir noktadadır. Bugün dindar insanların kurumsal siyasete, yani parti siyasetine verdiği aşırı önem yanlıştır. Partiler insanları irşad etmezler, ancak bozarlar. İyi ahlâklı insan yetiştirmek bir tarafa, iyi ahlâklılar bu menfaat çarkı içinde bozulur. Partiler insanları birliğe götürmek bir yana, birlik hâlindeki insanları bölerler. Oysa gerçek siyaset, erdemli insan ve erdemli toplum inşa etmektir. Bu da kendini adayan, güzel ahlâklı insanların yapay bölünmelere bakmaksızın insan gibi insan, kul gibi kul, adam gibi adam yetiştirmesiyle olur.

“Ya modernlik ya gelenek!” başka bir çıkmaz sokaktır. Eğer modernliği sadece bizim yaşadığımız zamana ait bir fitne gibi görürsek yanılırız. Modernliği; kulu Allah’tan koparan nefsanîyet, her şeyi menfaate bağlayan mantık ve çıkar için insanları yok etme hırsı olarak anlıyorsak, bunlar zaten insanın başlangıcından bu yana her dönemde görülmüştür. Bugünkü modernliğin farkı; kişilerin nefslerinin istismar edilmesinin, yalanın gerçek gibi gösterilmesinin ve zulmün sistemli ve dünyayı kuşatır hâle gelmesidir. Bu halde bile inanan kişilerin kıyafetine, bindiği arabaya, cep telefonuna bakarak “İşte sen de modern oldun” demek ahmaklıktır. Sanki “modernlik” dediğimiz zamandan önce Müslümanlar sadece kendi ürettikleri teknolojileri ve aletleri kullanıyorlardı. Gelenek kavramı burada modernliğin zıddı değildir. İslâm, her âna, her zamana ilkeleriyle hâkim olduğu için kıyâmete kadar bâkîdir. Zamanın ne esiri, ne de sahibidir. Zamanı Mevlâ’ya olan kulluğunun sahası olarak gören sonsuz bir hayat sahasıdır.

Bazı örneklerini saydığımız bu ikilemeler tevîd, yani birlik ehline yakışmıyor.

Daha nefsin kalbinden, rahmeti zulmetten, dünyayı ukbâdan ayıramayan, birliği nereden aklına getirebilir?

Daha kendini birleyemeyen, işini, fikrini, zikrini nasıl birleyebilir?

Mevlâ bizleri her işte, her duyguda, her fikirde O'nun Birliği'ni tasdik edenlerden eylesin.

İNSANSIZ İNSAN

Başlık size saçma gelebilir. Ama insansız uçak, insansız araba, insansız şu-budan sonra, sıra “insansız insan”a geldi. O da çoktan üretildi zaten.

Gözlerini, gönüllerini Batı’ya sabitleyenlere, bir yandan da onun muhalifi gibi davrananların bilmesinde fayda var. Batı’nın “insan” anlayışı “insansız insan”dır.

Bizim “insan” anlayışımız ile oradaki aynı değil. Batılı dillerde de “insan” kelimesi (*human*) var, ama git gide daha az kullanılıyor. Meselâ “İnsan Hakları Beyannamesi” derken, biz “insan” diyoruz; ama Fransızcada ve İngilizcede “erkekler” (Fransızcada “hommes”, İngilizcede “men”) deniyor.

Türkçemizde “erkek” veya “kadın” kelimesi dışında bir “insan” kelimesi var. Cinsiyeti, ırkı, dili, kısacası insanı birbirinden ayıran, her şeyden öte olan ve aziz görülen varlığa “insan” deriz. “İnsanlık öldü mü?” derken olduğu gibi...

“İnsan” kelimesinin kökeni Arapçadır. Anlamı ile ilgili iki rivâyet var: Birincisi, “nisyân” kelimesi ile akraba olmasıdır; ya-

ni “unutkanlık” ile. Nitekim Rabbimiz Kur’ân-ı Kerim’de pek çok yerde insanın gafletini, nankörlüğünü zikreder. İkinci rivâyete göre ise insan kelimesi “ünsiyet” kelimesiyle aynı köktendir. Yani “birbirine ısınma, kaynaşma...” Demek ki insan başka insanlarla bir araya geldikçe insan oluyor.

Bizim “insan” dediğimiz, seviye olarak da Batı’nın “insan” anlayışından başkadır. İnsan Allah’ın eseridir, o yüzden “Yaradılanı severiz, Yaradan’dan ötürü...” İnsan Allah’ın halifesidir, eş-ref-i mahlûkâtıdır. Rabbimiz hiçbir yere sığmamıştır, ama insanın kalbine sığmıştır. Nazargâhı onun kalbidir. İnsan, dinine, ırkına, diline bakılmaksızın kıymetlidir; çünkü aslı kıymetlidir.

Fakat bu anlamların hiçbiri bugün Batı’nın “insan” anlayışında yoktur. Orada insan “birey”dir. Herkesten, her şeyden kopuk, kendi başına, yalnız bir atomdur. Tıpta da, siyasette de, iktisatta da insana böyle bakılır.

Batı’da insan, satış yapanlar için “müşteri”dir, doktorlar için “hasta”dır, psikologlar için “vaka”dır, sanatçılar için “kitle”dir, siyasetçiler için “seçmen”dir. Bunların hepsi doğrudur; ama bu nitelikler “insan” kelimesinin önüne geçince insan giderek ortadan kaybolur.

Batılı insan şizofreni derecesinde bölünmüştür. Batı, insanı öyle böldü ki geriye insandan bir şey kalmadı. Önce deri rengine, sonra ırklara, sonra siyasî sınırlara, sonra iktisadî sınıflara, sonra cinsiyetlere, şimdi de cinsel tercihlere böldü insanı... Bu kadar bölünen insan, artık o birbiriyle tanışan, muhabbet eden, birleşen “insan” değil; o artık bir “birey.” “Birey”den aşağıya daha da bölünebilse bu kelime de kullanılmayacak. Ama “birey” manâsına gelen “individual” kelimesinin Latince köken anlamı “bölünemeyen” demek... Batı bölerek bugüne geldi, bölerek çoğaldı, bölerek kendini çoğalttı. Malını, sermayesini, gelirini, gücünü... Ama aynı zamanda kibrini, yalnızlığını, marazını, yıkıcılığını... Artık “insan” seviyesine bir daha geri dönemeyecek kadar aşağılara yuvarlandı.

Bugün “insan” kelimesi artık felsefe metinlerinde bile geçmiyor. Batı’da insana bakış şu kadim söze dayanır: “İnsan, insanın kurdudur.” Batı’da insan, doğuştan günahkârdır; mayasında kötülük vardır. O yüzden güvenilmez. Batı’da güya “insan”a verilen önem, mahkeme, polis, hastane, sigorta ve mevduat ile doğru orantılıdır. Batı’da hukuk, insana çok değer verildiğinden değil, insanların birbirine vereceği zararı engellemek için geliştirmiştir.

Asıl araçlar düzeni Batı’dadır. İnsanın insana temas etmesi için, kendi aralarında sorun çözmemeleri için, birbirleriyle dayanışma içine girmesinler diye toplumsal cemaatleri yok etmiştir. Onların yerine soğuk, isimsiz kurumlar kurmuştur. İnsanlar arası ihtilaflar insanlar arasında çözülmez. Polis, sigorta şirketleri ve mahkemeler işbaşındadır. Kapı komşunuz gürültü çıkardığında kapılarını tıklatıp, “Bi şey mi oldu komşu?” diye sormak yoktur. Polise şikâyet edersiniz.

Evet, insansız insan devrine girdik. İnsanî özellikler giderek eksiliyor. İnsanî duygular eksiliyor. Merhamet, şefkat, muhabbet yitip gidiyor. İnsana hizmet eden her şey de vasfını kaybediyor. Yediğimiz-içtiğimiz de insanî olmaktan çıktı. Tavuk bile bir hayvan değil, bir sanayi ürünü artık... Katkı maddeleri, renklendiriciler, genlerimizi bile bozan nano maddeler her şeyde, her yerde...

Batı’nın “başarı” ve “harika” olarak sunduğu her şey aslında insanı kendinden ve başka insanlardan koparıyor. İletişim denilen şey “insansız çene çalma”yı, gizlenen yüzleri, ikiyüzlü kimlikleri çoğaltıyor. Sükût denen insanî vasıf neredeyse yok oldu. Telefon, televizyon, trafik, müzik onu öldürdü. Çünkü insanlar bir an susup, bir an düşünüp kendi seslerini dinlemeye, kendileriyle muhasebe yapmaya korkuyorlar.

İnsan gibi yemek yemek, manzarayı seyretmek, bir arada muhabbet etmek neredeyse geride kaldı. Her şey bir teşhir malzemesi şimdi. Herkes, sürekli bir şeyin resmini çekiyor. Bu resimler tanıdık-tanımadık birilerine hızla gönderilip, bir daha yüzüne bakılmayan resimler “insansız resimler” hâline geliyor. Bir hatıra ol-

ması gereken resimler artık anlık çekilip bir kenara atılan şeyler... İnsanlar, büyük bir misyonmuş gibi yüz kûsur harfle mesajlar yazıyorlar. Tanımadıkları insanlarla belki de sahte isimlerle kavga ediyorlar. Ama bunlar da “insansız yazılar” artık...

“İnsan” bugün sadece dillerden düşmedi. Bugün insana has, onu insan yapan özellikler de giderek yok oluyor. İnsanın kendisi gibi mekânı ve zamanı da ifsâd ediliyor. Zaman, “Vakit nakittir” sığılığında... Mekânlar insandan arındırılmış durumda... Evler insanî olmaktan çıktı. Üst üste yaşayanlar topraktan, gökyüzünden, havadan koptu. İnsanlar artık muhabbet için değil, alışveriş için, maç seyretmek için, film seyretmek için bir araya geliyorlar.

İnsanın bütünlüğü de birliği de parçalandı. İnsan artık insandan, zamandan, mekândan kopmuş durumda. Büyük bir bütünlüğün merkezi olmaktan çıktı. Büyük bir parçalanmanın fâili haline geldi. Kendini bu âlemdaki her şeyle irtibatlı görmüyor. Ancak “çevre felâketleri, nükleer facialar, mülteciler sınırları aşıyor” denilince kendi dışındaki bir dünyayı hatırlıyor.

Artık Batılılar arasındaki tartışmalarda “birlik” ve “beraberlik” kelimelerini de duymak kolay değil. Hatta bizim için en sıcak bir kelime olan “birlik” orada olumsuz anlamda kullanılır. Çünkü birlik, farklı bireylerin içinde ezildiği bir cendere gibi algılanıyor. Bunun için bizde anlaşılmadan övülen haklar ve özgürlükler insanları birleştirmeye değil, daha çok ayırmaya yarıyor.

İnsanı yok eden bu bakış eski çağlarda da vardı. Allah ile bağı koparan her kavim her zaman iki şeyi yapar: insanı tanrılaştırır ve Tanrı’yı insanlaştırır. Biz buna “şirk” deriz. Batı’da ise “mitoloji” derler. İslâm haricindeki her din aslında bir mitolojidir. Yunan’dan Hint dinlerine kadar insan sûretindeki tanrılar ve tanrıçalardan geçilmez. Tahrif edilen Hristiyanlık’taki teslîste ve Yahudilik’teki Tanrı’yı güreşte yenen insanda da aynı şirk görülebilir.

Bugün güya “akla”, “bilime” ulaşmış insanoğlunun bu mitolojik sapkınlıktan uzak kaldığını sanmayalım. Batı, yeni mitolo-

jilerin vatanıdır. Bugün hazlar, zevkler, kıyafetler, telefonlar, arabalar, pop şarkıcıları, mankenler, futbolcular, sinema oyuncular, televizyon meşhurları, güzel kadınlar ve erkeklerin hepsi tanrılaştırılmıştır... Zaten tanrılaştırılan insanlara “put” anlamına gelen “idol” demeleri boşuna değil. Müzik, vücut, klişeler, elbiseler artık insana hizmet etmiyor, tahakküm ediyor. İnsan eşyanın kölesi hâline geldi.

Bugün tevhid ile şirk yani mitoloji aynı anda yan yana yaşıyor. Muhabbet kadar düşmanlık, selâmet kadar katliam, cemaat kadar yalnızlık da aynı dünyada, aynı zamanda, hatta aynı mekânlarda yaşanmaya devam ediyor.

Hak ve bâtil yine yan yana... Hak, insanı insan ediyor; bâtil ise insanı hiç olmayacağı hallere sokuyor, hiç görmediği rezilliklere mahkûm ediyor. İmtihan aynı. Hakkı seçip, bâtili reddetmek... İnsana insanlığını, Tanrı'ya tanrılığını vermek...

İnsanlığını yitiren, her şeyi biriktirip insanlığı israf eden, her şeyle iletişim kurup kendiyle kuramayan, her yeri keşfedip kendini bulamayan bir Batı var karşımızda... Artık “Batı’dan ne alabiliriz?” diye sormayı bırakmak lâzım. “Batı’ya ne verebiliriz?” diye sormalıyız. Oraya insanlığı götürecektir biziz. Fakat bunun için önce bizim imanımızı, ihlâsımızı, insanlığımızı muhafaza etmemiz gerekiyor.

MESELENİN ASLI

FETÖ'nün akim kalan darbe teşebbüsü ülkemizdeki “dindar görünümlü” ilk darbe girişimidir. Bu, aynı zamanda milletin şehitler vererek durdurduğu ilk darbedir. Yüz yıldır devleti tarafından durdurulan millet kervanı harekete geçmiştir.

Aslında 15 Temmuz'daki darbe girişimi FETÖ'nün üçüncü kalkışmasıdır. İlki 2012'de MİT Müsteşarı'nı tutuklamak üzere yaptıkları “istihbarat”, ikincisi 17-25 Aralık 2013'te Erdoğan ve yakın çevresini hedef aldıkları “yargı” kalkışmasıdır. Son darbe girişimi ise “ordu” kalkışmasıdır.

Bu darbe de öncekiler gibi dış bağlantılıdır. ABD ısrarla bunu darbe olarak görmeye yanaşmıyor. Suçlu buradan bellidir. FETÖ, zaten bütün meşruiyetini ve gücünü ABD'ye gönüllü hizmet etmekten alır. Onun darbe girişiminin ABD'den bağımsız olması düşünülemez. 2008'de başlamış olan Ergenekon ve Balyoz tasfiyeleri de yine ABD menfaatine FETÖ tarafından yapılmıştır. Bu arada FETÖ, işine gelmeyen herkesi aynı torbaya koyarak, sonuçta büyük mağduriyetlere yol açtılar. 15 Temmuz sonrası ekranları

dolduranlar arasında bu davaların mağdur subayları da var. FETÖ'nün kendileri tasfiye edildiği için güçlendiğini iddia ediyorlar. Tam aksine, 28 Şubat'tan sonra samimi dindarlar ordudan tasfiye edildiği için bu münafıklara yol açıldı. Bu tipler 28 Şubat'tan sonra orduda bir tek gerçek anlamda dindar subay bırakmamak için olağanüstü gayret gösterdiler. Büyük zulümler yaptılar. Uzun yıllar AK Parti iktidarını yıkmak için açık ve gizli faaliyetler yürüttüler. E-muhırayı, parti kapatma davasını, "411 el kaosa kalktı" kepezeliğini, Cumhuriyet mitinglerini unuttuk mu? FETÖ'cülerin orduya bu kadar hâkim olmalarının sebebi "dindarlık" değil, "dindarlık" ile hiç ilgisi olmayan bir görüntü vermeleriydi. Zaten FETÖ, ABD ve İsrail'e sırtını dayamışsa, bunlar da Rusya ve Çin'e sırtlarını dayamıştır.

Şimdi bunlar, dinin orduyu ve rejimi tehdit ettiğine dair eski söylemleri tekrarlamaya başladılar. Laikliğin ne kadar faydalı olduğunu söyleyip duruyorlar. Fabrika ayarlarına geri dönmekten bahsediyorlar. Onların görmezden geldiği gerçek şu: Ordumuzun fabrika ayarları "din düşmanlığı" değil, "dindarlık"tır. Bu ordunun adı "Peygamber ocağı", askerin adı ise "Mehmetçik"tir. 27 Mayıs'a kadar alay ve tabur imamı olan bir ordudan bahsediyoruz. Zaten bugün de dünyanın en güçlü ülkelerinde ordu ve istihbaratta dindar kişiler tercih edilir. Çünkü ancak kendini aşan bir hedefe bağlı bir kişi canını riske atabilir.

Aslında tam da şu anda ciddi bir fikrî muhasebeye ihtiyacımız var. Hem kendimize, hem de diğer Müslüman toplumlara bakıp bazı genel sorunları tesbit etmek ve bunları çözmek gerekir. Yoksa FETÖ gibi başka münafık yapıların içimizdeki çatlaklardan çıkmasına engel olamayız. Bunu yapabilirsek İslâm âlemini ayağa kaldıracak bir aşamaya geçeceğiz. Bu kanser üreten zaafarlardan kurtulursak İslâm âlemi bizi hızla takip edecektir. Çünkü Osmanlı tutsak edilerek, İslâm âlemi tutsak edilmiştir.

Muhasebeye, Türkiye'nin ve İslâm dünyasının 200 yıldan beri düçâr olduğu şu temel zaafı itiraf ederek başlamalıyız:

- Aşağılık kompleksi
- Ölçüsüzlük
- Akılsızlık
- İlkesizlik
- Köksüzlük
- Yönsüzlük.

Osmanlı'nın yıkılması da zaten şu veya bu gücün planlarından çok, bu zaafların giderek bütün toplumu pençesine almasıyla oldu. Bu yıkım sürecinde ve sonrasında ortaya çıkan İslâmî pek çok hareket bu sorunlara çâreler teklif etti. Bir kısmı modernist, bir kısmı selefi, bir kısmı da gelenekçi çözümlerdi bunların. Bu teklifler belirli bir ortam içinde yapılırken devlet çöktü; hilâfet, meşîhat, vakıf, medrese, dergâh gibi köklü geleneksel yapılar üç sene gibi kısa bir süre içinde yok edildi. Sonuçta Batılı örneklerine çok benzer şekilde hem Batıcı kanatta, hem de yeni ismi konulmuş olan İslâmcı kanatta daha bireyci, yüzeysel, rasyonalist ve pozitivist akımlar güç kazandı. Çünkü oluşan yeni ortamda geleneksel yapıların dengeleyici rolü kalmamıştı. Dine karşı olan yeni düzene göre konumlanan yeni muhataplar ortaya çıkmıştı.

Bu süreçte İslâm dünyasının merkezi olan Osmanlı'da ve İngiltere, Avusturya, Fransa ve Rusya'nın sömürgeleştirdiği diğer İslâm memleketlerinde hedefi "ihyâ" veya "diriliş" olan hareketler türedi. Bunlardan Vehhâbîlik, Ahmedîlik gibi bazıları İngilizler tarafından kuruldu, desteklendi. Fakat bu süreç, sadece siyasi anlamda değil, toplumsal ve dinî anlamda da büyük sorunlar ortaya çıkardı. Bugün FETÖ zihniyeti ile IŞİD veya Sisi zihniyeti aynı kaynaktan besleniyor. Tasavvufsuz şeriat ile şeriatsız tasavvuf zihniyeti de öyle...

Bütün bu sorunların temelinde bence iki açık ve açlık yatıyor:

- **Din açığı/açlığı**
- **Güç açığı/açlığı.**

Bu iki açık/açlık, aslında Müslümanların iki anlayışındaki sorunlarla ilgilidir:

- **Din anlayışındaki sorun**
- **Güç anlayışındaki sorun**

Bu açıklar, açlıklar ve anlayışlar, bugüne kadar Türkiye’yi de, İslâm dünyasını da esir aldı.

Din anlayışındaki sorun, Osmanlı döneminde gittikçe yozlaşan ve köhneleşen tekke ve medrese gibi geleneksel yapılarla başladı; fakat buna çare olduğunu iddia eden modernist, Batıcı, gelişmeci kampın yaptıkları bu anlayışı daha da kötü hale getirdi.

Din açığı/açlığı, din anlayışındaki sorunun hem bir sebebi, hem bir sonucudur. Bir sebebidir; zira Batılılaşmanın yeni yetişen ve eğitilmiş kitlelerde oluşturduğu itikatsizlik, şüphe hatta küfür, maneviyat açığını tecdîd, yenilenme, yeniden yorumlama gayretlerini çoğalttı. Fakat Batıcılığa karşı verilen birinci tepki, aslında İslâm’ın Batı düşüncesi, aklı, sistemi ve bilimine ne kadar uygun düştüğünü isbata yöneldi. Bu “özürücü” yaklaşım, özellikle FETÖ’cülerde kendini gösterir. Fakat bu etki sadece bu hat ile sınırlı değildir. İslâmcılar da Batı’ya yönelik sert eleştirilerine rağmen Batılılaşma paradigmasını güçlendirmişlerdir. Çünkü gidecek referansları İslâm’dan Batı’ya kaymıştır.

Din açığı/açlığı, din anlayışındaki sorunun aynı zamanda bir sonucudur. Çünkü dinin fiilen yasaklandığı, dindarlığın iki temel olan dergâh ve medresenin kapatılması, halkın maneviyat ihtiyacını daha da büyüttü. Bunun yanı sıra daha büyük bir facia meydana geldi. “Din adına” konuşması gereken ulemâ ve urefâ devreden çıkarılıp baskıyla, sürgünle, hapis ve idamla teker teker yok edilince ortalık modernist-Batıcı İslâmcılar ile şerriatsız tasavvufçulara kaldı. Din anlayışında geleneksel yapıların Cumhuriyet dönemindeki imha sürecinde iki şekilde tatmin edilmeye çalışıldı: âdetçi geleneksel yapılar ve modernist Batıcı çevreler.

Bunun sonucunda din anlayışında Müslümanlar bir ifrat ve tefrit arasında gidip geliyorlar. Kimi âdetçilik ifratına, kimi de modernizm tefritine... Kimisi Osmanlı'dan bu yana gelen her şeyi "aslı" ve "sorunsuz" kabul ederken, hatta kardeş katli gibi yanlışları bile yüceltirken, kimisi bütün geleneği toptan "bâtıl" kabul ediyor. Hatta bu modernist yaklaşım sahabîye, mezhep imamlarına ve meşhur ulemâ ve urefâyâ hakaret etmeye kadar varıyor. Sünneti yok sayan bu sapkınlar giderek Kur'ân'a da dil uzatmaya başladılar. Kullandıkları kavramlar genellikle Batılı "rasyonel akıl", "özgürlük" ve "eleştiri" kavramları...

Açıktır ki gerek âdetçilik, gerekse modernizm, sorunun çözümüne değil, aksine daha çetrefilli bir hâle gelmesine yol açtı.

Din anlayışındaki bu sorun, doğrudan gelenek anlayışını da etkiledi. Ülkemizde ve İslâm dünyasında FETÖ gibi marazî yapıların doğmasının nedenlerinden birisi de gelenek anlayışındaki sorunlardır. Burada da ifrat-tefrit noktaları, geleneği olduğu gibi kutsama ve onu toptan inkâr arasındadır.

Bugün İslâm dünyasında geleneği sadece âdetler olarak kabul edenler, geleneği toptan kutsayanlar, geleneği toptan reddedenler maalesef çokluktadır. Buna karşılık geleneği yoruma esas olarak görenler azınlıktadır. Bu hususta da taraflar birbirlerinden uçurumlarla ayrılmış durumdadır. Din ve güç anlayışına paralel olarak gelenek anlayışı da İslâm dünyasını birleştirmemekte, aksine bölmektedir. Geleneğin anlamlı ve tutarlı yorumlanmaması ve yeniden üretilmemesi nedeniyle yeni nesillerin hayat tarzından sanata, edebiyattan düşünceye kadar her işinde Batılı kavramlar ve anlayışlar giderek daha çok hâkim olmaktadır.

İslâm dünyasındaki ikinci sorun **güç anlayışı** olarak ortaya çıktı. İslâmî gruplar Batılı güçlere teslimiyet ile Makyavelizm arasında gidip geliyor. Bir yanda Batı'nın gücüne sorgulamadan teslim olanlar ve onu felsefede, bilimde, siyasette, sanayide olduğundan fazla güçlü gösterenler var. Bunlara göre yapı-

lacak bir şey yoktur; Batı kazanmıştır, hep kazanacaktır. FETÖ gibi onun yanında yer almak, onun yaşması olarak güç kazanmak gerekir.

Öte yanda ise Batı'ya karşı güç kazanmak için her şeyi mubah görenler var. Onlara göre helâl-haram bu yolda önemli değil. İftira, yalan, karalama, herkesi ve her şeyi araç olarak görme, İslâmî kavramları istismarı meşru görme, gücü ve güçlülükleri ilahlaştırma; hepsi bunlarda var. Erdemli, dindar, bilgili insanları kenara atıp yerine sahtekâr, münâfık ve menfaatçi insanları tercih ediyorlar. Bir de kalkıp bunu kimsenin anlayamayacağını iddia ettikleri müphem bir “yüksek siyaset”e bağlıyorlar.

Bu güç algısının ne kadar sorunlu olduğunu görüyorsunuz. Bugün sadece bizde değil, İslâm âleminde de güç denince sadece maddî güç anlaşılıyor. Her şey ve başarı güce bağlanıyor. Ölçüsüz güç anlayışı maneviyatı öldürüyor; liyâkati, adâleti ve kaliteyi dışlıyor. Batı ne yaptıysa onu yapmak meşru görülüyor. Oysa Müslüman, “gücün ahlâkî”na değil “ahlâkın gücü”ne talip olan kimsedir. Bu, onun maddî güce sahip olmaya çalışmadığı anlamına gelmez. Ancak gücün kendisi hedef değildir. Ahlâk, iman ve ahkâm ile elde edilen maddî güç, meşrû olur. Yoksa güç için her şeyi yapabilen Batı'dan Müslümanların ne farkı kalır?

FETÖ hem din, hem de güç anlayışındaki bu sorunları alabildiğine istismar etmiştir. FETÖ gücü “dinleştirdi.” Belki tarihte ilk defa dışa bağımlı ve ikiyüzlü bir hareket, gücü bizatihî maneviyat olarak kabul etmiştir. Dine aykırı ne kadar ikiyüzlülük, yasak ve haram varsa hepsini siyasî hedefi için meşru görmüştür. Bu iki soruna odaklanmadan ve çareler üretmeden FETÖ benzeri sapkın, dünyevî, gayri İslâmî, dışarıdan güdümlü anlayışları durduramayız.

FETÖ'nün istismar ettiği açıklar, açıklıklar ve anlayış bozuklukları ancak gerçek Müslümanlar, âlimler, ârifler ve düşünürler tarafından kapatılabilir. Yoksa fırsattan istifade dini devlet tekeline almaya, özgün cemaat ve tarikatleri yok etmeye çalışmak, bi-

reyci ve modernist yaklaşımların fitnesine meydan vermek daha büyük zararlar doğurur.

Muhasebe ve fikir üretmede maalesef iki eksiğimiz var: Birincisi, has fikir ehli ya kalmadı ya sustular, ya da güce yamandılar. Dolayısıyla fikirleşerek çâre üretecek akıl ve gönül havuzumuz maalesef çok küçük. İkincisi de, FETÖ tasfiyesinden doğan boşluğu doldurmak için bekleyen şerliler var. Bunların bir kısmı münafık ile mü'mini birbirine karıştırıyor. Hedefe Kur'ân ve Sünnet'e bağlı, topluma hizmet eden gerçek ilim ve irfan ocaklarını koyuyor. Laikliğin ne kadar hayırlı olduğunu anlatıyor.

Onlara göre, bütün dinî cemaatler ve tarikatler, FETÖ gibidir. Kendi hallerine bırakılırsa, hepsi devleti ele geçirmek ister. Bunu söyleyenler aslında FETÖ dışındaki birçok cemaat ve tarikatlerin hem millî, hem yerli, hem iyi niyetli olduğunu bilirler. Zaten her fırsatta isimlerini andıkları Abdülhamid, Turgut Özal, Necip Fâzıl, Nurettin Topçu, Fethi Gemuhluoğlu gibi isimlerin hepsi tasavvuf ehlidir. Bunların niyetinin devlette liyâkati hâkim kılmaktan ziyade, rakip gördükleri ve ülkemizde İslâm'ı ayakta tutan gerçek geleneksel yapıları yok etmek olduğu açıktır.

Darbe girişimi sonrası süreçte devlet refleksi harekete geçti. Büyük tasfiyeler yapılıyor. Fakat bu refleksin yukarıda saydığımız sorunları çoğaltmaması, aksine azaltması gerekir. Kirliler temizleniyor, ama dikkat edilmesi gerekenler var:

- Kirliler ve münafıklar temizlenirken, temizler karalanmasın.
- FETÖ'den boşaltılan yerlere başka darbeciler dolmasın.
- FETÖ ile gerçek cemaatler ve tarikatler karıştırılmasın.

Şimdi devlet hızla FETÖ'cü hainleri, onların destekçilerini ayıklamaya çalışıyor. Kitlesel temizlik yapılıyor. Evet, toplum ve devlet FETÖ'den temizlenmelidir. Fakat bu temizlik bir yandan laikçi Kemalistlere, diğer yandan ilim ve irfân düşmanı İslâmcılara alan açmamalıdır.

FETÖ veya benzeri yapıların devlette yer tutmasını engelleyecek iki şaşmaz ilke var: liyâkat ve sadâkat. Sadâkat, sistemin yapısıdır. Liyâkat ise sistemin performansıdır. Liyâkat sahibi olanları ancak liyâkat sahibi insanlar seçebilir. Sadık insanları da ancak sadık olanlar anlayabilir. O yüzden bu iki ilkenin istismar edilmesine izin vermemeliyiz. Eğer FETÖ'den sonra “liyâkate geçiyoruz” diyerek belirli etnik kökenlere, hemşeri gruplarına, menfaat çevrelerine, ideolojik yapılara mensup olanlar devlete doldurulmaya başlanırsa durum daha da vahim hâle gelir.

Liyâkat ve sadâkat iki kardeştir. Sadâkat, liyâkatin ağabeyidir. Ondan biraz daha uzun boylu, daha olgun, daha büyüktür. Tek başına sadâkati gözetmek işlerin bozulmasını ve yozlaşmayı; tek başına liyâkati gözetmek ise dâvâsızlığı ve ahlâksızlığı getirir. İki kardeşi aynı anda gözetirsek doğru yolu buluruz. Bize şu anda lâzım olan temel liyâkat, sözde değil özde ahlâklı olmak; en büyük sadakât de Allah’a ve bu millete sadık olmaktır.

Şunu bilelim; yolun sonu aydınlıktır. Türkiye; devleti ve milletiyle bu aydınlık yolu yürümek zorundadır. Yeter ki açığımızı ve açlığımızı doğru yoldan giderelim. Yeter ki yolumuz, yönümüze uysun.

DOĞRU YOL, DOĞRU MENZİL

Geçen ay 10 yılda bir millî iradeye şu veya bu bahaneyle yapılan müdahaleler dizisine bir yenisi eklendi. 1980'den 36 sene, 28 Şubat 1997'den 20 sene, 2007'deki e-muhtıradan ise neredeyse 10 sene sonra başka bir darbeye karşı karşıya geldik. Ama Allah'a binlerce şükürler olsun ki ne milletimiz, ne polisimiz, ne de ordumuz bu teşebbüse geçit vermedi. Yüzlerce şehit verdik, ama irademizi bu çeteye teslim etmedik. Teşebbüs milletin yumruğunun altında bir günde ezildi.

Bu darbe teşebbüsünün eski darbelere göre çok önemli bir farkı var. Önceki darbelerin aksine bu darbeyi “paralel devlet” diye tanımlanan ve kendini dinî kisveye bürümüş, sırtını uzun zamandır dış güçlere dayamış bir klik yapmaya çalıştı. Yapılanması, çalışma ve örgütlenme tarzı ile aslında yerli olmayan, dinî olmayan, yabancı devletlerin emrindeki bu yapı devletin en hassas kurumlarına kadar sızdı. Amacı devlete hizmet değil, devleti ele geçirmektir. Alamet-i farikası olan ikiye bölünmüşlüğü, kendi mensuplarına “tedbir” olarak benimsetti. Onların şahsiyetlerini yok etti, robotlaştırdı.

Bu yapı son kalkışmayla gerçek yüzünü tam olarak gösterdi. Masum insanları hedef gözetmeksizin şehit etti, şehirleri bombaladı, millete ihanet etti.

Allah'a hamd olsun ki bu kalkışma emeline eremedi. Bir cinnet girdabında boğulup gitti. Devlet tedbirlerini aldı, hainler derdest edildi. Muhâkemeler yakında başlayacak. Kimlerin bu millete ait askerleri, silahları, uçakları, helikopterleri bu millete, bu milletin Meclisine, cumhurbaşkanımıza, devlet kurumlarına saldırttığı da açığa çıkacak.

Ama bu son ihaneti doğru anlamak için bazı şeyleri hatırlamalıyız.

Ümmetin 600 sene liderliğini yapmış Osmanlı Devleti yıkıldığında sadece bir devlet yıkılmadı. Dünyanın her yanındaki Müslümanların güvencesi, sığınağı, dayanağı da yok edildi. Siyasî başsızlık, bütün Müslümanlarda bir kimlik bunalımını körükledi. Batılı devletler bu çözülmeyi her alanda derinleştiren işler yaptılar. Müslüman toplumların başına getirdikleri diktatörler, din düşmanı aydınlar, göbeği dışa bağlı şirketler kendi toplumlarını aşagılıyıp Batı'yı yüceltiler. Bu süreç bir nesil sonrasında başlayarak büyük bir kopuş oluşturdu. Yabancı kafalı yerlilerin elinde Türkiye kim olduğunu da unuttu, nereden geldiğini de... Dini-miz, dilimiz, geleneklerimiz, şehirlerimiz, sanatlarımız hep tahrip edildi. Gencecik nesiller Batı'ya gönüllü köle olarak yetiştirildi. Bunlar hemen her İslâm ülkesinde vuku buldu. Ama en büyük tahribat şüphesiz Türkiye'de oldu.

Bu yabancı kafalı yerli düzen ilk mağlubiyetini 1950'de milletten aldı. Millet, oyuyla dinini yasaklayan, kendisine köle muamelesi yapan, iradesini hiçe sayan bu düzeni ortadan kaldırdı. Fakat milletin tekrar kendine gelmesine Batılı devletler asla müsaade etmediler. Nitekim ordu, milletin iradesini temsil eden hükümeti 1960'ta alaşağı etti; hem de ABD'nin desteğiyle. Bu milletin seçtiği başbakan Adnan Menderes ve iki bakanı idam edildi.

İçimizdeki yabancılar yıllarca milletin seçtiği her iktidara “Menderes’in sonunusakin unutmayın” tehdidini yaptılar. Bu kafa, Batı’ya hizmeti millete hizmetten önceye alan, milletine yabancı ve hatta düşman bir yabancı kafadır. Askerler ve sivil memurların, medyanın, üniversitenin, sanatçıların, holdinglerin çoğu hep bu kafanın emrinde oldu. Bu kesimler her menfaati, her ödülü, her makamı, her krediyi, her kurumu, her okulu, her gazeteyi tekeline aldı. Milletin değerlerine bağlı fikir, din, sanat adamları yok sayıldı. Hapislere atıldı, bin türlü zulüm gördü.

Türkiye, 1960’tan sonra hemen her 10 yılda bir siyasî darbe, her 7 yılda bir de ekonomik kriz yaşadı. Her seferinde milletin iradesi aşağılandı. Her seferinde milletin serveti yağmalandı. Her seferinde milletin ümitleri söndürüldü.

Bu gidişat 1999 Marmara depremiyle sona erdi. Bu deprem, o güne değin yabancı kafalı yerlilerin düzeninin milletin hiçbir alakası olmadığını gösterdi. Ülke iki yıl sonra bu kez ekonomik krizlerle bir çıkmaza girdi. Sonra millet yine iradesini kullandı ve iktidara mührünü vurdu. Ülkeyi hızla güçlendiren siyasî ve ekonomik reformlara büyük bir güç verdi.

Fakat Batılı devletlere sırtını dayayan, “devlet benim” diyen ve yaklaşık 150 yıldır memleketi asıl idare eden mihraklar boş durmadı. Sürekli milletin önü açıldıkça önüne engeller yığdılar. Bu arada onlara gönüllü hizmet eden yeni bir kesim ortaya çıktı. “Paralel yapı” denen bu oluşum, diğer yapılardan farklı olarak laikliği değil, dini istismar ediyordu. Bu da geldi, en sonunda kendi milletine silah sıkacak çılgınlığa kadar dayandı.

Şunu bilmeliyiz ki, 15 Temmuz kalkışması dâhil bütün darbelerin bir dış patronu vardır. Çünkü Osmanlı’yı yıkarak İslâm dünyasını sömürenler, İslâm dünyasının başına tekrar Türkiye’nin geçmesini istemezler. Bunun için Türkiye’yi kendi kuklalarının yönetmesini, kendi milletini inkâr edenlerin idarede olmasını isterler; bunlar ister “laik” görünenler, isterse son kalkışmada olduğu gibi dinî söylemi istismar edenler olsun...

Batı'nın Müslümanları ezme tarihi Osmanlı'nın çöküşü ile başladı. Fakat İslâm dünyası üzerinde kurulan tezgâh son 15 yılda sarsıldı. Türkiye kendine geldikçe, kişiliğini buldukça İslâm âlemi ümitlendi. Çünkü Türkiye demek, İslâm âlemi demektir. Biz kendimize gelirsek, İslâm âlemi de kendine gelir. Biz ayağa kalkarsak bütün Müslümanlar da ayağa kalkar.

Batılı güçler elbette bunu istemezler. Bu yüzden bugünden itibaren yeni tuzaklar, yeni tezgâhlara hazır olalım. Ülkemizi dünyada sıkıntıya sokacak siyasî, hukukî ve ekonomik krizler olabilir. Millî iradeye saldıracak başka hainler ortaya çıkabilir. Ama zorluklar aşılmak için vardır. Kendini bilen bir insandan daha güçlü kimse yoktur. Aynı şekilde kendini bilen bir toplumdan daha güçlü bir toplum yoktur. Milletine sahip çıkan bir devletin, devletine sahip çıkan bir milletin önünü kimse kesemez.

Allah'ın dosdoğru yolu açıktır. Yol da, menzil de bellidir. Millet gemisi ancak o rotaya oturursa menzile ulaşması kâbidir. Bunun için geminin hem rotasının, hem de bünyesinin sağlam olması gerekir. Bozuk bir gemi o rotada ilerleyemez. Sağlam bir gemi rotasını şaşarsa sonunda batar.

O halde bu millet gemisinin gövdesinde fitne delikleri açtırmayalım.

Geminin rotasının haksızlık ve adaletsizlik ile sapmasına izin vermeyelim.

İşte o zaman bu gemi de, içindeki millet de menzile ulaşacaktır.

ŞİKÂYETTEN HİKÂYEYE

Merhum Mehmed Âkif, “Süleymâniye Kürsüsünde” şiirinde Süleymaniye Camii’nin mimarisinin güzelliğine dikkat çeker. Sonra şöyle söyler:

*Vecde gel, vahdete dal, âlem-i kesretten uzak
Yalınız Sâni’i gör, san’atı, masnû’u bırak!*

Şunu söylüyor burada: Gel, şu güzelliği seyret de kendinden geç; vahdete dal. Çiniler, hatlar, kavisler, renkler, camlar, taşlar, ahşaplar, duvarlar, sütunlar, nakışlar... Ama bunlara takılıp kalma. Bunların sanatını, neyin nasıl süslendiğini, efendim “sanat sanat içindir” yok, “sanat halk içindir” gibi gevezelikleri bir tarafa bırak. Sen asıl bu sanatları ilhâm eden, insana bu güzellik duygusunu ve onu gerçekliğe yansıtmaya azmini veren Gerçek Sanat-kâr’ı, yani es-Sâni’ olan Allâh-u Teâlâ’yı gör.

Bizim müzik ve medeniyet bâbında yıllardır söylemeye çalıştığımızı Âkif bir beyitte söylemiş geçmiş. Allah ona sonsuz rahmet eylesin.

Evet, yıllardır her şey gibi sanatın özünün de tevhîd olduğunu söylemeye, anlatmaya çalışıyoruz. İnanan için başka ne olabilir ki? Ama gel gelelim, dünyanın en zor matematik problemini çözüyormuşuz gibi anlayabildiğimiz de, anlatabildiğimiz de gelip gelip bir sınıra dayanıyor.

İki yüz yıldır kendimizi yitirmiş vaziyetteyiz. Öyle şaşkın, öyle başıboş, öyle kayıbz ki nasıl bileceğimizi, nasıl kılacağımızı, nasıl olacağımızı bilemiyoruz. Ya duyduğumuz şeyleri tekrar ediyor, ya da köksüz ve özellikle Batılı kavramlarla bir şeyler uydurmaya çalışıyoruz.

Bütün vahim sorunlarımızı bıkırtıcı, hiç bitmeyen bir şikâyet cümlesinin arkasına gizliyoruz: “Ne yapalım, geçmiş ile bağımızı kopardılar.”

İki asırdır şikâyet hâlindeyiz. Ama çok fazla bir şey değişmedi. Ne içimizde, ne dışımızda... Ne evimizde, ne çevremizde... Ne dilimizde, ne gözümüzde... Ne fikrimizde, ne zikrimizde... Demek ki şikâyet tek başına bir şeyi düzeltmiyor. En azından bu gerçeğe uyanalım. Kendimize hemen “âgâh ol erenler” diyelim.

Böyle nice şikâyetler işitiyoruz her gün... Siyasî olaylara, trafiğe, binalara, insanların edepsizliklerine sitem ediyoruz. Şikâyet toplumuyuz. Bu kadar çok şikâyet hayra alâmet değil. Dikkat etmek lâzım; çünkü “asî” anlamına gelen “şakî” kelimesi de “şikâyet eden kişi” demektir.

Peki, hiç şikâyet etmeyecek miyiz? Yani canımızı sıkan, üzen, bunaltan, bıkırtan şeylere karşı ne yapalım? Bunları hoş mu görelim?

Elbette değil! Ne yapmamız gerektiğini Mevlânâ hazretleri *Mesnevî-i Şerîf*’in ilk beytinde bize söylüyor:

*Dinle neyden ki nelerden şikâyet etmekte
Ayrılıklardan hikâyet etmekte.*

Demek ki şikâyet edebiliriz, ama ardından mutlaka hikâyet gelmeli. Yani, neden şikâyet ediyorsak o şeyi en başta kendimiz yapmamalıyız. Sonra da elimizle, dilimizle düzeltmeye çalışmalı, bunlar da fayda vermezse en azından kalbimizle o şeyden uzak kalmalıyız. Sonra da şikâyet ettiğimiz eksiği, kötülüğü giderecek iyi ve güzel işler yapmaya çalışmalıyız.

Sohbet ettiğim gençlere yasakladığım bir şey var: Asla edilen cümleler kurmayın. “Bize öğretmediler, bizi kopardılar, bize anlatmadılar” diye sakın yazıklanmayın. Madem bu eksiğin farkındasınız, hemen o eksiği gidermeye bakın. Şu cümleyi hayatınızda bin kere tekrar edeceğinize, bin değil bir şeyi öğrenin, bağlanın, anlayın.

Hadi diyelim birileri seni kökünden kopardı, sen niçin bağlanmıyorsun? Hadi diyelim alfabenin yok edip seni câhil bıraktılar, sen niçin öğrenmiyorsun? Meselâ fakir, Osmanlı yazısını üniversiteyi ilk kazandığımda kendimi idare edecek kadar kendi kendime öğrendim. Zaten Kur’ân okumayı biliyordum. Bu alfabenin üzerine birkaç Türkçeye mahsus harf var, onları öğrendim. Bir de Osmanlı yazısını bilen bir ağabey bana kelimeleri nasıl okuyacağıma dair bir kâğıt parçasına bir şeyler yazmıştı. Ona bakarak az da olsa kendi dilimin en köklü alfabesine âşina oldum. Demek ki oluyor muymuş? Evet, oluyormuş.

Başka birileri çıkar, “Efendim, nerede Osmanlı eserleri! Âh, nerede Mimar Sinanlar!” diye yazıklanır. Bu söz de hiçbir işe yaramayan bir sözdür. Önümüze Süleymaniye Camii gibi dev bir eser konmuş. Âkif’in tavsiyesine uy; git, ona bak, incele, içine gir, onu yaşa, onun zevkine var. İnanın medeniyetimizin her eseri yok edilmiş, sadece Süleymaniye ayakta kalmış olsaydı bile, ona bakarak Osmanlı ruhuna bağlanmak mümkün olurdu. Sadece kendi mimarimizi değil, bütün tevhîd medeniyetimizi tanımamız, anlamamız, içselleştirmemiz, onu bugün özgün ve yeniden inşa etmemiz mümkün olurdu. Aynı gerçek, İtrî’nin tekbiri için de geçerlidir.

“Efendim, bizi klasik şiirimizden kopardılar” diye sabah-akşam ağlayanlar da vardır. Böyle hayıflanarak da bir iş yapmış olmuyoruz. Bütün klasik şiiri, her bir şairi, binlerce divanı okumanıza, bilmenize gerek yok. Sadece bir beyit içindeki tevhîdi kavradığınız anda bile o sonsuz şiir âlemi anında size açılır. Oradan yeni ve kendiniz olan bir şiiri inşâ edebilirsiniz. Meselâ Hazreti Fuzûlî’nin şu beyti:

*Aşk imiş her ne var âlemde
İlm bir kıl ü kaâl imiş ancak.*

Bu iki mısırılık beyitte aslında bize ait her şeyin olduğunu görebilirsiniz. Anlamadığınız kelimelerle karşılaşırsanız bir zahmet sözlüğü açıp bakın. Çünkü emek olmadan yemek yok! Sonra hazretin anlattığı mânâyı durup düşünün. Bu arada tiviti, feysbuku, şunu bunu bir kenara koyun. Bir an bir durun. Kendinizle baş başa kalın. Kendi sesinize kulak verin. O zaman anlayacaksınız ki bu beyitteki her anlam ve kelime sizin içindir, sizin içinizdedir. Hemen şu iki dizedeki büyük evren size açılır. Zaten sizde olan o evrenden her şey kalbinize, zihninize, dimağınıza akmaya başlar. Artık nerede bir güzellik görseniz onunla bir âşinalığınız olduğunu anlarsınız. Hatta bir adım daha ileri gidin. “Beyit”, “mısra”, “arûz”, “şiir” kelimelerinin kök anlamlarını merak edip öğrenin. Bakın, oradan size daha ne anlam ve güzellik kapıları açılacaktır.

Bu kadar çok kelimeyle uğraşmaya bile gerek yoktur. Bir “muhabbet” kelimesinden bile sonsuz anlamlar, sonsuz güzellikler çağlar. Yeter ki kalbinizi açıp, o anlamlara, o güzelliklere destûr verin.

Bu şikâyet âdeti bizdeki zayıf gayreti iyice yok ediyor. Şevki öldürüyor. Lütfen şikâyet alışkanlığından artık uzak duralım.

Şikâyetleri bitirecek olan şey iyi iştir. İyi iş için ise iki şart var: iyi niyet, iyi gayret. Niyetimiz iyi olacak. Her işimizi Allah’a bağlayacağız. Orada kalmayacağız. Gayretimizi harekete geçireceğiz.

Yani niyetle Rabbimizi yanımıza alacağız, gayretimizle de O'nun yardımına kavuşacağız. Niyetimiz gayretimizi, gayretimiz de işimizi artıracak. Mevlâmız İnşirah Sûresi'nde zaten bize usûlü de öğretmiş: “*Feizâ ferağte fensab.*” Yani, “bir işi bitirince hemen diğerine başla...”

Boş durmak yok. Şikâyetle geçirecek bir ömrümüz hiç yok... Artık hikâyet vakti geldi de geçiyor.

MÜLÂKATLAR

ANKARA ÇÖL, İSTANBUL LUNAPARK*

Şehirlerimizin yeniden düzenlenmesi gündeme gelmişken biz de Dünyabizim olarak, şehir meselesine ayrı bir başlık açalım istedik. Birkaç farklı başlık altında, şehre temas eden konulara değineceğimiz bu dizimizde, şehir uzmanları, mimarlar yahut şehre bakan değil şehri “gören”, “okuyabilen” insanlarla söyleşiler ve soruşturmalar yapmak, şehre temas eden kitapları bu dikkatle belki tekrardan değerlendirmek ve bu konuda yer yer ufak yer yer derinlemesine konulara temas eden yazılar yayınlamaya niyetlendik.

Bu kapsamda Savaş Barkçin, yaptığımız soruşturmaya cevap verdi.

Ankara’nın en çok neyini veya neresini seviyorsunuz? Bu yerlere ne sıklıkta gidebiliyorsunuz?

* Dünyabizim websitesinde 16 Haziran 2014 günü yayınlanan mülâkattır.

Ankara'da en çok sevdiğim yerler, arkadaşlarım ile oturup sohbet ettiğim yerlerdir. Hacıbayram Camii de elbette Ankara gibi benim de merkezimdir.

Sevdiğim “şey” ise Ankara'nın durgun mahzunluğudur.

Yaşadığınız şehirle kurduğunuz ilişkiyi kısaca anlatır mısınız? Kurduğunuz bu ilişkiyi etkileyen “unsurlar” nelerdir?

Bir insanın mekân ve zaman ile olan ilişkisi, her şey gibi, tesadüfî değildir. Takdir insanı, mekânı ve zamanı birbirine bağlar. Sadece doğum gibi bir olayda değil, her olayda bu böyledir. Ankara benim doğduğum mekândır. Aslımda rengi vardır. Fakat bu mekânın sebebi de, sahibi de ben değilim. Yaradan'dır. O halde bana bu mekân nasib edilmiş demektir ki her bir nasibin bin hikmeti vardır. Şimdi İstanbullu kardeşlerime garip gelecek, “Ankara'da nasıl bir nasipten bahsediyorsun?” diye, ama öyledir.

“Mekânın ruhu”, “zamanın ruhu” deriz ama “insanın ruhu”nu o kadar zikretmeliyiz. Ezelde mekân ve zaman yoktu. Ama insanın ruhu yaratılmıştı. Demek ki zaman ve mekân da insana hizmet için yaratılmış.

Ankara bir bozkır şehri olarak, yani tefekkürü kamçılayan sonsuz ve yalın boşluğun bir parçası olarak daima insana tevazu hissettirir. Fakat bir İstanbul kadar enerji vermez insana veya bir Konya kadar kuşatıcı değildir. Ama kendi hâlinde, mahzun bir yalnızlığı bahşeder. Bunun için Ankara, kendini ve Rabbini düşünen birisi için müthiş bir halvethanedir aynı zamanda.

İnsan; kimse bilinmeden, kimseyi bilmeden, kendi hâlinde içini yeşertebilir bu bozkırda. Öyleleri de epey vardır. İşte benim “dost”larım da bu gibi kişilerdir.

Ankara memur şehri olduğu için burada tevazu bir mecburiyettir bir yandan. O yüzden ilişkiler daha samimidir. İstanbul gibi kıymeti hemen maddî değere vuran bir kafa yapısı yoktur. Ol-

sa olsa makam-mevki hesapları yapanlar vardır ki hamd olsun benim dost halkamın içinde böyleleri yok.

Siz Ankara'nın neresindensiniz?

Ben Ankara'nın ve aslında Türkiye'nin ilk gecekondu mahallesi olan Altındağ'da doğdum ve büyüdüm. Babam da aynı yerde doğmuş, büyümüş. Sekiz kardeşimle beraber bu yüzden Ankara'da ikinci nesiliz. Zaten atalarımız da yine kırdan değil, şehirlerden Ankara'ya göç eden insanlar.

Altındağ, eskiden hemen her yerden Ankara'ya gelmiş göçmenlerin giriş kapısıydı. Mamak, Etimesgut ve Dikmen gibi. Bizim mahallemizde de bütün bu aileler arasında muhteşem bir kardeşlik, dostluk vardı. Çocukken hatırlıyorum, sekiz çocuğuyla anne-babam komşuya kahvaltıya giderdik, onlar da bize gelirdi. Fakir fakiri ağırlardı; kalp kalbi.

Şehrin biraz mahrum bir köşesinden, daima karanlıkta kalan, insanların "gecekondu" diyerek çekindikleri bir mahalleden olmak bana çok şey kattı. Fakirliğin asaletini, mahalle halkının samimiyetini yaşadım.

Memuriyetimde de sık sık ofisimden Altındağ'a bakar, her günümü oradaki fakir insanlar için bir şey yapmak duygusuyla geçirirdim. O yüzden 25 yıldır devletteyim ve memuriyetten pek sıkılmadım.

Bugün maalesef Altındağ hâlâ Ankara'nın en fakir semti. Orası zenginleşmedikçe bence Türkiye zenginleşmiş sayılamaz.

Bulunduğunuz muhitin değişim/dönüşüm hikâyesine dair hafızanızda neler var? Geriye dönüp baktığınızda meydana gelen değişimler/farklılaşmalar sizde nasıl bir duygu uyandırıyor?

Ankara daha on sene evvele kadar soğuk, renksiz, mütevazı bir yerdi. Çocukluğumda ilk yürüyen merdivenli ve asansörlü

çarşı Ulus'ta yapılmıştı. Abimle beraber oraya gidip bunlara binerdik. Bizim gibileri kovalasın diye buralara bekçiler bile koymuşlardı. Onlar kovalayana kadar yürüyen merdivenlere binerdik. O dönemde Kızılay, bizim gibi şehrin yoksul kesimlerinin erişemeyeceği bir zengin semtti. Hatta babamın anlatımına göre, İnönü döneminde yoksul kişilerin bu semte girişini polisler engellemiş. Hani bazılarının büyük özlemle andıkları "Ah nerede o eski Beyoğlu! Hep şık hanımefendi ve beyefendiler gezerdi o zamanlar!" türünden serzenişler, Ankara'da da yaşanıyor. Beyoğlu'nun girişinde de Halk Partisi'nin "halk"a dur diyen polisleri varmış.

Özal'a kadar halk, alışverişlerini Ulus'tan yapardı. Gelir düzeyi yükselince, özellikle Özal döneminde Ulus, yerini Kızılay'a bıraktı. Kızılay, bakanlıkları ile, işhanları ve parklarıyla çekim merkezi oldu. Son on yılda ise gelir düzeyi yüksek olanlar için başka çekim merkezleri oluştu.

Mekân değişti, çünkü insan değişti. Rant mahalleyi de, şehirliliği de bozdu. Hasbihal edilen çay ocakları yerine yeniyetme lüks semtlerdeki kafeler toplantı mekânları oldu.

Bir sabah uyandığınızda şehirde neler kaybolursa üzülmür, neler kaybolursa sevinirsiniz?

Dostlarım yiterse üzülmürüm. Dostluk yiterse, samimiyet, ihlas, kanaat yiterse; Ankara'nın garip kalabalığı kayıp bir kalabalığa dönerse üzülmürüm. Üzülüyorum da...

Maalesef tek bir sabah ile olmasa da, uzun sabahların uyanışında Ankara'nın da güzelim özelliklerinin yittiğini yaşadım. Çıkrıkçılar Yokuşu'nun basmacı, pazencileri, Koyunpazarı'nın tiftik ve yün satılan dükkânları, Ulus Halı'nde haftasonu balıkçıların önündeki kuyruklar...

Hacıbayram Camii'nin, caminin değil Ogüst tapınağının mimarisine uyarak yapılan çevre düzenlemesiyle yalnızlaştırılma-

sl. O güzelim kahvelerin berhava edilmesi... Şehrin sigortası meczupların kovulması.

Bunlara şimdiden üzülüyorum. Çünkü yok edildiler.

Çukurambar, Ümitköy yüksek ve lüks binalarıyla başka bir Ankara çiziyorlar şimdi. İstanbul'da bir tek boş yer bırakmayan müteahhit mantığı maalesef mütevazı Ankara'yı da bir yıkımdan başka bir yıkıma sürükledi.

Yaşadığınız şehre kendinizi ait hissediyor musunuz? Sizi bu şehre ne bağlıyor ve ne uzaklaştırıyor?

Gerçek şehirler, kişi sokaklarında yürüdükçe onu kendine bağlayan şehirlerdir. Dünyada kendinizi ona ait hissedebileceğiniz, sizi kuşatan şehirler çok azdır. Ankara bunlardan birisi hiç olmadı, hâlâ da değil.

Ama bilinmezliğin sırrını yaşayabileceğiniz bir şehir. İstanbullular pek bilmez Ankara'yı, çünkü derin insanları derindedir. Pazarlama tezgâhına girmezler. Onları biz biliriz. O kıymetli insanlar beni bu şehre bağlayanlardır. Çoğu memurdur, kıt-kanaat geçirirler, her şeyleri mütevazıdır; ama davaları ve fikirleri temizdir.

Ankara'da yaşamayı nereden yaşamak isterdiniz?

Elbette İstanbul'da ve hamd olsun yaşıyorum da...

Yaşadığınız şehre baktığınızda gördüğünüz bütün insanî etkinlikleri, şehrin genelinde yürütülen faaliyetleri düşündüğünüzde, neyin yavaşlamasını ve neyin hızlanması isterdiniz?

Bir aralar İstanbul'dan Ankara'ya atanmış meşhur bir abim bana Ankara'yı yadırgadığını söylemişti. Ona şöyle cevap vermiştim: "Ankara bir çöl, İstanbul ise bir lunapark gibi." Ankara'da imtihanınız atalete, İstanbul'da ise harekete direnmek. Çünkü An-

kara'da zaman çok, enerji yok; İstanbul'da ise enerji çok, zaman yok. Fakat kendini bilen, Ankara'ya teslim olmayan birisi bu zamanı müthiş bir etkinlikle kullanabilir. Meselâ ben, doktora yaparken cumartesi sabahları şehrin en batısındaki Bilkent Üniversitesi'nin kütüphanesine gider, fotokopi için kitaplar alır, oradan şehrin en doğusundaki fotokopicime götürür, oradan da öğle şehrin merkezindeki musiki meşkime yetiştirdim. 3-4 saat sonra meşkten çıktığımda hâlâ öğleden sonra olurdu.

Ama bu, kendini hareketsizliğe kaptırmayanlar için. Bu da çok zordur Ankara'da. Akşam insanları hareket ettirip bir araya toplamak çok zordur. Toplansalar da mevzuları genellikle bürokrasi ve siyaset dedikoduları olur. İstanbul'da ise insanlar günde elli şeyi yapmak için arzu duyarlar, enerjileri de vardır, fakat trafikten, meşguliyetten dolayı zamanları olmaz. Orada da arada bir durup insanın kendine eğilmesi çok zor. İstemelerine rağmen arkadaşları orada da başka sebeplerle bir araya getirmek kolay olmuyor. Gelince de genellikle para konuşurlar.

Ankara'ya dair bir film çekseniz konunuz ne olurdu? İstanbul'a dair bir film çekseydiniz ilk sahne nereden başlardı?

Ankara'da bir Altındağ belgeseli çekmek isterdim. Aslında daha yok olmadan önce bunu TRT'deki arkadaşlara da teklif etmiştim. Ardı gelmedi. Şu anda "gecekondu" kavramının icad edildiği, "mahalle" havasının hâkim olduğu bu semt neredeyse yok oldu. Oradaki insan hikâyelerini, yaşadığım havayı anlatmayı çok isterdim.

İstanbul'da ise ilk görüntülerim her zaman Boğaz'ın kenarından başlardı. Beşiktaş'taki Yahya Efendi Dergâhı ve asude bahçesi ilk sahne olurdu. Oradan da sahili takip ederek Eyüp Sultan hazretlerinin yanına uzanırdım. Oradan da Eyüp Mezarlığı'ndaki Kaşgarî Dergâhı ve Zekai Dede Efendi'nin kabri...

ANKARA'DA KEŞF ETMELİSİNİZ!*

Son aylarda Rasim Özdenören ile TV'de görmekte olduğumuz Savaş Ş. Barkçin'e Mehmet Erken sordu.

Geçmişte yaşamış zâtların hayatını okurken, "Hem musiki ile uğraşırdı, hem âlimdi, hem muhaddisdi, hem de zamanının en önemli tüccarlarından biriydi" şeklinde cümleler görür, şaşırtırız biz modern insanlar. "Bunlar alakasız şeyler, nasıl bir arada yapıyormuş?" deriz ve hayretler içinde kalırız. Aşağıda kendisiyle yapılmış ufak bir söyleşiyi okuyacağınız Savaş Ş. Barkçin de bana kalırsa bu hayretlerimize muhatap olacak isimlerden birisi. Siyaset biliminde doktora sahibi olan Barkçin, 1989'dan beri çeşitli devlet kademelerinde görev almakla birlikte musikî icrâ ediyor, TV projeleri yapıyor, kitap yayımlıyor...

Geçtiğimiz bir iki ay içinde isminizi farklı vesilelerle duyar olduk. Bu durumun sebebi hikmeti nedir diye sorsam. Bir se-

* Dünya Bizim websitesinde 29 Kasım 2009 günü yayınlanan mülâkattır.

ne önce kültür alanında ismi pek bilinmeyen bir ismi son birkaç ay içinde üç farklı iş ile duymamızı neye borçluyuz? Ya da daha önce olayların arkasında görüyorduk da şimdi mi ortaya çıktı bu isim?

Çok değerli kardeşim Mehmet, önce şunu söyleyeyim. Bir şeyin adı, o şeyin yâdıdır. Bizim ismimiz ne üstadlarımıza lâ-yık, ne de Hakk'ın bize verdiği kıymeti gösterecek bir düzeyde. Evet, birkaç işimiz son bir yıla denk geldi. Ama hâlâ öğreniyoruz, hâlâ eksikiz. Biliyorsunuz, memurum; yirmi sene olmuş. Hem devlet hizmetinde, hem de akademik ve edebî alanda hep yeni ve güzel şeyler yapmak istedim. Mevlâ nasib etti, güzel işler de yaptık.

Bence kişi, pek çok kabiliyetle yaratılır. Her birini işlemek, verimli kılmak, eser vermek gerekir. Herkes şarkı söyleyemeyebilir, ama şarkı dinlemek de bir kabiliyettir. O da meselâ güzel resim yapar, gezer, konuşur. Aksini söylemek Allah'ın cömertliğine bühâtân olur. Durmamak lâzım. Sevgimiz de bir nimettir bir konuya, bir sanata, bir uzmanlığa. Ama sevgiyi ilgiye, ilgiyi de bilgiye çevirmek gerekir.

En büyük eksikimiz, her birimizin, mesela öğrencinin, memurun, iş adamının, müzisyenin, vs. kendini o alana hapsetmesidir. Tek yönlü ve tek boyutlu olmaktan rahatsızlık duymuyoruz. Halbuki insanın bir ilgi ve bilgi alanı ne kadar gelişirse, yaptığı diğer işler de o kadar zenginleşir. Benim edebiyat ile ilgim olmasa, musiki konusundaki bu büyük zâtı yeterince ifade edemezdim. Musiki ile ilgim olmasa, gazeller yazamazdım. Çünkü iç musikiyi duymanız ve ifade etmeniz gerekir.

Bunların hepsi de benim mesleğime yansıyor. Yazdığım metinler ve yaptığım resmî konuşmalar diğerlerinden elbette farklı oluyor. Çünkü ben, beslendiğim her alanı diğerine yansıtmayı seviyorum. Zaten hayatta birbirinden kopuk, duvarlarla çevrili hiçbir alan yok. Musiki dediğinizde matematik kadar fizik, gönül kadar edebiyat içindesiniz. Tarih ile ilgilisiniz; zira eski bes-

tekârları tanımanız ve onların kişilik özelliklerine talip olmanız sizin özgün sesinizi oluşturur.

Ama insanlar tarafından bilinmek, kâmil olmak demek değildir. Öyle çok meşhur kişi var, ama hiç de iyi anlamıyoruz onları. Öyle olmaktan Yaradan'a sığınırız. Ben mutfakta aşçı olmayı, yemeği sunan garson olmaya tercih ettim hep. Devlet hizmetim de böyledir, fikrî ve edebî meşgalelerim de.

Rasim Özdenören ile tanışıklığınız nereden başlıyor acaba? Ve herkesin merak ettiği soru; onu televizyona çıkarmaya hatta düzenli program yapmaya nasıl ikna ettiniz?

Rasim abiye ben Devlet Planlama Teşkilatı'na girdiğimde tanıdım. Yirmi sene olmuş demek ki! Bizim orada büyüğümüzdü. İlk yıllarda yazdığım amatörce kısa hikâyelerimi, şiirlerimi, denemelerimi ona gösterirdim. O da her zamanki olgunluğu ve tevazuu ile beni teşvik ederdi. Ayrıca fırsatım oldukça sohbetinde bulunmaya da gayret ederdim. Sağ olsun, bize gerçek bir "ağabeylik" yaptı.

Onda gördüğüm en büyük fazilet, işte budur: Karşısına gelen herkesin seviyesinden muhabbet eder, herkesi iyi işlere teşvik eder. Gerçek abilik budur.

Aslında Rasim abiyle bir program yapmayı, TRT yöneticileri birkaç seneden beri arzu ediyorlardı. En son bana bu düşünceyi açtılar. Ben de Rasim abiye konuyu açınca, sağ olsun teklifi kabul etti. "Mâverâ'ya Yolculuk" böyle doğdu.

Belki izleyicilerimiz bilmiyorlar. Ben Rasim abiye önceden hiçbir sorumu asla göstermem. Konuları beraberce konuşup belirliyoruz. Ama ne soracağımı o bilmiyor. Böylece gerçek sohbet tadını yakalamayı hedefledim.

Ramazan boyunca Gönül Makamı programını izleyen insanlar, "Keşke Ramazan'dan sonra da devam etse" diyordu ve siz de Ramazan'dan sonrasında programı devam ettirmeye ça-

*lıyorsunuz. İzleyicilerin bir diğer isteği de keşke daha uzun ol-
sa şeklinde. Bu konuda bir çalışmanız var mı? Bir de ben özel
olarak bu programların CD-DVD şeklinde yayınlanıp yayınlan-
mayacağını soracağım. Çünkü programlar klasik bir TV prog-
ramının ötesinde bir ders niteliğinde...*

Sizin gibi değerli dostlarımızın yoğun ilgisi ile Gönül Makâmı devam ediyor; güz dönemi boyunca en azından.

TRT'nin planlamasına göre hareket ediyoruz. Biliyorsunuz, Ramazan'da hemen her gün program yaptık. TRT o zaman bize planlamaları içinde sadece 15 dakika verebilmişti. Biz "Bu vakit yetmez" demedik; o sürenin içinde de güzel bir örnek ortaya koymaya çalıştık.

Şimdi ise bize verilen süre 30 dakika. Yine bizim ve herkesin istediği kadar uzun değil; ama madem imkânımız bu, biz de o süre içinde güzel şeyler yapmaya çalışırız.

Aslında hepimizin bir eksikliği bu; şartları yetersiz görünce şikâyet edip ipe un sermek. Halbuki her kısıt, size bir fırsat demektir. Hele söz konusu olan, musikimiz gibi insanı olduran bir gerçeklik, bir değer, bir gelenek ise. Biz bunu yapmaya çalışıyoruz.

Bütün Gönül Makâmı ekibi, musikimizin klasik anlayışında olan kardeşlerimiz. Sağ olsunlar biz en başta davet ettiğimizde hepsi bir soru bile sormadan seve seve kabul ettiler ve fedakârca emek sarfettiler. Murat Salim Tokaç, Ahmed Şahin, Murat İrkılat, Mehmet Kemiksiz, Halil Uğur Kutlu ve şimdi de ekibimize eklediğimiz Emre Erdal, hepimiz en seçkin eserlerin en kaliteli icrâlarını sunmaya çalışıyoruz.

Programın kışın da devam etmesini arzu eden izleyicilerimiz ve dostlarımızdan görüşlerini TRT'ye iletmelerini istiyoruz. TRT yönetimi bu görüşleri dikkate alıyor.

Programın kayıtları TRTnin arşiv yayıncılığı çerçevesinde DVD olarak yayınlanabilir. Bunun için de lütfen görüşlerinizi TRT'ye bildiriniz.

Bu arada bir müjde vereyim. Biliyorsunuz Gönül Makamı, musikimizin derinliğini, tasavvufî boyutunu ve anlamını ortaya koyan ilk ve tek program. Şimdi bizim bu anlayışımızı yansıtacak bir albüm-kitap çalışmamız var. Nasipse önümüzdeki yıl CD'li bir kitap yayınlayacağız. 3 veya 4 CD den oluşacak bu albümde ekibimizin icra edeceği eserler bulunacak. Bu, dediğiniz gibi musikimizi, makamları ve onların sembolizmini ve anlamını keşfetmek isteyen herkes için temel bir külliyât olarak tasarlanacak. Görselliğinden müziğine kadar bütüncül ve çok kaliteli bir eser ortaya koymaya hedefliyoruz. Çalışmalara başladık bile.

Ahmed Avni Konuk hakkındaki kitabınız alanında önemli bir boşluğu doldurmuş gibi duruyor. Kitabın içeriğinden anladığımız kadarıyla da siz kitap üzerinde epey bir uğraşmışsınız. Kaynakçada belirtilen belgelerin arasında dolaşırken, Ahmed Avni Konuk'un ötesinde birçok isme dair farklı bilgilere rastlamışsınızdır diye düşünüyorum. Kitaba alamadığınız bölümler oldu mu?

Doğrudur. Bu büyük insanı tanımaya çalışırken, pek çok başka değerli insanı da tanımış olduk. Ahmed Avni Bey hazretlerini araştırırken, Ahmed Amiş Efendi hazretleri gibi, Hüseyin Vassâf Efendi gibi, Mehmed Ali Aynî gibi, Abdülhayy Öztoprak, Halil Can gibi kişileri de tanımış oldum. Mevlevî geleneğine mensup birçok kişinin Cumhuriyet döneminde gittiği farklı, bazen zıt yönleri görme imkânım oldu.

Bunun yanı sıra posta ve telgraf tarihimizi, çok özel bir okul olan Dârüşşafaka'nın tarihini de okudum. Bu aynı zamanda teknoloji ve eğitim tarihimiz anlamına gelir.

Yine musikimizin anlamı ve doğru ve çarpık anlamalar üzerine pek çok makale ve kitaba rast geldim. Nasib olursa musikimizdeki bugün gördüğümüz çarpıklığın siyasî ve kültürel dönüşümden nasıl etkilendiğini gösteren bir eser kaleme almayı düşünüyorum.

Ayrıca Konuk'un yayınlanmamış küçük hacimli risalelerini Latin harflerine çevirip yayınlamayı da ümid ve niyâz ediyorum.

Çalışmalarınız sırasında “Keşke şu isim ile ilgili de bir kitap yayınlansa” diye düşünmüşsünüzdür. Sizin yakın ya da uzak gelecek için böyle bir planınız var mı? Ya da aklınıza gelen, “Benim gücüm yetmez ama bir başkası şu isim hakkında çalışsa” diyebileceğiniz isimler kimlerdir?

Mehmed Ali Aynî bir felsefeci-mutasavvıf olarak hayatını yazmayı düşündüğüm başka bir görünmeyen umman.

Yine meşek silsilemizdeki üstadlarımızdan Emin Kılıç Kale, mutlaka bir kitap içinde etraflıca ele alınmayı hak eden bir değerdir. Hakkında pek çok spekülasyon vardır, seveni-sevmeyeni çoktur. Kendine has görüşleri ve tarzı olan bir insan. Ahmed Avni Bey ve dolayısıyla İsmail Dede Efendi ve Zekâî Dede Efendi hazretlerinin musiki anlayışını, onun icrâları ve musiki sohbetleriyle anlayabiliyoruz. İnşallah onun hakkında da hakkaniyetli ve etraflı bir çalışma yapmayı arzu ederiz.

Ankara doğumlu olmanız ve halen Ankara’da bulunuyor olmanız, hem de beş senenizi İstanbul’da geçirmiş olmanıza rağmen Ankara’da yaşamaya devam ediyor olmanız hasebiyle, Ankara’ya dair birkaç kelam alsak sizden? Nedir sizi Ankara’ya bağlayan? Siyaset midir, görevleriniz midir, hatıralarınız mıdır? Ankara’da günler nasıl geçer ya da?

Ankara kendini atalete, şehrin yaydığı tekdüzeliğe bırakmayan birisi için inanılmaz derecede verimli bir şehirdir.

İstanbul şöhretin, Ankara halvetin olduğu yerdir. Arkadaşlıklar, dostluklar daha samimîdir. Çünkü peşinden koşulacak maddî kazançlar ve şöhret yoktur. Memur olanların tek sermayesi isimleridir. Birçok temiz, dürüst ve çalışkan memurlar vardır. Öyle olmak, ismimizi de öylece korumak için mücadele ederiz burada. Asıl değer buradadır bence.

İstanbul bugünkü hâliyle siyaseti anlamaya da, siyasete ve devlet yönetimine katkı sağlamaya da çok yatkın değildir. Her şeyi gazetelerden takip eden pek çok aydın arkadaşım var orada ya-

şayan. Oysa ne gazeteler, ne de akademik jargon size Ankara'daki gerçekliği yansıtamaz.

Sanılanın aksine, Ankara'da yaşayan çok kıymetli insanlar vardır. Rasim abi bunlardan birisi meselâ. Ama fark şudur ki, İstanbul'da bu isimleri zaten duyarsınız, Ankara'da ise keşfetmek zorundasınız.

Aynen mescidler gibi. İstanbul'da camileri hemen fark edersiniz. Ankara'da ise özellikle merkezde pek çok yeraltı mescidi vardır. Caddede yürürken göremezsiniz, yerlerini bilmeniz, sormanız gerekir.

Ankara'da fikrî birikimi olan, edebî zevki olan pek çok memur var. Meselâ biz elimizden geldiği kadar her ay bir meşk meclisi tertib etmeye çalışıyoruz. Yine sık sık toplanmasa da bir klasik şiir-musiki halkamız var. Pek çok İstanbul aydınından daha farklı ve zengin memur aydınlar vardır burada. Onlarla muhabbetinizle oldukça çok önemli birikimler elde edersiniz.

Meselâ Zekâî Dede Efendi hazretlerinin silsilesine mensup üstâdım Ali Sarıgül de Ankara'da memur. Onun yönettiği ver her cumartesi günü toplanan meşk halkamız var. Yıllardır meşk ediyoruz. Memleketin başka yerlerinde, hatta İstanbul'da bozulmamış bir anlayış ile bu şekilde meşk eden var mıdır, bilemiyorum.

Ankara'daki pek çok abimizden çok istifade ettik, ediyoruz. Bilenler bilir. Mahviyyet için çok uygun bir şehir yani. İstanbul ise kişiyi çabuk meşhur eden ama samimiyeti, hasbiliği mahveden bir şehir. Daha vahşî ve sentetik. Panzehiri de var ama. Süleymaniye'de geçireceğiniz bir dem, Boğaz'ın maviliğini seyredeceğiniz bir an, pek çok rezilliği örtmeye yetiyor. Elbette hikmet ve kültür sahibi pek çok değerli üstâdımız orada.

Ben bir aralar bir abimiz Ankara'nın çoraklığından yakınınca şunu söylemiştim: "Ankara bir çöle benzer, orada hareketsizliğe direnmeniz gerekir. İstanbul ise bir panayırdır, orada da harekete direnmeniz gerekir."

Elbette İstanbul'dan bir tat almadan Ankara'da anlam, gelecek ve derinlik üretmek mümkün değil. Ben hamd olsun İstanbul'dan hiç kopmadım, kopmam.

Ama burada olmanın da avantajları var. Meselâ, profesyonel dünyadan uzak olduğunuz için hasbî arkadaşlar ve esaslı bilgiler elde etmeniz daha kolay. Bir de İstanbul'da tek boyutla olayları değerlendirme imkânı varken, Ankara'da çile çekip de fikirden uzaklaşmamış kişiler olayları daha dengeli değerlendirebilir.

Yine, burada zaman o kadar bol ki, eğer kendinizi insanı zehirleyen tembelliğe terk etmezseniz, hareketsizliğe direnirseniz bir gün içinde beş ayrı yerde beş ayrı iş yapabilirsiniz. Ben bunu nimet olarak görüyorum şahsen ve değerlendirmeye çalışıyorum. İstanbul'da bir günde ancak bir-iki ayrı yerde iş yapabilen dostlarımızı görünce şükrediyorum.

Ben Ankara doğumluyum ve üniversite dışında hep bu şehirde bulundum. Ama İstanbul'u iddia edebilirim ki pek çok İstanbulludan daha iyi bilirim. Gezen daha iyi bilir hesabı! Yine İstanbul benim için vazgeçilmez bir nefeslenme, ferahlama mekânıdır. Hele Üsküdar, Yahyâ Efendi Dergâhı ve Boğaz.

İstanbul'a gezmeye gelmek, kısa iş gezileriyle de olsa gelmek insana taze kan sağlıyor. Bazen Beylerbeyi veya Büyükdere taraflarında gezdiğimde, akşamları kızılbaşan Boğaz ufkunda Beşiktaş'tan güzel Üsküdar'a geçerken, hele hele baharları gök ile deniz aynı renge büründüğünde durup diyorum kendi kendime: "İstanbul'a yerleşmeli!" Ama bir dakika sonra trafik karmaşasını görünce bütün şevkim kırılıyor. Belki emekli olunca küçük bir köşesine yerleşmek isterim. İstanbul'un çilesi de bu...

İstanbul'u şimdilik tadımlık seviyorum. Pek çok İstanbullunun bir yılda göremeyeceği güzelliklerin tadını bir günde çıkarmanın keyfini sürüyorum. "Seni uzaktan sevmek aşkların en güzeli" diyorum... Şimdilik ama....

21. ASIRDA BİR DİVAN ŞAİRİ: ZEREŞŞÂN*

Dış politika ve siyaset alanında hem akademisyen hem de üst düzey bürokratik yapan, aynı zamanda fikir, sanat, edebiyat ve musiki alanında da verimleri bulunan Dr. Savaş Ş. Barkçin, Zereşşan mahlasıyla yazdığı Dîvân'ı ile klasik şiir alanındaki birikimini de ortaya koydu. Dr. Barkçin'e Litera Yayıncılık'tan okura ulaşan bu kıymetli eseri ve klasik şiir geleneğini konuştuk.

Kelimelerimizin, kavramlarımızın hızla tükendiği bir zamanda bir Dîvân'la okur karşısına çıkarken endişeleriniz oldu mu?

Olmadı, çünkü ben bir dîvân yazmak üzere şiir yazmadım. Aslında öyle dîvân şiiriyle meşgul olan birisi de değildim. Bu şiir-

* 13 Şubat 2014 tarihinde *Star* gazetesinde yayınlanan mülakattır.

ler bir gün âniden bu şekliyle, yani klasik şiir tarzında içime doğdu. İlk başlarda bazen günde 5-10 gazel yazıyordum. İşte, evde, seyahatte, sokakta, her yerde... Sonra bu akış giderek azaldı. İlk gazelimi yazmamdan yedi sene sonra dîvân hacmine geldiğini gördüğümde de yayınlamaya karar verdim. Kendi tarzıyla, vezniyle, kavramlar ve imgeler âlemiyle böyle bir söyleyiş ortaya çıktı. Elbette eksigi çoktur, ama benim iddiam yok. Bizde sanat aşkı yok, aşkın sanatı var. O yüzden benim şiirim, eksikleri olsa da aşk ile geleni vermekten ibarettir.

Osmanlıcanın son dönemde yeniden gündemimize girmeye başlaması yüzümüzü Dîvân şiirine döndürmemizi sağlar mı?

Ben ona “dîvân şiiri” değil, “klasik şiir” diyorum. Çünkü bizim için her şeyin özü olan tevhîdi, sadece şiir külliyatı demek olan dîvânlarda değil başka şiir türlerinde de görürüz. Tek Parti döneminde Osmanlı geleneğini kötülemek ve çarpıtmak için müzikte yapıldığı gibi, şiirde de “halk şiiri” ve “dîvân şiiri” diye suni bir ayrım yapıldı. Oysa meselâ Erzurumlu Emrah hem gazelleri, hem de koşmaları olan bir şairdir. Bu ayrım “asilzâde” sınıfı olmayan bir toplum için geçersizdir.

Klasik şiiri değerli kılan, bir iman, muhabbet ve huzur medeniyeti olan İslâm medeniyetinin gönül dili olmasıdır. O yüzden dilin ve alfabenin değişmesi, sekülerleşme, geleneğe düşmanlık gibi engellere rağmen müracaat edip besleneceğimiz ana kaynak odur. Bugünün söyleyişi ne olursa olsun, klasik şiirin dile getirdiği öze bağlanmak şarttır.

Klasik Türkçe demek olan Osmanlıca'yı hepimiz bilmeliyiz. Fikrimizin fakirliği, en başta dilimizin fakirliğinden geliyor. Bugün ne güzel ki klasik şiire ilgi büyüyor, büyümeli. Fakat sadece “ne harika şiirler” deyip bırakmamalı, o kelimelerin arkasındaki gönül, iman ve fikir dünyasını da keşfetmeli ve bağlanmalıyız.

Öyle ki o bağ ile bugün “kendisi” olan yeni bir medeniyet inşa edebilelim. “Şiirden bir medeniyet çıkar mı” derseniz, şiir böyle kavranırsa elbette çıkar.

Dîvân şiiriyle bağ kurmanızda müzisyen olmanız yol açıcı oldu mu?

Elbette... Çünkü müzik, şiirin kardeşidir. Medeniyetin üç damgasından birisi şiirdir. Diğerleri müzik ve mimarîdir. Müzik nağmelerle yazılan şiir, şiir ise kelimelerle yapılan müziktir. Mimarî ise üç boyutlu müzik demektir. Zaten medeniyetin her alanının olduğu gibi, müzik ve şiirin de özü birdir. O öz de tevhîddir. Tevhîd diye Hak'ta, Hak ile, Hak için bilmeye, kılmaya, olmaya denir. Sadece müzik eserlerinin güfteleri açısından değil, aktardıkları gönül mesajları bakımından da kaynak tevhîddir. Şeyh Gâlib Dedemizin şiirindeki anlam ne ise, Dede Efendimizin besmelerindeki anlam da odur.

Dîvân-ı Zereşân hangi şiirlerden oluşuyor? Dîvânınız biraz da klasik şiire saygı duruşu gibi. Kasidelerinizi okurken kimler hatıra gelecek?

Bu dîvân, müretteb bir dîvan. Yani klasik dîvan sırasını takip ediyor. Uzun zamandır, belki son yüz yıldır bu hacimde bir dîvân çıkmamıştı. Ben “eski şiir”, “eski musiki” diyerek geleneğimize ağıt yakanları asla benimsemiyorum. Çünkü inanan bir kişi bile kalsa dava değişmez. Yaşıyorsam yaşatmak da görevim demektir. Klasik şiirimize de bu nazarla bakıyorum. O yüzden, dîvanımızda klasik şiire bağlanan, o duygu ve ifade âleminde ses vermeye çalışan şiirler var. Ama “bugün yazılması gereken şiir” budur diyemem. Arûz ile yazmak, klasik Türkçe kullanmak gönlün kendisi ve Rabbimizle sohbetini aktarmada şart değil. Asıl mesele, klasik şiirin özündeki anlama bağlanıp, bugünün sesini vermektir. Ben-
ce bugün bu işi en mükemmel yapan Sezai Karakoç'tur.

Dîvanımızda Mevlâmıza niyâz ettiğimiz “Esmânâme” başlıklı münâcaat ilk bölüm. Her beyitte Mevlâmızın güzel isimlerinden birisini zikrediyoruz. Sonra Peygamber Efendimiz (s.a.v) için nâçizâne yazdığımız naatlar, sonra kasideler, gazeller, kıt’alar ve en son tek beyitler geliyor.

Kasideler övgü şiirleridir. Bunlar da övgüye lâyık olanlar için, yani gönül sultanımız Mevlânâ hazretleri, şiirde rehberim olan Şeyh Gâlib Dede hazretleri ve musikide rehberim olan Ahmed Avni Konuk hazretleri için yazıldı.

Dîvân şiiriyle bağımız hangi dönemde koptu? Bu anlamda Dîvân-ı Zerefşân’ın gelenek ile bağı tazeleyen bir eser olduğunu söylemek mümkün mü?

Klasik şiir ile bağımız “kendimiz” olmaktan çıktığımızda koptu. İki yüz yıldır bütün İslâm dünyası yanlış bir soru soruyoruz: “Ne oldu da Batı’dan geriye düştük” diye. Gerçek soru, “Ne oldu da kendimiz olmaktan çıktık” olmalı. Kendinden kopuş sadece şiirde olmadı; müzikte, sanatta, mimaride, kısacası medeniyetin her alanında oldu. Kendisini aşağı, Batı’yı ise üstün bilen kompleksin resmî standart hâline gelmesiyle oldu. Yani Tanzimat’tan bu yana klasik müzik, mimarî gibi klasik şiir de kendilik bilincini kaybetti. Fikrin fakirleşmesi en başta şiirin fakirleşmesiyle oldu. Kendine düşman olanlar tahrip ederek, kendini mazide donduranlar, yani muhafazakârlar da “eski” diye diye geleneğimizi hayattan kopardılar. O dönemden beri has şiir ve kendisi olan şair de istisnadır. Düşünün ki Yahya Kemal bile kendi klasik şiirimize, Paris’te geçirdiği yıllarda Fransızların klasik şiirlerine olan bağlılığını görerek eğildiğini ifade eder.

Söyleyiş olarak geleneğe sadık kalmayı mı tercih ediyorsunuz, yoksa dîvân şiirinde yeni bir dil kurma kaygınız var mı?

Şiirde de, müzikte olduğu gibi endişem şu: ilhâm ile geleni buyur etmek ve kalıbı değil, anlamı yaşatmak. Dîvân’da elbet-

te klasik söyleyişe tâbi oldum. Ama olması gereken tek tarz, hele bugünün tarzı olarak görmüyorum klasik şiiri. Ben klasik şiirimize sadece şiir olarak değil, tefekkürün evi olarak bakıyorum. Herkesin anlam, imge, düşünce devşireceği büyük bir okyanus olarak bakıyorum. Bu imkânı kullanan herkes daha kendi, daha açık, daha engin bir insan olacaktır. Medeniyet insanı da bu üç vasfa sahip olana denir zaten...

MODERN ÇAĞIN SON DİVANI*

Dîvân Edebiyatı'nın geçmişe ait bir değer olduğu, yeniden üretilemeyeceğı düşünülürdü. Bunun da başlıca nedeni, dil sorunu. Oysa siz Dîvân Edebiyatı'nın biçim ve dil özelliklerine sadık, diğer taraftan yeni bir içeriğe sahip şiirler kaleme alırsınız. Bize bunun macerasını, karşılaştığınız güçlükleri, bu fikrin nereden çıktığını anlatır mısınız?

Bence besteler, şiirler, fikirler gönlün taşmasından doğar. Gönlül neyle dolarsa onu taşırır. Müzik alanındaki besteler olsun, serbest veya hece ölçüsüyle şiirler olsun, hamdolsun gönlümüze dolan aşkın, muhabbetin, vahdetin her taşıdığına ortaya çıkıyor. O yüzden sanatı aynı kökten geldiğı "sun'îlik" olarak değil de "aşkın taşması" olarak tarif ediyorum. Bu taşma, hangi kaba akarsa bir eser oluyor. İlham sadece sanat ile ilgili bir şey değil. Aynı ilham bir besteye, bir şiire olduğu kadar, bir makaleye, bir konuşmaya, bir derse kolaylıkla dönüşebiliyor.

* 4 Şubat 2014 tarihinde *Akşam* gazetesinde yayınlanan mülâkattır.

Öte yandan “dîvân edebiyatı” kavramını doğru bulmuyorum. Ben ona “klasik edebiyat” diyorum. “Dîvân şiiri” değil, “klasik şiir” diyorum. Çünkü geleneğimizde “dîvân” denen şiir kitabıyla edebiyatın tanımlanması çok yanlış. Zaten pek çok klasik şairin sadece arûz ile yazılan şiirleri yok. Erzurumlu Emrah mesele; hem gazelleri, hem nefis koşmaları vardır.

Bu şiirle uğraşanların saray çevresinden oldukları şeklinde Cumhuriyet’in ilk yıllarında üretilen izahlar da yanlıştır. Müziği olduğu gibi, şiiri ve diğer sanatları “halk” ve “saray” diye ayırmak bizim medeniyetimizin özü açısından yanlıştır; “üst” ve “alt” kültür kavramları bile. Çünkü aristokrasisi olmayan, padişahı bile yerde bağdaş kurarak, en sade kıyafetler ile tahta kaşıkla tahta tasta çorba içen bir geleneği, böyle sığ ve Batı’dan aparılmış bir ikilik ile isimlendirmek yanlış...

Nitekim ben de klasik müzik, şiir, hat ve mimariyle ilgili eserler veriyorum; ama sarayla-konakla bir işim yok. Aksine Ankara’nın en yoksul semti Altındağ’da doğdum ve büyüdüm. Memurum. Zaten duygunun, aşkın, ilhâmın sarayla-konakla ne ilgisi olabilir?

Ben bütün bu sahte kavramları reddediyorum. İnanan bir kişinin kavramları da inancından kaynaklanmalıdır. O yüzden artık şu kendimizle olan kavgamıza bir son vermemiz gerekiyor. Kendimize ait her şeyi aşağı görmek, Batılı referanslarla konuşmak komplekslerine bir son verelim. Bizim derdimiz yön isimleri değil; Batı-Doğu değil. Bizim derdimiz kendimiz olmak.

Bu açıdan klasik şiir de, hat da, müzik de benim için muazam ummanlardır. Bunları ayrı ayrı saydım ama aslında hepsi bir ummandır. O tek ummanın adı da tevhîddir. Yaradan’ın birliğidir, aşkıdır, verişidir. O ummanın içine dalan, başka yerde, Batı’da, Doğu’da gördüğü gölleri, dereleri de takdir eder. Onlardan da yararlanır. Ama umman ve dere farkını unutmaz, “kendi” ummanı nedir, bu konuda da kafası veya gönlü karışmaz.

İnsanımızın yeri geldiğinde, iman bağıyla bağlandığı Mevlânâ hazretleri, Şeyh Gâlib Dede gibi umman görmüşleri de-

ğil de, kendisi zaten suya muhtaç Batılı bir düşünür veya yazardan bahsetmesi, alıntı yapması beni çok üzüyor. Hikmet her yerdedir, evet ama aynı zamanda bilenler ile bilmeyenler de bir değil.

O yüzden klasik şiire “geçmişte kalmış” dersek onu gerçekten de “geçmiş”te bırakmış oluruz. “Geçmiş” bir şeydir, “eski, “kadim”, “klasik” ayrı şeyler. Bizdeki “kendimiz olma” sorunu o kadar derin ki “aslımız” demek olan her şeye hemen “eski” veya “geçmiş” damgasını vurup, toprağa gömüyoruz. Oysa “klasik” diye yaşayan ve yaşatan değerlere denir. Klasik şiirimiz de böyle. Az bile-ni, az zevk alanın olması onu değersiz yapmaz; aksine o değere bağlananlar bugünü daha anlamlı yaşar.

Benim yazdığım şiirler elbette bugünün insanının dil, üslup, şekil, hatta anlam ve duygu olarak hemen kavrayabileceği şiirler değil. Zaten benim de “Bugünün şiiri böyle olmalı” gibi bir iddiam yok; aksine, bugünün şiiri açık, dili bugünkü dil olmalıdır. Bence bugünün gerçek şairi Sezai Karakoç’tur. Çünkü Karakoç üstâdımızın serbest ve günümüz diliyle yazdığı şiirleri ile Şeyh Gâlib Dedemizin arûz ile ve klasik Türkçe ile yazdığı şiirler arasında görünürde fark olsa da, anlam kaynağı aynıdır. İkisi de hikmet denen anlam dünyasının pırıltılarıdır.

O yüzden benim klasik şiirlerim bana ilhâm olarak, zevk olarak, bir âlem olarak öyle gelen ve yazdığım şiirler. Kendi içindeki müziği, anlamı, şekli, her şeyi birbiriyle sarmaş-dolaş olan şiirlerdir... Bir anlamda, belki son 150 yıldır ilk defa bu hacimde ortaya bir dîvân çıktı. Bu zamanda böyle bir dîvânın olmasını bence şöyle anlayabiliriz: geleneğimizin o muazzam anlamlar, semboller ve çağrışımlar âlemi ile her an irtibat kurabiliriz ve kuralıyız. O anlam dünyasının tek ifade edilme şekli bir tekarûz ile yazılan klasik şiirler değildir. Türkülerden koşmalara, mânilerden nefeslere, atasözlerinden fıkralara kadar her eser de böyledir. Mesele klasik şekli değil, o şeklin sarmaladığı özü keşfetmek, ona bağlanmak ve bugüne söylemektir.

Bugün herkes istediği şekilde şiir yazabilir elbette. Bugünün şiiri, bugünün insanına diliyle, duygusuyla, imgesiyle hitap etmeli. Ama bugün Türkçe şiir yazan birisi Hazret-i Fuzûlî'yi, Emrah'ı, Nâbî'yi, Gâlib Dede'yi emek verip okumadıkça, içselleştirmedikçe, onların dile getirdiği güzellikleri tanımadıkça "ben şairim" demesin. Batı dedikleri yerde en modern şairler bile Yunan mitolojisini, Hristiyan ıstılahını, Şekspir'i veya Milton'ı bilmezlerse itibar göremezler. Zaten bizim sandığımızın aksine onların imge dünyaları da geleneklerinden beslenir.

Bir de klasik şiirimize ve müziğimize durup durup "eski" diyen Yahya Kemal gibi şairler var. Kendimizi küçük görmemiz klasiklerimizi küçük görmeye yöneltiyor bizi. Ama bir de zıddı olan bir körlük var. O da "anlam"a değil, "kabuk"a bakmak, şiiri hikmet olarak değil "estetik bir form" olarak görmek. Bize "muhafazakâr" olarak tanıtılan Yahya Kemal gibi şairlerin geçmiş ağıtçılığını da reddediyorum. Biz anlamın çocuğuyuz, kabuğun değil. Anlam eskimez, sadece şekil değiştirir.

Bu uzun girizgâhtan sonra gelemim klasik şiire nasıl başladığıma. Belki size garip gelecek ama, ben ilk gazelimi yazana kadar dîvân şiiri ile hiç hemhâl olmadım. Öyle dîvânları açıp okuyan, her gün birilerine beyit gönderip, beyit alan kişiler vardır. Ben öyle birisi hiç olmadım; hâlâ değilim. Fakat bir an geldi, üstâdlarımızın "vecd-i dil" dedikleri, gönül coşkusu şiir olarak taşıtı. Ama bu kez daha önce yazdığım serbest veya hece ölçüsüyle değil, arûz ölçüsüyle şiirler geldi. Yoksa "Ben dîvân yazayım", "Çok şiir yazayım ki bir dîvânım olsun" gibi bir düşüncem ve iddiam asla olmadı.

Sanki bir anda bir musluk açıldı. İlk başlarda oluk oluk akıyordu. Gün geldi, 7-8 gazel yazdığım oldu. Bir süre sonra akan su gittikçe azaldı. Şimdi ise damlıyor, o da nâdiren. Bütün bu süreç yedi yıl sürdü. Yani ilk gazelimden dîvânın basımına kadar...

İlhâmın yeri ve şekli yok. Şiirlerim kadar benim bestelerim, sohbetlerim ve yazılarım için de bu böyle. Çalışırken, toplan-

tıdayken, seyahat ederken, birisini beklerken, evde, lokantada, uçakta...

Dikkat ederseniz, dîvân geleneğine bir “ek” yaptık, şiirlerimizi hangi tarihte, nasıl ve nerede yazdığımızı dîvânda zikrediyoruz.

Bazı şiirler bana rüyada söylendi, bazen bir dostumun bir sözü üzerine, bir şarkıyı dinlerken, bir kişinin hâli bana dokununca ortaya çıktı. Bunları da notlar şeklinde şiirlere ekledim. Hikâyeli şiirler yani. Daha çok resmî görevim için yaptığım yurtiçi ve dışı seyahatlerde yazıldı.

Şiir yazmak kastıyla ve birçok şairin yaptığı gibi bir “işçilik” ile şiir yazmadım. Yazıp, sonradan üzerinde değişiklik yaptığım şiir çok azdır. Besteci dostlarım benden bestelemek için bir şiir talep ettiğinde bile, onlara “bakalım gelirse, ne gelirse, ne zaman gelirse” derdim. Çünkü ilhâmı başka bir niyet ve gayretle karıştırmamak gerekir. Nitekim, o duyguyla dolduğumda bazen bestelemek için bir şiir isteyen bir dostuma dört şiir birden yazıp gönderdiğim de olmuştur.

Kısacası, şiir de insan gibidir. Samimiyete, muhabbete, güzel niyete sahipse gerçek olur, güzel olur, şifâ olur. Taslaklara, okuyucuyu çarpmak için yıllarca düşünülen imge veya mısralara, kendini beğendirmek gibi nefsanî hallere düşerse o zaman “sanat eseri” olur, ama “aşk eseri” olmaz. İnsanlar beğenir, ama onlara şifâ olmaz. İsteyen bir Yûnus veya Mevlânâ hazretlerinin “aşk eserleri” ile âşık olmayan, sanatkâr olan başka meşhur şairlerin şiirlerini okusun. Hangisi insanın kalbini yüceltiyor, hangisi “vay be ne şiir” dedirtiyor!

Şiirlerinizde geçmişin şairlerine göndermeler var, sizin tamamladığınız ya da öykündüğünüz klasik şiirler var. Bunlardan bahseder misiniz?

Gazeller gelmeye başladıktan sonra, Şeyh Gâlib Dedemizin dîvânını aldım. O dîvân bana sırdaştır. Her sıkıntıda, her neşede

Şeyh Gâlib Dedem bana yâr oldu. Çoğu kere dîvânı gelişigüzel açıp gönlüme tesadüfen denk gelen beyitlere baktım, yani tefe'ül ettim. O tefeüllerden nazireler geldi, şiir gelmese bile ferahlıklar, parıltılar ve mânâlar geldi. O yüzden şiirdeki mürşidim Şeyh Gâlib Dedemizdir desem yanılmış olmam.

Kişi kim ile hemhâl olursa, hâli öyle olur. Şeyh Gâlib Dedemizin o eşsiz şiiriyle, yani hikmetiyle hemhâl olmayı sevdim, sevince de hep bu dostluğu istedim. O kadar ki, Gâlib Dedemizin dîvânı okunmaktan ve her yere taşınmaktan neredeyse paramparça oldu.

Ondaki mânâları, hisleri, duyguları, gönül fetihlerini gördükçe, bu gönlümüze etki etti. Bir hisse-i bereket olsun diye onun, Mevlânâ hazretleri gibi büyük âriflerin sözlerini kendi zayıf sözlerimiz arasına kattık. Gönle dokunan her sözden başka sözler neşet etti. O yüzden başta Şeyh Gâlib Dedemiz olmak üzere Nâbî ve Hazret-i Fuzûlî gibi âriflere yazılmış pek çok tanzir, yani nazire, tazmin, yani onların mısırâlarını esas alarak aynı duyguyla yazılmış şiirler ortaya çıktı.

Ben şiiri de, mimariyi de, edebiyatı, müziği, her eser verilen alanı hikmet alanı olarak görüyorum. Gerçek şiir aşktır, hikmettir. Ne şiir, ne müzik, ne de başka bir iş “milleti etkileyeyim, kendimi göstereyim” diye yapılmaz.

Dolayısıyla inancımızda sanat, ahlâkın bizatihi kendisidir. Bir tasavvuf, bir olgunluk, bir kendi olma yoludur. Çünkü kendini “doğa” gibi gösteren “benlik”e değil de, Mevlâmızın nûruyla yarattığı fitratına râm olan kişinin ahlâkı bütün bu Tanrı vergisi yeteneklerle gelişir. Kalp kıramaz, haksızlık yapamaz hâle gelir. Aştan başka bir duyguyla hayata, evrene bakamaz hâle gelir. Kini, nefreti, büyüklenmesi gider. Klasik şairlerimizin ârif olması bu nedenledir. Yoksa “sanat” kelimesi ile akraba olan “sun’îlik” davası ile, beğenilmek kastıyla şiir yazan veya başka sanatlar yapan kişilerin ahlâkına bakınız. Adamlık, olgunluk, güzellik göremezsiniz. Sadece benlik, kibir, maraz görürsünüz. Bunun yazdığı şiirse ârifinki değildir. Ârifinki şiir ise bununki değildir.

O yüzden benim için rehber gönlü Allah aşkıyla muhabbet ile dolmuş, kemâlât yolcusu olan şairler, bestekârlar, mimarlar, yazarlar, düşünürlerdir. Geri kalanlar da elbette şiir yazar, beste yapar; ama sadece hikmet ehli yine onların içindeki mânâyı ve güzelliği sezebilir. Kendilerinin bile bundan haberi yoktur. Bu iki kesim arasındaki, yani kendini bilen ve kendinden haberi olmayan şairler arasındaki ayrımı Mevlâmız Şuârâ, yani Şairler Sûresi'nde beyân buyuruyor. Dostlarımız o âyetlere baksın.

Bunun için dîvândaki şiirlerimde, en fazla şiirleri hikmet olan Gâlib Dedemiz, Nâbî ve Hazret-i Fuzûlî isimlerini görürsünüz. Meselâ Nedim Divânı da kütüphanemde durur. Ama inanın elimi uzatıp kapağını açmış değilim. Çünkü onda bir muhabbet ve hikmet hissetmiyorum.

Dîvân-ı Zerefşan'da tasavvufun, özellikle Mevlevîliğin özel bir yerinin olduğu görülüyor. Bu konuda neler söylemek istersiniz?

Tasavvuf, imanın gönle nakşolmasına denir. Hak ile, Hak'ta, Hak için yaşamaya denir.

Şiirimizde ve fakirin şiirinde tasavvufun esas olması kadar doğal bir şey yok. Çünkü bu eşsiz derinlik ayrı bir alan değil, inancımızın hayatın her köşesine hükmeden bütün dışsal unsurlarıyla mündemiçtir.

O yüzden siyasetten şiire, kunduracılıktan mimariye kadar hayat eseri olan her şey, her insan, her mekân ve her zaman gönül ile var olur. Gönül ile Mevlâ'ya bağlanır. Demek ki tasavvuf hayatın bir alanını değil, bütününü kavrar ve kapsar. Şiirden mimariye, bir meslek icrâ etmekten bir kitap yazmaya kadar.

Söz nimeti ile Allah'ın nimetlendirdiği her kişi, elbette sözün sultanı Mevlânâ hazretleriyle hemhâl olacaktır. Çünkü en güzel mânâlar, semboller, benzetmeler O'ndadır. Çünkü onun sözünün kaynağı Tanrı'nın ve Sevgilisi'nin sözüdür. O'nun sözü Allah ve

Rasûlullah (s.a.v) aşkıyla dolu özünden gelir. Size sizi anlatır. O yüzden Mevlânâ hazretlerini tercümesinden okumamıza ve aramızda yedi asır olmasına rağmen hâlâ bize hitap ediyor, hâlâ aşkını hissediyoruz, hâlâ bizi etkiliyor.

Âşıkların hemen Mevlânâ hazretleriyle tanış olmaları kolaydır; çünkü Hazret-i Pîrimizin zâtı da, eserleri de Allah'ın Vedûd, yani Aşk demek olan ism-i şerîfinden kaynaklanır. Böyle olunca dîvânımda O'nun ismi ve izi olması gayet tabiidir.

İşte bu yüzden Mevlânâ hazretleri dîvândaki ilk kasîdemin ve pek çok şiirimin baş tâcıdır.

Kitabın hat sanatı ile olan ilgisi nedir?

Dîvanımızın tasarımını klasik dîvân tarzında yaptık. Genelde kitaplarımızın tasarımını yapan grafiker Mahmut Acar kardeşim dîvânımızın da nefis bir tasarımını yaptı. Mâdem mahlâsımız “Zerefşân”, yani “altın saçan”, o da kapakta ve iç tasarımda altın renkleri kullandı.

Gerek kapaktaki, gerekse içerideki hatlar da hattat Mahmut Şahin üstâda ait. O da her zamanki engin gönüllülüğü ile bu eserleri bize ikrâm etti. Kısacası, kitabımızın fizikî güzelliğini bu iki dostu borçluyuz. Keşke fırsat ve vakit olsa da tüm dîvânı Osmanlıca olarak da yayınlayabilseydik. Bu kadarına da hamd ederiz.

Hattı aşk derecesinde seviyorum. 2010 yılında hat sanatıyla ilgili yapılmış “Hat: Bir Medeniyet Çizgisi” başlıklı belgeselin metnini ve daha sonra da 2012’de “Kalemin Dilinden” başlıklı kitabı yazmıştım. Dîvânda da Hüseyin Kutlu üstâdımıza hitâben yazılmış ve hat terimleriyle bezenmiş bir gazelim var. Ayrıca sondaki “tasvîrî beyit” dediğim birkaç beyitte de aslında “aşk” gibi bazı kelimelerin Osmanlıca yazımı üzerinde bazı çağrışımları dile getirmek istedim.

HER ŞEY GÖNÜLDE OLUP BİTİYOR*

Aslında ‘Gönlümü put sanıp da kıran kim’ diye sorarak başlamak istiyordum; ama önce ‘gönül’ kelimesinin kendisinden gidelim. Kalp var, yürek var, bir de ‘gönül’ var. Bildiğim kadarıyla başka bir dilde de karşılığı yok.

Gönül kelimesi, kalp kelimesi gibi ‘dönen şey’ demek. Aslında kalp Arapçada ‘dönen şey’ demek. “İnkılab” kelimesi de oradan geliyor. Bir şeyin bir şeye devretmesine, bir şeyin bir başka bir şey hâline gelmesine, bir halden başka bir hâle geçmesine inkılab diyoruz; onun da kökeni kalptir. Kalp demek ki dönen bir şey. Sabit değildir. O yüzden hadîs-i kudside vardır; “İnsanın kalbi, Allahu Teâlâ’nın iki kudret parmağı arasındadır, nereye isterse oraya çevirir.” Bu çevirme, dönme kalp kelimesi ile kendini gösterir. Bu üzerine uzunca düşünmemiz gereken bir şey. İnsanoğlu kendini sabit bir varlık olarak görür. Zahirî bir şey tabii bu... Bir kabı-

* Yusuf Genç tarafından yapılan ve *Cins* dergisinin Mart 2016 sayısında yayınlanan mülâkattır.

mız var ve bu kabın içinde belli miktarda bir şey var diye görürüz. Halbuki o kap, kalp değildir. İkisi başkadır. Evet, kalp, o kabın içinde gözüktür ama aslında bütün kaplar, bütün varlık o kalbin içindedir. Allahu Teâlâ, sonsuzluğu insanın içine koymuştur. Sonsuzluk, insanın dışında değildir. Nitekim Allahu Teâlâ buyuruyor ya, “Ben yere göğe sığmadım, mü’min kulumun kalbine sığıdım.”

Şimdi bunlar bize bir şey söylemeli. Çünkü bir mefhumun hakikatine erişemezsek, o mefhumu tahakkuk da ettiremeyiz. Mefhumlar, fehm etmeye yarayan şeylerdir. Bir şeyi tam manasıyla kavrayabilmek için fehm etmek gerekir. Bunun için mutlaka o mefhumun hakikatine erişmek gerekir. Mesela bizde gönül ehli insanlar vardır. Zikir kalple yapılır, dille yapılır, ama kalp zikirde yoksa o bir işe yaramaz. İman da kalptedir. İman akılda değil, beyinde değildir. Akılla yolunu bulursun, o yol seni kalbe götürürse iman edersin. Yoksa akıl seni kalbe çıkarmadığı sürece bir işe yaramaz. Menzil her zaman kalptir. Çünkü Allahu Teâlâ’nın nazargâhıdır kalp.

Kalp ve gönül kelimelerini aynı şey olarak mı göreceğiz?

Tabii gönül ve kalp müteradif kullanılabilir. Ama gönlün daha çiçeklenmiş bir hâli, daha farklı bir yeri vardır. Bazı kelime bilimcilere göre, “gönül” kelimesi “gömlek” kelimesiyle aynı kökten geliyor. Gömlek değiştirilen bir şeydir. Yine Arapçadaki manasına yakın bir manası var. Kalp nasıl değişen bir şeyse, gönül de değişen bir şeydir. O yüzden insanın aslında şu dünya hayatındaki imtihanı, gönlün bu değişkenliğini Allah’da, Hakk’da sabitlemektir. Bütün hayatımız böyle özetlenebilir.

Ben hep söylerim bunu: Her şey gönülde olup bitiyor. Sizin sıkıntı dediğiniz şey aslında gönlünüz ona razı olmadığı için ‘sıkıntı’dır. Sizin güzel dediğiniz şey aslında gönlünüz ona razı olduğu için güzeldir. “Şu kitabı okudum çok hoşuma gitti, şu düşünceyi çok beğendim” dediğiniz şey kalbiniz ona razı olduğu içindir. Nitekim Allah-u Teâlâ, çok ilginç bir âyet-i kerimede kâfirler için “On-

lar kalpleriyle akletmezler” der. İnsan buna şaşırıyor; normalde fehm etmenin, kavramanın mekânı bize sorsanız akıldır. Fakat buradan anlıyoruz ki anlamamanın, idrâk etmenin asıl adresi gönüldür.

Neşet Ertaş’ın -şimdi bir kitabını yazdık, türküleri üzerinden Neşet Ertaş’ın irfan yönünü yazdık- Gönül Dağı’nda söylediği “Gönülden gönüle gider yol gizli gizli.” sözünde işaret ettiği gibi, şimdi, varlıklar arası münasebet de gönüller arası münasebettir. Sizin birini görmeniz bir gönül karşılaşması değildir. Hiç görmediğiniz insanlarla dostluğunuz ise ezelden tanıştığınız içindir. Yani yakını uzak, uzağı da yakın yapan gönül irtibatıdır. Rûhun dünyadaki irtibat bürosu gönüldür. Şeytanın dünyadaki irtibat ofisi de nefistir. Dolayısıyla Cenab-ı Hak ikisini de bizim varlığımıza vermiş, dünyadaki hak-bâtıl tercihimiz daha da netleşsin diye. Bir insan, dünyada ancak gönlüyle yaşarsa ona hayat denir.

Şimdi akıl ve gönül ikilemi genelde çok konuşulur ya... İşte “Efendim, bu ehl-i akıldır, bu ehl-i kalptir” derler. “Sûfî olanlar gönle dikkat ederler, daha mistiktirler; akıl ehli daha mantıksaldır, daha rasyoneldir” falan derler.. Bunlar aslında yanlıştır. Allahu Teâlâ’nın yarattığı bütün imtihanlar ikilik üzerinedir. Mü’minin vazifesi bunları birlemektir. Onun için mü’min tevhîd ehlidir. Aklın da yeri var, gönlün de... Ama aklını gönlünün emrine vermesi gerekir. Çünkü sultan gönüldür, vezir akıldır. Aklı iptal etmek bâtıldır. Tam tersine akıl gönlün yardımcısıdır.

İkisini bir yerde buluşturmak gerekecek yani...

Kesinlikle... Onların ikisinin buluştuğu yer de haktır. Hak da Allahu Teâlâ’nın emrettiği, Rasûlullah Efendimizin (s.a.v) örneklediği iman noktasıdır.

Akl ve gönül... Bu ikisini bir araya getireceğiz. Peki, tamam ama hangisinden ne kadar fedakârlık edeceğimiz, hangisinden ne kadar dışarıda bırakacağımızı nasıl belirleyeceğiz?

Ne kadar istifade edeceğimize bağlı... Öbür taraftan bakmak gerekiyor. Ben öbür taraftan bakıyorum. Çünkü Mevlânâ Hazretlerinin bir sözü var. Diyor ki: “Akıl, sana mürşidin kapısına kadar lâzımdır. Hasta olan birisine akıl, doktorun kapısına gidene kadar lâzımdır. Doktora gittiğin anda ona teslim olursun.” Dolayısıyla akıl, Allahu Teâlâ’ya teslimiyet yolunda gereklidir. Teslimiyet olduğu anda kalp devreye girer.

Nitekim bizim hayatımızda da benzeri bir süreç işliyor ama farkında değiliz. Gönül kelimesini kelime olarak bilmeyenimiz, anmayanımız bile var. Hatta “Benim bir kalbim var, benim bir gönlüm var. Acaba ne haldedir?” diye hiç sormayanımız bile var. Bu gerçekten çok dehşetengiz bir şeydir. Ben bunu söylerken “Ben fark ettim, ama kimse fark etmiyor” şeklinde söylemiyorum, hâşâ!

Madem gönül Allah-ı Teâlâ’nın nazargâhıdır, o zaman sen asla yalnız olamazsın. Allah seninledir. Şeyh Gâlib Dede’nin söylediği: “Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen” diyor. Bu Hazreti Ali Efendimizin bir sözünün şerhidir. “İnsanoğlu, kâinatın bir özetidir” der Hazreti Ali Efendimiz. Onun için kendini küçük görmeyeceksin. Kalbin bir akli vardır, aklın da bir kalbi vardır.

Ne demek bu, bunu açalım...

Mesela merhametin de bir akli vardır. O da bir akletme sürecinin sonunda olan bir şeydir. Cömertin akli, cimrinin akli değildir. Akıl tek çeşit değildir, çeşit çeşittir.. Bunu bize tek olarak gösteren maalesefküfür ehli olan Batı’ya karşı meftûniyetimizdir. Onların her şeyi bildiğini vehmetmemizdir. Zaten İslâm dünyası olarak fehm etmekten vehm etmeye düştük. Bizim şu andaki Batı’yla ilgili algılarımızın bile çok önemli bir kısmı Batı’nın hakikatinden uzaktır. Biz Batı’yı da hakikatiyle bilmeyiz. Çünkü Batı’yı hakikatiyle bilmek için bir kâfirin hayatını ve kendini nasıl kavradığını çok iyi bilmek gerekir. Bir mü’min de hamd olsun kâfir olamayacağı için onu tam olarak tahayyül etmesi mümkün de-

ğildir. Bunu bilmenin tek bir yolu vardır. O da ihtida etmiş insanlarla konuşup onlara küfrün ne olduğunu sormaktır. Onlar size bunu ağlayarak anlatırlar.

Bizim bugün, “Aman onlar da ne hoş! Şehirleri çok gelişmiş, kaldırımları mükemmel, ne güzel insan hakları var!” diye övdüğümüz o sistemlerin içindeki insan boyutunu, lütfen ihtida etmiş insanlara sorun. Acaba kâfir iken kendini, ötekini, evreni ve hayatı nasıl görüyordu? İnsanları, merhameti, sadakayı, almayı-vermeyi, ticareti, savaşı-barışı nasıl görüyordu? Peki, mü'min olduktan sonra nasıl görüyor? O hâli biz bilemeyiz. Allahu Teâlâ bize iman nimetini vermiş. En azından bir tohum olarak var. O bile büyük bir ışıktır. Ben bunu şuna benzetirim: Kapkaranlık bir oda düşün, tamamen karanlık, hiçbir yerden ışık alamayan bir oda... Küfür böyledir. Fakat o odanın duvarında iğne ucu kadar bir delik bile açılrsa oraya kuvvetli bir ışık huzmesi girer. Oda aydınlanır. İşte iman budur.

Biz Batı'yla bu kadar meşgul olacağımıza biraz kendimizle meşgul olsaydık, şimdiye kadar adam olurduk. Evet, kendimizi de Batı'yı da hakikatiyle bilmiyoruz; akılların da çeşitli olduğunu bilmiyoruz. Aklı maalesef ‘ratio’ derekesine indirmiş durumdayız. Çünkü küfür, fakirleştiricidir, yalnızlaştırıcıdır, bencilleştiricidir, azaltıcıdır. Her insanî vasfı en alt seviyeye indirir. “Dereke” diyorum o yüzden, “derece” demiyorum. “Derece” yükseltiyi ifade eder, sonsuzdur. “Dereke” ise sıfırın altındakileri ifade eder, o da sonsuzdur.

Dolayısıyla tek bir akıl yoktur. Meselâ bir mü'minin ‘kuş evi’ yapmayı düşünebilmesi, bir bina yapınca köşesine kuşlar için küçük bir ev yapması, onu da ev şeklinde, cami şeklinde yapması... Bunlar gönülden çıkmış güzellikler, ama akledilmiş şeyler değil midir?

Evet, bir akıldan çıkıyor ama başka bir akıldan çıkıyor. Gönülün istikametine verilmiş akıldan...

Evet, mesela sadaka taşını düşünebilmesi... Bu tek bir insanın düşüncesi sonuçta... En sonunda bir insanın gelip kalbine bağlanan bir şey... Adamın kalbi o kadar merhametli ki bu sadaka başka türlü nasıl verilebilir diye düşünebiliyor.

Nefsanî akıl, herkesteki akıldır. Mü'minde de vardır, mü'min olmayanda da. Bugün Batı'daki akıl, 'ratio' olan akıl, yani orantıcı, hesapçı akıl "Acaba bu benim işime yarar mı, yaramaz mı?" akıldır. Mü'minde de bu akıl vardır. "Bunu üçe aldım, beşe sata-yım, kâr edeyim" der. Bu herkeste var olan asgarî hesapçı akıldır. Fakat iman sahibi olduğu andan itibaren mü'minin kalbinde bir akıl daha açılır, nedir o? Nûrânî akıl. O akıl hayatındaki bütün her şeyi, hak nazarıyla, hayır nazarıyla tartmasına yarar.

Dolayısıyla o akıl, bazı şeyleri de akletmemeyi kalbine vazeder.

Evet. Batılı derken de yanlış anlaşılmalım, Batı'yı bir yön olarak söylemiyoruz. Bugün Batı kelimesini, imana, muhabbetle düşman olan, ikiyüzlülüğün adresi olarak kullanıyorum ben. Tarihte eşi benzeri görülmemiş bir yanıltıcılık, bir fitne kaynağı olarak görüyorum ben Batı'yı. Roma da bir kâfir medeniyeti idi. Fakat Roma, yalanı bu kadar doğru gibi göstermeyi becerememişti. Sapkınlıkta o kadar derinleşmemişti. Şu andaki müthiş bir derekedir. Yani adam savaş yapıyor, katliam yapıyor, atom bombası atıyor; sonra onu icat eden adamı bize şirin bilim adamı diye sunuyor. İşte Einstein'ın dil çıkarmış fotoğrafı, çoluk çocuğumuzun odasında asılı... Bu herif örnek bilim adamı oluyor. Kim bu adam? Askerlerin asla görmediği, savaş hattında bulunmayan çocukların, kadınların, yaşlıların yaşadığı şehirleri topyekûn yok etme teknolojisini düşünüp bulan adam. Bu da akıldır, ama bu merhamet akli değildir. Bu imha akıldır. "Nasıl imha ederim?" diye hareket ediyor. Evet, akli bu yönde mükemmel çalışıyor. Ama kalbinde merhamet yok, yani gerçek insan değil.

Dolayısıyla bir Müslüman, merhamet konusunda birden fazla usuller ortaya koyabiliyorsa, kuş evi, sadaka taşı... Bunları lütfen zaaf olarak görmeyelim, bunlar insanı insan yapan şeyler. İnsan, iman ile insan olur. İmanın merkezi de kalptir. O yüzden bir mü'min kalbine dikkat etmiyorsa, Allah muhafaza imanına da dikkat etmiyor demektir.

Bizim akıl ile olan meselemiz, aslında gönül ile olan meselemizin bir sonucudur, sebebi değildir. Biz akılsız olduğumuz için bu pespayelikte değiliz. Biz gönlümüzü unuttuğumuz için bu pespayelik içindeyiz. Gönlü de çıplaklaştırdığımız için. “Efendim, gönül ayrı bir şeydir, akıl ayrı bir şeydir” dediklerimiz için...

İşleri bütünüyle yolunda olan, şık ve modern dünyanın güzel olarak gösterdiği ideal bir hayatı olan bir birey düşünelim. “Gönlümde acaba ne var?” sorusunu niye sorsun ki?

Bir insan bir şeyin farkında olmazsa onunla ilgili merakı da olmaz. Önce onu tarif etmesi, onu bilmesi lazım... Batı felsefesinde sen hiç kalple ilgili bir bahis gördün mü? Ben İngilizce, Fransızca felsefî metinler okumuş birisi olarak, doktorasını da bu konuda yapmış birisi olarak, kalp üzerinde duran kimseyi görmedim. Çünkü orada gönül kelimesi de, manâsı da yoktur. Kalp denmez ona, “duyular” denir, “duygular” denir. Böyle bir soyut alandır. O da marjinal alandır. Yani esas olan şey, fiziksel alandır. Böyle bir fizik-metafizik ayrımı, o yüzden gayri İslâmîdir. Ben mü'minler kullandığında irkiliyorum ve uyarıyorum mutlaka. İslâm'da metafizik diye bir şey yoktur. Çünkü fiziğin ötesi diye bir şey yoktur. Fiziğin ötesi dediğin şey zaten öte olan değil, esas olan şeydir. Bir şeyin bakiyesi olan bir şey değil yani. Hazreti Mevlânâ'nın dediği gibi, “İnsan dediğin şey gönülünden ibarettir; gerisi kemik, kas ve sinirden ibarettir.” Dolayısıyla insanoğlu gönlün var olduğunu bilecek ki, onun merkezi olduğunu da bilsin.

Sevmekte özne biraz kişinin kendisi gibi... Seviyorum, sevdim diyoruz mesela. Gönül de ise öznenin başka bir yer olduğu bir şey var. Gönül düşürmek diyoruz mesela.

Gönül düşüyor. Fakat düşmek, biliyorsunuz dereke yani aşığıya doğru bir hareketi ifade eder. Burada kastedilen o değil, malum. Burada kastedilen, karşılıklı gelmektir. K-L-B, yani “kalp” bir harfin yer değiştirmesiyle K-B-L olur. Yani “mukabele” kelimesinin kökü... Aşk, kalbin kalbe mukabele etmesidir, karşılık gelmesidir meselâ. Kalp, değişen, dönüşen bir şeydir demiştik yani. Halden hale geçen, değişen bir şeydir kalp. Kalp, sürekli değişiyor. Gönül düşürmek, gönüllerin karşı karşıya gelmesi...

Denk düşmesi...

Evet, bencilce bir şey değil. Sevgide özne bizmişiz gibi söyledin ya, o konuda çok güzel bir rubai vardır. Zekâî Dede Hazretleri onu çok güzel bestelemiş. Güftesi Mustafa Nakşî Dede'nindir. Şöyle diyor:

*Ben ben değilim, ben dediğim sensin hep
Rûhum dediğim, ten dediğim sensin hep
Mânend-i kudüm sîne-küpân oldum
Tenna tenana ten dediğim sensin hep.*

Mü'minin gönül seferi üç mertebededir. “Ben” demekle başlar, “sen” demeye inkılab eder, oradan da “o” demeye inkılab eder. Tarikattaki seyr u sülûkun özü de budur. Ben demeyi bırak, ben dedikçe sen olamazsın. Ben dediğin sen değilsin zaten. Sen demek ise ötekini, insanı, mü'min kardeşini kendinden daha kıymetli görmek.. “Sen” demekten de “o” demeye, yani “Hû” demeye, Allah demeye geçmek gerektir. Çünkü ben ve sen, O olmadan manâsızdır. Aşk dediğin zaten “ben”in yok olduğu hâle denir. O yüzden kâfirin aşkı da erdiricidir, ama kendi karanlığı içinde... Bir insan âşık olmadıysa “kalb”i bir isim olarak bilir, bir ci-

sim olarak bilemez. Bizim Allah'ın dedikodusunu yaptığımız gibi... Biz Rasûlullah Efendimizin (s.a.v) dedikodusunu yapıyoruz. Çünkü Mevlâmızın ve Rasûlullah Efendimizin (s.a.v) hakikatiyle uğraşmıyoruz, kullukla işimiz olmadığı için.

Bir kâfir de ömrü boyunca şarkılar duyar, “you’re my heart”, “you’re my soul” gibi bir sürü sözleri vardır. Evet, hoş melodiler, sözler de güzel. Fakat o kalp yandığı zaman, orada bir yangın çıktığı zaman, onun içine bir ateş düştüğü zaman, o bile o ana kadar ‘ben’ diye tanıdığı varlığın aslında ben olmadığını anlar, fakat cevabını bulamaz. Kâfir soran, ama cevabı olmayan varlıktır. Derdi vardır, derman içindedir; ama farkında değildir. Mü'minin de derdi vardır, ama dermanı da vardır; soruları vardır, ama cevabı da vardır. Âlemde soru çoktur, ama cevap tektir: Allah! Mü'minin böyle bir nimeti vardır.

Dolayısıyla aşk denen şey, insana insanlığını hatırlatan yegâne duygudur. İnsanın nefsini aradan çıkaran en kuvvetli duygudur. Aşk nefsi aradan kaldırır. Aşk, bir birlik hâlidir, tevhîd hâlidir. Çünkü sen karşındakinde yok olmadan aşığım deme, yalancısın. Aşk, ölmeyi bile göze almaktır. Bakın bu kadar insan intihar ediyor, bu intiharların önemli bir kısmı aşk intiharıdır. Ve entere-sandır, çoğu erkektir. Kadınlardan aşk için intihar eden çok azdır. Niye? Çünkü kadın ma'sûktur, âşık değil. Kadın âşık olamaz, kadınlar âşık olana âşık olurlar. Onlar çünkü aynadır. Onların hareket kabiliyeti yoktur, onlar sabittir. Onlar, erkeğin kendindeki nuru gördüğü aynalardır. Karşı konulamaz, büyük bir cevelândan bahsediyoruz. O yüzden en büyük makam aşk makamıdır. Her işi aşkla yapmak gerekir. Gönülsüz yapılan işten hayır gelmez.

Abdülaziz Bekkine'nindi yanılmıyorsam, “Hırsızlık bile yapacaksan, sıdk-ı gönülle yap” dermiş.

Birçok mürşid öyle söyler. “Oğlum, günahınızı bile aşkla yapın. Onu bile numaradan yapmayın. Yüzeysel yapmayın.” Tabii

bu günaha teşvik için değil, aksine insanı sahtelikten, samimiyetsizlikten kurtarmak için söylenen bir sözdür.

Aşk ile yapmak, kalbi harekete geçirecek o da zaten aklı gönlün yedeğine verecek.

Evet, çünkü Allah'ın bir ismi de el-Vedûd, yani Aşk'tır. Aşk, Allah'ın ismidir. O yüzden ben musiki sohbetlerimde de söylerim: bence “beşerî aşk” veya “ilâhî aşk” ayrımı yapılamaz. Aşk tektir. Birisi basamaktır, diğeri menzildir. İnsanın insana olan aşkı evet yoldur, ama küçük bir şey değildir. Onu veren de Allah'tır. Bir kıızı benim sevmemi sağlayan şey Allah değil mi? Allah aşkı vermesek kim kimi sevebilir?

Neşet Ertaş, “Oğlan sever de alamazsa aşk olur” der ya, onu hatırladım şimdi.

Güzelmış. Bu mesafe kavramı çok önemlidir. Fırak, fark.. Bunlar mesafe bildirir, ben ve sen arasındaki mesafe. O mesafe, fiziksel bir mesafe değildir. Evlenememek, gerdeğe girememek falan değildir. Vuslat meselesidir. Vuslat da her zaman fiziksel değildir. İslam cemiyetlerindeki aşk hikâyelerinin ortak bir yönü var: sevenler pek kavuşamaz. O yüzden zaten Mecnun Leyla'dan geçiyor, Allahu Teâlâ'ya eriyor.

Neden kavuşamıyor?

Yani Leyla'yla düğünü olsaydı, iki tane çocuğu, araba-ev tak-sidi olsaydı o adam bitmişti. Ama kavuşamamak, gerçek ma'şûku, yani Allah'ı hissettiren bir şey... “Çıkar perdeyi aradan, geriye kalır Yaradan.” O yüzden bizde her zaman “derdi sevmek” diye bir şey vardır. Dünya zaten ayrılık yeridir. Bu ayrılıklara kapılacağına, Allahu Teâlâ'dan başka hiçbir şeyin hakikatinin olmadığını anladığın anda meseleleri daha açık görmeye başlarsın. O zaman Leyla'ya takılmaz, gerçek ma'şûku tanımış olursun. Ley-

la'nın kıymeti de zaten Allahu Teâlâ'nın ona gönderdiği aşk ni-metiyledir. Dolayısıyla merkezi kaçırmıyorsun.

***“Güzel sevdi diye isnad ederler, benim Hak’tan özge sevdi-
ğim mi var.”***

Eyvallah, aynen öyledir. Gerçek aşk zaten, gerçek ma’şûku bulduğunda olur. Senin bir kızı sevmen, aslında onu kemâl derecesine çıkarman demektir. O onu aslında büyütme, yüceltme-tir. İlla kız-erkek ilişkisi olmasına da gerek yok. Bir dostunu, bir arkadaşını sevmek, hiç tanımadığın tarihte yaşayan birini sev-mek, onu yüceltmektir.

Allahu Teâlâ, aşkı sanki bir merdiven gibi yaratmıştır. Kimin altına konulursa o yücelir. Boyu arşa çıkar. İbn Kayyim el-Cev-ziyye, Arapçada yetmiş yakın aşkla ilgili kavram sayıyor. Aşkın halleri.. Bizim Türkçemiz de zengin diye ben hep örnek veri-yorum. Mesela İngilizcede ‘to love’ diye bir kavram var. Fakat Yusuf İslam’ın Müslüman olmadan önce yaptığı çok güzel bir şarkısı vardır. “I love my dog as much as I love you” diyor. Yani “Seni sevdiğim kadar köpeğimi de seviyorum.” Burada “love” fiilinin ne kadar fakir olduğunu görüyoruz. Köpeği sevmek fi-iliyle, sana aşığım demek için kullandığı fiil aynıdır. O yüzden “aşk”ın tam karşılığı ne İngilizcede vardır, ne Fransızcada. Bir tane fiilleri var. Bizde ise; âşık olmak, sevdalanmak, gönül dü-şürmek, bir sürü...

Bunu şunun için söylüyorum, kişi gönlünde ne kadar zengin-leşirse muhabbeti de o kadar zenginleştirebilir. Mesela ilk aşka düştü-ğümüz vakitleri hatırlayalım, yani sokaktaki çöpçüyü bile tutup öpesin gelir, çiçeklere farklı bakarsın, otobüsleri farklı görürsün, küfrederken bile farklı küfredersin. Anlatabiliyor muyum? O git-tiği zaman da öldüğünü hissedersin. Eğer hakikatini bulamadı-yıysan, işin arkasındaki Sebeb-i mutlak’ı görmediğin zaman işin sa-dece bir boyutunda kalıyorsun.

“Allah’ın elinde” dedik. ‘Gönül ferman dinlemez’ diye bir şey de var. Odaklandığı şeyin dışındaki bütün otoriteleri yok sayabilecek bir kudrete kavuşuyor. Madem Allah’ın elinde, benim dışımda; benim gönlümü düşürmemişse, benim suçum ne?

Suç falan yok burada. O bir nasip işidir. Mesela keşke ben tanbur çalabilseydim. Müzikle bu kadar uğraşmama rağmen, bestelerim olmasına, söylememe rağmen hiçbir enstrüman çalamıyorum. Bu nedir? Bir, nasipsizlik, iki kabiliyetsizlik ve üç çalışmamak... Ama en önemlisi nasipsizlik tabii ki...

Kişiyi aşkın isabet etmesi de öyle bir nasip işidir. “Evim yandı, ne mutlu bana!” diyor adam. Niye? “Başımı gölgeleyecek bir şey kalmadı, artık ben güneşin evladı oldum” diyor. Olaya böyle de bakabiliyor. Bize ait olan bir şey yok ki, onunla gururlanalım ya da yokluğuyla hayıflanalım. Dolayısıyla âşık olan azdır. Onlardan şair, bestekâr çıkar. Gerçek şairlerden, bestekârlardan bahsediyorum. İşçi şairler ve besteciler kusura bakmasın. Gerçek ilham ile söyleyenlerden bahsediyorum. Oturup üç ay bir kelime üzerine duranlar, bu şair tairesi içine girmez. Bizde aşkın sanatı vardır, sanat aşkı yoktur. Kendini şiirle, besteyle, sözle, sükûtle, her ne ile ortaya koyarsa koysun aşk zaten kendini hissettirir. İnsanlar bir sözün, insanın kalbinden mi başka bir yerinden mi çıktığını anlarlar. Mesela bu mülakatta bile hangi cümlelerin kalpten çıktığı, hangisinin çıkmadığı gönül erbabı tarafından çok net anlaşılacaktır. ‘Ya ben öleyim mi söylemeyince’ diyor ya Yunus. Öyle...

Bu kırılma meselesine de değinelim. Gönül kırılan bir şey sonuçta. Burada ne var, ne konuşabiliriz üzerine?

Hayal kırıklığıyla gönül kırıklığını bazen birbirine karıştırırız. Bu da ayrı bir şey... Bizde emel sahibi olmak hoş bir şey değildir. Emel, kişinin ne pahasına olursa olsun mutlaka olmasını istediği hedefe deniliyor. Kişinin davası olması iyi bir şey ama iddiası olması iyi bir şey değildir. İddia, hâşâ yaratıcılık ima eden bir şey-

dir. Emel sahibi olmak bu yüzden kötüdür. Bir insanın derdi nasıl dermanı oluyor? Dert, aynen çer-çöpü süpüren rüzgâr gibidir. Tozu-toprağı alır götürür, seni yürürken kirlenmekten kurtarır.

Asıl'dan uzaklaştırmaz seni...

Aksine, aslı gösterir. Dolayısıyla kalbin kırılması ayrı bir şey, hayalin kırılması, emelin kırılması ayrı bir şeydir. Hayâlî olanın hayâl kırıklığı olur. Ama derdi olanın derdi kırılmaz. Kişi derde “düşer.” Derde düşmek de güzel, neye düştüğüne bağlı. Allah bizi birbirimize “düşürmüş”, ne güzel! Kalp kırmak, herhalde kişinin işleyebileceği en büyük günahıdır. Kendi kalbimizden haberdar olmadığımız için karşıdaki insanın da kalbinin olduğunu unutuyoruz. Mevlânâ Hazretleri öyle der: “Karşıdakinin kusurunu çok kınama, çünkü sende o kusur olmasaydı sen onda o kusuru göremezdin.” Kişi her şeyi bildiğine benzettir. Dolayısıyla kalp kırıklığı Allahu Teâlâ’yı doğrudan davet eden bir şeydir. Nereye? Senin karşına! Kırdığın kalbin yanına senin de karşına. Çünkü Allahu Teâlâ kalbe nazar ediyor. Sen o kalbe harp açıyorsun, oradaki sarayı yıkıyorsun.

Bu yüzden Kâbe’yi yıkmaktan daha ağır...

Kesinlikle! Çünkü Kâ’be, Allahu Teâlâ’nın ulûhiyetinin dünyadaki bir nişanesidir. Aslında her şey O’nun nişanesidir âlemde doğru, ama orası vahiy ile ilan edilmiş bir manevî merkezdir. Bir de gönül kâbesi var. İnsanların içindeki kalp, Allahu Teâlâ’nın ‘sıgım’ dediği yerdir. Dolayısıyla kimin kalbini kırdığın da önemli değildir. Ne yaparsan yap insanların kalbine dokunma. Yapman gereken o kalbi kazanmaktır. Zaten dünyada geçmişte ve günümüzde insanların Müslüman olması da, işgalcilere karşı beldelelerini müdafaa eden cihat hareketleri de hep tasavvuf yoluyla. Bunun sırrı, tasavvufun kalbin edebi olmasıdır. Kalbi kıran değil, yapan insanlar bunlar...

Şu halde ‘ne yapmalıyız’ sorusunun cevabını da burada aramalıyız...

Evet, gönlünün farkında ol. Karşındakinde de gönül var, o farkında olmasa da sen ol. Sen ne kadar mutebersen, o da o kadar muteber. Ona göre davran, ona göre hürmet et. Senin kalbin kırılsın ama sen kırma. İncinsen de incitme.

Savaş Ş. Barkçin’in “Zerfeşân” mahlâsıyla yazdığı bir gazel:

*Bütün esmâya medâr, ancak bilin ism-i gönül
Hak yaratmış arz ü eflâk, ma’kes-i cism-i gönül.*

*Düşdüğün ân aşka, âteşler alır cismin hemân
Âlemin dostu odur, hem âlemin hasmı gönül.*

*Herkes almış âğuşa ma’sûkun, işret eyliyor
Aceb uşşâk hep harâb, sen gibi bîkes mi gönül.*

*Sen o şâdîleri heyhât kim unuttun şimdiden
Çektiğin sevdâ elinden sâdece yas mı gönül.*

*Sanma Hak sen gibi müznibi dahî hepden yakar
Kısm-ı ten nâra yanar, lîk nûr olur kısm-ı gönül.*

*Himmetinden ol Celâl’in tâbın almış Zerfeşân
Dilde seyreyledi nakkâşını şol resm-i gönül.*

İSLÂMCILIK, BATICILIĞI MEŞRULAŞTIRIYOR...*

93 yıllık tarihinde pek çok kez darbelere maruz kalan Türkiye’de, bu süreçlerden en çok etkilenen kitle kuşkusuz dindarlardı. Daha Cumhuriyet’in kurulduğu yıllarda, sisteme entegre olmayan dindarlar, bunun bedelini hayli ağır ödediler. 1980’lerden sonra Türkiye’de siyasal İslâm kendine kayda değer bir zemin buldu. Siyasal İslâm yahut İslâmcılık, bir ideoloji olarak siyasette iddia sahibi... Fakat bu fiillerin/eylemlerin ne kadar İslâmî olduğu tartışılıyor. İslâmcılık, ne söylüyor, ne yapmaya çalışıyor, nerede hata yapıyor ve nasıl olması gerekiyor? Konuyu bu sorular çerçevesinde uzman bir isimle, siyaset bilimci Dr. Savaş Ş. Barkçin’le konuştuk...

Türkiye’de İslâmcılık tartışmaları uzun yıllardır sürüyor. Dindarlık kavramı da bu tartışmalarda ısrarla vurgulanıyor. Dindarlıkla İslâmcılık aynı şey midir?

Tabii ki aynı şeyler değildir. Fakat burada bir netlik ayarı yapalım. Benim eleştirdiğim İslâmcılık bana göre nedir? Müslü-

* İbrahim Baran tarafından *Ajans* dergisi için yapılan mülakattır. Temmuz 2016 sayısında yayınlanmıştır.

manların dine bakışlarındaki, yaşamalarındaki pürüzlere dikkat çekmek için, kaybettikleri siyasî gücü kazandırmak için, kaybettikleri dengeyi bulmak için güce vurgu yaparak yola çıkan; ama giderek eleştirdiği yanlışlara düşen bir akımdan bahsediyorum. Yani iyi niyetle yola çıkıp, yanlış yere varan bir yolculuktan... Bazen bence yanlış olarak dindarlığa da İslâmcılık diyenler oluyor. Elbette onlara sözüm yok. Kendine “İslâmcı” deyip akla, siyasete veya güce vurgu yapsalar da müstakim bir şekilde yaşayanları, kulluğu esas alanları, adam gibi adam olanları tenzîh ediyorum. Benim eleştirdiğim, İslâmcılığın temel yanlışlarını doğru olarak kabul edenlerdir. Hangi kesim, hangi grup içinde olurlarsa olsunlar...

Biz aslında farklı kavramlarla vurgu yapmaya çalışıyoruz, ama beceremiyoruz. İslâm’ın özü imandır. Müslüman kuldur. İmanı hayatının her alanına yansıtmakla mükelleftir. İslâmcılık kulluğu belli bir alana, genellikle siyaset veya güç alanına hapsediyor. İslâmcılık dediğimiz şey güç mahrumiyetinden doğan bir ideolojidir. Zayıf düşen Osmanlı’nın şahsında İslâm âlemini ayağa kaldırma gayretinden doğdu. Ama gücü ve dolayısıyla güçlü gördüğü Batı’yı kavrarken yanlışlara düştü. Çünkü bir mü’minin güç kavramı farklıdır. Zaten mü’minin ideolojisi de olmaz; inancı olur.

Neden?

Çünkü, mü’min zaten kuldur ve onun vazifesi Allah’a kulluk yapmaktır. “Yani, efendim ibadetin dışında kalan hayatın diğer alanlarında ne olacak?” diyenler de yanılıyorlar. İslâmcılık belki böyle algılanmış olabilir; lâkin doğru olan bir mü’minin imanı hayatının her alanına yansıtmasıdır. Bunu bir ideoloji üzerinden yansıtmak doğru değildir. İdeoloji birleştirmek yerine, tam tersi hayatı bölen bir şeydir. Oysa İslâm fikir ile eylemi, fert ile toplumu, güç ile ahlâkı birleştirir. İdeoloji ise insana soyut bir alan açar. Batı’da bu kadar ideoloji var; hiçbir ideoloji mensubu savunduğu ilkeleri hayatta yaşamakla mükellef değildir. Büyük laf-

lar, büyük idealler gelip günlük hayatta çöküyor. Dünyada barış olsun diyenlerin vergisinden masum insanları öldüren silahlara para aktarılıyor. Çünkü seküler ideolojilerde hayatı birleyen, birleştiren bir bağ yok. Kendisini bu ideolojiyle vassafeden şahısların hareketlerinden biliyoruz ki İslâmcılık mü'minin vasıflarını çok fazla ön plana çıkaran bir ideoloji değil.

Farkına varmamız gereken çok mühim bir yanlış daha var: Sanki Müslüman olmak kâfi gelmiyor, kul olmak kâfi gelmiyor veya bunları söylemek eksik geliyormuş gibi bir ideolojiye yaslanmak; işte bu yanlış... "İslâm'ın siyasî ve felsefî yönüne eğilen yok, biz bunları siyasal İslâmcılıkla anlatalım" demek yanlış. Çünkü vurgu yapayım derken, bölüyor.

Peki, İslâmcılık neden bu kadar mensup buldu? Neden bu kadar hüküm sürdü?

Son 200 yıldır Müslümanların din ile bağlarının zayıflaması, toplumdaki yozlaşma, dine bakışlarındaki yozlaşma, toplumsal kurumların yozlaşması yani medreseden tutun hilâfet kavramına kadar, tasavvuftaki yozlaşmalar gibi şeyler bu durumu ortaya çıkardı. Bu sorunların zamana, zemine has; arızî bir şey olmayıp aslî bir sorun olduğunu düşünenler şöyle dediler: "Biz Rasûlullah (a.s.) Efendimiz dönemindeki İslâm'ı hurafelerle bozmuşuz, bunu bir şekilde arındırmak gerekiyor." Dolayısıyla İslâmcılık öze dönüş gibi algılanıyor, ama maalesef büyük bir tahribata neden oluyor. İyi niyetle başlayan bir hareket giderek yanlış sonuçlara yol açıyor. Çünkü iki sorunu var: Birincisi, her şeyi güç ekseninde değerlendirmesi ve ikincisi dine, hayat ve insana bakışının, ortaya koyduğu kavramların, hatta bizatihi ideoloji olma keyfiyetinin Batı'dan aparılması. O yüzden İslâmcılık bizleri arındırmıyor, aksine kulluk anlayışımızın üstüne daha büyük tozlar saçıyor. Zaten İslâmcılığın özelliklerini saydığımızda İslâm'dan çok Batı ile örtüşen tarafları olduğunu görürüz. Hatta bu sebepten birçok yönden Kemalizm ile bile örtüşüğünü söyleyebiliriz.

Hangi bağlamda?

Mesela Kemalizm gibi İslâmcılık da yerli değildir. Osmanlı'nın son yıllarından başlayalım: Muhammed Abduh, Cemâled-dîn Efgânî, Fazlurrahman gibi isimler modernist Batı düşüncesiyle hareket etmiş ve Batıcı bir sapma meydana getirmiştir. Halbuki dindar Müslümanların, selef-i sâlihînin, ulemanın, hayatlarını insanları irşada vakfeden büyüklerin yolu Batılı düşünceye değil, kulluk anlayışına bağlıdır. İslâmcı aydınlar bize tahakküm eden Batı'yı eleştirmeye o kadar daldılar ki, giderek Batı'nın yanlışlarına eklemlendiler. Mesela, Müslümanların akli geri plana atmalarını haklı olarak eleştirerek işe başladılar; ama İslâm'daki "akıl" kavramını "rasyonel akıl" ile eş tuttular. Oysa rasyonel akıl, Batı'nın hesapçı ve yıkıcı akli ile İslâm'ın akıl kavramı asla bir tutulamaz. İslâmcılık getirdi bu rasyonel akli, imanî ve vahyî akli bir kenara atarak merkeze koydu. Bu gizli bir Batıcılıktır.

Bugün hadis-i şeriflere, hatta ayetlere bakıp birçok sapkın görüşün, iman ile ilgisi olmayan söylemlerin akıl ile izah edilmesi, kulluk boyutunun eksikliğinden kaynaklanıyor. İslâmcıların bu açıklamalarında modernist, seküler bir akıl söz konusu. Bu yönden bakıldığında, bilen ile bilmeyenin bir olmadığı, kullukta önde olanlar ile olmayanların bir olmadığı İslâm anlayışı bir kenara bırakıldı, "Benim de aklım var, istediğim gibi kendime fetvâ veririm" noktasına getirildi. Böylece bu meşrûlaştırma ile Batıcılığa ve Kemalizme İslâmcılık büyük bir hizmet yaptı... Kemalizm dini bozma girişiminde başarılı olamamıştı. Elmalılı Hamdi Yazır'a tefsir yazdırılması, Mehmed Akif'e meal yazdırılması İslâm'a hizmet için değil, İslâm'ı Batı kalıplarına sokmak için yapılan şeylerdi. Fakat halk bunu kabul etmedi. Şemsettin Günaltay, Rıfat Börekçi gibi adamlarla halkın itikadî boyutunu etkilemeye çalıştılar, ama başarılı olamadılar. Çünkü Müslümanlar bunu ne kadar yanlış ve kötü niyetle yaptıklarını anladılar. Fakat özellikle siyasî İslâmcılık, Kemalizm'in Batıcı değirmenine su taşıdı.

Kemalizm bunu kötü niyetle yaptı. Aynı şeyi Muhammed Abduh, Cemâleddîn Efgânî gibi isimlerin inşa ettiği İslâmcılık ile ilgili olarak da söyleyebilir miyiz?

Elbette... İslâmcılık ile Kemalizm'in benzeştiği noktalar pek çok.. Mesela yerli olmaması; söyleminin dinî, ama özünün seküler olması; bireyciliği, geleneksel kurumlara olan düşmanlığı, geleneğin bizzat kendisine düşman olması, İslâm'ın Asrı Saadet'ten sonra yaşanamayacağını zımnen iddia etmesi, siyaseti ve gücü her şey kabul etmesi, Oryantalizmin Kur'ân ve hadise yönelik saldırılarını onun da tez olarak kullanması; İslâm'daki şûrâ gibi, Medîne vesikası gibi her kavramı ancak modern Batılı kavramlara benzeterek değerli görmesi; seküler aklı imanî aklın yerine ikame etmesi, gerçek ulemâ ve urefânın itibarını zedelemeye çalışması gibi... Bütün bu sapmalar nedeniyle ülkemizde Kemalizm'in meydana getiremediği bozulmayı içten başarabildi.

İslâmcılığın yanlış bir mecrada ilerlediğini ve daha en başından yanlış usullerle yola çıkıldığını söylüyorsunuz. Herkesin zihninde şu soru var ama: Dindar bir kitlenin siyasete yaklaşımı nasıl olmalı, İslâm siyasette nasıl tezahür etmeli?

Bir şeyin temeli yanlış olunca çatıya kadar o yanlış devam eder. Mesela, inşaatçı arkadaşlarım merdiven yapmak çok ustalık gereken bir iş olduğunu söylüyorlar. Çünkü ölçüye dayanan bir şeymiş. Yani katlar arasında ve yürüme arasındaki irtifayı sağlamak çok zor bir iş. Şimdi bu merdivenlerin ilk basamağını yanlış kurduğunuz zaman, diğer katlara yansıması işten bile değil. Hakikat tektir. Yani bir şeyin aslı ile ilgili sorunu, aynı zamanda o şeyin usûlüyle de ilgilidir. Usûl yanlış olunca ortaya çıkan iş de yanlış olur. "Usûl olmadan vusûl olmaz" demişler. İslâmcılık güzel bir niyetle başladı, fakat yanlış usûllerle ilerledi. Asıl üzerine anlattıkları yanlış olunca, insanlar asıldan uzaklaşmaya başladılar. Bugün gelinen noktada bazıları dindar olmadan, namaz kılmadan da İslâmcı olunabileceğini iddia ediyorlar. Sünneti yok sa-

yanlar, kendi akıllarınca vahyi yorumlayanlar, hatta Kur’ân’a Batı’dan apardıkları yorumsalcı, tarihselci veya metinselci bakışla bakanlar var. Bu bakışla âyetleri inkâr edenler de çıkıyor. İş nereden nereye geldi!

Yani İslâmcılığın profan bir yapıya dönüştüğünden mi söz ediyorsunuz?

Evet. Maalesef dinî söylemi kullanan, ama dinden soyutlanmış bir bakış açısıyla karşı karşıyayız. Siyasetle İslâm ilişkisi nedir? Bu soruya, sanki Müslümanlar tarihte hiç devlet kurmamışlar veya yönetmemişler gibi cevap vermeye çalışmak abestir. Elbette siyaset alanı da yine kullukla doğru orantılıdır. Hiçbir iddiası olmayan, en azından şu üç İslâmî düsturu üstün tutmaya devam etse bile siyaseti en azından bâtil olmaktan çıkar: Adâlet, liyâkat, emr-i bi’l ma’rûf ve nehy-i ani’l münker.

Biz kulluğumuzu unutarak başka kavramlarla kendimizi ifade etmeye başlarsak, o kulluğu da kaybetmeye başlarız. Mesela “medeniyet” kavramı 1850’lerden itibaren kullanıldı ve hâlen kullanılıyor. Günümüzde daha çok kullanılmaya başlandı. Sözlerde, nutuklarda, kitaplarda... Fakat bizi tanımlayan kelime “medeniyet” de değildir. Çünkü medeniyet de kulluk kavramının kuşatıcılığındadır. Medeniyet bir sonuçtur. Baştan beri İslâmcılık Batı’yla yüzleşme niyetiyle başladı ama Batı’ya endekslenme girdabına düştü. “Batı’da ne varsa bizde de var” kompleksiyle demokrasiyi, seküler bilimi, felsefeyi, rasyonalizmi, sosyalizmi, liberalizmi, bireyciliği, aklınıza gelen her şeyi meşrulaştırdılar. Şimdiki İslâmcılar da maalesef aynı aşağılık kompleksine bürünerek, Batı’nın argümanlarını kuşandılar, onların ahlâkıyla ahlâklandılar. Ahlâkın gücü yerine gücün ahlâkı hâkim oldu. Batı’nın güç ahlâkıyla hareket edebiliyor. Şu an gelinen nokta bu.

Bu yüzden kulluk kavramını ortadan kaldırdığımızda ne medeniyet, ne düşünce, ne entelektüel faaliyet, hiçbirisi anlamlı değildir. Sadece kulluk bizi dönüştürür. Osmanlı da bir devletti Ro-

ma da bir devletti; ama Roma zulmü ile maruftu. Günümüzde İngiltere, Fransa ABD gibi birçok Batılı devlet, şu an zulmü ile maruf. Bize şirin gösterilen bilim gibi yönleri ön planda olabilir; ama diğer yerlerin kaynaklarını sömürerek, değişik silahlarla insanlarn hayatına kastederek bir “kültür” bina ettiler. İslâmcılar da malesef akıl deyip rasyonalizme, tefekkür deyip bilimciliğe, ümmetin gücü deyip kulluktan kopuk güce saplanıp kaldılar.

Medeniyet de kulluktan neş’et eden bir şey öyleyse...

Tabii ki! Mimar Sinan’ın yaptıklarına medeniyet diyebilirsiniz, ama ben “kulluk” diyorum. Dede Efendi’nin eserlerine medeniyet diyebilirsiniz, ama ben “kulluk” derim. Çünkü o tam olarak kulluğu yansıtıyor. Siyaset de kulluğun bir alanıdır. İslâm Konferansı Teşkilatı’nın Gençlik Buluşmaları’nda açılış konferansında dünyayı ve Müslümanları anlattım. Orada Filistinli bir kız şöyle karşılık verdi: “Hocam, bunları hep bir Müslüman perspektifinden anlattınız. İyi, hoş da, ama bu objektif değil” dedi. Ben de “İşte temel yanılgımız bu. Ben Müslümanım, elbette Müslümanca bakarım. Herhalde dünyayı bir Budist gibi anlatamam” demiştim.

Kendimiz olmadıkça, kendi fikriyatımız olmaz, kendi siyasetimiz de olmaz. Peki, biz kimiz? Öncelikle Allah’ın kuluyuz. Yani benim sanatçı olmam, yazar olmam, siyasetçi olmam vesaire şeyler kulluğuma engel değildir. Kulluğu belirleyen de her işte, her fikirde, her muamelede Allah’ın, Peygamber Efendimizin (s.a.v) ve gelenekteki doğruluk örnekleriyle irtibat kurmaktır. Yani hayatı, hayatın her alanını iman rengine boyamaktır.

Bir yazınızda “İki kuruşluk teknolojiye, oy verdiğimiz partiye, kitabını okuduğumuz entele güvendiğimiz kadar Allah’a güvenmiyoruz...” diyorsunuz. Durum sahiden bu kadar vahim mi?

Evet, Allah’a güvenmiyoruz. Allah’a itikat, itimad ve istinadımızda ciddi sorunlar var. Bu, Müslümanların 200 yıldır yaşadık-

ğı bir sorun. Ve üzülererek ifade edelim ki giderek derinleşiyor. İtikad, itimad ve istinadımızdaki eksiklik tamamen kulluğumuzdaki eksikliklerden kaynaklanıyor. Bir mü'min öncelikle Allah'a doğru bir akîdeyle bağlanmalı, itikadı düzgün olmalıdır. Hâşâ, Allah Teâlâ hayatın içinde değilmiş gibi, sadece âhiretteymiş gibi davranamaz. Maalesef yanlışlar giderek doğrular hâline geliyor. Artık uyanmamız gerekiyor. Bir şeyin aslıyla oynamak hayattaki her şeyle oynamak gibidir.

Önce kendimiz olmalıyız, Müslümanların temel sorunu budur. Müslümanların temel sorunu güçsüzlük, silahsızlık, parasızlık değil, 200 yıldır kendimiz olmaktan çıkmamızdır. Sanatçı, siyasetçi, yazar... Hiçbirimiz kendimiz değiliz. Kendimiz, yani kul olamıyoruz. Bunlar kullukla doğru orantılıdır, ama biz kulluğu sadece taat olarak anlıyoruz. Kulluk sadece bu değildir. Hadis-i şeriflerden daha çok Heidegger'den alıntı yapan İslâmcı yazarlardan artık gına geldi. Bunları artık bırakalım. Ayet bilelim, hadis bilelim, bilmiyorsak da sükût edelim. Ama bilelim, bir de olalım. Bilmek, kılmak, olmak... Vazifemiz bu, kulluk bu!.. İşin esasında edeb var. Edebe dikkat edelim. Bugün âlim geçinenlerin tartışmalarına bakıyoruz. Hadis ve ayetleri sanki birbirlerinin kafasına vuruyorlar. İmam-ı Azam'ın oğlu babasına "Babacığım, bizim hâlimizi nasıl görüyorsun?" dediğinde, İmam-ı Azam ona şöyle cevap veriyor: "Hâlinizi hiç iyi görmüyorum. Bizim zamanımızda biz muhataplarımızı iman çizgisinde tutmak için çabalardık. Siz ise tartışıklarınızı iman dairesinin dışına itmek için çabalıyorsunuz." Günümüzdeki durum da bu şekildedir. Yani her şeyimizi dar bir alana hapsetmemeliyiz; asıl meselemiz insan olmak, insan inşa etmek olmalı.

KALBİN AKLI

Medeniyet Üzerine Yazılar

Kalp ile akıl arasındaki dengeyi bulamayan modern insanın sıkışmışlığına medeniyet ve kendilik üzerinden çare arayan bu eser, Savaş Barkçin'in yıllar içinde yayınladığı yazılar ve mülakatlardan oluşuyor.

Kalp ve akıl üzerinden bir perspektif oluşturmaya çalışan kitabın ana eksenini "medeniyet" kavramı. Barkçin, şimdilerde çokça duyulan ve giderek bir klişeye dönüşen bu kavramı çeşitli boyutlarıyla inceliyor. Modern uygarlığın gitgide hayatımızdan tasfiye ettiği geleneksel medeniyet dinamiklerini/inceciklerini günlük sohbetlerimizden musikimize kadar örneklendiren Kalbin Akli; teorik değil pratik bir metin olarak öne çıkıyor.

Kitabın ikinci eksenini ise "kendilik" kavramı. "200 yıldır temel meselemiz hep söylenildiği gibi gücümüzü değil, asıl kendimizi kaybetmiş olmamız" diyen Barkçin, kullandığı kavramlardan bilimsel izahlara kadar başkalarının referanslarıyla hareket edenlere karşı "kendi" olmanın önemini hatırlatıyor.



insan

KALBİN AKLI MEDENİYET ÜZERİNE YAZILAR

SAVAŞ Ş. BARKÇİN

KİTAP NO	DİZİ ADI	DİZİ NO	BASKI
677	DÜŞÜNCE	49	2

twitter.com/insanyayinlari
facebook.com/insanyayinlari
insanyayinlari.com.tr

₺24

ISBN 978-975-574-819-1



9 789755 748191 >